

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Beyza AYDIN

MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT VE KEŞF-İ GARÂİBÜ'L- MEVCÛDÂT
(İNCELEME-TRANSKRİPTLİ METİN-100a-200a)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Beyza AYDIN

MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT VE KEŞF-İ GARÂİBÜ'L- MEVCÛDÂT
(İNCELEME-TRANSKRİPTLİ METİN-100a-200a)

Danışman

Prof. Dr. Şevkiye KAZAN NAS

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Beyza AYDIN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selami TURAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şevkiye KAZAN NAS (İmza)

Üye : Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT VE KEŞF-İ GARÂİBÜ'L-
MEVCÛDÂT (İnceleme-Transkriptli Metin- 100a-200a)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 06/07/2021

Mezuniyet Tarihi : ..../..../20...

(İmza)
Prof. Dr. Suat Kolukırık
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Mir’at-ı ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü’l-Mevcûdât’’ adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Beyza AYDIN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Beyza AYDIN
Öğrenci Numarası	20175242015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şevkiye Kazan NAS
Tez Başlığı	Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât (İnceleme- Transkriptli Metin- 100a-200a)
Turnitin Ödev Numarası	1618695578

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 192 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 6'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırların aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/07/2021

(imza)

Prof. Dr. Şevkiye Kazan NAS

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY	v
ÖN SÖZ.....	vii
TEŞEKKÜR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ACÂİBÜ'L-MAHLÛKÂT TÜRÜNÜN TARİHÎ GELİŞİMİ

1.1. Arap Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Türü	3
1.1.1. El-Muğrib 'An Ba'zı Acâibi'l-Mağrib (Ebû Hâmid El-Gırnâtî).....	3
1.1.2. Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'cab (Ebû Hâmid El-Gırnâtî).....	3
1.1.3. Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât (Kazvîni).....	4
1.1.4. Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib (İbnü'l-Verdî).....	5
1.1.5. Tuhfetü'l-Acâib ve Turfetü'l-Garâib (İzzedin İbnü'l-Esîr).....	5
1.2. Fars Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Türü	6
1.2.1. Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât (Ahmed et-Tûsî).....	6
1.2.2. Acâibü'l-Büldân (Ebü'l-Müeyyed-i Belhî).....	6
1.2.3. Acâibü'l-Mahlûkât (Muhammed bin Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî).....	6
1.2.4. Acâibü'l-Mahlûkât (Ebü'l-Hüseyn Abdurrahman bin Ömer es-Süfî).....	6
1.3. Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Türü.....	7
1.3.1. Acâibü'l-Mahlûkât (Ali bin Abdurrahman).....	7
1.3.2. Acâibü'l-Mahlûkât (Rükneddin Ahmed)	8
1.3.3. Acâibü'l-Mahlûkât (Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân)	8
1.3.4. Acebü'l-Ücâb (Mahmud bin Kadı Manyas).....	9
1.3.5. Tercemetü Harîdeti'l-Acâyib ve Ferîdeti'l-Garâyib (Hâce Hâtib Mahmûd er-Rûmî)	10
1.3.6. Kitâbu Acâibi'l-Mahlûkât ve Garâibi'l-Mevcûdât (Sürûrî)	10
1.3.7. Tercüme-i Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât (Rodosîzâde).....	11
1.3.8. Mir'ât-ı Kâinât (Mevlânâ Gınâî)	11

1.3.9. Tercüme-i Acâyibü'l-Mahlûkât (Rûznâmecî Muhammed).....	11
1.3.10. Tezkiretü'l-Acâib ve Tercemetü'l-Garâib (Eyyüb bin Halil).....	12
1.3.11. Mir'âtü'l-Kâinât (Hüsâmeddin Bursevî).....	12
1.3.12. Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât (Hüseyn Efendi bin Muhammed Mustafa).....	12

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN BİN MUHAMMED MUSTAFA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı.....	13
2.2. Eserleri.....	13
2.2.1. Risâletü'n-Nûriyye fî'l-Akâ'idi'ş-Şer'iyye.....	13
2.2.2. Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât.....	13

MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT VE KEŞF-İ GARÂİBÜ'L- MEVCÛDÂT'IN [100a-200a] İNCELENMESİ

3.1. Eserin Şekil ve Kurgusal Özellikleri.....	17
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN NÜSHALARI VE METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

4.1. Eserin Nüshaları ve Nüshaların Değerlendirilmesi.....	24
4.1.1. Staatbibliothek Marburg Ms. Or. Fol. 2562 Numaralı Nüsha.....	24
4.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Nr. 1892 Numarada Kayıtlı Nüsha.....	27
4.1.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, Nr. 400 Numarada Kayıtlı Nüsha.....	28
4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol.....	29
4.3. Çeviriyazı Alfabesi.....	30
4.4. Metin.....	31

SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	175
ÖZGEÇMİŞ.....	179

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1. Elyes.....	20
Şekil 3. 3. İnsānū 'l-mā	20
Şekil 3. 4. Timsāh.....	21
Şekil 3. 5. Tinnīn.....	21
Şekil 3. 6. Saķankur	21
Şekil 3. 7. Kūnduz.....	22
Şekil 3. 8. Başlık kısmı	23
Şekil 4. 1. Eserin başı.....	25
Şekil 4. 2. Eserin sonu.....	25
Şekil 4. 3. Eserin dış kapağı	25
Şekil 4. 4. Boş sayfalar.....	26
Şekil 4. 5. Eserin süslemeleri	26
Şekil 4. 6. Esad Efendi Nūshası	27

KISALTMALAR LİSTESİ

Arapça	:	Ar.
Bakınız	:	Bk.
Bin	:	bin.
Cilt	:	c.
Çeviren	:	çev.
Hazırlayan	:	haz.
Hicri	:	H.
İ.A	:	İslam Ansiklopedisi
Miladi	:	M.
Numara	:	Nr.
ö.	:	Ölüm Tarihi
Sayfa	:	s.
ss	:	Sayfa Sayısı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
(?)	:	Çevirisinden Emin Olunmayan Kelimeler
(...)	:	çevirilmemiş yerler

ÖZET

Bu yüksek lisans tezinde Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa'nın Kazvîni'den 1697'de tamamladığı tam tercüme olan *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât* adlı eserin 100a-200a varakları arası çalışılmıştır. Mensur şeklinde yazılan eserde zamanla ilgili kavramlar (gece gündüz, aylar-Arap, Rum ve Fars ayları- mevsimler), süfliyyat (ay altı âlemi), anasır-ı erba (ateş küresi, hava küresi -bulut, yağmur, rüzgâr, gökgürültüsü, yıldırım- yer küresi ve su küresi) ile ilgili acâibler anlatılmıştır. Bu eserin Staatbibliothek Marburg Ms. Or. Fol.2562, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Nr. 1892, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, Nr. 400 kayıtlı olan üç nüshası tespit edilmiş,Almanya nüshası esas alınarak transkriptli bir şekilde Latin alfabesine aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Dört bölümden oluşan *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât* (100a-200a) adlı çalışmada birinci bölümde 'Acaibü'l- Mahlûkât türünün tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiş; ikinci bölümde Hüseyin Bin Muhammed Mustafa'nın hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş; üçüncü bölümde eserin 100a-200a varakları arası kurgusal ve şekilsel olarak incelenmiş; dördüncü bölümde ise nüshaların tasnifinden sonra metnin transkripsiyonlu bir şekilde Latin harflerine aktarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelime: 'Acâibü'l-Mahlûkât, Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa, *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât*.

SUMMARY

MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT AND KEŞF-İ GARÂİBÜ'L- MEVCÛDÂT (Examination – Transcript- Text, 100a-200a)

In this master's thesis, the pages 100a-200a of the work titled Mir'at-ı Acâibü'l-Mahlûkât and Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât, which is the full translation of Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa's Kazvini completed in 1697, were studied. In the work written in the form of prose, concepts related to time (night and day, months -Arab, Greek and Persian months - seasons), süfliyyat (under-lunar realm), four elements (ball of fire, air sphere -cloud, rain, wind, thunder, lightning-earth globe and water globe) are explained. Staatbibliothek Marburg Ms. or. Fol.2562, Süleymaniye Library Esad Efendi, Nr. 1892, Topkapı Palace Museum Library Treasury, Nr. Three copies of 400 registered copies were identified, and an attempt was made to transfer them to the Latin alphabet with transcripts based on the German copy.

Information about the coded and sampled history of 'Acaibü'l- Mahlûkat', which consists of the quartet Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât and Keşf-i Garâibü'l- Mevcudât (100a-200a); the second space focuses on the life and belongings of Hüseyin Bin Muhammed Mustafa; The 100a-200a sheets of the children's work were examined fictionally and figuratively; If the "removal" was made after the classification of the copies, it was written in Latin with a transcript.

Keywords: Acâibü'l-Mahlûkât, Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa, Mir'ât-i Acâibü'l-Mahlûkât and Keşf-i Garâibü'l Mevcûdât.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu yaratıldığı andan itibaren evreni anlamlandırma çabası içine girmiştir. Gökyüzündeki cisimler, güneş, ay, yıldızlar insanlarda her zaman merak uyandırmayı başaran unsurların en başında gelmektedir. Bu merak sayesinde astronomi bilimi gelişmiş ve bu alanda eserler oluşturulmaya başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde de astronomi alanında pek çok eserler yazılmıştır. XVII. yüzyıl edebiyat ve kültür hayatı bakımından verimli bir dönem olmuştur. Bu dönemde yeni eserlerden daha çok matematik, tıp, astronomi alanındaki çevirilere ve yazılmış eserlerin açıklamalarına ağırlık verilmiştir. Bu eserlerden birtanesi de tez çalışmasını oluşturan Hüseyin Efendi bin Muhammed Mustafa'nın Kazvîni'den 1697'de tamamladığı tam tercüme olan *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât*'tir. *'Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* adlı eser, Al-Kazvîni Zakariya bin Muhammed bin Mahmûd Ebû Yahyâ tarafından 1280 yılında, ölümünden üç yıl önce tamamlanmıştır. Arapça olarak yazılan eserin Farsça, Türkçe ve Çağatayca çevirileri vardır. Türk edebiyatındaki Acaibü'l-Mahlûkât genellikle tercüme eserlerdir.

Mir'ât-i 'Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât adlı eserinin bilinen üç nüshası vardır. Bu nüshalar şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi, Nr.1892), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, Nr. 400), Staatbibliothek(Marburg Ms. Or. Fol. 2562). Eserin Almanya nüshasının (1a-99b) varakları arası başka bir yüksek lisans öğrencisinin çalışmasının konusu olduğundan dolayı çalışma 100a varagından başlatılmıştır.

Tezin sonunda varılması ön görülen hedeflerimiz; ele alınan metni günümüz alfabesine transkripsiyonlu şekilde aktararak herkesin bu metindeki bilgilerden haberdar olmasını sağlamak, Osmanlının kültür seviyesini tespit etmek ve Türk dili tarihine katkılar sunmaktır.

Dört bölümden oluşan *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcudât* (100a-200a) adlı çalışmada birinci bölümde 'Acaibü'l- Mahlûkât türünün tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiş; ikinci bölümde Hüseyin Bin Muhammed Mustafa'nın hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş; üçüncü bölümde eserin 100a-200a varakları arası kurgusal ve şekilsel olarak incelenmiş; dördüncü bölümde ise nüshaların tasnifinden sonra metnin transkripsiyonlu bir şekilde Latin harflerine aktarımı yapılmıştır.

TEŞEKKÜR

Tezimi büyük titizlikle okuyup inceleyen ve her durumda bana destek olan danışman hocam Prof. Dr. Şevkiye Kazan NAS'a, gerek tez konumun belirlenmesinde gerekse kaynak edinme aşamasında her türlü yardımı hiç esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK'e, tez çalışma süresince teknik açıdan karşılaştığım sıkıntılarla ilgilenen Arş. Gör. Büşra ÇELİK VURAL ve kuzenim Yasin YILMAZ'a tez yazma aşamasında sürekli fikir alışverişinde bulunduğum Selim YILMAZ'a, her zaman yanımda olan Hatice GÜNEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Beyza AYDIN

Antalya 2021

GİRİŞ

17. yüzyıl Osmanlı Devleti için bir gerileme devri olarak kabul edilir. Osmanlı Devleti bu yılda tecrübesiz padişahlar, üst üste gelen savaş yenilgileri, ilmiye sınıfının bozulması, beşik ulemalığı sistemi gibi iç ve dış unsurlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Devletin uğraş verdiği bu iç ve dış unsurlara rağmen sanatsal ve kültürel gelişmeler ilerlemeye devam etmiştir. Bu yüzyılda da önemli şairler yetişmiş ve önemli manzum-mensur eserler kaleme alınmıştır. Bu mensur eserlerden birisi de 17. yüzyılda Hüseyin Bin Muhammed Mustafa tarafından kaleme alınan “*Mir’ât-i ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü’l-Mevcûdât*” isimli eserdir.

Arap ve Fars edebiyatında “*acâib*” kelimesi ile sıklıkla karşılaşılır. Kelime, metinlerin yalnızca içinde değil, çok sayıda başlıkta da görülmüş ve birçok şair ve yazarın hafızasında derin bir etki bırakmıştır.¹ ‘*Acâib*’ kelimesi Arapça “*hayret etmek, şaşmak, yadırgamak*” anlamına gelen ‘*acibe*’ fiilinden fe‘île vezninde sıfat-ı müşebbehe olan ‘*acibe*’nin çoğulu olup “*alışılmıştın dışında olan, hayretler içinde bırakan garip şeyler*” anlamına geldiği gibi “*hoşa gitmek*” anlamına da gelir.² ‘*Maḥlûkât*’ kelimesi ise; Arapça “*yaratmak*” anlamına gelen ḥalaqa fiilinin ism-i mef’ûlü olan “*yaratılmış şey, yaratık*” anlamındaki maḥlûk ve çoğul eki –ât ile “*yaratıklar, yaratılmış şeyler*” anlamına gelir. ‘*Acâibü’l-maḥlûkât*’ Arapça tamlama olup “*yaratılmış olan şeylerin insanları hayret içinde bırakan gariplikleri*” demektir.³ Bu kelime okuyucunun dikkatini çekmek ve merak uyandırmak için bu şekilde kullanılmıştır. “*Mir’ât-i ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü’l-Mevcûdât*” adlı eserde de tam bu şekilde ifade edildiği gibi olağanüstü olayların anlatıldığı, fantastik yaratıkların şekillerinin çizildiği, karada ve havada yer alan maḥlûkların durumu anlatılmıştır.

Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa tarafından 1697’de tamamlanan tercüme Kazvîni’nin eserinin tam tercümesidir. Fehmi Edhem Karatay eserin mütercimini Molla Tâhâ olarak gösterse de adı geçen kişi eserin mütercimi değil müstensihidir. Diğer bir karışıklık da Osmanlı Müellifleri’nde bu tercümenin Yûsuf bin Muhammed Milevî tarafından yapıldığının söylenmesidir. Yûsuf bin Muhammed bin Milevî mütercim değil, Hüseyin bin Muhammed bin Mustafa’ya ait bir ‘*Acâibü’l-Mahlûkât*’ nüshasının müstensihidir Türk-İslam edebiyatı

¹ Özay, 2014: 142.

² Sarıkaya, 2019: 17.

³ Sarıkaya, 2019: 17.

⁴ Özay, 2014: 129.

⁵ Aynı s. 129.

⁶ Aynı s. 129.

⁷ Aynı s. 129.

⁸ Sabuncu, 2010: 5.

daresinde kaleme alınan bu çeviriler İslam coğrafyacılığının ortak eserleri olarak kabul edilmektedirler.

‘Acâibü’l-Mahlûkât çevirileri iki türlü tasnif edilmişlerdir. Bunlardan birincisi Ahmed Et-Tûsî’nin kullandığı 10 rûkn üzerine kurmuş olduğu sistemdir. Bu sistemde eser on rûkne bölünür ve diğer bölümler bu rûknlere göre tasnif edilir. Ahmed Et-Tûsî sistematize ettiği bu yöntemde rûknleri “Göklerdeki acayıbler, gökle yer arasındaki acayıpler, yer acayıpleri (denizler, kayalar, taşlar), şehirler, ağaçlar, kazılmış suretler, insanlar, cinler, kuşlar, deniz ve kara hayvanları” şeklinde sıralamıştır. İkinci tasnif ise Kazvini’nin tasnifidir. Bu tasnifte eser dört mukaddime, iki makale ve hatimeden müteşekkildir. Kazvini’nin birinci makalesinde feleklerden, gezegenlerden, yıldızlardan, gök sakinlerinden bahsedilirken ikinci makalede ise anasır-ı erbaa, denizler, adalar, kuyular, ağaçlar, hayvanlar, cinler ve kuşlardan bahsedilir.

Tarafımızca hazırlanan bu çalışmada Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa tarafından kaleme alınan “*Mir’ât-i ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü’l-Mevcûdât*” isimli eserin (100a-200a) varaklarının transkriptli bir şekilde Latin alfabesine aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde eldeki verilerden hareketle Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa’nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Türk-İslam edebiyatında ‘*Acaibü’l-Mahlûkât* tercüme geleneği hakkında genel bilgi verilmiştir. Ayrıca bu tercüme geleneği hakkında bilgi verilirken bu tercümelerin Arapça, Farsça ve Çağatayca versiyonları da ihmal edilmemeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm metnin, şekil ve kurgu açısından incelendiği bölümdür. Bu bölümde, eserin içerisinde yer alan başlıklar ve isimleri, başlıkların nelerden bahsettiği, yazarın metin içerisindeki tutumu irdelenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölüm çalışmanın en önemli ve en hacimli bölümü olup burada nüshaların tasnifi yapılarak metnin Latin harflerine aktarımı sağlanmıştır.

Çalışma Sonuç ve Kaynakça ile sona ermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

‘ACÂİBÜ’L-MAHLÛKÂT TÜRÜNÜN TARİHÎ GELİŞİMİ

1.1. Arap Edebiyatında ‘Acâibü’l-Mahlûkât Türü

1.1.1. El-Muğrib ‘An Ba‘zı Acâibi’l-Mağrib (Ebû Hâmid El-Gırnâtî)

Ebû Hâmid El-Gırnâtî (ö. 565/1169) tarafından yazılan bu eser, *Nuhbetü’l-Ezhân fi Acâibi’l-Büldân ve Acâibü’l-Mahlûkât* adlarıyla da bilinmektedir. 1155 yılında tamamlanan eser Avnüddin İbn Hübeyre’ye takdim edilmiştir.⁴

Eser, Endülüs’ün ilginç ve yazara göre üstün yanları hakkındaki açıklamaları, astronomi astroloji ve tarihle ilgili bazı görüşleri ayrıca müellifin gezdiği Orta Asya, Doğu Avrupa ve öteki bazı ülkelerin ilgi çekici yerleri, insanları, hayvanları hakkındaki şahsi gözlemlerini ve bazı efsanevi bilgileri ihtiva etmektedir. Eserde çok sayıda şiire de yer verilmiştir. Müellif, eserin çeşitli yerlerine serpiştirdiği bu şiirleri sırf metni güzelleştirmek ve daha cazip hale getirmek için değil ilmi beyanlarını veya faraziyelerini örneklendirmek ve desteklemek için de kullanmıştır. Bir eseri şiirlerle bezeme ve besleme dilcilerin ve edebiyatçıların sıkça başvurdukları bir tarz olmakla beraber bu husus, Ebû Hâmid’e kadar Ortaçağ İslam coğrafyacıları arasında pekgörülmez.⁵

Esere bir başka açıdan bakıldığında bu şiir parçalarının Cahiliye Dönemi’nden Abbasiler’e kadar Araplar’ın kâinat, dünyanın şekli, yıldızlar ve bunların gerek sıcaklık soğukluk, yağış kuraklık, rüzgârlar gibi atmosfer olayları gerekse insanın davranışları üzerindeki tesirleri hakkındaki inanç ve kanaatlerini tesbite yarayan çok önemli bir malzeme yığını niteliğinde olduğu görülür.⁶

1.1.2. Tuhfetü’l-Elbâb ve Nuhbetü’l-‘A‘cab (Ebû Hâmid El-Gırnâtî)

Ebû Hâmid El-Gırnâtî (ö. 565/1169) tarafından yazılan bu eser dört bölümden oluşmaktadır. İstanbul kütüphaneleri başta olmak üzere dünyanın çeşitlikütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.⁷

Bu eser üzerinde ilk çalışma yapan kişi, bu kitabın ilmî değerini önemseyen Fransız Şarkiyatçı Joseph Reno’dur. Bir diğer kişi ise, Arap Coğrafya Edebiyatı’nın Tarihi konusunda

⁴ Özdemir, 1994: 129.

⁵ Aynı s. 129.

⁶ Aynı s. 129.

⁷ Aynı s. 129.

çalışan Arap uzmanı Rus araştırmacı IgnatYulianoviçKrachkovski'dir. Araştırmacı bu eserin "ilginç kitaplar" kategorisine giren kitapların üslubunu canlandırdığını söylemektedir.⁸

Krachkovski, el-Gırnâtî'nin Arap Coğrafya Edebiyatı içinde yeni bir tarz oluşturduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte onun, Kur'an dışındaki kaynaklara az yer verdiğini belirterek özellikle coğrafya alanındaki bilgilerinin yetersiz olduğu görüşüne ulaşmaktadır. Ancak el-Gırnâtî'nin kullandığı yazım tarzını sanatsal ve edebi bulmaktadır.⁹

Alman araştırmacı, George Jacob, bu eserde destanî rivayetlerin gerçeklere dayanan rivayetler olduğunu ortaya çıkardığını söylemektedir. Rus araştırmacı, Krachkovski, müellifin eserindeki birçok yerde birinci tekil kişi zamirini kullanmış olmasının önemli olduğunu, böyle anlatılan rivayetlerin el-Gırnâtî tarafından görüldüğünün altını çizmektedir.¹⁰

Eser Gabriel Ferrand tarafından 1925 yılında *Paris'te Le Tuhfat Al-albâb De Abû Hâmid al-Andalusî Al-Garnâtî* adıyla yayımlanmıştır.¹¹

1.1.3. 'Acâibü'l-Mahlûkat ve Garâibü'l-Mevcûdât (Kazvînî)

Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât adlı eser kendi türü içinde çok beğenilmiş, kısaltılarak veya aynen tercüme edilerek, bazen de ilavelerle İran ve Türk edebiyatlarına kazandırılmıştır.¹²

Kazvînî, kısaca Acâibü'l-Mahlûkât olarak tanınan eserini dört "mukaddime", iki "makale" ve bir "hatime" üzerine tertip etmiştir. Mukaddimelerin birincisinde acâib'in izahı ikincisinde mahlûkatın taksimi, üçüncüsünde garib kelimesinin manaları, dördüncüsünde ise mevcûdâtın taksimi bulunmaktadır. Dört mukaddimededen sonra asıl konuya giren Kazvînî birinci makalede ulviyyat (ayüstü âlemi) ile ilgili bilgiler verir. Bu bilgiler feleklerin hakikati, şekilleri, vaziyeti ve hareketleri; Kamer, Utarit, Zühre, Şems, Merih, Müşteri, Zuhal'den ibaret olan yedi felek, sabit felekler, burçlar, felekü'l-eflak, gök sakinleri (Azrail, Mikail, Cebrail ve İsrail)le Münker ve Nekir), zamanla ilgili kavramlar (gece gündüz, aylar -Arap Rum ve Fars ayları- mevsimler) olmak üzere on üç "nazar"da (bölüm) toplanmıştır. İkinci makale süfliyyat (ayaltı âlemi) ile ilgili olup yine nazar ve fasıllardan oluşmaktadır. Bunlar anasır-ı erbaa, ateş küresi, hava küresi (bulut, yağmur, rüzgâr, gök gürültüsü, yıldırım) ve su ile ilgili acâibler, arz küresi ve bazı fasıllarından ibarettir. Eserin bundan sonraki kısmında ise şu bölümler

⁸ Sabuncu, 2010: 5.

⁹ Aynı s. 5.

¹⁰ Aynı s. 5.

¹¹ Özdemir, 1994: 129.

¹² Kut, 1988: 315.

bulunmaktadır: Denizler, adalar, kuyular, madenlerin terkibi, nebatlar, ağaçlar, hayvanlar, insanlar, cinler, devler, kuşlar ve sürüngenler. Hatime kısmında denizlerin ve karaların acâibinden bahsedilir.¹³

1.1.4. Harîdetü'l-'Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib (İbnü'l-Verdî)

İbnü'l-Verdî (ö. 861/1457 [?]) İslam âleminde ve Avrupa'da *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib* adlı eseriyle tanınmıştır. Bu kitabın orijinal bir telif sayıldığını söyleyenlerin yanında İbn Şebîb (İbn Hamdân) El-Harrânî'ye nisbet edilen *Camiü'l-Fünun ve Selvetü'l-Mahzûn*'dan alıntı olduğunu ileri sürenler de vardır. Hatta Kâtib Çelebi ağır tenkitlerde bulunmuş, İbnü'l-Verdî'nin bir coğrafya âlimi olmadığını dahi iddia etmiştir. Belhî ekolü geleneğini takip eden Zekeriyya el-Kazvîni ve Şeyhürrab ve ed-Dımaşkî'nin eserleri tarzında hazırlandığı görülen kitabın girişinde yuvarlak bir dünya haritası yer almaktadır. 1419 yılında tamamlandığı sanılan eserde çeşitli ilim ve fenlerden bahsedildikten sonra birinci kısmında coğrafi bölgeler, dağlar, nehirler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısmında bitkiler, hayvanlar, madenler ve bu madenlerin özellikleri, yararları hakkında bilgi verilmektedir. Kozmografik bir yaklaşımla kaleme alınan eserde kıyamet alametleri de konu edilmekte; gerçeklerle hayaller, tarihî olaylarla efsaneler iç içe anlatılmaktadır.¹⁴

Harîdetü'l-Acâib'in dünya kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Kitabın büyük ilgi görmesinin sebebi, diğer İslam coğrafyacılarının eserlerinde rastlanmayan Avrupa, Afrika ve Arap ülkeleri hakkında bazı ilginç bilgileri çermesidir.¹⁵

Harîdetü'l-Acâib'in bazı baskılarında yer almayan, ancak Cari JohannnTornberg, Hans von Mzik ve Konrad Miller gibi âlimlerin birçok defa yayımladığı dünya haritası Katib Çelebi tarafından beğenilmemekle birlikte küresel haritaların bir denemesi mahiyetinde olmasından dolayı önem taşımaktadır. Krachkovsky, Katib Çelebi'nin bu haritayı niçin tenkit ettiğini anlayamadığını belirtmektedir. Muhtemelen müstensihler tarafından haritaya bilgisizce ilaveler yapılmış ve Katib Çelebi de bu yanlış haritalardan birini görmüştür.¹⁶

1.1.5. Tuhfetü'l-'Acâib ve Turfetü'l-Garâib (İzzedin İbnü'l-Esîr)

Tuhfetü'l-'Acâib ve Turfetü'l-Garâib İzzedin İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Tuhfetü'l-Garâib adıyla bilinmektedir. Öyle ki bu eseri kullanan ve aralarında Zekeriyya Kazvîni, Muhammed b. Ehi Talib ed-Dimeşkî ve İbnü'l-Verdî'nin de

¹³Kut, 1988: 315.

¹⁴Bilge, 2000: 238.

¹⁵Aynı s. 238.

¹⁶Aynı s. 238.

bulunduğu pek çok âlim müellifi zikretmeden sadece “*Tuhfetü’l-Garâib* dir ki” veya “*Sâhib-i Tuhfetü’l-Garâib* dir ki” şeklindeki takdimle bu eserden faydalanmışlardır.¹⁷

1.2. Fars Edebiyatında ‘Acâibü’l-Mahlûkât Türü

1.2.1. ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâibü’l-Mevcûdât (Ahmed et-Tûsî)

Ahmed et-Tûsî ‘*Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâibü’l-Mevcûdât* adlı eserini 1175 yılında Selçuklu sultanlarından Tuğrul bin Arslan’a ithaf etmiştir. Süleymaniye kütüphanesinde bulunan nüsha minyatürlüdür. Eser Kazvîni’nin tertibinden biraz daha değişik olup on rükne bölünmüş, rükünler de fasıllara ayrılmıştır.¹⁸

Rükünler kısaca şu konulardan meydana gelmiştir: Göklerdeki acâibler, gökle yer arasındaki acâibler, arzın acâibleri, denizler, dağlar, kıymetli taşlar, kayalar, şehirler, mescidler, kiliseler, sinagoglar, ağaçlar, bitkiler, ilaçlar (bu son iki kısımalfabetik olarak tertip edilmiştir) “kazılmış süretler”, insan, cinler, kuşlar, deniz vekara hayvanları.¹⁹

1.2.2. ‘Acâibü’l-Büldân (Ebü’l-Müeyyed-i Belhî)

Acâibü’l-Büldân Ebü’l-Müeyyed-i Belhî tarafından yazılmıştır. Acâibü’l-Berve’l-Bahr adıyla da bilinen eser coğrafya ile ilgilidir. Kara ve denizlerdeki olağanüstü varlık ve olayları anlatan kitap Sâmânîlerden Nûh bin Mansûr’a ithaf edilmiştir.²⁰

1.2.3. ‘Acâibü’l-Mahlûkât (Muhammed bin Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî)

Muhammed bin Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî tarafından 1160 yılında yazılmıştır.²¹

1.2.4. ‘Acâibü’l-Mahlûkât (Ebü’l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Sûfî)

Acâibü’l-Mahlûkât Ebü’l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Sûfî tarafından 984-85 yazılmıştır.²²

İran edebiyatında Kazvîni’nin tercümeleri de vardır. Bunlar tam, muhtasar ve serbest tercümeler olmak üzere üç gruba ayrılır. Tespit edilebilenler şunlardır:

1. İbrâhim Adil Şah için 1547 yılında tercüme edilen, fakat mütercimi bilinmeyen *Acâibü’l-Mahlûkât*.

¹⁷ Ak, 1997: 63.

¹⁸ Kut, 1988: 316.

¹⁹ Aynı s. 316.

²⁰ Bilgin, 1994: 337-338.

²¹ Aynı s. 316.

²² Kut, 1988: 316.

2. Bâyezîd-i Bestegî adıyla tanınan Abdürreşîd tarafından tercüme edilen *Acâibü'l-Mahlûkât*.

3. Ali Tairî tarafından 1522 veya 1541 yılında yapılan muhtasar tercüme *Tuhfetü'l-Garâib*.

4. Muhammed Hüseyin Esterâbâdî'nin *Tuhfetü'l-Garâib* adıyla tercüme ettiği *Acâibü'l-Mahlûkât*.

5. M. Ramazânî tarafından yayımlanan bir *Acâibü'l-Mahlûkât* vardır ki müellifi meçhul olan eser *Nigâristân-ı Acâib ve Garâib* adı ile neşredilmiştir.

6. Şeyh Cemâleddîn-i İsferaînî, Kazvînî'nin eserinin ikinci kısmını manzumolarak tercüme etmiş ve buna *Acâibü'l-Garâib* ismini vermiştir. Ancak bu eserin adını *Ethe Garâibü'd-Dünyâ* olarak tesbit etmiştir.

1.3. Türk Edebiyatında 'Acâibü'l-Mahlûkât Türü

1.3.1. 'Acâibü'l-Mahlûkât (Ali bin Abdurrahman)

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY 524 numarada kayıtlı *Acâibü'l-Mahlûkât* mütercim Ali bin Abdurrahman tarafından Kazvînî'nin eserinden tercüme edilmiş, fakat bu tercümeğe yazar pek çok ilaveler yapmıştır. Ali bin Abdurrahman'ın eserinde şehirlerden bahsederken Bursa ve Edirne'den de söz eder. Özellikle Edirne şehrinin fetihten sonraki durumuyla ilgili bilgiler vermesi eserin tercüme ve kendisinin eklemeleriyle Edirne'nin fethi olan 1362 yılından sonra, fakat İstanbul'un fethinden önce tercüme edildiği söylenebilir. İstanbul'a ait bilgi, aslında Kazvînî'den faydalanılarak yazılan bir Arapça *Acâibü'l-Mahlûkât* ile Sirâceddin Ömer bin El-Verdî'nin *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib* adlı eserinde aynen mevcuttur.²³

Bu eser üzerinde dört yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Osman Göl, Ali Bin Abdurrahman *Acâibü'l-Mahlûkât [1.-35. Varak]*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.

2. Şerife Burcu Al, *Acâibü'l-Mahlûkât Giriş Metin İnceleme Dizin Sözlük*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

3. Recai İnan, *Acâibü'l-Mahlûkât Giriş Transkripsiyon İnceleme Dizin Sözlük*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

²³ Aynı s.316.

4. Maksut Yıldırım, *Acâibü'l-Mahlûkât [106.-140. Varak], [Metin Giriş İnceleme Dizin Sözlük]* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

1.3.2. 'Acâibü'l-Mahlûkât (Rükneddin Ahmed)

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Blochet ve Adnan Adıvar eserin mütercimini Rüknedin Ahmed olarak gösteriyorsa da tespit edilen dört nüshada bu ismi destekleyecek bir kanıt bulunmamaktadır. Eserde geçen ve *devâmu lâ-zâle rüknü'ddîn* ibaresi bir dua cümlesidir. Dolayısıyla mütercim adı vermez. Eser I. Mehmed saltanatı zamanında tercüme edilmiştir. Mütercim Ebü'l-feth Hudâvendigar Mehmed bin *sultânü'l-gâzî es-sa'îd eş-şehîd Bâyezîd Hân* sözlerinden eserin I. Mehmed zamanında tercüme edildiği anlaşılmaktadır.²⁴

Bu tercüme üzerine üç doktora tezi yapılmıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Engin Yılmaz, *Acâibü'l-Mahlûkât İmla ve Ses Bilgisi Metnin Transkripsiyonu [1 200Varaklar Arası]*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1998.

2. Bekir Sarıkaya, *Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi [Giriş MetinSözlük]*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

3. Mehmet Gedizli, *Acâibü'l-Mahlûkât [200a-400a] [Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük]*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2011.

1.3.3. 'Acâibü'l-Mahlûkât (Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân)

'*Acâibü'l-Mahlûkât* Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın serbest ve muhtasar tercümesidir. Bu tercüme diğer tercümelerden kısa olmasına rağmen Türk Edebiyatında en çok tanınan ve okunan tercümedir. Bu yüzden de pek çok nüshası vardır. Ahmed Bîcân eserinin önsözünde eserin Yunan kaynaklı olduğunu söyler ve Şeyhi Hacı Bayram'ın işaretleriyle bu eserini yazdığını belirtir.²⁵

Eser 17 fasıldan oluşmaktadır. Eserde dünyanın yaratılışı, gökler, yıldızlar, melekler, günler, aylar, yıllar, denizler, şehirler, madenler, taşlar, bitkiler, insan, cinler ve hayvanlar anlatılmakta, Kazvni'nin orijinalinden ziyade Farsça tercümelere dayanmaktadır.²⁶

²⁴Kut, 2012: 12.

²⁵Kut, 2010: 7

²⁶Aynı s.7.

Bu tercüme üzerine Ahmet Demirtaş tarafından 2003 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Dürr-i Mekkûn (İnceleme-ÇevriyazıDizin-Tıpkıbasım)* adıyla bir doktora tezi hazırlanmıştır. Bu çalışma 2009 yılında Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Dürr-i Mekkûn adıyla Akademik Kitaplar Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

1.3.4. ‘Acebü’l-Ücâb (Mahmud bin Kadı Manyas)

Kaynaklarda Acebü’l-Acâyib şeklinde yer alır. 1438’de Üsküp’te yazılıp II. Murad’a ithaf edilen ansiklopedik bir eserdir. On bir bölümden oluşan kitabın birinci ve ikinci bölümleri şer’î hükümlere ayrılmıştır. Hesap ilminin menzilleri üzerinde durulan üçüncü bölümde birler, onlar, yüzler, binler gibi sayı haneleri ve çarpma, çıkarma, toplama gibi işlemler konu edilmektedir. Bu yönüyle eser Osmanlı Türkleri’nde yazılan ilk aritmetik kitap kabul edilmektedir. Dördüncü bölümde hesap ilminin çeşitlerinden bahsedilmiştir. Beşinci bölüm madenlerin ve hayvanların yararlarına ayrılmıştır. Altıncı bölüme de bitkilerden ve hayvan ürünlerinden yapılan terkipler ve bunların sırrı üzerinde durulmaktadır. Yedinci bölümde her ayın başının ve sonunun nasıl hesaplanacağı, ayın ve güneşin hangi burçta olduğunun nasıl anlaşılacağı gibi konulardan bahsedilmektedir. Sekizinci bölüm Kur’an surelerinin faziletlerine ayrılmıştır. Dokuzuncu bölüm dua hakkındadır. Onuncu bölümde esma-i hüsnâ ele alınmakta, on birinci bölümde ise harflerin sırrı anlatılmaktadır. Sade bir dille kaleme alınan eserin kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmaktadır.²⁷

Eser üzerine iki çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

1. Zeynep Buçukcu, Mahmûd b. Kadı-i Manyâs’ın *Acebü’l-Üccâb* Adlı Eserini *Trankripsiyon ve Dizini*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

2. Ebru Silahşor Öztürk, Mahmûd b. Kadı-i Manyâs *A‘cebü’l-Ücâb (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2017.

²⁷ Özkan, 2003: 33.

1.3.5. Tercemetü Harîdeti'l –‘Acâyib ve Ferîdeti'l-Garâyib (Hâce Hâtib Mahmûd er-Rûmî)

Hâce Hâtib Mahmûd er-Rûmî tarafından 1563'de kaleme alınmıştır. Yazar İbnü'l-Verdî'nin *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib* adlı eserini tercüme etmeksuretiyle eserini hazırlamış ve İskender Paşa-zâde Osman Şah'a sunmuştur.²⁸

Hâce Hatîb, kitabını son derece açık, sade ve güzel bir Türkçe ile kaleme almıştır. Yaşadığı dönem, Divan Edebiyatı'nın en parlak olduğu, Bâkî ve Fuzûlî gibi büyük temsilcilerinin yetiştiği bir dönem olmakla beraber Hâce Hatîb kitabını yalın bir ifade tarzıyla yazmıştır.²⁹

Eser, tarih-coğrafya, dil ve edebiyat alanında faydalı bilgiler barındırmakla beraber, asılsız haberlerden, vuku'u mümkün olmayan hikâyelerden de uzak değildir. Hakikat ile hayal, tarih ile efsane birbirine karışmış, kıssacıların muhayyilesinden doğan, tarif edilemeyen bazı mekânlar muallakta kalmıştır. Kâtip Çelebi tarafından son derece ağır ithamlarla eleştirilen İbnü'l-Verdî ve eseri, Hâce Hatîb tarafından yadırganmamış olmalı ki Hâce Hatîb de bu hurafe ve olağanüstü hikâyelere ilaveler yaparak eserini zenginleştirmiştir.³⁰

1.3.6. Kitâbu 'Acâibi'l-Mahlûkat ve Garâibi'l-Mevcûdât (Sürûrî)

Kazvînî'nin tercümesi olan bu eser Kitâbü *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* adını taşımaktadır. Sürûrî, Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'nın hocalığını yapmıştır. Öğrencisi Şehzade Mustafa'nın isteği üzerine bu tercümeyle başlamış, fakat şehzadenin öldürülmesi üzerine yarım bırakmıştır. Yarım kalan bu tercüme daha sonra Rodosî-zâde tarafından tamamlanmıştır. Sürûrî'nin nüshaları genellikle minyatürlüdür.³¹

Eser üzerine Betül Bülbül Oğuz tarafından 2014 yılında Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sürûrî'nin *Kitâbü'l-Acâibü'l-Garâib'i Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme* adıyla bir tez çalışması vardır.

²⁸ Yaniç, 2004: 33.

²⁹ Aynı s. 33.

³⁰ Yaniç, 2004: 35.

³¹ Kut, 1988: 317.

1.3.7. Tercüme-i ‘Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâibü’l-Mevcûdât (Rodosîzâde)

Şehzade Mustafa'nın hocalığını yapan Sürûrî öğrencisinin isteği üzerine başladığı Kitabü *Acâibi'l-Mahlûkat ve Garâibi'l-Mevcûdât* adlı tercüme şehzadenin öldürülmesi üzerine yarım kalmıştır. Sürûrî'nin yarım kalan tercümesini Rodosî-zâde tamamlamıştır.³²

Eser üzerine Erol Çelik tarafından 2019 yılında Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde, *Rodosî-zâde'nin Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi İnceleme Metin Sözlük Tıpkıbasım* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır.

1.3.8. Mir'ât-ı Kâinât (Mevlânâ Gınâî)

Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâî tarafından 1562 yılında yapılan tercümedir. Gınâî-i Rûmî adıyla da tanınan yazar, İbn Esîr'in Tuhfetü'l-Acâib adlı eserini Mir'ât-ı Kâinât adı ile tercüme etmiştir. Eserin iki nüshası tesbit edilmiştir. Biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde (Nr. 492) diğeri ise Berlin Devlet Kütüphanesi'nde (Ms. Or. Oct. 3663) kayıtlıdır.³³

1.3.9. Tercüme-i ‘Acâyibü’l-Mahlûkât (Rûznâmecî Muhammed)

The Walter Art Museum'da W.659 arşiv numarasıyla *Tercüme-i Acâyibü'l-Mahlûkât* adıyla kayıtlı eser, orijinal olmayan kahverengi deri bir cilt içerisinde, krem renk aharsız Avrupa kağıda temiz bir nesih hatla yazılmıştır. Eser 33x20- 24,5x12 cm ebatlarındadır. Toplam 301 varak, minyatürlü sayfalarda satır sayısı değişmekte, minyatürsüz sayfalarda 21 satırdır. Siyah mürekkeble yazılmış, başlıklarda sürh kullanılmıştır. Eserin mütercimi Rûznâme-yi Sâni Muhammed b. Muhammed Şâkir olarak kayıtlıdır. Yazılış tarihi H. 1121=M. 1710'dur.³⁴

Tercüme-i Acâyibü'l-Mahlûkât Kazvînî'nin *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* adlı kozmografya, coğrafya, zooloji gibi bilimler içerisinde değerlendirilen Arapça eserinin tercümesidir. Bu tercümede Mevlânâ Demirî'nin *Hayatü'l-Hayevân* adlı eserinden de istifade edilmiştir.³⁵

³² Aynı s. 317.

³³ Aynı s. 317.

³⁴ Koçoğlu, 2018: 187.

³⁵ Aynı s. 187.

1.3.10. Tezkiretü'l –'Acâib ve Tercemetü'l-Garâib (Eyyüb bin Halil)

Eyyüb b. Halîl tarafından 1569 yılında yapılan tercümedir. Bir nüshası Viyana'da bulunan bu esere aynı zamanda *Tezkiretü'l-Acâib ve Tercemetü'l-Garâib*'de denir.³⁶

1.3.11. Mir'âtü'l-Kâinât (Hüsâmeddin Bursevî)

Kazvîni'nin Acâibü'l-Mahlûkât adlı eserinin Hüsâmeddin Bursevî (ö.1042/1632) tarafından yapılan tercümesidir.³⁷

1.3.12. Mir'ât-ı 'Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât (Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa)

Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa eseri H. 15 Zî'l-ka'de 1108=M. 5 Haziran 1697'de yazımına başlamış, H.27 Ramazan 1109=M.8 Nisan 1698'de eserin yazımını bitirmiştir. Eser Kazvîni'nin eserinin tam tercümesi olarak kaleme alınmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi, Nr. 1892), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, Nr. 400), Staatbibliothek (Marburg Ms. Or. Fol. 2562) de kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.³⁸

---

³⁶Kut, 1988: 317.

³⁷Flemming, 1968: 247.

³⁸Kut, 1988: 317.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN BİN MUHAMMED MUSTAFA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.Hayati

Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda Hüseyin Efendi bin Muhammed Mustafa, Kazvîni'nin *'Acâibü'l-Mahlûkât'ını Mir'ât-ı 'Acâibü'l-Mahlukât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât* ismiyle H.15 Zî'l-ka'de 1108=M. 5 Haziran 1697'de eseri geniş bir şekilde tercüme etmiştir.Nüshası Esad Efendi kütüphanesinde mevcuttur. Risaletü'n-Nûriye fi'l-Akaidi's-Şeriyye isminde Türkçe bir eseri de vardır. Yazarın hayatı hakkında kaynaklardan ulaşılabildiğimiz bilgiler bunlarla sınırlıdır.³⁹

2.2. Eserleri

2.2.1. Risâletü'n-Nûriyye fi'l-Akâ'idi's-Şer'iyye

Bu eserin Hüseyin Efendi bin Muhammed Mustafa'ya ait olduğunu Osmanlı Müellifleri'nden öğrenmekteyiz. Bu bilgiler dışında eser hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁴⁰

2.2.2. Mir'ât-ı 'Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât

Türk edebiyatında *Acâibü'l-Mahlûkât* tercümelerinin çoğu Kazvîni'nin *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* adlı eserinin kısaltılmış veya aynen tercüme edilmiş şeklindedir. Bu eserlerden birisi olan *Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât* Hüseyin Efendi bin Muhammed Mustafa tarafından H.15 Zî'l-ka'de 1108= M. 5 Haziran 1697'de yazılmıştır. Fehmi Edhem Karatay eserin mütercimini Molla Tâhâ olarak gösterse de adı geçen kişi eserin mütercimi değil müstensihidir. Diğer bir karışıklık da Osmanlı Müellifleri'nde bu tercümenin Yûsuf bin Mehmed bin Milevî tarafından yazıldığının söylenmesidir. Yûsuf bin Mehmed 50 bin Milevî mütercim değil, Hüseyin Efendi bin Muhammed Mustafa'ya ait bir *Acâibü'l-Mahlûkât* nüshasının müstensihidir.⁴¹

³⁹ Tahir, H.1333: 281.

⁴⁰ Aynı s. 281.

⁴¹ Kut, 1988: 317.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi, Nr. 1892), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, Nr. 400), Staatbibliothek (Marburg Ms. Or. fol.2562)'de kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.⁴²

Bu eser üzerine bir tane yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Tuğba Erdem, *Mir'ât-ı 'Acaibü'l- Mahlûkât ve Garâibü'l- Mevcûdât (İnceleme-Çeviriyazılı Metin- Tıpkıbasım, 400a-488a)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2020.

Mir'ât-ı 'Acaibü'l- Mahlûkât ve Garâibü'l- Mevcûdât'ın 100a-200a varakları arasındaki konu başlıkları şu şekildedir;

El-ğavlu fi'l-eyyâm ve'l-leyâlî: Günler ve gecelerin beyanıdır.

Faşlu fi fezâ'ilü'l-eyyâm ve havâşşihâ: Günlere ait hususların beyanıdır. Devamında günler ve gecelerin özellikleri anlatılıp bünyelerinde hangi ayrıcalıkları barındırdıkları belirtilmiştir.

El-ğavlu fi's-şühür: Ayların beyanıdır. Aylar faziletleriyle birlikte hadislerle, rivayetlerle desteklenerek anlatılmıştır. Arap, Rum, Fars, Kıbt, Türk, Hind ve Zenc medeniyetlerinin her birisinin farklı ayları olduğundan ancak o zamanda Arap, Rum, Fars ayları meşhur olduğu için sadece bunlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Faşlu fi-şühürî'l-'Arab: Arap aylarının faziletlerinin beyanıdır.

Faşlu fi-ma'rifeti şühürî'r-Rûmî: Rumi ayların beyanıdır.

Faşlu fi-ma'rifeti şühürî'l-Fürs: Fars hesabıyla ayların beyanıdır.

El-ğavlu fi's-sinîn: Senelerin beyanıdır. Arap, Rum, Fars medeniyetlerinde bir senenin on iki aydan meydana geldiğinden ve bir ayın dört bölümden oluştuğundan ayrıntılarıyla bahsedilmiştir.

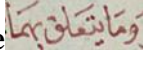
El-ğavlu 'alâ kısmetü'l-felek erbâ'â külli rub' faşl: Mevsimlerin beyanıdır. İlkbahar, yaz, sonbahar, kış mevsimleri burçların felekteki hareketleriyle orantılı olarak anlatılmıştır.

El-mağâletü's-şâniyyeti fi's -süfliyyât: Ay altı âleminin (anâsır-ı erba'a, mevâlid-i selâse gibi) beyanıdır. Felekü'l- kamer altında olan hayvanlar, madenler, bitkiler gibi cisimleri ihtiva eder.

⁴² Kut, 1988: 317.

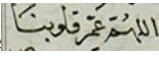
Faşlu fî inqılâb hâzihil-anâsırı ba'zuhâ ilâ tabiati ba'zin: Bir maddenin veya unsurun başka bir maddeye dönüşmesinin beyanıdır.

Faşlu fî'ş-şühüb ve inqızâzü'l-kevâkib: Gökyüzünde meydana gelen olayları ve yıldızların ok gibi kayıp ortadan yok oluşlarının beyanıdır.

**Faşlu fî sehâb ve'l-maṭar ve **: Bulut ve yağmurla ilgili olayların beyanıdır.

**Faşlu fî'r-riyâh ve ihṭilâf **: Çeşitli rüzgârların beyanıdır. Hava hareketlerinde dalgalanmalar sonucunda rüzgârın oluştuğundan bahsedilmiştir. Ayrıca rüzgâr türleri sınıflandırılıp örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

Faşlu fî havâşşî'r-riyâh ve menâfi'hâ ve 'acâ'ibhâ: Rüzgârlara ait özelliklerin, rüzgârların faydalarının ve acayipliklerinin beyanıdır.

**Faşlu fî'r-ra'd ve'l-berḳ ve **: Gök gürültüsü ve şimşekle alakalı olayların beyanıdır.

Faşlu fî'l-hâleti ve ḳavsu ḳuzah ve'ş-şemsiyyât: Ay'da, Güneş'te meydana gelen olayları, gökkuşağının oluşumunu, bir kimsenin gökyüzüne baktığında suları, asâ şekli ve mızrak şekliyle görünen cisimlerin beyanıdır.

Faşlu fî şayrûreti'l-baḫr fî cānibün mine'l-arz: Denizlerin yeryüzünde bir tarafta olduğunun beyanıdır. Yeryüzünde suyun çekilmesinin Cenâb-ı Hakk'ın eseri olduğu vurgulanmıştır.

Faşlu fî aḫvâlün müte'arizi'l-bihâr: Bozulan denizlerdeki olayların beyanıdır.

Faşlu fî zikri'l-baḫrü'l-muḫîṭ: Büyük denizlerin, okyanusların beyanıdır.

Faşlu fî Cezâ'irün baḫri's-şîn ve remzü'l-'acâ'ib: Bahr-ı Sîn denizinin beyanıdır.

Faşlu fî Cezâ'irün baḫri's-Şîn: Bahr-ı Sîn denizindeki adaların beyanıdır.

Faşlu fî ḫayvânât hâzâi'l-baḫr: Denizdeki hayvanların beyanıdır.

Faşlu fî cezâ'ir hâzâi'l-baḫr ve mā-fihâ mine'l-'acâ'ib: Denizdeki adaların ve acayip varlıkların beyanıdır.

Faşlu fî ḫayvânât hâzâi'l-baḫr ve mā-fihâ mine'l-'acâ'ib: Denizdeki hayvanların ve garipliklerin beyanıdır.

Faşlu fî cezâ'ir hâzâi'l-baħr: Deryâ-yı Kuzüm'ün de bulunan adaların beyanıdır.

Faşlu fî baħri'l-mağrib ve hüve baħri's-Şâm ve Konşantıniyye: Bahri'l-magrib, bahriş- Şam ve Konstantıniyye denizinin beyanıdır.

Baħrü'l-Hazar ve hüve'l-baħri's-şimâli: Baħrü'l-Hazar denizinin beyanıdır.

El-ķavlu fî ħayvânâti'l-mâ' ve envâ'hâ: Suda yaşayan hayvan çeşitlerinin beyanıdır.

En-nazarü'l-ħâmis fî kūrreti'l-arz ve iķlîmhâ: Kūrre-i arzın beyanıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİR'ÂT-I 'ACÂİBÜ'L- MAHLÛKÂT VE KEŞF-İ GARÂİBÜ'L- MEVCÛDÂT'IN
[100a-200a] İNCELENMESİ

3.1. Eserin Şekil ve Kurgusal Özellikleri

Hüseyin Efendi BinMuhammed Mustafa'nın Kazvîni'den 1697'de tamamladığı tam tercüme olan *Mir'ât-ı 'Acâibü'l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l- Mevcûdât* XVII. yüzyılda yazılmış eserlerden biridir. Eserin;

Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi, Nr. 1892)

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, Nr. 400)

Staatbibliothek (Marburg Ms. Or. Fol. 2562)' de kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.

Bu çalışma Staatbibliothek (Almanya) nüshası esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Eserde bahsi geçen konular genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

-Güneşin hareketine göre oluşan gün ve gece hakkında bilgiler.

-Haftanın günleri ve bu günlerde yapılması faziletli olan veya yapılmaması gereken şeyler.

“Abdullāh bin Mes'ūd'dan rağiya'llāhu anih rivāyet olunur ki sa'ādetiyle buyururlar ki bir kimesne Cum'a güninde tırnakların tađlīm idüp kesse Allāh-ı 'azīmü's-şān anuñ içinde ne deñli emrāz var ise izāle idüp çıkarup yerine şifā tıdudurup idhāl ider. Şu'arādan Aşma'ī-nām kimesne dir ki Cum'a güninde Harūnü'-reşid üzerine varup dāhil oldum gördüm ki tırnakların kesüp dir ki Cum'a güninde tırnak kesmek sünnetdendir.”(101b)

“Zīrā Bāzār gününüñ bir keskinligi vardur ki seyfün keskinliginden dahı ziyādedür. Rebī'ü'l-ađbārda böylecedür.”(104b)

-Arap, Rum, Fars aylarının özellikleri faziletleriyle birlikte anlatılmıştır. Arap aylarının oluşumda Ay'ın Dünya çevresinde dolanımı esas alınmıştır. Arabî aylar toplam da 12 aydan oluşmaktadır. *Muharremü'l-harām, Safer, Şehr-i Rebī'ü'l-evvel, Şehr-i Rebī'ü's-sānī, Şehr-i Cemādiye'l-ülā, Şehr-i Cemādiye's-sānī, Şehr-i Receb, Şehr-i Şa'bān, Ramazān, Şehr-i Zi'l-ka'de (Haram kılınmıştır.), Şehr-i Zi'l-ħicce.*

Rumi ayların oluşumda ise Güneş'in Dünya etrafındaki hareketi esas alınmıştır. *Teşrînü'l-evvel, Teşrînü's-şânî, Kânünü'l-evvel, Kânünü's-şânî, Şubât, Âzâr, Nîsân, Eyâr, Hazîrân, Temmüz, Âb, Eylül.* (117b)

-Fars takviminin bir yılı on iki aydan oluşmaktadır. Ayrıca ayların gün sayısı birbirine eşittir. Her ay otuz günden oluşmaktadır. Araplar da olduğu gibi aylar hafta olarak hesaplanmamaktadır. *Ferverdîn-mâh, Ürd-i behîşt-mâh, Hordâd-mâh, Tîr-mâh, Mordâd-mâh, Şehriyür-mâh, Mihr-mâh, Âzer-mâh, Dey-mâh, Behmen-mâh, İsfendârmez-mâh.*(126a)

-Eserde ayların özellikleri hakkında bilgiler verilirken Kur'an-ı Kerim'deki hadislerden, ayetlerden, Peygamber Kıssalarından, rivayetlerden faydalanılmıştır.

“Ve Resül-i mükerrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādetiyle buyururlar ki şehir-i Ramazân şehir-i ümmetî ya'nî Ramazân-ı şerîf ümmetümün ayıdır. Ya'nî bu ayda cümlesiniün günâhların 'afv idüp ve yarlıgıp cümlesi anadan toğduğı gibi olurlar.”(111b)

“Ve yine Enes bin Mālik'den rağıya'llāhu 'anh rivāyet olunur, anlar dağı Resül-i mükerrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden rivāyet iderler. Sa'ādetiyle buyurur ki: “Kaçan Ramazân-ı şerîfün evvel gicesi olsa ol Celîl [ü] Cabbār olan hazret-i Allāhu Te'alā Celle 'azametüh hāzin-i Cennet olan Rıdvān nidā eyler. Ol dağı “Lebbeyk ve sa'deyk yā Rab” diyüp cevāb virür. Bu kez Allāh-ı 'azîmü's-şān 'azametiyle buyurur ki: “Yā Rıdvān, Cennet'ümü ulula ve kapuların feth idüp açıvir ve ümmet-i Muhammed'ün şā'imler için tezyîn idüp bize vir ve Ramazân-ı şerîf münkazî olup çıkınca kapuların sedd idüp bağlaya.” Ve yine hāzin-i Nār olan mālike nidā idüp: “Yā Mālik” dir, ol dağı “Lebbeyk ve sa'deyk yā Rab” diyüp cevāb virür.”(111b)

-Eserde burçlar ilgili bölüm de mevcuttur. Burçların ayın hangi tarihlerinde hareket halinde olduklarına dair bilgiler Rumi ayların özellikleri ile birleştirilerek anlatılmıştır. Esere minyatürler eklenerek konu desteklenmiştir.

“On iki burücüñ şüretidür ki altısı şimālîdür: Hamel, Şevr, Cevzā, Sereţān, Esed, Sünbüle. Ve altısı cenübîdür: Mîzān, 'Akreb, Kavş, Cedî, Delv, Hüt.”(117a)

-Eserde ilkbahar, yaz, sonbahar, kış, mevsimlerin oluşumu ile birlikte; tabiatda meydana gelen değişimler, hayvanların tür çeşitliliğinin artıp azalması, gece gündüz sürelerinin uzayıp kısılması, bitkilerin ekilme biçilme zamanları, hasatın bol olduğu zamanlar, akarsuların doluluk oranları, meyvelerin olgunlaşma zamanı, mevsimlere göre meyvelerin oluşumları anlatılmıştır.

“Zīrā ol vakte arz üzerinde hayr çokdur ve üzüm çok olup ehl-i zamānuñ ‘ayş [u] işretleri tayyib olup hoş olup ve vakt-i haşād ki orak vaktidür yetişür”(132a)

-İnsanoğlu yaratıldığından beri evreni anlamaya çalışmıştır ve bundan dolayıdır ki gökyüzü, yıldızlar, güneş ve ayın hareketi, gezegenler, astronomi her zaman insanlarda merak uyandıran ve birçok esere konu edinilen kavramlar olmuştur. Gökyüzündeki değişimler, yıldızların hareketleri, Ay’ın altında meydana gelen olaylar (felekü’l-kamer) de bu eserin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde verilen bilgiler esere canlılık kazandırması bakımından önemlidir. Aynı zamanda insanların ilgisini çekebilecek unsurları da barındırmaktadır.

-‘Anāşır-ı erba‘a (Dört Unsur -*kürre-i nār, kürre-i hevā, kürre-i mādur, kürre-i arz*) felekteki en önemli unsurlardandır. Eserde bu dört kavramla ilgili bölümler ayrı başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir.

-Eserde yazar tabiat olaylarının (rüzgâr, yağmur, gökgürültüsü, gökkuşağı) her birini başlıklar altında incelemiş, bu tabiat olaylarının türlerini de alt başlıklarla sınıflandırmıştır.

-Yeryüzünün 3/2’si sularla kaplı olmasından dolayı okyanus ve denizler ilgili hususlar her zaman merak uyandıran konulardan birisi olmuştur. Eserde yazar denizlerin ve okyanusların isimlerini, coğrafi konumları hakkında bilgileri, çevrelerinde bulunan adaları ayrıntılarıyla belirtmiştir. Ayrıca denizlerin ve okyanusların içindeki hayvanlar âlemi, adalarda karşılaşılan, insana benzeyen yaratıklar rivayetlerle desteklenerek anlatılmıştır. Eserin büyük bir bölümünü okyanus, deniz ve adalar âlemi oluşturmaktadır. Eserde bahsedilen denizler; *Buntuş, Kıblis, Aşamm, Bākī* şeklinde isimlendirilmiştir. Bu denizlerin ve okyanusların içerisinde sayısı ve çeşiti sadece Allah tarafından bilinecek yaratıklar bulunduğu belirtilmiştir.

“Ka‘bü’l-ahbār radıya’llāhu ‘anh hazretleri buyurur ki Allāh-ı ‘azîmü’ş-şān ‘azametiyle yidi deryā halk eyleyüp icād eyledi ve bu yidi deryānuñ evvelkisi mecmū‘-ı rüy-ı zemîni ihāta eyleyen baħr-ı muħîtdür ve daħı ismine Buntuş dirler ve bu baħr-ı muħîtüñ verāsında bir baħr daħı vardır. Bu baħr-ı muħîte ihāta eylemişdür. İsmine Kıblış dirler ve daħı bu baħruñ verāsında bir baħr daħı vardır. Ol baħr Kıblış ihāta eylemişdür. Anuñ ismine Aşamm dirler. Ve daħı baħr-ı Aşamm’uñ verāsında bir baħr daħı vardır. Bu baħr-ı Aşamm’ı ihāta eylemişdür. Anuñ ismine Bākī tesmiye iderler ve bu baħr-ı Bākī deryālaruñ āħiridür ve cümlesin ihāta eylemişdür.”(154a)

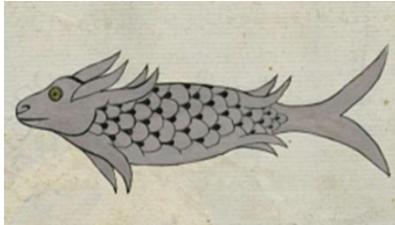
-Eserde birçok adada karşılaşılan, kafası insana benzeyen türlü yaratıklar, kediye benzeyen aynı zamanda kanatları bulunan yarasalar, göğüs kısımları beyaz arka kısımları siyah renkte olan maymunlar, kırmızı ve beyaz renkli papağanlar, gergedanlar anlatılmıştır.

“Ve ol hayvān ki tağ baqarasına beñzer. Şūreti budur. Ve yine dir ki ol cezīrelerde beyāz kırdeler ki maymūnlardur gördüm ki cāmūs ve kibāş ki çoçlara müşābih olup beñzer ve yine ol maymūnlardan bir nev‘-i āherīn gördüm ki göğüsleri beyāz ve arqaları siyāhdur ve yine Zekeriyā bin Yahyā bin Haqān dir ki cezīre-i Zābic‘de bir alay ḥalā‘iğ gördüm ki bunlaruñ şūretleri şūret-i insān üzre ve ekl [ü] şürbleri insān ekl ü şürb itdiği gibi yiyüp içerler ve lākin bunlar için ecinneleri ki kanadları olup bir ağacdan bir ağaca ṭayerān idüp uçarlar.”(157b)

Yazar eserin son kısmında hayvanlar âlemine genişçe yer vermiştir. Deniz ve karada yaşayan çeşitli hayvanları minyatürleriyle birlikte destekleyip anlatarak okuyucuyu bilgilendirmiştir. Birkaç hayvan ismi minyatürleri ile birlikte aşağıda gösterilmiştir.

Ernebū‘l-baḥr: *Bu bir ḥayvāndur ki deryāda olup başı erneb başına müşābih olmaqlığa qarīb olup ve gövdesi balıq gövdesine müşābihdür.*

Elyes: *Bu daḥı balıq nev‘inden bir nev‘dür. Ğāyetü‘l-ğāye ziyādesiyle büyük olup ve meḥtbdür.*

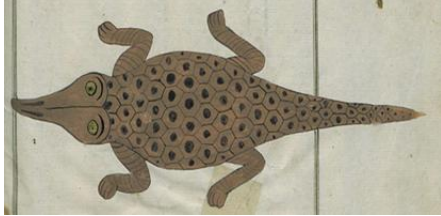
Şekil 3. 1.Elyes

İnsānū‘l-mā‘: *Bu daḥı bir nev‘dür. Şuda olup insāna müşābih olup beñzer. İllā bu kadar vardur ki bunuñ kıyruğı vardur.*

Şekil 3. 2. İnsānū‘l-mā‘

Timsāh: *Bu daḥı bir ḥayvāndur. Şūreti şūret-i ḍabb üzredür. Daḥı deryā ḥayvānātınıñ ‘acā’ ibindendür, bu ḥayvān ağızı ve lisānı vardur ve yüce çenesinde altmış dendānı vardur ve esfelinde kırk dendānı vardur ve her iki uzun dişleri mā-beyninde murabba‘ bir kaşır dişı vardur.*

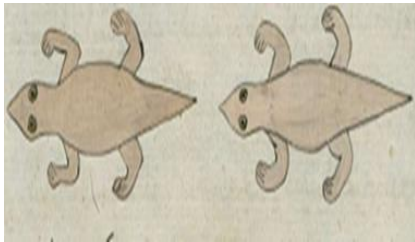
Şekil 3. 3. Timsāh

Tinnīn: *Bu daḥı deryāda bir ‘azīmü’l-ḥilkat ḥayvāndur. Mahūfū’l-manẓardur. Cüşsesi hem uzun ve hem yaşşı ve başı gāyetü’l-gāye büyük ve ağızı vāsi‘ ve gözleri berrāk mānend meş‘ale ve dendānları çok ve karnı vāsi‘, her şey ḥayvānātdan ve ğayrıdan mālā-yuḥşā ve lā-yu‘ad şeyleri yudup bir loḳma ider ve ne deñli ḥayvānāt var ise şiddet-i kuvvetine binā‘en andan ḥayf idüp firār iderler. Kaçankim ḥarekete gelüp taḥarrük eylese ḥarekesinden ve sebāḥatinden deryālar cüş u ḥurūşa gelüp mevc-zen olurlar.*

Şekil 3. 4. Tinnīn

Saḳanḳur: *Bu saḳanḳur didükleri Nıl-i Mışr‘da olan kertenkeledür ve dirler ki timsāh neslindendür.*

Şekil 3. 5. Saḳanḳur

Ꞙunduz: Bu dağı bir hayvāndur. Hem ęarada hem deryāda olur.

Şekil 3. 6. Ꞙunduz

-Eserin içerisinde kırmızı başlık ile yazılan konuya başlamadan önce veya konu sonlarına eklenen hikayetler, hatimetler, darb-ı mesel kısımları da bulunmaktadır.

Mütercim-i haķırdır ki kitābda zıkr olınan muřannifüñ zıkr itdügi aŗvel-i eyyām ki on beş sā`at olması kendüsinüñ olduğı iķlīme göredür.

Hikāye-i laţiferivāyet olunmuşdur. Hārünü`r-reşīd eřrāf-ı benātından bir duŗter-i pākīzeyi tezvīc eyleyüp aldı.

İhtiyārātü`l-a`māl: “ Fī yevmi`l- cem [...] el- müminin Ali b. Eb. Talip Kerremallahu Teālā Vechehu.”

İhtiyārāt-ı fezā`ilü`ş-şühūr ve`l-`āmir: Fezā`il-i şühūr sene-i muŗtār olanları beyān ider ve řehrü`l-muŗarremi`l-ĥarām ile bed` eyleyüp buyurdu ki efdal-i eyyām-ı Muŗarrem`üñ evvelki günidür.

**Hātimetü fi-ma`rifeti evā`ili`ş-şühūr:**Bu ĥātīme her bir ayuñ evvelin bilmekliđin ma`rifetini beyān ider.

Hikāyet:Ĥazret-i `İsā `aleyhi`s-selāmuñ zamān-ı sa`ādetine üç kişi bir yola gidüp misāfir oldılar. Nāgāĥ bir kenz ü defīne mülāķī olup buldılar.

Hātimet: Ba`z-ı ĥükemānuñ ĥudemāsı zāhib olup didiler ki ŗabī`at-ı nāriyye ile nüfūs-ı insāniyyeniñ mā-beyninde münāsebet ü müřāhebet vardır ki ol münāsebet ü müřāhebet insān ile ĥayr-ı `anāşıruñ mā-beyninde bulunmaz.

**Hikāyet `an-İskender:**Semerķandī raĥmetu`llāhi `aleyh kendü kitābında İskender-i zü`l-ķarneynden ĥikāyet ider. Zıkr itdi ki İskender-i zü`l-ķarneyn vaktā ki Ķāf`dan Ķāf`a mālīk oldu ise murād itdi ki baĥr-ı muĥīţüñ verāsında sāĥil ü kenāresin bilüp ma`lüm idine.

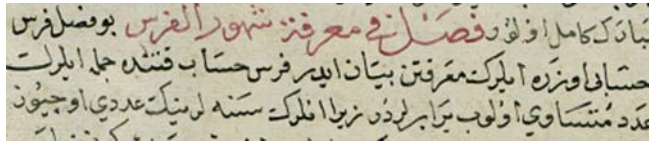
Konuyla bağlantılı olarak anlatılan bu kısımlar eserin canlılık kazanmasında etkili olmuştur ve konu geçişlerinde akıcılığı sağlamıştır.

-Eserde Arapça kelam-ı kibarlar sıklıkla kullanılır. Bu tür kelam-ı kibarların kullanımı eserin müellifinin entelektüel birikimi hakkında bizi bilgi sahibi yapar.

'Abdullāh bin Mes'ūd'dan rağiya'llāhu anhu rivāyet olunur ki sa'ādetiyle buyururlar ki bir kimesne Cum'a gününde tırnağların taqlīm idüp kesse Allāh-ı 'azīmü's-şān anuñ içinde ne deñli emrāz var ise izāle idüp çıkarup yerine şifā taldurup idhāl ider.

-Bir başlıktan diğere bir başlığa geçerken “*Vallāhu a'lem*” ifadesi ekseriyetle karşılaştığımız bir durumdur. Bu ifadeyle “en iyisini Allah bilir” diyen müellif, bizde inançlı bir hüviyet yansıtır.

-Eserde başlıklar kırmızı ile belirtilmiştir.

Şekil 3. 7. Başlık kısmı

-Eserde hikāye etme metodu sık kullanılmıştır. Örneğin anlatılan bir ada hakkında eski zamanlardan gelmiş hikāyeler okuyucuyla paylaşılarak ilgi canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Hikāyet 'an-İskender: *Semerqandī raḥmetu'llāhi 'aleyh kendü kitābında İskender-i zū'l-ḳarneynden hikāyet ider. Zikr itdi ki İskender-i zū'l-ḳarneyn vaqtā ki Ḳāf'dan Ḳāf'a mālīk oldı ise murād itdi ki baħr-ı muḥīṭüñ verāsında sāhil ü kenāresin bilüp ma'lūm idine.*

Esertranskripsiyonlu bir şekilde Latin alfabesine aktarılmıştır. Almanya nüshasının varak numarasının diğere nüshalardan fazla olması ve yazısının okunaklı anlaşılır olmasından dolayı bu nüshayı esas almamıza olanak sağlamıştır. Okunmasında zorluk yaşanan ve eksik olan kelimeler Topkapı nüshasından faydalanılarak okunmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN NÜSHALARI VE METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

4.1. Eserin Nüshaları ve Nüshaların Değerlendirilmesi⁴³

4.1.1. Staatbibliothek Marburg Ms. Or. Fol. 2562 Numaralı Nüsha

İstinsah Tarihi: H.11 Zi'l-hicce 1114 = M.28 Nisan 1703

Müstensih: Yûsuf İbn Muhammed Milevî⁴⁴

Ölçüler: —

Cilt Özellikleri: Sırtı bordo meşin, kapaklar siyah cilt bezi kaplı ve köşebentlidir.

Varak Sayısı: 488

Satır Sayısı: 27

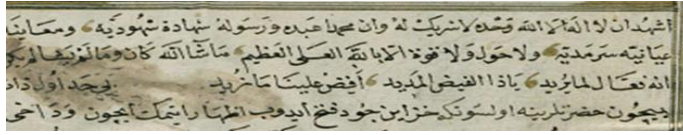
Yazı: Nesih

Kâğıt: Aharlı kağıt

Baş: [2b]*Eşhedü en lâ-ilāhe illa'llāhü vahdehu lâ-şerikeleh ve enne Muḥammeden 'abdühu ve resūluh şehādetin şuhūdiyye.*

⁴³ Nüshaların tasnifi kısmında Tuğba Erdem'in tezinden şekilsel olarak faydalanılmıştır.

⁴⁴ Müstensih hakkında Osmanlı Müellifleri'nde verilen bilgi şöyledir: Yusuf İbn Muhammed Milevî (Milevî Vekil-zade): Mısır valilerinden Abdi Paşa'nın zamanında Mısır'a giderek Paşa'nın emri ile Vefeyâtü'l-A'yan'ı ve Acaibü'l-Mahlûkât'ı, İmam-i Suyutî'nin Hüsnü'l-Muhâzere fi-Ahbâr-i Mısri'IKâhire adlı eserini terceme etmiştir. Bu tercemelerden mütercimim kendi el yazısı ile yazılı Hüsnü'l-Muhâdara tercemesi Osmanlı Müzesi Kütüphanesinde vardır. Açık Türkçe ile yazılmış istifadeyi mucib bir eserdir. Tercemesi 1130 = 1718 tarihindedir. (Mile) Aydın vilayetinde Söke ile Milas arasında bir köydür. Eserlerinden bir de Bahçekapısı'nda Aşir Efendi Kütüphanesinde Ahsenü'lMemalik li-Ahbari'l-Beramik isminde Arapça bir cilt küçük Beramike "Bermekiler" tarihi vardır. Bk. Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. III (İstanbul, 1342/1923-24), s. 164.

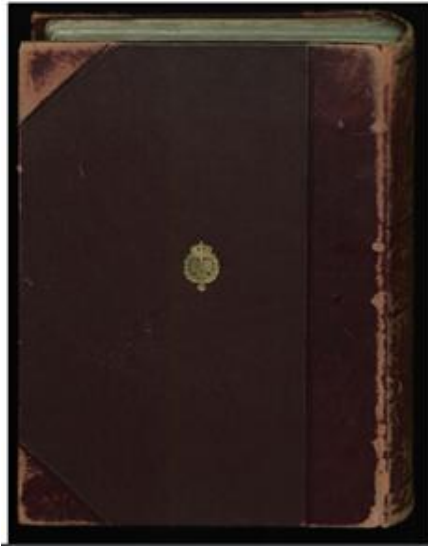
Şekil 4. 1. Eserin başı

Son: [488a] *kūtāh itmek dahı lāyık degüldür. Allāhümme inneke ‘afüvve tuḥibbü’l-‘afve fā’fu ‘annā va’ğfirlenā velivālidīnā ve limen kāne sebeben li-hāze’l-eşer velā ḥavānine’llezīne sebekünā bi’l-īmān ve’l-ḥamdü li’llāhi rabbü’l-‘ālemīn.*

Şekil 4. 2. Eserin sonu

Eser, sırtı bordo meşin, kapaklar siyah cilt bezi kaplı, köşebentlidir.

Şekil 4. 3. Eserin dış kapağı

Metin öncesinde ve sonrasında 5 boş sayfa vardır. Eser 488 varaktır ve bu varak numaraları esere sonradan eklenmiştir. Her sayfada 27 satır vardır.

Şekil 4. 4. Boş sayfalar

İlk iki varakda altın yaldızlı çiçeklerle bezeli bir tezhip kullanılmıştır. Eserde küçük metin kaybına sebep olan renk bozulması ve lekeler mevcuttur. Metin alanı yaldızlı cetvelle çevrilmiştir. Metnin genel yapısı siyah mürekkep ile yazılmış sadece başlıklar ve noktalar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kitabın alt kitap sayfalarında eserin adı ve 1849 tarihi yazılıdır. Yazmada anlatılan her konu minyatür ve şekillerle gösterilmiştir.

Şekil 4. 5. Eserin süslemeleri

Bu nüsha H. 11 Zi'l-hicce 1114=M. 28 Nisan 1703'de istinsah edilmiştir. Müstensihî Yûsuf el-Milevî'dir. İstinsah tarihini ve müstensihini nüshada geçen şu cümlelerden anlamaktayız: “*Ve feraġa min-kitābeti hāzihi'n-nüshati'l-fakġr Yûsuf el-Milevġ yevme'l-işneyni ħādi'l-'aşera'l-ħicce ħitām 1114. Bil'l-ħayr.*” Bu nüshayı çalışmaya uygun kılan ve diğer nüshalardan ayıran önemli etkenlerden biri olan eser içerisinde sayısız minyatür ve çizimlerin yer almasıdır.

4.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Nr. 1892 Numarada Kayıtlı Nüsha

İstinsah Tarihi: H.29 Safer 1115 = M.14 Temmuz 1703

Müstensih: —

Ölçüler: —

Cilt Özellikleri: —

Varak Sayısı: 554

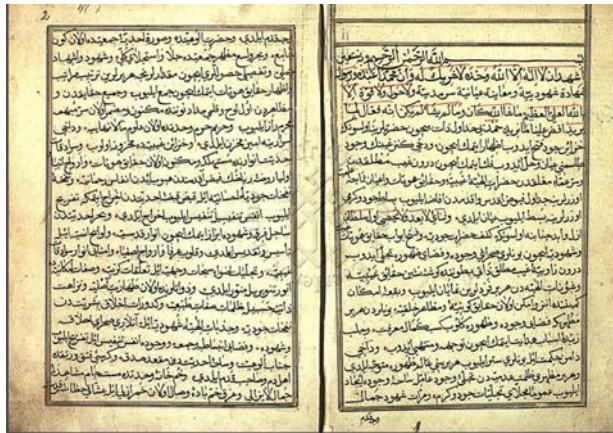
Satır Sayısı: 21

Yazı: Nesih

Kâğıt: Aharlı kağıt

Baş: [2a] *Bi'smi'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm ve bihi neste'in. Eşhedü en lāilāhe illa'llāhü vahdehu lā-şerikeleh ve enne Muḥammeden 'abdühu ve resūluh.*

Son: [554b] *āsārdan dest-i kütāh etmek dahı lāyık degüldür. ... Ve'lḥamdü li'llāhi rabbü'l-ālemin. Ve's-şalātü'alā-nebiyyihi Muḥammed ve ālihi'l-cemi'in en lā ve ededen ve sermeden.*

Şekil 4. 6. Esad Efendi nüshası

Bu nüsha 554 varaktır. Varak numaraları eserin sayfaları üzerine sonradan eklenmiştir. Her bir sayfa 21 satırdan oluşur. Eserin yazımında genel olarak siyah mürekkep kullanılmış, başlıkların yazımında ve noktalarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Hadis ve ayetlerin yazımında hareketler kullanılmıştır. Sayfalar kırmızı çubukla çerçevelenmiştir. Metnin

içerisinde minyatür ve çizimler yer almamaktadır. Eser H.29 Safer 1115=M.14 Temmuz 1703 tarihinde istinsah edilmiştir.

4.1.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, Nr. 400 NumaradaKayıtlı Nüsha

İstinsah Tarihi: H.29 Safer 1111 = M.26 Ağustos 1699

Müstensih: Molla Tâhâ bin Muhammed⁴⁵

Ölçüler: ?

Cilt Özellikleri: Bordo rengi, şemseli ve yaldızlı çizgiyle çevrenmiştir.

Varak Sayısı: 323

Satır Sayısı: 27

Yazı: Nesih

Kâğıt: Aharlı kağıt

Baş: [2a] *Bi'smi'llâhi'r-râhmâni'r-râhîm ve bihi neste'în. Eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâhü vahdehu lâ-şerikeleh ve enne Muhammeden 'abdühu ve resûluh şehâdetin şuhûdiyye ve mu'âyeneten.*

Son: [323b] *Ve şalvâ ilâ-dâyireti'l-aḥadiyyeti'z-zâtiyyeti'l-lezîne lâḥavfe 'aleyhim velehüm yehzenün. Ve'l-ḥamdü li'llâhi rabbü'l-'âlemîn ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ-nebiyyihi ve âlihi ve şaḥbihi ecma'în en lâ ve ededen ve sermeden.*

Bordo rengi, miklepli, şemseli ve yaldız çizgilerle çevrenmiş, yıpranmamış güzel bir nüshadır. 323 varaktan oluşur. Varak numaraları sayfalar üzerinde arapça sayılarla belirtilmiştir. Metinde bazı kelimerin yazımında harekeler konulmuştur. Her bir sayfa 27 satırdan oluşmuştur. Sayfalar altın yaldız çubukla çerçevenmiştir. Başlıklar ve noktalar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. İçerisinde sayısız minyatür ve çizimler yer alır.

⁴⁵Fehmi Ethem Karatay kataloğunda Molla Tâhâ mütercim olarak gösterilse de adı geçen kişi eserin mütercimi değil müstensihidir. Bk. Kut, 2012: 15.

4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol

1. Almanya nüshası esas alınarak metin okunmuştur ve varak numaraları **[100a]** şeklinde verilmiştir.
2. Metinde okunamayan, eksik olan kelimeler Topkapı nüshasından bakılarak okunmaya çalışılmıştır.
3. Metinde yer alan varak numaraları köşeli parantez [ ] içinde ve daha belirgin şekilde gösterilmiştir. **[100a], [125b], [180b], [196b]**
4. Metin içerisinde yer alan Arapça hadis, ayet, şiir ve ibareler italik olarak yazılmıştır.
5. Eserde kırmızı olarak yazılan yerler kalın ve koyu siyah yazılmıştır.
6. Metin içerisinde başlıklar kalın ve siyah yazılmıştır.
7. Eserde bulunan şiirler italik olarak yazılmıştır.
8. Eserde tarafımızca tamir edilern kısımlar [ ] köşeli parantez ile gösterilmiştir.
9. Farsça ön ekler tire ile ayrılarak gösterilmiştir: *bî- haber, nâçar*
10. Arapça ön ekler tire ile ayrılarak gösterilmiştir: *bilâ-tevakkuf, mâ-vak'a, mâ-sivâ.*
11. Metnin transkripsiyonunda noktalama işaretleri kullanıldı. Özel isimler büyük harf ile yazıldı, özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.
12. Arapça, Farsça kelime ve eklerin yazımında İsmail Ünver'in "*Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*" başlıklı makalesindeki esaslara uyulmuştur.
13. Metinde çevirisi yapılamayan Arapça kısımların orijinal şekilleri eserden kopyalanarak metinde gösterilmiştir.
14. Metinde okunmasından şüphe duyulan ifadelerin yanına (?) işareti konulmuştur.
15. Eserin inceleme kısmı oluşturulurken metinden alınan örnekler italik olarak yazılmıştır.
16. Eserde okunamayan kelimeler (...) parantez içinde üç nokta ile belirtilmiştir.

4.3.Çeviriyazı Alfabeti

ا	A, a, Ā, ā, E, e
آ	Ā, ā, A, a
ء	' , -i, -yi, -yi
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṣ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ž, ž, Đ, đ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Z, z
ع	'
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v, U, u, Ū, ū, O, o, Ö, ö, ū, ō
ه	H, h, A, a, E, e
ی	Y, y, I, i, Ī, ī, Ī, ī

4.4. Metin

[100a]

ğubârlar ile ʔolup muğabber olup ʔabîh oldu ve her şey üñ levn ü ʔaʔamı müteğayyir olup fesâda var idi ve her güleç olan kimselerüñ beşâseti zâhib olup gitdi ve cennât-ı Firdevs-i vâsiʔada olan maḥall-i laʔîfleri ʔalem-i dünyâyı dînüñ şecere ve incire yine tebdîl idüp ʔalem-i dünyâyı ihrâc eyledi ve daḥı bir koñşuya mücâvir olup hem-nişîn olduḡ ki aşlâ ʔadâvetin unutmaz. Bârî nolaydı ol laʔîn cām-ı mevt nüş idüp helâk olaydı tâ ki benistirâhat bulaydum ve ʔâbil Hâbilʔi zulmen ʔatl idüp ol laʔîf ü melîh üzerine ḥayf olsun ki ne var benüm içün ki gözyaş üzre gümürdilik idüp ʔan ağlamayam. Hâl bu ki Hâbilüm ʔabr ʔucaḡlayup yatıyor. Ey bu benüm uzun ʔömrüm bükâ oldu ki aşlâ ben ḥayâtumdanistirâhat bulmadum. Mesʔudî rahmetuʔllâhi ʔaleyh zıkr idüp buyurdılar ki niçe kütüb-i tevârîḡde ve siyerde buldum ki ḥazret-i Âdem ʔaleyhiʔs-selâm vaḡtâ ki bu ebyât [1]merşiyeye idüp zıkr itdiyse İblîs ʔaleyhiʔl-laʔnet işidüp Âdem ʔaleyhiʔs-selâma cevâb virüp dirdi ki ve Âdem ʔaleyhiʔs-selâm şavın işidüp ve şaḡsın görmezdi beyt:

“ *Tenehha anîʔl- bilâd ve sekinhe*   *Fegad dâgat bike el-ardaʔl- fesîha*
Ve künte ve Zevcûkeʔl- Havva fîhe   *Ve Adem min ezeʔd-dünya mürîhun*
Femâzelet mekedetî ve mekrî   *İle En Feteke es-semeneʔr- rabîha*
Ebe hâbil gad gatete cemâ   *Ve Sâra el- Hayye biʔl- mevti ez- Zebîha”*

yaʔnî sen bilâd ve sâkinlerinden uzacıḡ ol zîrâ saña bu arz vüsʔatiyle maʔâ başka dâr oldu ve daḥı sen ve zevceñ Ḥavvâ bu bilâdlardan ve türâbdan olup ḥâl bu ki Âdem dünyânuñ ezâsından râhat-yâb olmaḡ ne mümkün. Belki dâʔimâ eziyyet üzredür veyâ Âdem benüm ḥîle vü mekrüm senden zâʔil olup ve sen emîn olmazsın tâ ki senden şemz-i refîʔ fevt itdirmeyince ve eger Raḡmet-i Cabbâr senüñ üzeriñe ʔulüʔ itmeseydi Cennât-ı ḥulduñ râyiḡasın senden keff idüp menʔ iderdüm ve nolaydı Hâbil cümle evlâduñ ʔatlitse idi ve nolaydı şaḡlar mevtiyle mezbûḡ olaydı ve ben daḥı sizlerden ḡalâş-yâb olaydum. Bu kez Âdem ʔaleyhiʔs-selâm bu sözleri işidince ziyâdesiyle maḡmûm oldu. Bu vaḡtde mi âyâ maʔmür [u] âbâdân idi veyâ

[100b]

ḡalḡ Âdem ʔaleyhiʔs-selâmdan evvel mi maʔmür olup zamân-ı şâliḡ idi? Hâl bu ki melâʔikeler buyurdılar ki: “*etec ʔalu fîhâ men yufsidu fîhâ*”.İmdi maʔlûm olsun ki zamân-ı fâsid olmadı velâkin bu bir ʔıyâs-ı muḡtariddür gâḡî cemâl zuhûr ider gâḡî celâl zuhûr ider. Ol ecilden vârid oldu ki “*Tübâ limen kenê êliheten liʔl- hayri ve veylün limen kene êliheten liʔş-şerri*

Hafazanallah.” **El-ıavlu fi'l-eyyām ve'l-leyālī:**Bu bahş eyyām vü leyālī beyānındadır . Yevm şol zamāna ve vaqte tesmiye iderler ki tūlū‘-1 fecr şubḥ-1 şādıkdan ğurūb-1 şemse varınca ikisinüñ mā-beyninde olan zamāna ve müddete yevm dirler ve leyl ise ğurūb-1 şemsden tūlū‘-1 fecre ya‘nī şubḥ-1 şādıka varınca olan müddete ve zamāna leyl tesmiye iderler ve yevm ile leylüñ ikisinüñ mecmū‘ı yigirmi dört sâ‘atdür. Ne ziyāde ve ne nākış olur. Her şeyüñ ki leylden nākış ola nehārda ziyāde olur ve her ne deñli nehārdan nākış olursa leyde ziyāde olur. Nitekim nazm-ı Kerīm’inde Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ihbār idüp buyurur ki: “*Yūlicu’l-leyle fi’n-nehāri ve yūlicu’n-nehāre fi’l-leyle*”. Ya‘nī Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān şun‘-ı İlähiyyesiyle leyl nehāra ve nehār leyle bunları birbirine min ğayri fark idḥāl idüp tebdİL ider. TebdİLinde ‘uḳūl [u] ‘uḳalā müteḥayyir olur ve nehāruñ ziyādesiyle uzun olduğı vaqt Ḥazīrān’uñ on yiddisinde olur ki şems ol vaqte āḥir-i Cevzā’ya ḥulūl idüp ki ğün ol vaqte on beş sâ‘at olup ğicesi ise toḳuz sâ‘at olur ki ğicenüñ ziyādesiyle kışa olduğı vaqtdür. Ba‘dehū yine nehār noḳşāna şürü‘ idüp leyl ise ziyāde olmağa başılayup tā ki Eylöl’üñ on sekizine varınca bu ise Şems’ün āḥir-i Sünbüle’ye ḥulūl idüp varduğı maḥaldür. Bunda ise ğice vü ğündüz berāber olup müstevī olurlar. Ba‘dehū nehār noḳşān-pezīr olup noḳşāna şürü‘ idüp leyl ise ziyāde-pezīr olup ziyādeye mübādere eyler tā ki kânūn-ı evvelüñ on yiddisine varınca on yiddisine bāliĝ olup varduğı ğibi ğice on beş sâ‘at olup ğün ise toḳuz sâ‘ate nāzil olup bāliĝ olur. Bu kez ğicenüñ ğāyet uzunlıĝı vaqt olup ğündüzüñ ğāyet kışa olduğı vaqtdür. Ba‘dehū leyl noḳşān-pezīr olup noḳşāna şürü‘ ider. Nehār ise ziyāde-pezīr olup ziyādeye şürü‘ ider tā ki şehr-i Āzār’uñ on yiddisine bāliĝ olup varınca bu ise Şems’ün āḥir-i Ḥüt’a ḥulūl idüp

[101a]

bāliĝ olduğı maḥaldür. Bunda daḥı leyl ü nehār berāber olup müstevī olurlar ki her birisi on iki sâ‘at olur. Buña daḥı i‘tidāl-i rebī‘ī tesmiye iderler. **Mütercim-i ḥaḳīr**dir ki kitābda zıkr olınan muşannifüñ zıkr itdüĝi aṭvel-i eyyām ki on beş sâ‘at olması kendüsinüñ olduğı iḳlīme ğöredür. Ammā bizüm iḳlīmümüz ki iḳlīm-i Mışr’dur Mışr ise üçüncü iḳlīmdendür ve bu iḳlīmüñ ibtidāsınuñ aṭvel-i eyyām penc mehdür ya‘nī on üç sâ‘at ve kırık beş daḳıḳadur ve bāḳī yigirmi dört sâ‘at tekmīline ne ḳalursa ğicenüñdür ve bu iḳlīmüñ aṭvel-i eyyāmı yeddür. Ya‘nī on dört sâ‘at tekmīline ne ḳalursa ğicenüñdür olup bāḳīsi on sâ‘at ḳalur. Ba‘dehū yine devrine istīnāf olınup evveline rücu‘ idüp evvel Ḥamel’den bed‘ olınup ki i‘tidāl-i rebī‘īdür bu minvāl-i meşrūḥ üzre durmayup devr idüp ḥıdmetdedür. Nitekim nazm-ı Kerīm’de vāḳi‘ olup buyurdıysa: “*Ve’ş-şemsu tecrī limüstekarrin lehā zālīke taḳdīrū’l-‘azīzi’l-‘alīm*” ve daḥı yine ma‘lūm olsun ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ luṭf-ı ğayr-ı mütenāḥīsindendür zamān iki kışma münḳasım ḳılması biri ğice ve biri ğündüz. Zīrā insānuñ ‘ayş u ‘işret için elbette ve elbette

harekât-ı bedeniyeye muhtâc olup ve ‘amel itmekiçün lâzım [u] muẓtar olur. Bu kez hareket ü ‘amel hasebiyle kuvâ-yı insâniyyeye kelâl u za‘f tārī olup ‘arız olur ve ol kelâl u za‘f tārī olup ‘arız olmasıyla insân üzerine nevm gâlib idüp insân için elbette ve elbette nevmden lâzımdur ki tâ ki kuvâlarından kelâl u za‘f ref’ olunup kendide cünbiş hâşıl olup tekrâr kendide harekâta kâbiliyet hâşıl olup vücūd-pezîr ola. Bu ecilden Allâh-ı ‘azîmü’ş-şân luṭf u keremiyle hikmet-i şun‘-ı İlâhiyye iktizâ idüp zamânı iki kısma taḫsîm eyledi. Bir kısmını ‘ayş u ‘işret için kırup bu kısma nehârı ta‘yîn eyledi ve bir kısmını daḫı kuvâ-yı beşeriyyeden kelâl u za‘f izâle idüp tekrâr harekât-ı ta‘ayyüşe kabiliyet-i cünbiş taḫşîl eylemekiçün kırup bu kısma leyl ta‘yîn eyledi. Eger bu minvâl-i meşrûh üzre icâd olunup ve eger olunmasaydı kaẓâ shehevâtuñ ifzâ vü işâl itmesine ‘usret hâşıl olup ve ifzâ daḫı olunmayup nesl münkaṭı‘ olurdu. Zîrâ kaçan bir kimesne kendi işine tenâsül için cem‘iyyet

[101b]

murâd idinse az olur ki kendi işi bir şuḡl ile meşḡul olup bu kez ehlin nâ‘ime bulup nevm sebebiyle cem‘iyyet-i maḫşûd fevt olup şemere-i evlâd hâşıl olmaz. Meḫâşid hâşıl olsun için luṭf-ı şamedâniyye-i İlâhiyye ‘amel ü harekât için vaḫt-i mu‘ciz ḫalk eyleyüp taḫdîr eyledi. İmdi bu kim bu me‘ânîlere Allâh-ı zü‘l-celâl işâret idüp nazm-ı Kerîm’inde buyurur ki: “*Ve min rahmetihi ce‘ale lekümü’l-leyle ve’n-nehare li teskunū fhî ve li tebtēgū min faḫlihi ve le‘alleküm teşkurūn*”. Ya‘nî Allâh-ı ‘azîmü’ş-şânunñ luṭf u kerem-i İlâhiyyesindendir ki sizler için leyl ü nehârı kılması tâ ki birisinde sükûnet idüp râḫat-yâb olasız ve birisinde taleb-i ma‘îşet olup anuñ sebebiyle merzûk olup ve ola ki bu ni‘metlere şâkir olup şâkirînden olasız.

Faşlu fi fezâ‘ ilü’l-eyyâm ve ḫavâşşihâ: Bu faşl yidi günden her gününñ faẓîletin ve ḫavâşların beyân ider. İmdi ma‘lûm olsun ki Cum‘a günü günlerünñ seyyididir ve ulusudur ve millet-i Ḥanîfiyye ehlinünñ ‘ıyd u bayrâmıdır. Nitekim ḫazret-i Ebü Hüreyre raḫiya’llâhu anhdan rivâyet olunup anlar daḫı resûl-i mükerrem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemden rivâyet idüp sa‘âdetiyle Resûl-i muḫterem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki ḫayırlı gün ki Şems anda tülû‘ eylemişdür yevm-i Cum‘a’dur. Ve daḫı yevm-i Cum‘a’da ḫazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm ḫalk olunup icâd olındı ve daḫı yevm-i Cum‘a’da Cennet’e iskân olındı. Ve yine yevm-i Cum‘a’da Cennet’den ihbâṭ olunup indirildi. Ve yine Allâh-ı ‘azîmü’ş-şân yevm-i Cum‘a’da ‘âlemleri ḫarâb-ender-ḫarâb idüp ḫaşr u neşr-i kıyâmetin ikâmet idüp ḫisâb görür ve yine Allâh-ı ‘azîmü’ş-şân yevm-i Cum‘a’da bir sâ‘at-i icâbet ihfâ idüp bir ‘abd-i ‘âciz-i müsellemler ol sâ‘ate muşâdif olup du‘â eylese her ne vech üzre olursa olsun ḫayırlı su‘âl idüp taleb itmez er-Raḫmân olan ḫazret-i Allâh-ı zü‘l-celâl cümle ḫayırlı ed‘iyesin kabûl idüp maḫşûdını iḫsân idüp i‘tâ ider ve yine âşâr -ı nebeviyyede vârid olmuşdur ki mesâcid ü cevâmi‘ ḫapularında evvel-be-evvel geleni yazan melâ‘ikeler bir Cum‘a evvel gelen ‘abd-i mü‘min yitirüp

bulmasalar ve ba‘dehū vaqtinden te‘h̄ir eylese bir birine nazar idüp ol ‘abd-i mü‘minden su‘āl idüp teftiř iderler ve dirler ki “Fulān bin fulān āyā neyle meřgöl

[102a]

oldı ki cümleden evvel gelürken şimdi gelmeyüp āyā ne işdür ki Cum‘a‘dan te‘h̄ir iderdi?” Ba‘dehū evvel ‘abd-i mü‘mine du‘āya ser-āgāz idüp dirler ki “Yā Rab eger bu kuluñı Cum‘a‘ya gelmeden faqr te‘h̄ir itirdiyse aña řifā ihsān idüp marazdan anı h̄alāř eyle ve eger anı bir řuđl men‘ idüp ol şuğlile meşgöl oldu ise yā Rab ol şuğldan anı ferāđat itdürüp kendi ‘ibādetüñe anı meşgöl itdür ve eger anı bir “*lehvun vela ‘ibun*” te‘h̄ir itirdinse yā Rab anuñ şalbin kendi ‘ibādetüñe řalb eyle tā ki ‘ibādetüñle meşgöl ola”. Bu minvāl-i meřrūh üzre ol ‘abd-i mü‘mine du‘ā iderler ve yine ba‘z selef buyurdılar ki Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān için erzāk-ı ‘ibāddan mā‘adā fazl u keremi vardur ve ol fazl u keremden i‘tā idüp ihsān eylemez, illā ol kimseye i‘tā idüp ihsān ider ki yevm-i hamīsüñ aşşamında bu yevm-i Cum‘a‘da cedd [ü] cehd sa‘y idüp şaleb itmiş ola ve yine ‘Abdullāh bin Mes‘ūd‘dan rağiya’llāhu anh rivāyet olunur ki sa‘ādetiyle buyururlar ki bir kimesne Cum‘a güninde tırnaqların taqlīm idüp kesse Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān anuñ içinde ne deñli emrāz var ise izāle idüp çıkarup yerine řifā taldurup idhāl ider. řu‘arādan Ařma‘ī-nām kimesne dir ki Cum‘a güninde Harūnü’-reşid üzerine varup dāhıl oldum gördüm ki tırnaqların kesüp dir ki Cum‘a güninde tırnaq kesmek sünnetdendir ve baña haber vārid olup bāliđ oldu ki faqrı nefy idüp izāle ider. Ben dağı bu eřnāda didüm ki : “Yā emīrū’l-mü‘minīn, sizler dağı faqrđan h̄avf idüp şorşar mısız h̄alā ki ‘āleme pādiřāhsız?” Ol dağı cevāb idüp eyitdi ki: “Hīçbir kimse var mıdır ki ‘ālem-i dünyāda benden ziyāde faqrđan h̄avf idüp şorqa, h̄alā ki salřanatumuñ zevālınden h̄avf iderüm.” Ve yine āřārda vārid oldu ki

“ Kallimū ezferakum bi's- sünneti ve'l- edebi, Yemīnühê havabis yesêruhe elvas”

şu‘arādan Kemālī-nām kimesne tercüme idüp buyurur beyt:

Sünnet-i taqlīm-i ezfār böyledür ey bahtiyār

Ťut h̄avābis evhaseb şavlini ide i‘tibār

Hınşır u vüřtā vü ibhām binşır u sebbābedür

řađ elüñ tertibi budur diñle ‘an-vaşf-ı yesār

Baş ve orta şerçe sebbābe řahāret parmağı

Böyledür tertīb-i taqlīm-i ezāfir āřıkār

şağ ayakđan başla şerçe parmağından evvelā

Şol ayağũñ şerçe parmağından āhir kıl qarār

Cum‘a günü gün toğınca ‘ādet itse kesmegi

Fazl-ı Haķ‘dan ide aña niçe lutf-ı bī-şümār

[102b]

Hem rivāyetdür meşāyihden bu kavlı mu‘teber

Görmeye göz agrısın ‘ömrinde dimişdür kibār

Nazm idüp bu dürleri viridi Kemālī hoş nizām

Bir du‘ā için kodı mü‘minlere bir yādigār

Ve dahı rebī‘ü’l-aḥbārda ḥazret-i ‘Alī’den raḍiya’llāhu anh rivāyet olunur ki bu rivāyeti dahı Resūl-i mükerrrem ‘aleyhi’s-selāma ref‘ idüp ḥadīs-i merfū‘dur didiler. Sa‘ādetiyle buyurdılar ki bir kimesne Cum‘a gününde şā‘im olsa ve şiddet-i ‘atşā ve cū‘a ve sā‘ir me‘āşīye şabr itse ve muḳābelesinde şevāb ümīdinde olup ihtisāb eylese ol günlük şā‘im olmuş şevābın virilür ki ol günler öyle münevverdür ki dünyāda ‘ibādet olınan günlerũñ nūrından ašlā vechen mine’l-vücūh müşābih olup anlara beñzeyemez ve Cum‘a gününde zevālden evvel kendüye ḥaşyetu’llāh tārī olup ‘arız olunca gözinden bir kaçre yaş seylāb idüp aķıtırsa Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān lutf u kereminden şimālde olan melege vahy idüp buyurur ki bu ḳulumũñ şaḥīfesin dürüp devşirüp gelecek Cum‘a gününe varınca bir ḥaṭṭīyeye yazma diyü emr ider. Ḥadīsũñ ‘aķıbinde ‘Allāme Zemaḥşerī buyururlar ki cām-ı mevt nüş itmezden evvel olan nefsleri ki ḡanīmet bulup ‘amel mümkün olduğu deñli fırsatı fevt itmeyüp ne deñli ‘özrleri ve ‘illetleri var ise bunları kaç‘ eyleyüp ḡāfil iseñ bīdār olagör. Nitekim ‘arifler dimişlerdür:

Çerā kārī küned ‘āķil ki bāz āyed peşimānī

Ya‘nī ‘āķil niçün iş ider kim şoñında peşimān olsa gerek. Zīrā senũñ ecelũñ mu‘ayyen olup seni ṭaleb idüp saña gelür ve ‘ömrũñ medūd dahı degül ki tā ki saña emān vire belki emān dahı virmez. Nitekim Resūl-i mükerrrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: “Ey aşḥābum! İster misiz⁴⁶ ki sizleri bir sā‘ate delālet itdireyüm ki ol sā‘at-i mübāreklikde sā‘at-i cināndan bir sā‘at ola ki rahmeti zıllı-medūd ola ve rızķ dahı ol sā‘ate maḳşüm ola ve Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ rahmeti dahı ol sā‘ate mebsūt ola ve du‘ā dahı ol sā‘ate, hedef-i icābete muşādif olup redd olunmayup müstecāb ola.” Aşḥāb-ı güzīn ve e‘imme-i dīn raḍiya’llāhu Te‘alā ‘anhüm ecma‘īn buyurdılar ki: “Belī yā Resūlu’llāh”. Ḥaber virenler dahı sa‘ādetiyle buyurdılar ki:

⁴⁶ Metinde “ister misinler ki” yazılmış fakat imla gereği bu şekilde düzeltildi.

“Tulū’-ı fecr ile tulū’-ı şemsüñ mā-beyninde olan sā’atden gāfil olmañ.” Ve yine hazret-i ‘Alī keremu’llāhu vechehū ve rađiya’llāhu anhdan rivāyet olunur ki Resūl-i mükerrerem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem tulū’-ı şemsden ol hazret-i ‘Āiše rađiya’llāhu anhā üzerine mürür eylediler. Hāl bu ki hazret-i ‘Āiše rađiya’llāhu anhā

[103a]

nā’ime olup uyurdu. Ayağıyla tepüp buyurdılar ki: “Kalk Rabb’uñ rızkını müşāhede eyle gāfilinden olma zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān kulları mā-beyninde tulū’-ı fecr ile tulū’-ı şemsüñ mā-beyninde rızkların taqsīm eyleyüp baħş ider. İntihā-yı kelām u rebī’ü’l-aħbār. **Yevmü’s-sebt:** Ya’nī Cum’a ertesi günün beyān ider. Cum’a ertesi günü tā’ife-i Yehūd’uñ bayrāmıydı. Kelbī rivāyet idüp buyurdılar ki: “Hazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ve ‘alā nebiyyinā tā’ife-i Yehūd’a emr idüp buyurdılar ki: “Üsbü’da ya’nī haftada bir günü Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān için ‘ibādet itmege maħşuş idüñ ‘ibādetden ğayrı ol günde bir şey ‘ādet itmek bunlar daħı sem’an ve tā’aten” diyüp ğayrısın ittihāz idüp qabūl itmediler ve didiler ki: “Yevm-i sebt bir gündür ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān sebt gününde cümle eşyā’yı ħalk eyleyüp icād itmeden ferāğat eyledi.” Ve zu’m idüp didiler ki: “Sebt gününde bir ħādiše olup zāhir olsa ol şey münkaṭı’ olmayup sebt-i āħire dek sürer. Ol ecilden sebt gününde bir şey aħz eyleyüp ve şey virüp i’tā itmeden dest-i kūtāh idüp mümteni’ olurlar ve ammā İslāmiyye-i Ĥanefiyye tā’ife-i Yehūd’a muħālefet idüp yevm-i sebt günün tebrīk eylediler. Zīrā Resūl-i mükerrerem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ħādīş-i şerīfnde buyurdılar ki “*Būrīke li ümmetī tī bukūrīhe sebtihē ve ħamīsihe*” ya’nī Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān kerem ü luṭf-ı İlähiyyesinden ümmetüñ şubħlarında sebt ile ħamīs günlerinde tebrīk eyleyüp mübārek eyledi.” Ve yine ehl-i felāħa olan kimselerüñ şey bezr eyleyüp ekenler zu’m idüp dirler ki kaçan naħlistān sebt gününde kaṭ’ olunup kesilse sene -i ātiyyede şemereyi ħaml idüp mīve-dār olmaz ve daħı muħtaşş rebī’ü’l-ebrārda zıkr idüp buyurur ki İmām Hümām hazret-i Nu’mān ya’nī Ebū Ĥuneyfe’nüñ zamān-ı sa’ādetinde sebt günün ta’tıl idüp ders oқumazlardı tā’ulemā’dan İmām Ĥaşşāf’uñ zamān-ı sa’ādetine gelince, İmām Ĥaşşāf ise künyesi Ebübekrdür ve ismi Aħmed’dür, ‘Amr Şeybānī zamānında a’lem-i ‘ulemā’ olup ve Ĥanefiü’l-mezheb idi ve na’lın yapup kesb yedinden geçinürdi ve çok kitāblar taşnīf itmişdür. Cümleden birisi cilde Kitāb-ı İncil ve Kitābü’l-Veşāyā ve Kitābu Edebü’l-Kāđı. Bunları taşnīf itmişdür. Şems E’imme Ĥulvānī zıkr idüp buyururlar ki İmām Ĥaşşāf büyük kimesnedür. İktidā olınmağa lāyıkdur. Bağdād’da iki yüz altmış bir hicretüñ tārīhinde vefāt idüp Raħmetu’llāhu Te’alā ‘aleyh anuñ zamān -ı sa’ādetinde gāhī işneyn günün ta’tıl idüp oқumazlardı

[103b]

ve ammā zamānumuzda şimdi Şalı günin ta‘tıl idüp okumazlar ve işābet dağı iderler. Zīrā Şalı’nuñ bir tarafında üç gün bir tarafında iki gün bunlar ise taḥşil günleridür. Bu kez Şalı günü tālibīne rāhat olup bākī günlerde taḥşile cedd ü sa‘y iderler ve iklīm-i Mısr’da ise ḥamīs günin ta‘tıl idüp okumazlar ve yine ḥazret-i Enes bin Mālik raḍıya’llāhu ‘anh rivāyet idüp buyururlar ki Resūl-i mükerrrem şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyyāmdan su‘āl olındı. Ol dağı cevāb virüp buyurdı ki sebt günü yevm-i mekr ve yevm-i ḥīledür. Zīrā Kureyş sebt güninde dārū’n-nedvede mekre şürū’ itdiler. Dārū’n-nedve ise şol maḥalle ve mekāna dirler ki ḥalk ol maḥalde ve mekānda meşveret için cem‘ olurlar ve dağı Mekke-i mükerrremde Kaşī’nuñ binā itdiği beyte Dārū’n-nedve tesmiye itdiler. Zīrā Kureyş ol dāra meşveret için cem‘ olurlardı ve ḥālā ol Dārū’n-nedve yirinde maḥām-ı Ḥanefī vākī’ olmışdur ve dağı yevm-i eḥad Bāzār günü toḥm bezr itmege ve ağaclar dikmege ve şey ta‘mīrine mübāşeret idüp başlamak münāsibdür. Zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān Bāzār güninde dünyāyı ḥalk idüp icāda başladı ve dağı yevmü’l-işneyn günü sefer günidür. Sefere gitmek ve ticāret eylemek münāsibdür. Zīrā ḥazret-i Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selām ve ‘alā nebiyyinā işneyn günü sefere gitdi ve ticāret eyleyüp ‘azīm-i ribḥ itdi ve şelāse günü ya’nī Şalı güninde ḳan almaḳ münāsibdür. Zīrā ḥazret-i Ḥavvā ibtidā Şalı güninde ḥayzla mübtelā olup ol günde ḥayz gördi ve Kābil dağı Hābil’i Şalı güninde ḳatı idüp ve şerbet-i şehādet nūş itdürüp irāḳa-i dem eyledi. Rivāyet olınmışdur ki anamuz ḥazret-i Ḥavvā vaḳtā ki şecereden dest-dirāz idüp mīve-çin alup andan ekl idüp yidi ise Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān anı ḥayz ḳanıyla ibtilā eyleyüp devr-i kıyāmete varınca benātında müstemire olup ḥayz ḳanı anlarda ḳaldı. **Ḥikāye-i laṭife** rivāyet olınmışdur. Hārūnü’r-Reşīd eşraf-ı benātından bir duḫter-i pākīzeyi tezvīc eyleyüp aldı. Bu deñli ziyet-i şöhret ile ve bu deñli zifāfdan soñra gerdekī gicesinde dāḫil olup girdi. Gün-ā-gün elvān ile müzeyyen olan bisāt ferş olınuḫ döşendi. Hārūnü’r-Reşīd dağı ol ferrāş üzerine çıkup oturdı. Nā-gāḥ ol duḫter-i pākīzenüñ mühr-i āletinden dem-i ḥayz kūşe gelüp zāḫir olup nümāyān oldı. Ol duḫter-i pākīze ḥacīl ü münfa‘il olup

[104a]

ser-nigün eyleyüp ḥacāletile eyitdi: Yā emīrū’l-mū‘minīn “*etā emru’llāhi felā testa‘cilūhu*” ya’nī āyet-i şerīfeyi iḳtibās idüp buyurdı ki: “Yā emīrū’l-mū‘minīn, anamuz ḥazret-i Ḥavvā’dan irş -be-irş benāta ḳalan dem-i ḥayz cāriyeñüze bu sā‘at emr-i İllāhīyle zuḫūr eyleyüp nümāyān oldı. İmdi saña maḥşūş olan mührüñ izālesin bu vaḳte izāleye ‘acele buyurmañ. Zīrā emr-i İllāhīyle izālesinden bu eşnāda memnū’suz, bākī fermān efendimüñdür.” diyiceḳ ḥalīfe dağı der-‘aḳab buyurdılar ki vallāhi ‘ālem-i dünyāda ve mā-fihā böyle bir

hayırlı kelām işitmedüm ve işitmem. Ben daḥı emr-i İlähiyye'ye müntazır olup şabr iderüm. El-ḥükmu'llāh ve daḥı yevm-i erba'ā ya'nī çehārşenbe günü naḥs-ı müstemirdür. Zīrā Allāh-ı 'azīmü'ş-şān çehārşenbe günü Fir'avnı ğarķ eyledi ve kavm-i 'Ād ve Semūd'ı da ḥı helāk eyledi ve yevm-i ḥamsinde ya'nī perşenbe günü każā-yı ḥavā'ice münāsibdür ve selāṭin üzerine varup dāḥil olıcaķ gündür. Zīrā ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām ve 'alā nebiyyinā mülk-i Mışr üzerine dāḥil olup 'azīm-i Mükerrrem oldı ve ḥavā'icin każā eyleyüp ḥazret-i Hācer'e aña hibe eyleyüp baĝışladı ve Cum'a günü ise yevm-i ḥuṭbe vü nikāḥdur. Zīrā nikāḥlar Cum'a günü 'aķd olunur, intihā-yı kelām rebī'ü'l-aḥbār. **Yevmü'l-eḥad:** Eḥad günü ya'nī Bāzār günü beyān ider. Bāzār günü ki 'ıyd-ı Naşārādur. Aşḥāb-ı siyer zıkr idüp didiler ki günlerden ibtidā zuhūr idüp vücūd-pezīr olan gün yevm-i eḥad ki Bāzār gündür ve Bāzār günü dünyā günlerinüñ evvelidür. Allāh-ı 'azīmü'ş-şān Bāzār güninde cümle eşyā'yı ḥalk eyleyüp icāda başladı ve yine zıkr olunup rivāyet olındı ki ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām ve 'alā nebiyyinā kendü kavmine günlerden Cum'a gününü 'ibādet itmekiçün işıfā idüp ihtiyār itsünler diyü emr itdi. Kavmi daḥı kendüye cevāb virüp didiler ki lāyık u inşāf degüldür ki tā'ife-i Yehūd'uñ 'ıyd u sürür bayrāmı bizden şoñra ola ve siz murād itmezsiniz ki bizüm 'ıydumuzdan şoñra ve eyyām-ı sürür ki bayrāmumuzdan şoñra 'ıyd u eyyām-ı sürür ola. Ol ecilden Bāzār günün kendülerine 'ıyd u sürür ittiḥāz idinüp bayrām itdiler ve Naşārā zu'm idüp eyitdiler ki her ne deñli umūr var ise Bāzār gününde ibtidā olmaķıĝa lāyık u münāsibdür ve ammā ḥaķīr-i mütercim dir ki millet-i Ḥanefiyye-i İslāmiyye'de olan müslimün bunlaruñ ḥilāfetindedür. Nitekim ḥadıṣde vārid oldı ki “ *Neüzü billāh min şerri yevmi'l- ehad. Ve iyyeküm ve'ş- şuhūsa fī yevmi'l- ehad. Fe inne lehü hadde ke- haddi's- seyfi.* “

[104b]

ma'nā-yı laṭīfi dimekdür ki yevm-i eḥaduñ ki Bāzār gününüñ şerrinden Allāh-ı 'azīmü'ş-şāna ilticā idüp şıĝınurum ve daḥı sizüñ üzerüñüze olsun ki Bāzār gününde vāķi' olan şuhūşdan ki bir şehrden bir şehre gitmekdür, ol gitmeden ittiķā vü ictināb itmek. Zīrā Bāzār gününüñ bir keskinliĝi vardur ki seyfüñ keskinliĝinden daḥı ziyādedür. Rebī'ü'l-aḥbārda böylecedür. **Yevmü'l-işneyn:** Yevm-i işneynüñ Bāzār ertesini günün beyān ider. Bāzār ertesini bir mübārek gündür ki Resül'ullāh şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem zāt-ı şerīfleri bu idi kim işneyn ve ḥamīs günlerin şā'im olmaĝa muvāzabet iderlerdi. Aşḥāb-ı güzīn ve e'imme-i dīn raḍıya'llāhu Te'alā 'anhüm ecma'in bu ḥālden su'āl buyurup istifsār eylediler. Sa'ādetiyle Resül-i mükerrrem ve Ḥabīb-i muḥterem şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdılar ki “ *Hüme yevmēni türfü tihimē'l- āmalü. Fe inne ehabbe en türfeā amelī ve ene sāimün*” ya'nī işneyn ve ḥamīs bunlar iki gündür ki bunlarda a'māl-i benī-Ādem dergāḥ-ı 'ālīyeye ref' olunup şınılur ki ben daḥı defter-i a'mālimüñ 'unvānı şavm ile olmasın. Meyl ü muḥabbet idüp ol ecilden şā'im

olurum ve yine hadîş-i nebevîde vârid olmuşdur ki Resûl-i mükerrerem şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellem yevm-i işneynde uf k-ı rahm-ı mâderden tülû' eyleyüp 'âlemden zulemât-ı küfri izâle idüp pür -nür eyledi ve yine yevm -i işneynde va tan-ı aşlîsinden hicret idüp Medîne-i münevvereyi nür-ı nebeviyyetle tenvîr itdiler. Bu hadîş-i şerîf İmâm Ahmed bin Hanbel mesnedinde ihrâc idüp 'Abdullâh bin 'Abbâs'dan rağıya'llâhu 'anhâ rivâyet itdiler. **Yevmü's-selâse:** Selâse günü ki Şalı günüdür. Şalı günü bir gündür ki anda ta'avvüz eylemek müsteħabdur, ta'avvüz eylemek ki Allâh-ı 'azimü's-şâna isti'âze idüp şıgınmak ve kendü nefsiyle meşgûl olup nefsin ıslâh eylemeklige müdâvemet ü mülâzemet eylemege ve bu günde hacâmet memdûhdur ve bu günde Kâbil Hâbil'i katl idüp helâk itdiler. “ *Allahümme ehtazanê min şurûri enfûsinâ.* “ **Yevmü'l-erba'a:** Erba'a günü ki çehârşenbedür, çehârşenbe günü ise hayr-ı kalıldür ve her ayuñ âhir çehârşenbesi naħs-ı müstemir [ü] dâ'imdür ve yine Muhtaş rebî'ü'l-ebrâr olan kitâb-ı rebî'ü'l-aħyârda zıkr idüp rivâyet ider. 'Abdullâh bin 'Abbâs'dan rağıya'llâhu 'anhâ anlar dağı Resûl-i mükerreme ref' idüp hadîşi merfû' kılip buyurdılar ki “ *Ehuru erbi'a'i fi's- şehri binahsin müstemirrin.* “ ya'nî ayda âhir çehârşenbesi naħs-ı müstemirdür beyt: “ *Likavek lil mebkü fal sev ve vecheke erbaan le yedur* “ ya'nî

[105a]

şabâh vaktinde saña müşâdif olup ve râst gelüp muķâbil olduğın âdeme bir bed-fâlsin ve yüzüñ ve çehreñ şehrüñ âhir çehârşenbe gibi dâire olmayup dâ'imâ gâyet bedlikde qarâr-zâde olup turur ve yine dinildi ki çehârşenbe günü istiħmâm itmek memdûhdur ve yine Resûl-i mükerrerem şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellemden rivâyet olunup sa'âdetiyle buyurur ki “ *Mâ min şeyin büdie yevme'l- erbiâi illê ve gad temme.* ” ya'nî bir şey bu kadar ki erba'a gününde bed' olunup başlana illâ ol şey vücûd-pezîr olup tamâm olup biter ve Ebü Yûsuf Hamedânî a'mâl-i hayrda tevakkuf idüp erba'aya müntazır olurlardı. Erba'a günü gelüp olduğı gibi ol 'amel-i hayra şürû' iderlerdi ve dirler idi Allâh-ı 'azîmü's-şân nûrı çehârşenbe günü halk eyleyüp icâd itdi ve naħs-ı dâ'im olması küffâr haķķındadır ve şâhibü'l-hidâyet bu hadîş[i] rivâyet idüp dirdi ki babam böylece işidüp şeyħinden böylece rivâyet iderdi intihâ. Ve dağı zurefâdan bir kimesne var idi ve ismine Mezîd dirlerdi ve anuñ dağı bir düstı var idi. Günlerden bir gün Mezîd'e didi ki ben murâd iderüm ki fulân maşlahat için benümle me'an çıkup mu'ânet idüp hareket idesin. Mezîd cevâb virüp eyitdi ki: “Bu gün çehârşenbe günüdür, evde oturup hareket itmek hayırlıdır ve aħsendür, bu gün maşlahat olmaz.” Otuz düstı dağı cevâb virüp eyitdi ki: “Yâ çehârşenbe gününde hazret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm rahm-ı mâderden tülû' idüp 'âlemi pür-nür itdi degül miydi? Mezîd dönüp cevâbında aña eyitdi ki: “Anuñçün batn-ı Hût'da yüce köşk ve sarâylara ve emkine-i vâsi'ayı mâlik olup taşra çıkınca yeşil libâslara mâlik olup mülebbes olup râhat-yâb buldı. Maķşûd ise kapu bayrâğıdur.” Ve düstı yine cevâb idüp eyitdi

ki: “Ḥazret-i Yūsuf şiddīk ‘aleyhi’s-selām ol daḡı raḡm-ı māderden çehārşenbe günü ‘ālemi pür-nūr eyledi. Mezīd yine dönüp cevāb virdi ki: “Anuñçün birāderleri darb-ı şedīd ile istiḡbāl idüp baḡs derāhime bey’ itdiler. Dūstı yine didi ki: “Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān çehārşenbe günü ḡazret-i İbrāhime vaḡy eyledi.” Mezīd daḡı cevābında eyitdi ki: “Belī, anuñçün mancınıkla istiḡbāl olunup mancınıka vaż’ olunup ḡara ilkā olındı. Eger ḡazret-i Allāh zū’l-celāl ol ḡara günü “*Berden ve selāmen*” fermānın eyitmeseydi ḡāl-i diger-gün olurdu. Dūstı yine

[105b]

didi ki: “Çehārşenbe günü ḡazret-i Allāh celle celāluhu efdāl-i enbiyā ‘aleyhimü’s-selām olan Muḡammedü’l-Muḡtafā’ya yevm-i iḡrābda nuşret eyledi.” Mezīd dönüp cevābında eyitdi ki: “Ey ne’am! Velākin bunca icthād ve gözler dört olup cānlar ḡulkūma geldükden şoñra nuşret eyledi.” **Yevmü’l-ḡamsīn:** Yevm-i ḡamīs ki Perşenbe günidür, anı beyān ider. Perşenbe günü bir mübārek gündür. Ḥuşūşan ba’z-ı ḡavā’ici ḡaleb itmede ve ibtidā sefere çıkup gitmede ḡadīs-i merfū’ olduḡı ḡālde İmām Zehrā rivāyet idüp dirler ki: “Her bār ki Resūl-i Mükerrrem şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem sefere gitmek murād itseydi ḡamīs güninde çıkup gider idi ve ḡamīs güninde daḡı ḡacāmet itmek mekrūhdur Ḥamdūn ibn İsmā’ıl taḡdīs idüp rivāye t idüp buyurur ki: “İşitdüm Mu’taşım Bi’llāh’dan ol daḡı taḡdīs idüp rivāyet ider Me’mūn’dan , Me’mūn daḡı Reşīd’den taḡdīs idüp rivāyet ider , Reşīd daḡı Mehdi’den rivāyet ider, Mehdi daḡı Mansūr’dan taḡdīs idüp rivāyet ider , Mansūr daḡı babasından ol daḡı ceddinden ol daḡı ‘Abdullāh bin ‘Abbās’dan raḡiyā’llahu ‘anhüm anlar daḡı nebī-i muḡterem şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem” sa’ādetiyle buyurur ki “ *Men ihteceme yevme’l- ḡamīsi fe-humre mete fī Zelike’l-Maradi.* “ ya’nī bir kimesne ḡamīs güninde ihticām eyleyüp ḡan alsa ve ‘aḡabinde maḡmūm olup şıtmalansa ol ḡan alan kimesne bu marāzdan ḡalāş olmayup ‘āḡıbetü’l-‘āḡıbe andan fevt olur. Rāvīü’l-ḡadīs olan Ḥamdūn naḡl idüp buyurur ki müddet-i medīdden şoñra bir ḡamīs Mu’taşım Bi’llāh[ı] ziyārete gitdüm. Varup dāḡıl olunca anı gördüm ki ihticām idüp ḡan alıyor. Anı bu ḡāl üzre görince ta’accüben tevaḡḡuf idüp üzerine dāḡıl olmadum. Bu kez beni görince baña cevāb eyitti ki: “Yā Ḥamdūn ma’lūm oldu ki saña taḡdīs itdügim ḡadīs-i şerīf der-ḡāḡır idüp tezekkür itdük.” Ben daḡı cevāb virüp: “Ey ne’am! Yā emīrū’l-mū’minīn didüm ol daḡı ḡasem idüp didi ki: “Vallāhi tā benden ḡaccām ḡan almayınca ḡadīs-i şerīf ḡāḡıruma gelmedi. Ba’deḡı aḡşama ḡarīb bunı şıtma tutup ol sıtmadan ḡalāş-yāb olmayup ol marāzdan fevt oldu bi-raḡmetu’llāhi Te’alā ‘aleyhim. **İḡtiyārātü’l-a’māl:** “*Fī yevmi’l- cem [...] el-müminin Ali b. Eb. Talip Kerremallahu Teālā Vechehu.*”

[106a]

“ *Le ni’me’- yevmü yevmü’s- sebtı hakka.*”

Li saydin in eratte bi lā imtirāin

Ve fi'l- ehadi el- bināü lienne fihī ibtede Allahu fi halgı-semāi

Ve fi'l-isneyn in sêferte fihī tenêle er-rüşde fihī mea'l-fenāi

Fe in tüzide'l- hacêmete fe's- selāse fe-tī saatihı heragu ed-demāe

Ve in şeribe imrin yevmen devêe fe-ni'me'l- yevmi yevme'l-erbiā

Ve fi yevmi'l- hamīs gada hāccin fe innellāhe ye'zenü bi'l-gadā

Yevme'l- cümüati et-tezuicü fihī ve lizāti'r-ricāli mea'n-nisāi

Fe heze'l- ilmü lā yecübuhu illa bene ev vessa'l-enbiyāü. “

Üsbü' günleri ki hafta günleridir. Kankı 'amel kankı günde işleme evlā vü ahsendür, İmām 'Alī keremu'llāhu vecchēhū ve rağıya'llāhu 'anhümden mervīdür ki zıkr idüp bu ebyāt ile beyān itmişdür. Cum'a ertesi ne hoşça güzel gündür. Bilā-şekk eger ol günde şayd murād iderseñ münāsibdür. Ehad ise Bāzār gündür. Binā eylemege şürü' itmek gāyetü'l-gāye münāsibdür. Zīrā Allāh-ı 'azīmü'ş-şān Bāzār güninde halk-ı semāya bed' eyleyüp izhār u icād eyledi ve işneyn gününde ki Bāzār ertesidür , sefere sülük idüp gitmek 'azīm-i ribhe ve mehālikden hālāş-yāb olmağa bādīdür ve ne hoşça güzeldür ki şelāse gününde ki Şalı gündür ki hacāmet idüp kan aldırmağ. Zīrā Şalı gününün sā'atlerinde kan akıdıldı ve eger bir kimesne şerbet içmek lāzım gelürse erba'ā günü ne güzel münāsib gündür ve eger hük-m-i hükümāta müte'allıq şeyün var ise ne hoşça münāsibdür. Hamīs günü zīrā Allāh-ı 'azīmü'ş-şān yevm-i hamīsde kazā-yı havā'ic idüp ve kazā itmekle ol günde üzñ virdi ve dağı tenāküh ü tezāvüc eylemege Cum'a gününde gāyetü'l-gāye güzel ve münāsibdür. Zīrā 'avrat ile ricālün cem'ıyyet lezzeti Cum'a gününde zāhir olup vāki' olmuşdur ve bu 'amelleri bilmez. İllā nebī ve yāhud vārişü'n -nebī olan kimesne bilür “ *Allahu Subhānehü E'lemü bi hakikatihı'l-hālli.*” **İhtiyārāt-ı fezā'ilü'ş-şühür ve'l-'āmir:** Fezā'il-i şühür sene-i muhtār olanları beyān ider ve şehri'l-muħarremi'l-harām ile bed' eyleyüp buyurdi ki efdal-i eyyām-ı Muħarrem'ün evvelki gündür. Zīrā ol gün senenün evvelidür. Ba'dehü toközuncı günü ve üçüncü günü efdaldür. Zīrā ikisinün hakkında hadış-i şerif vārid olmuşdur. Ba'dehü rebī'ü'l-evvelün on ikinci günü efdaldür. Zīrā ol

[106b]

günde Resül-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ufğ-ı rahm-ı māderden tulū' eyleyüp şahrā-yı rüy-ı zemīnde zulemāt-ı şirki izāle eyleyüp pür-nür eyledi ve dağı ba'dehü Recebü'l-

müreceb efdaldür. Zîrâ eşhür-i harâmuñ evvelidür ve Receb'üñ nişf günü ve gicesidür. Zîrâ hakkında hadîs-i şerîf vârid oldı ve dağı yigirmi yidinci gündür. Zîrâ leyle-i Mi'râc içinde vâki' oldı ve ba'dehü Şa'bânuñ nişf gündür gicesinüñ fazîletden ötüri letâ'if-i ma'ârifde zîkr olındı ki İmâm Ahmed ve İbn Mâce hadîs i hrâc eyleyüp taşhîh eylediler. Hadîs-i şerîf ise budur: “ *An Aişe (r.a) galet: Fe gattü en- Nebiyye (s.a.v) Fe- haractü. Fe ize hüve bi'l-bakî rāfian ra'sehü ile's-semā. Gāle (s.a.v): “ Tehāfīne en yehīte Allhü aleyki ve rasulihī. Fe gultü: Ya Resullallah Zanentü ente eteyte baza nisāisel. Gāte (s.a.v) inne Allah Teāla Yenzelü leyle te'n-nıfs min Şaban ile semāi'd-dünyā. Yağferu min ekseri adedi şa'ri ganemi kelbin.”* “ ve dağı Tırmızı Buhārî'den taz'ifin zîkr eyledi. Rivāyet-i hadîs olan hazret-i 'Āişe rağıya'llāhu 'anhā buyurur ki bir gice kendü nöbetümde Resül-i mükerremi yaturup bu kez teftiş ü tefahhuşa çıkınca anı Bağı'de buldum ki mübarek başını semāya ref' idüp du'ā idiyor, beni görünce cevāb idüp eyitdi ki: “Sen havf mı idersin ki Allāh ve Resül'e saña hayf ideler. Ben dağı der- 'ağab cevāb eyitdüm ki: “Yā Resülü'llāh zann itdüm ki ba'z nesālar ki gitdüñ ol ecilden geldüm. Sa'adet ile Resül-i mükerrrem buyurdı ki bu gice Şa'bān'üñ nişf gicesidür ve Allāh-ı 'azīmü's-şān Şa'bān'üñ nişf gicesinde semā'-i dünyāya nāzil olur. Benī-Kelb 'aşiretinüñ koyunlarınıñ yünlerinden dağı ziyāde halk yarlıgar. Ol ecilden du'ā iderüm ve dağı Allāh-ı 'azīmü's-şān cismden ve mekāndan ve nüzülden münezzehdür ve lākin bu elfāz-ı müteşābiheden murād budur ki semā'-i dünyā ile mā-beynüñüzde niçe perde yok ise güzelüñ sizleri mağfıret itmesinüñ mā-beyninde dağı perde bu kadar ve lākin talebüñüze mevķüfdür. İmdi sa'y idüp talebinde takşirāt itmek ve ba'dehü Ramazān-ı şerīfün yigirmi yidinci gündür gicesinüñ fazîletinden ötüri ve ba'dehü yevmü'l-kağardur. Zîrâ ol günde bī-hisāb kimseler nārdan āzād olurlar “*Allahumme e'tıgıne mine'n-nār*” ve yine edille-i beyyīne ile ma'lūme olan eyyāmlardur. Zîrâ Allāh-ı 'azīmü's-şāna bu günler sevgilüdür ve dağı yevm-i

[107a]

'arefedür. Zîrâ 'arefenüñ hakkında hadîs-i şerîf vârid oldı ve dağı yevm-i adğādur. Zîrâ halk yevm-i adğāda Allāh-ı 'azīmü's-şānuñ zuyūflarıdır ve ba'dehü yevmü'l-cum'a ve yevmü'l-hamsin ve yevmü'l-işneyndür. Hāl bu ki bunların zîkr ü beyān sebğat idüp geçdi ve ammā gicelerüñ efdali Muğarremü'l-harām'üñ evvelki gicesidir. Zîrâ güninüñ fazîleti giceye sirāyet ider ve yine Receb-i şerīfün yigirmi yidinci gicesidür ki ol gice Mi'râc gicesidür ve dağı Şa'bān'üñ nişf gicesidür ki ol gice leyle-i şakk dirler ki Ber'at gicesidür dimekdür ve dağı Ramazān-ı şerīfün 'aşer-i āğirinüñ giceleridür. Zîrâ leyle-i Kağr ol tek gicelerde taleb olunur ve kümmel-i 'ulemā'dan bu gicelerüñ her birisine leyle-i Kağr olmasına zāhib olmuş kimseler vardur ve yine Ramazān-ı şerīfün yigirmi yidinci gicesidür ki anuñ şabīhası yevmü'l-Furğān'dur ve dağı leyle-i 'ıydındür. Zîrâ anların hakkında hadîs-i şerîf vârid olmuşdur.

İmdi bu zıkr itdügümüz eger gıce ve eger gündüz bir alāy evkâtdür ki tâlib-i hayr olan kimselere lâyıq-ı inşâf degüldür ki bu evkâtdan gaflet üzreler. Zırâ bu evkâtlar mevsim-i hayrdur ve maḥall-i ticâretdür. Bu ise ‘âkıll olan kimesne üzerine ḥafı vü püşide degüldür ki her bār ki tâcir olan kimesne mevsimden gâfil olsa mevsimde olan ribḥe itdügi ğayr zamānda ribḥ idemez. *Vallāhu subḥānehū ve Te‘alā’l-muvaffaki’ş-şavāb.* **El-ḳavlu fi’ş-şühür:**Ma‘lūm olsun ki eşnāf-ı nāşdan her bir sınıf için meş‘elā ‘Arab ve Rūm ve Fars ve Kıbt ve Türk ve Hind ve Zenc ve bunların ğayrları gibi cümlesinüñ şühūrları ve ayları vardur ve lâkin zamānumuzda meşhūr olan şühūr-ı ‘Arab ve şühūr-ı Rūm ve şühūr-ı Fars olmağıla ol ecilden bunların üzerine iḳtişār itdüm ve murād itdüm ki her birlerinüñ yanında olan fezā‘illerin ve ḥavāşların zıkr idüp beyān iderüm ve bu şühūrlar içinde olan mevsimlerin ve bayrāmların beyān iderüm. **Faşlu fi-şühūri’l-‘Arab:** ‘Arab-ı ‘urebā ḳatında şehir iki hilāl mā-beyninde ve arasında olan müddet ü zamāndan ‘ibâretdür. Hilālın mā-beyninde olan müddet ü zamān ise hey‘et-i maḥşūşada ki tâze nev üzre vâkı‘ olmasıdır ve ‘Arab-ı ‘urebā mā-beyninde sene-i kāmile on iki şehrden ‘ibâret olması müttefik-i ‘aliyye olmasıdır. Zırâ bunların seneleri üç yüz elli dört gün ve bir gündenden daḥı cüz‘icedür. Zırâ bu şehir otuz gün ve bir şehir daḥı yigirmi toḳuz gün bu tarz üzre ise şühūr eyyāmı seneye munḫabıḳ olur ve ol küsür ise zi’l-ḥiccenüñ âḫirinde ziyāde olup zāhir olur.

[107b]

ve senenüñ bu minvāl-i meşrūḥ üzre olmasına nazm-ı Kerīm’de vâkı‘ olup zāhir oldu: “*İnne iddete’ş-şühūri isnā ‘aşera şehran fi kitābi’llāhi yevme ḥaleka’s-semāvāti ve’l-arḍa minhā erba‘atun ḥurumun.*” Eşhur-ı ḥurum ise Receb-i ferd ve Zi’l-ḳa‘de ve Zi’l-ḥicce ve Muḥarrem’dür. Ya’nī bu çift aylardur ve Muḥarrem’e Muḥarrem demek ‘inde’llāh ziyādesiyle rif‘ati ve vaḳ‘ı olduğıçündür. Bu kez böyle olunca bu şehriñ içinde ‘ibādāt u tā‘āt itmege şevābın ziyāde olmasına sebebdür ve yine bu şehir içre ma‘ā şī eylemege dār-ı âḫiretde ‘iḳābın ve tā‘at itmek şevābın ziyāde olmasına sebebdür . Ve bu dört ay zamān-ı cāhiliyyete daḥı ‘inde’llāh maḳbūl Muḥarrem idi. Ol ecilden ‘Arab-ı ‘urebānuñ bu aylarda ‘âdetleri bu idi ki mızrāḳlarınıñ dişlerin nez‘ idüp çıkarırlardı ve ğâret eylemenüñ şeyinden münḳā‘id olup evlerinde oturlardı ve ‘adüvvlerinden emīn olup emn üzre olurlardı. Ḥattā bir kimse bir kimesnenüñ babasın ḳatl itmiş olsa ve bu aylarda bir ḥālī yerde rāst gelse aña aşlā ta‘arruz eylemezdi. Ol deñli ri‘āyet iderlerdi. **Muḥarremü’l-ḥarām:** Muḥarrem ayı bir mübārek aydur ve bu aya Muḥarrem tesmiye olındı. Zırâ bu ayda ḳıtāl ḥarām olduğı içündür. Muḥarrem ayınıñ evvelki günü mülūk-ı ‘Arab ḳatında ziyādesiyle mu‘azzam gündür ve ol günde biribirlerine tehniye etmek için birbirlerine varup tehniye iderlerdi. Nitekim Fars’da sene-i Ferīste’nün evvelki günü mu‘zzam olup ve ol güne Nırūz tesmiye idüp ve biribirlerine

tenhiye için varup tenhiye itdükleri ve ta'zīm itdükleri gibi. Ve yine Muḥarrem'ün onuncı günü ki yevm-i 'āşūrādur yevm-i 'āşūrā ise cemī'-i milelde mu'azzam olup ta'zīm olunur. Zīrā ḥazret-i Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ol günde ḥazret-i Ādem'ün tevbesin kabūl idüp zellesin 'afv-ı gufrānına karīn eyledi ve daḥı Cebel-i Cūdī üzre ḥazret-i Nūḥ 'aleyhi's-selāmuñ sefinesi yevm-i 'āşūrāda karar idüp istivāyı buldı ve yine yevm-i 'āşūrā ḥazret-i İbrāhīm raḥm-ı māderden tūlū' idüp 'ālemden zulemāt-ı şirk[i] ref' eyleyüp 'ālem-i pür-nūr eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda ḥazret-i Mūsā ve ḥazret-i 'İsā şalavātu'llāhu 'aleyhimā ve 'alā nebiyyinā 'ālem-ı gaybdan 'ālem-i şehādete ve ḥidāyet-i Bārī Te'alā için şehādet itmege zuḥūra gelüp vücūd-pezīr olup vücūda geldiler ve yine yevm-i 'āşūrāda Allāh-ı 'azīmü'ş-şān nār-ı Nemrūd'ı ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selāma *berden ve selāmen* eyleyüp gül-i gülistān eyledi ve ḥazret-i Ya'kūb

[108a]

'aleyhi's-selāma başarın redd eyleyüp bīnā eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda Allāh-ı 'azīmü'ş-şān çāh-ı ḥabsden ḥazret-i Yūsuf 'aleyhi's-selāma necāt iḥsān eyleyüp Mısr'a sultān eyledi ve ḥazret-i Süleymān'ün mülkin redd idüp iḥsān eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda Allāh-ı 'azīmü'ş-şān kavm-i Yūnus 'aleyhi's-selāmdan 'azāb ref' eyleyüp emān iḥsān eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ḥazret-i Eyyūb 'aleyhi's-selāmuñ luṭf u keremiyle darı keşf idüp ref' eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ḥazret-i Zekeriyā 'aleyhi's-selāmuñ du'āsın kabūl idüp ḥazret-i Yaḥyā 'aleyhi's-selām aña iḥsān eyledi ve yine yevm-i 'āşūrāda ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām süḥreye gālib olup ve anlar daḥı īmān ile müşerref olup mü'minler ol günü begendiler yine yevmü'z-ziyet idinüp kendilerine 'ıyd u bayrām ittiḥāz itdiler ve daḥı rivāyet olunmuşdur ki vaḳtā ki Resūl-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hicret idüp Medīne-i münevvereye dāḥil olup girince anı gördi ki t̄ā'ife-i Yehūd cümle şā'im olmuşlar. Resūl-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bunları şavmlarınıñ sebebinden istifsār idüp su'āl buyurdılar, anlar daḥı cevāb virüp didiler ki bu gün yevm-i 'āşūrādur ki Allāh-ı zū'l-celāl Fir'avn 'askerin deryāya garḳ u helāk eyleyüp ve ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma ve anuñla me'an olan mü'minlere necāt iḥsān idüp bunlaruñ şerrinden ḥalāş eyledi. Biz daḥı şükrāne bu gün şā'im oluruz. Resūl-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bunu işidicek sa'ādetiyle buyurdılar ki biz sizlerden ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma “ *Ahiri vel yekufu vel yekvuf* ” diyüp yevm-i 'āşūrāyı şā'im olup aşḥāba şavm ile emr idüp buyurdılar ve daḥı yevm-i 'āşūrāya milel-i İslāmiyete ta'zīm iderlerdi tā ki ḥazret-i Ḥüseyn raḍıya'llāhu anh katli ol güne muşādif olup ve ehl-i beytten daḥı niçesinüñ katli muşādif olunca raḍıya'llāhu Te'alā anhüm ba'dehū ehl-i Şī'a ol günü ta'ziye günü ittiḥāz idinüp o günde gün-ā-gün şayḫalar ve niyāḫalar bid'adetler peydā itdiler ve ehl-i sünnet ü cemā'at olan kimseler zu'm

idüp didiler ki bu günde sürme dürtünmek göz ağrısından emândur. Cemî' senede bu güne gelince ve yine bu şehriñ on yidisinde aşhâb-ı fil gelüp Mekke-i Mükerreremeyi harâb itmek için Allâh-ı 'azîmü's-şân anlara Ebâbîl kuşların havâle eyleyüp irsâl eyledi. Her bir kuşuñ

[108b]

ayağlarında minkârında birer taş olup üzerlerine atup an vahduk içinde bunlaruñ cümlesin helâk eyleyüp 'aşf-ı me'kûl gibi eyledi. 'Aşf-ı me'kûl ise şol tarlaya dirler ki hayvânât içine şalivirseler ol hayvânât dağı ol tarlayı harâb eyleseler ki ba'dehû aşlen bir fâ'ideye ve bir menfa'ate yaramazsa ol hâlde olan tarlaya 'aşf-ı me'kûl dirler. Şafer'üñ vech-i tesmiyesinde diler ki çünkü şehir-i Muharrem münkazî olup gitdi ise 'âdet-i 'Arab bu idi ki yine harb u kıtâle ve cenge şürü' iderlerdi. Bu kez dört yaşar tayları analarından ve ehillerinden müfârağat itdürüp ol taylar dağı sayha iderlerdi. Ol ecilden bu şehre Şafer tesmiye itdiler ve çok kerre vâki' olurdu ki 'Arab mâ-beyninde gayz u 'adâveti müştedd olup eşhurü'l-ğurum olan üç şehriñ içinde şabra tâkatleri tāk olup şabr idemeyince Muharrem'de ceng ü kıtâle şürü' iderler idi. Ve birbirlerin gâret idüp evlâd ve 'iyâllerin seby idüp el-ân nâlân iderlerdi. Tamâm maşûdları hâşıl olup yerine gelince bu kez Muharrem'üñ ismine Şafer tesmiye idüp Şafer'e tebdîl idüp ve mevsimlere ve cem'iyet-i mahâllerine cem' olup ve aralarından birisi ayağ üzre kâ'im olup a'lâ şavtıyla nidâ idüp didi ki: "Ey kavm! İlâhlaruñuz sizlere Şafer ayın harâm itdiler ve sizleri Şafer'de muqâtele eylemeden men' itdiler. Sizler dağı Şafer'e hürmet idüp muqâteleden ve sâ'ir şeylerden destüñüz kütâh idüñ." Anlar dağı sem'an ve tâ'aten diyüp inkiyâd idüp tebdîl ü tağyîr iderlerdi. Nitekim nazm-ı Kerîm'de Allâh-ı 'azîmü's-şân bu ma'nâya işâret idüp buyurdılar: *"İnnemâ'n-nesî'u ziyâdetun fî'l-küfri yuda'llâhu bihi'l-lezîne keferü yuhi'llünehu 'âmen veyuharrimünehu 'âmen liyuvâtiü 'iddete mâ harrama'llâhu feyuhillü mâ harrama'llâhu zuyyine lehum sū'u a'mâlihîm va'llâhu lâ yehdî'l-kavme'l-fâsikîne."* Ya'nî nes'îye ki te'hîr degüldür illâ küfr aşlınuñ üzre ziyâde bir küfrdür dağı zîrâ nes'îye sebebiyle kâfirlerin küfrin ziyâde idüp idlâl ider ki shevât-ı nefsanîyyelerine tâbi' olup bir sene nesî' tahtîl idüp helâl iderler ve bir sene dağı Muharrem idüp harâm iderler tâ ki Allâh-ı 'azîmü's-şânıñ harâm eylediği şeyleruñ 'iddetin tağyîr idüp ayağ altına alup çiyneyeler ve Allâh-ı 'azîmü's-şân harâm itdüğün bunlar tahtîl idüp

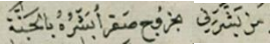
[109a]

helâl ideler ve helâl itdüğü şeyleri bunlar harâm iderler ve bunlara bu habîs fi'lleri â zîn tezyîniyle müzeyyen kılinup böylece tezyîn olındı ve dağı Allâh-ı 'azîmü's-şân dâ'ire-i inşâfdan ve şer'den hâric olup çıkan kimselere hidâyet idüp mühtedî itmez ve dağı

cumhūru'n-nās zāhib olup didiler ki şehir-i Şafer'de kendü mekânında ku'üd idüp oturmak evlâ vü ahsendür. Şafer'de hareket eylemeyen hâl bu ki Resûl-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden rivāyet olunup sa'âdetiyle buyururlar ki “ *Men besseranî bi hurûci Sefer, übeşşiruhü bi'l- cennet.* “ ya'nî her kim ki şehir-i Şafer'ün hurûcıyla baña beşâret iderse ben aña Cennet'le beşâret iderüm. Ve erbâb-ı tevârih zu'm idüp didiler ki şehir-i Şafer'ün evvelki günü Benî-Ümeyye'nün 'ıyd u bayrâmlarıdır. Zîrâ hazret-i İmâm Hüseyn rağıya'llāhu 'anh mübârek başı Dımışk'a dâhil olup vâşıl oldu. Rivāyet olınmışdur ki vaqtâ ki Yezîd bin Mu'âviye hazret-i Hüseyn rağıya'llāhu 'anh mübârek başın bu hâl üzre görünce didi ki: “İbn Ziyâd'ün yüzi kabîh olsun ki ben bundan dahı ednâ ve az şeyle rāzî olurum.” Ve yigirminci günü 'Alî bin Hüseyn için rağıya'llāhu 'anhâ didi ki Ebû 'Abdullāh ben katl ile emr itmedüm ve mübârek başın kendi mübârek cüşsesine redd ile emr olınu ve yine bu günde Me'mün halife yeşil libâsuñ giymesin terk idüp siyâh libâsı giymege başladı. Beş ay yeşil libâsı giydükden soñra ve yine Şafer'ün yigirmi dördünde hazret-i fahr-ı enbiyâ Muhammedü'l-Muştafâ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazret-i Ebübekr rağıya'llāhu 'anh ile ma'âca cebel -i Şevr'ün gârına dâhil olup girdiler. **Şehir-i Rebî'ü'l-evvel:** Bu aya rebî' tesmiye olınu. Zîrâ kavm bu ayda terbî' iderler ve bu ayda kâ'im olurlar ve rebî'ü'l-evvelün ayı bir mübârek aydur. Allāh-ı 'azîmü's-şân lutf u keremiyle bu ayda hayrât u sa'âdât kapuların cümlesin feth idüp güşâde iderler ve bu ayuñ on ikincisinde seyyidü'l-beşer olan Resûl-i mükerrremün 'âlem-i dünyâdan zulemât-ı şirk ü şükük izâle idüp dünyâya gelmesidür ve bu ayuñ sekizinde Medîne-i münevvereyi kudümüyle tenvîr eyleyüp dâhil oldılar ve on üçünde Kûfe'de muhtâr Şakîkî'nün hazret-i Hüseyn rağıya'llāhu 'anh katli üzerine dâhil olmasıdır. **Şehir-i Rebî'ü's-şânî:** Bu ayuñ üçüncü gününde Haccâc-ı zâlim Ka'be-i mükerrremeyi muhâşara idüp 'Abdu'llāh bin ez-Zübeyr üzerine ahcâr u nâr ile atup beyt-i şerîfüñ üzerine atdılar. **Şehir-i Cemâdiye'l-ülâ:** Bu iki

[109b]

aya Cemâdeyn tesmiye itdiler. Zîrâ bu iki ay eyyâm-ı şitâda vâki' olup şular muncemid olup ve berd-i müştred olduğı vaqtdede muşâdif oldukları içündür ve bu şehriñ tokuzında Ca'fer-i Tayyâr rağıya'llāhu 'anh 'âlem-i dünyâya zuhûra geldi. Beşinci günde Vak'atü'l-cemel oldu. **Şehir-i Cemâdiye's-şânî:** 'Arab-ı 'urebâ zu'm iderler, didiler ki havâdis-i 'acîbe-i keşîre bu ayda vâki' olup peydâ olurdu. Hattâ ki mâ-beynlerinde ittifâk idüp dirlerdî: “El-'aceb külli'l-'aceb beyn-i cemâdî vü receb”. Evvelki günine Resûl-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem melek-i vahy ile üzerine nâzil oldu. İkinci gününde emîrü'l-mü'minîn 'Alî bin Ebû Tâlib rağıya'llāhu 'anh 'âlem-i dünyâya gelüp vücûd-pezîr oldu. **Şehir-i Receb:** Bu şehir-i Receb şehri'llāhdur, Receb tesmiye olınu. Zîrâ 'Arab-ı 'urebâ bu şehre ta'zîm itdükleri içündür ve

bu şehre Aşamm dağı tesmiye iderler. Zīrā bu ayda bir müstağīnūñ şavtı işidilmez ve ba‘z kimseler didiler ki Aşamm tesmiye olınuğın sebebi idi ki bu ayda ka‘ka‘a-i silāhuñ şakırdısı işidilmez ve ba‘zılar didiler ki bu ayda zūnūb ile müāhaze olunmazlar. Nitekim çarb-ı meşelde dinilmişdür ki ya‘nī kerīm olan kimselerūñ kulaqları faḥşā işitmesinden şammā olup müsāmaḥa idüp ol faḥş anuñla müāhaze itmezler ve yine bu aya şehir-i Şabt dağı tesmiye iderler. Zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bu mübārek ayda kulların üzerlerine rahmetin ve mağfiretin şabt eyleyüp bī-nihāye baḥş eyler ve dağı Receb hakkında vāride olan eḥādīs-i şerīfeler delālet iderler ki bu Receb’de olan ‘ibādāt u t̄a‘at muḳābelesinde olan şevābuñ keşretine ve ço kılığına ve Receb’de olan ed‘iyelerūñ sür‘at-i isticābete dağı delālet ider ve zamān-ı Cāhiliye’de de‘bleri bu idi kim kaçan bir mazlūm bir zālīme bed-du‘ā itmek murād itse idi ol bed-du‘āyı Receb’e te‘hīr idüp Receb’ūñ duḥūline muntazır olurdu. Hemān ki Receb dāḥil olduğı gibi ol mazlūm kimesne bed-du‘āya ser-āgāz idüp şürū‘ iderdi ve derḥāl du‘āsı müstecāb olup zālīmden intikāmın alurdu. Bu ḳabīlendür ki ḥazret-i ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhā rivāyet idüp buyurdılar ki günlerden bir gün ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer bin el-Ḥattāb raḍıya’llāhu ‘anhā yanında ḥāzır olup oturdum. Nāgāh bir şeyḫ-i fānī-i ‘Acemū’d-diyār a‘rec öñümüzden mürūr idüp ve anı bir kimesne yedüp

[110a]

götürüyor. Ḥazret-i ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anhā bunu görünce buyurdılar ki bu günde bu ādemde gördüğüm bedlik ‘ömrümde kimsede böyle bedlik görmemişdüm. Meclis arasından ma‘lūm olmadan bir kimesne buyurdu ki: “Yā emīrū’l-mū‘minīn, yā cenābuñuz bu kimseyi bilmez misiz?” diyince sa‘ādetiyle buyurdu ki: “Lā.” Ya‘nī “Bilmem.” Ol nā-ma‘lūm kimesne buyurdu ki bu ibn-i Żab‘ā işlemeyupdur(?) ki anuñ üzerine ‘İyāz bed-du‘ā itdi. İmdi bu kez ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer baña nazar idüp ve ‘İyāz’ı çağırūñ diyü buyurdu. Anlar dağı ‘İyāz da‘vet idüp çağırıldılar. Gelince buña ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anhümā buyurdu ki: “Yā ‘Ömer! Benī-Żab‘ā’da olan ḥavādişūñden baña ta ḥdīs idüp ḥaber vir.” Ol dağı sem‘an ve t̄a‘aten diyüp cevāb idüp buyurdu ki: “Yā emīrū’l-mū‘minīn! Ḥikāyemüz budur ki Benī-Żab‘ā didükleri olan kimesne idiler ve ben dağı ‘ammisi oğlıydum ve benüm babamuñ ‘aşiretinden benden gayrı bir kimesne ḳalmadı ve ben dağı bunlaruñ hem-ci[v]ār u ḳoñşuları idüm. Ve neseb cihetinden ḳavmüm arasında bunlar benüm aḳrabam idi. Böyle iken bunlar baña azlem eyleyüp bağırıcaḳ māl ü emlākūmi ḳabz idüp aldılar. Ben dağı çār-ı nā-çār ḳalup Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ mev‘izasın bunlara zıkr idüp ve Ḥaḳ rahmeti bunlara zıkr idüp ve Ḥaḳ civārı bunlara zıkr eyledüm. Aşlā bunlara te‘şīr idüp bunlara bir infī‘āl bu bunlarda bir eşer ḥāşıl olup bir menfa‘at itmedi. Ben dağı mütevekkilen ‘alīyu’llāh olup bunlara mühlet

virür gibi olup şehr-i Receb'ün duhūline muntazır oldum. Vaqtā ki sa'ādet ile şehr-i Receb gelüp dāhil olduğu gibi ben daḥı ellerümi cānib-i semāya ref' idüp derün-ı dille teveccüh idüp eyitdüm ki “*Allahümme edū'ke du'ā cāhiden uktul beni deb'ān illa vāḥiden sümme udrub erreccüle kadruhu kā'idēn amma izāma kabiden 'ayā el-kāide*” ya'nī yā Rab, saña ḥamd ile du'ā itmeklikle du'ā iderüm ki Benī-Zab'ā'yı katl idüp eşed helāk ile ihlāk idesin. İllā birisin degül ba'dehū ol bir ḳalanuñ ayaḡın kesr idüp ḳırasın ve oturduḡı yerde kör idesin ki ḳaçan anı bir kimesne yedüp götürse niçe zaḥmetlere uğrayup ol zaḥmetler sebebiyle muḳābelesinde aña daḥı ziyāde zaḥmet vire. Bu minvāl-i meşrūḥ üzre bed-du'ā itdüm. Allāh-ı 'azīmü'ş-şān du'āmı müstecāb ḳılup hemān ol senede toḳuzında siḥām-ı ecele hedef olup biribiri 'aḳabince cām-ı mevt nūş itdiler. Bu gördüḡüñüz bākī ḳalup 'amā oldı. Ba'dehū ḡarīze vü intikām olan Allāh-ı zü'l-celāl siḥām-ı ḳazā ile ayaḡların

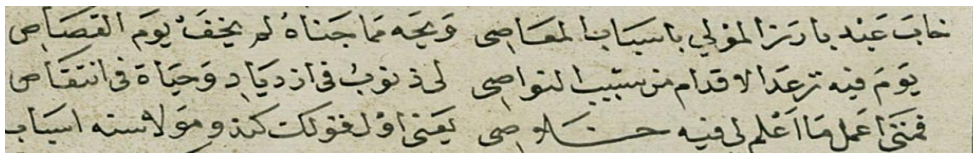
[110b]

ḳırup bu endāma ilḳā eyledi ki anı yeden kimesne yetmesiyle envā' te'aba mülākī olup eziyyet çeker ki yā ibn-i emīrū'l-mü'minīn, sen kendüñ müşāhede eyleyüp gördüñ, bu kez 'Abdu'llāh bin 'Ömer raḳıya'llāhu 'anhümā tenzīhe ser-āḡāz idüp subḥana'llāh bu bir emri 'acībdür diyüp buyurdılar ve Receb ayınuñ evvelki güninde ḥazret-i Nūḥ 'aleyhi ve 'alā nebıyyinā es-selām sefīneye rākib olup bindi ve dördüncü gününde ḳıtāl-ı Şıffīn vāḳi' oldı ve on beşinci gününde İmām Dāvūd-ı Tā't'nüñ anasınıñ namāzı ḳılındı ve zıkr olunmuşdur ki yigirmi yidinci gicesi taḥallūf itmeyüp illā ol gice leyle -i Mi'rāc olur . Yigirmi sekizinci gicesinde bi'set-i nebeviyye-i Muḥammediyye ḥāşıl oldı “*Edamehallahü Teālā ila devril'l-kiyam*”**Şehr-i Şa'bān:** Bu şehrüñ ismine Şa'bān tesmiye itdiler. Zīrā bu Şa'bān'da ḳabā'il-i müteşe'ib olup dal budak şalup ve çoḡalup müfterik olurlar ve yine bu şehre şehrü'n-nebī daḥı tesmiye iderler. Zīrā Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdılar ki: “Şa'bān şehri ya'nī Şa'bān ayı benüm ayumdı demek olur ve Şa'bān'ün on beşinci gicesi leyle-i şaḳḳdur ki Ber'at gicesi dimekdür. Ḥazret-i Ebū Hüreyre raḳıya'llāhu 'anh ḥazret-i faḥr-ı enbiyā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden rivāyet buyururlar ki Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādetiyle buyururlar ki “*In Allah'a tala yagferu laylata al nesf*” ya'nī Allāh-ı 'azīmü'ş-şān Şa'bān'ün on beşinci gicesinde cemī' ḥalkı yarlıḡur, illā müşrik olan kimesneyi degül ve dīn ḳardaşı olan kimesneye müşāḥanet idüp kīn tuta, bu ikisin yarlıḡamaz. Meger ki bu ḥüylarından ferāḡat idüp tevbe-kār olalar ve ba'zılar zāhib olup didiler ki Şa'bān'ün nişfinda olan leyle-i Şaḳḳa'dan murād leyle-i mübārekedür ki ḥaḳḳında nazm-ı Kerīm'inde “*Fihā yufraḳu küllü emrin ḥakīmin.*” vārid olmuşdur ve yine ümmehātü'l-mü'minīn ḥazret-i 'Āişe raḳıya'llāhu Te'alā 'anhādan rivāyet olunup anlar daḥı Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādetiyle buyururlar ki Allāh-ı 'azīmü'ş-şān

Şa'bān'ın nişf gicesi ol deñli ħalāyıkā mağfıret idüp yarlıgar ki bir vechle ħisāba gelmeyüp Benī-Kelb 'aşiretinün koyunlarınun yünlerininun kıllarından dañı çok ve Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'aşā'ir arasından Benī-Kelb'e 'aşiretin taħşış buyurdılar. Zīrā anlarınun ol zamānda koyunlarınun sā'ir 'aşā'irden gāyet

[111a]

çok idi. Ol ecilden taħşış buyurdılar ve Şa'bān'ın on üçüncü günü Kıds-i Şerīf'den Ka'be-i mükerreremeye kıble şarf olunup taħvıl kılinup “*Fevelli vecheke şetra'l-mescidi'l-ħarāmı*” āyeti nāzil oldu. Letā'ifü'l-ma'ārif-nām kitābda Üsāme rağıya'llāhu 'anhadan rivāyet olunup anlar dañı Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden sa'ādetiyle buyurmışlar ki bir şehir vardır ki nās andan gāfillerdür. Ol şehir ise Receb ile Ramazān-ı şerīfün mā-beyninde vāki' olmuştur. Buña işāret buyururlar ki Receb ve Ramazān bu iki şehir şehir-i 'azımlerdür. Zīrā şehir-i Receb eşhur-ı ħurumdandır ve Ramazān-ı şerīf ise şavmı üzerümüze farzdur. Ĥalk-ı 'ālem bu ikisininun ta'zımüne meşgül olup ve arada Şa'bān hevl idüp çok zan idüp kıyās iderler ki şehir-i Receb eşhur-ı ħurumdan olmağıla şavmı Şa'bān'ın şavmından efđal ola. Ma'a-ħazā böyle degüldür ve hep bezmine rivāyet idüp buyururlar ki bize Mu'āviye bin Şālih taħdīs idüp buyururlar ki ve Mu'āviye bin Şālih buyururlar ki bize Ezher bin Es'ad taħdīs eyleyüp rivāyet itdi. Ol dañı babasından taħdīs idüp rivāyet ider , babası dañı ħazret-i 'Aişe rağıya'llāhu 'anhadan sa'ādetiyle buyurdılar ki: “Yā Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemün ħuzūr-ı sa'ādetinde ba'z ħalkun Receb'ün şavmına mülāzemet idüp şā'im oldukları zıkr olunup yād olındı.” Sa'ādetiyle Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdi ki: “*Fe eyne ħüm 'an-Şa'bān*” Ya'nī bunlar şavm-ı Şa'bān'dan kıdadurlar, şavm-ı Şa'bān'dan gāfil olmasunlar. İmdi faħr-ı enbiyānün bu ħadış-i şerīfi gāfletile ta'bır buyurması işrāb ider ki Şa'bān'ın şavmı efđal ola. İmdi insāna lāyık [u] sezā-vār olan kendini ħ'āb-ı gāfletten taħhır idüp bīdār itmekdür “*Eykızna'llāhu ve iyyāküm min nevmeti'l-gāfletün. Āmīn.*”

Ya'nī ol kıluñ kendü mevlāsına esbāb-ı me'āşıyle ceng ü cidāl eyledi. İmdi ol kıul ħā'ib ü ħāsir olur ki yevm-i kışāşdan ħavf itmedigi ol yevm-i kışāşdur ki ol günde şeyb-i nevāşiden ayağlar ħazān mā-beyninde lerzeye gelüp ayağ üzre şābit -kadem olımaz, iy ve iy ħayātum nokşān-pezır

[111b]

olup ve günāhlarumuñ izdiyādından

‘Ömr berfest [u] āfitāb-ı Temmūz

Endekī mānde ḥāce ğarre henūz

‘Ömrüm kara beñzeyüp ecel ise anı yaz günü gibi iridüp ‘ömrümden şey qalmayup ve tül-i emel bizi mağrūr itmede yā bildüğüm ile ne vakte ‘amel iderüm ki ol ‘amelde benüm ḥalāşum ola? “*Allahumma vaffikna laamalin tukariibuna ila al cenan vayubed an al neran berahmatike ya arhama al rahimin*” **Ramazān:** Ramazān, Ramazān tesmiye olındı. Zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān Ramazān-ı şerīfūñ şavmın kullarına farz itdüğü vaqt yaza muşādif olup şiddet-i ramaz u ‘atşda ḥarāretten göñüller yanmağıladur. Ol ecilden Ramazān tesmiye olındı ve ba‘zılar zıkr idüp buyurdılar ki günāhlar bu ayda yanup maḥv olduğı için Ramazān tesmiye olındı. Ve Resül-i mükerrerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sa‘ādetiyle buyururlar ki şehr-i Ramazān şehr-i ümmetī ya’nī Ramazān-ı şerīf ümmetümüñ ayıdur. Ya’nī bu ayda cümlesinüñ günāhların ‘afv idüp ve yarlıgup cümlesi anadan toğduğı gibi olurlar. Ve yine Ebū Zerr el-Ġıfārī’den rağıya’llāhu ‘anh rivāyet olunur. Anlar dağı Resül-i kibriyā Muḥammedü’l-Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet iderler. Sa‘ādetiyle Resül-i mükerrerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki Ramazān-ı şerīfūñ üçüncü güninde ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma Şuḥuf i’tā eyleyüp inzāl eyledi. Ve yine Ramazān-ı şerīfūñ on sekizinci güninde ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma Zebūr i’tā idüp inzāl eyledi. Ve yine Ramazān-ı şerīfūñ on üçüncü güninde ḥazret-i İsa ‘aleyhi’s-selāma İncīl i’tā idüp inzāl eyledi. Ve yine Ramazān-ı şerīfūñ yigirmi dördüncü güninde faḥr-ı enbiyā ve Resül-i kibriyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān i’tā eyleyüp inzāl eyledi. Ve yine Enes bin Mālīk’den rağıya’llāhu ‘anh rivāyet olunur, anlar dağı Resül-i mükerrerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet iderler. Sa‘ādetiyle buyurur ki: “Kaçan Ramazān-ı şerīfūñ evvel gicesi olsa ol Celīl [ü] Cabbār olan ḥazret-i Allāhu Te‘alā Celle ‘azametüh ḥāzin-i Cennet olan Rıdḫvān nidā eyler. Ol dağı “*Lebbeyk ve sa‘deyk yā Rab*” diyüp cevāb virür. Bu kez Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ‘azametiyle buyurur ki: “Yā Rıdḫvān, Cennet’ümü ulula ve kapuların fetḥ idüp açıvir ve ümmet-i Muḥammed’üñ şā’imler için tezyīn idüp bize vir ve Ramazān-ı şerīf münkażī olup çıkınca kapuların sedd idüp bağlaya.” Ve yine ḥāzin-i Nār olan mālīke nidā idüp: “Yā Mālīk” dir, ol dağı “*Lebbeyk ve sa‘deyk yā Rab*” diyüp cevāb virür. Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān

[112a]

kemāl-i merḥamet-i İllāhiyyesinden nāşī buyurup dir ki ümmet-i Muḥammed'üñ şā'imlerinden Cehennem қапuların sedd idüp қаpa tā ki Ramazān-ı şerīf münkażī olup geçmeyince açmayasın. Ve yine Allāh-ı 'azīmü'ş-şān luḫ [u] kereminden ḥazret-i Cebrā'il 'aleyhi's-selāma nidā idüp: "Yā Cebrā'il", diyince ol daḫı "*Lebbeyk ve sa'deyk*" diyüp cevāb virür. Allāh-ı 'azīmü'ş-şān 'ināyet-i kahr-ı İllāhiyyesiyle emr idüp buyurur ki yeryüzine nüzül eyleyüp aşığa inen⁴⁷ ve ne deñli mürde-i şeyāḫın var ise anlaruñ cümlesi қаyd [u] bend ile tā ki ümmet-i Muḥammed'üñ üzerlerine musallaḫ olup şavmların ve 'ibādetlerin ve ifḫarların ifsād itmesünler ve yine luḫ-ı İllāhiyyesinden Allāh-ı 'azīmü'ş-şān içün Ramazān-ı şerīf günlerinde her günde ṭulū'-ı Şems katında ve ifḫar katında zükür u ināşdan niçe kimseleri nār-ı Cehennem'inden āzād idüp 'utekāsına idḫāl ider. "*Allāhümme a'tiknā mine'n-nār.*" Ve yine 'Abdu'llāh ibn 'Abbās'dan raḫıya'llāhu 'anhā rivāyet olunur, anlar daḫı Resül-i mükerrerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādetiyle buyurur ki taḫḫık-i Cennet Ramazān-ı şerīfüñ duḫūli içün bir seneden bir seneye varınca tezyīn olunup envā' [u] gün-ā-gün tecdīd-i ziynetle müzeyyen olur. Қақан Ramazān-ı şerīfüñ evvel gicesi olduḫı gibi 'arşuñ altından bir rīḫ-i laḫif nesīm var, esmege şürü' idüp başlar ve ol rüzgāruñ ismine Münire tesmiye iderler. Bu kez ol rüzgār evrāk-ı cināna muşādif olup ve қапularına ve қаnadlarına ve ḫalkalarına işābet idüp ṭoқınca bir ṭanīn ü şadā peydā olup işidilür ki aşlā andan aḫşeb ü aḫsen şadā sāmī'un olan kimesneler işitmemişlerdür ve içinde olan bunca ḫürü'l-'ayn cilveye ser-āḫāz idüp meydāna çıkup ve Cennet'üñ yüce maḫallerine şu'ūd idüp üzerlerine çıkup ṭururlar ve ḫāzin-i Cennet olan Rıḫvān'a istifsār idüp su'al idüp dirler ki: "Yā Rıḫvān! Bu gice ne gicesidür ki bunca ziynet ḫāşıl oldu?" Ḥazzān-ı cinān daḫı anlara *lebbeyk* ile cevāb virüp dir ki: "Yā ḫayrāt-ı ḫassān! Bu gice Ramazān-ı şerīfüñ ibtidā gicesidür." Ebvāb-ı cinān cümlesi güşāde olup açılmışdur ve 'azametiyle Allāh-ı 'azīmü'ş-şān buyurur ki: "Yā Rıḫvān! Ebvāb-ı cinān güşāde eyleyüp aç ve yā mālīk ebvāb-ı Cehennem sen daḫı sedd eyleyüp қаpa ve cümle bu iḫsānāt ümmet-i Muḥammed'üñ şā'imleri içündür." Ve yine Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ luḫ-ı İllāhiyyesindendür. Her

[112b]

bir gicenüñ ifḫar vaktinde müstaḫaқ olan kimselerden yitmiş biñ kerre yitmiş biñ raқabe āzād itmesi қаçanki Ramazān-ı şerīfüñ āḫirüñ günü olduḫı gibi ol günde Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ne deñli oldu ise her birisinüñ muқābelesinde berderin āzād idüp 'afv ider ve leyle-i Қадр daḫı bu Ramazān'dadur. 'Abdu'llāh bin 'Abbās raḫıya'llāhu 'anhā buyururlar ki bu leyle-i Қадр'de

⁴⁷ Metinde "ibn" yazılmış ama anlam-baḫlam gereḫi "inen" olmalı.

her ne deñli bu senede vücūda gelicek şey var ise cümlesin eger hayr ve eger şer ve eger erzāk ve ācāl cümlesi bu gicede yazılır ve leyle-i mübāreke budur, her bir emr-i mahkūm bu leyle-i mübāreke tefrīk olunur. Ba‘z-ı ‘ulemā’nuñ tefsīrine göre ve hāzret-i Cābir rađıya’llāhu ‘anhdan rivāyet olunur, anlar dađı Resūl-i mūkerrem salla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyururlar ki baña leyle-i Qadr gösterildi. Ba‘dehū ben anı nisyān idüp unuttum ve lākin Ramazān-ı şerīfūñ ‘aşere evāhīrinde ve tek gicelerinde idi ve leyle-i Qadr ki ‘alāmetinden bir mülāzemet budur ki leyle-i Qadr’ūñ gicesinūñ şabīhanuñ tal‘ası ki güneşinūñ tođması gāyet laţif olup güzeldür ki ne hārre ve ne bāride. Ve yine ‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd’dan rađıya’llāhu ‘anh rivāyet olunur. Anlar dađı Resūl-i mūkerrem salla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet iderler. Sa‘ādetiyle Resūl-i mūkerrem salla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki leyle-i Qadr’i siz Ramazān-ı şerīfūñ on yiddisinde taleb idūñ ve yigirmi birinci gicesinde ve yigirmi üçüncü gicesinde taleb idūñ. Ba‘dehū sūkūt idüp cevāb itmedi ve yine Übeyy ibn Ka‘b’dan rivāyet olunur ki leyle-i Qadr Ramazān-ı şerīfūñ yigirmi yidinci gicesindedür. Ve yine buyurdılar ki leyle-i Qadr’ūñ ‘alāmeti ol gicenūñ şabīhasında güneş tūlū‘ idüp tođduđı vakte bir kırmız yelken pārcası gibi bilā-şu‘ā‘ olup nürsüz olup tūlū‘ ider. Tā ki mürtefi‘ olunca irtifā‘ından soñra āheste āheste nūr peydā olup zāhir olur ve yine ba‘z-ı muhākkiķtñ sūre-i Qadr’ūñ evvelinden kelime-be-kelime ‘add idüp hisāb itdiler. Tā kelime-i *hiye* varınca bu kez *hiye* kelimesin yigirmi yidinci kelime buldılar. *Hiye* ise leyle-i Qadr’dan ‘ibāretdür. Bu tārīkla leyle-i Qadr’ūñ yigirmi yidinci gicesinde olmasına istidlāl itdiler. Yine Ramazān-ı şerīfūñ yiddisinde Me‘mūn hālīfe cemī‘an yeşil libāsı giyüp siyāh ref‘ itdi. Ve Ramazān-ı şerīfūñ on tođuzunda Mekke-i mūkerreme fetḥ ile müşerref olup Resulu’llāh eline girdi ve Ramazān-ı şerīfūñ yigirmisinde da‘vet-i ‘Abbāsiyye zūhūr-yāb olup vücūd-pezīr olup iqlīm-i

[113a]

Ḥorāsān’da lisān-ı Ebū Müslim üzre zūhūr buldu ve Ramazān-ı şerīfūñ yigirmi yidisinde kıtāl-i Bedr için semādan melā‘ikeler nāzil oldu ve dađı letā‘if-i ma‘ārifde Buḥārī’dan ve Müslim’den zıkr olındı ki hāzret-i Ebū Hüreyre’dan rađıya’llāhu ‘anh rivāyet olındı. Anlar dađı Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden sa‘ādetiyle Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki ibn-i Ādem her birisinūñ ‘amel-i şāliḥ muķābelesinde ecri onar ecri mişli i ḥsān olunup i‘tā olunur. Tā ki yidi yüz za‘fina bāliđ olup varınca ba‘dehū Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān şavmuñ şevābın andan istiṣnā idüp buyurur ki “İllā şıyām degül, zīrā şavm benüm içündür ve ben şavmuñ muķābelesinde şā‘im olan kimesneye cezā iderüm. Zīrā benüm ecelümden ötüri ta‘āmın ve şarābın ve shevātın terk idüp şā‘im oldu ve şā‘im olan kimesne için iki sevinmek ve feraḥ vardur. Birisi iftār itdiđi vaktde ve birisi Rabb’ine mülākī olduđı vakte.” Ve yine şā‘im olan kimesnenūñ ađzınuñ koķusu ve rāyiḥası ‘inde’llāh rāyiḥa

[vü] miskden dağı atıyeb ü a'lā vü ahsendür. İmdi hadıs-i şerifden ma'lüm oldu ki şavmuñ şevābı yidi yüzden dağı ziyāde ola ve şavmuñ şevābınuñ cezāsın kendü ide . Kendü ide dinmek ma'nāsı ise ba'z-ı 'ulemā' demişler ki yevm-i kıyāmet olduğı ol şevāba melek muṭṭali' olup vākıf olmaya, melek vākıf olduğı gibi ğayrı kimesne dağı vākıf olmaya ve ba'z-ı 'ulemā' demişler ki yevm-i kıyāmet olduğı zamān zālimlerüñ şevābın alup mazlūmlara virürler ve eger mazlūmlaruñ haqqın ihāta itmezse günāhları alup zālimlerüñ üzerine yükletseler gerek ve ammā şavmlarınıñ şevābın kendülerine bā kı kalsa gerekdür. Kimsenüñ 'adem-i ittılā'ından ötüri şāhibine kalur ve sār 'ibādet ise böyle degüldür ve ba'z-ı 'ulemā' demişler ki bi'z-zāt Allāh-ı 'azīmü'ş-şān bilā-vāsıta ne melek ve ne ğayrı tevassuṭ itmeyüp bilā-vāsıta şavmuñ şevābın cezā ider ve 'amel -i şālihüñ şevābı kat-ender-kat olması birkaç vüçüñ şey iledür. Cümleden birisi 'ibādet itdükleri mekānınıñ şerāfetine binā'endür . Şevābın ziyāde olması meşelā mesācid-i şelāse ki Mekke -i mükerre ve Medīne-i Resūl'illāh ve Mescid-i Aqşā. Zīrā bunlarda olan 'ibādetüñ şevābı şā'irlerden ziyādedür. Nitekim hadıs-i şāhiḥde vārid olmuşdur. Sa'ādetiyle Resūl-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur ki bu benüm mescidümde iki rek'at kılmak

[113b]

sār mescidlerde biñ rek'ata mu'ādıldür. Ya'nī ol deñli şevāb vardır . İllā Ka'be-i mükerre degül ve kezālik sār 'ibādetlerüñ şevābı ve şavmuñ şevābı cümlesi bu kıyās üzredür. Ve birisi dağı şevābınuñ ziyāde olmasına Beyt -i şeref-i zamāndur. Meşelā şehir-i Ramazān-ı şerif ve 'aşer Zī'l-ḥicce gibi. Nitekim Tırmızı'de vārid oldu ki ḥazret-i Enes bin Mālik rağıya'llāhu 'anhdan sa'ādetiyle buyururlar ki Resūl-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem su'āl itdiler ki: "Kankı şadaқа efdaldür?" Sa'ādetiyle buyururlar ki: "Ramazān-ı şerifde olan şadaқа efdaldür. Zīrā şevābı kat-ender-katdur ve yine hadıs-i şāhiḥde vārid oldu ki Resūl-i mükerrrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādetiyle buyururlar ki Ramazān-ı şerifde bir 'Umre getürmek bir Ḥacc'a mu'ādıldür. Ya'nī bir ḥicce şevābına nā'il olur ve yā ḥud benümle ḥicce itmiş gibi olur ve yāḥud şevābın ziyāde olmasına sebep [ü] 'āmil olan kimsenüñ 'inde'llāh kurb-ı ma'nevī sebebiyle ve taqvāsı sebebiyledür. Nitekim bu ümmetüñ şevābı sār ümeme nisbetle kat-ender-katdur. Zīrā bu ümmet şehevāt-ı nefsanīsı iktizā itdigi ta'āmı ve şarābı ve nikāhı terk itmesiyle anlara kurb-ı ma'nevī-i İllāhī ḥāşıl olup şevābları ziyāde olur ve şehevāt -ı nefsanıyyeyi terk ile taqarrübde niçe fā'ideler vardır. Bir fā'idesi budur ki kendüye kesri nefis ḥāşıl olur. Zīrā şehevātuñ nefsi eczā' itmesiyle baṭrān olur ve bir fā'idesi dağı kalb-i müteḥallī olup zikre ve fikre isti'dād kesb eyleyüp müsta'id olur ve bir fā'idesi dağı ğanī olan kimseler cū' u 'atşuñ sebebiyle fuḫarānuñ ḥāline ittılā' u vuḫūf taḫşil eyleyüp kendü ni'metlerine şükre mübādere eyleyüp ve ḥāl-i fuḫarāya ittılā' olmağıla fuḫarāya merḥamet

idüp in‘ām u ihsān iderler ve bir fā‘idesi daḥı cū‘ u ‘aṭş sebebiyle vücūd-ı insānda mecrā-yı şeyāṭīn olan ‘urūḳ dıyḳ olup ʔar olmasıyla vücūd-ı insānda mel‘ab olmayup şeyāṭīn şerrinden emīn olur ve yine ḥazret-i Cābir raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretleri buyururlar ki kaçan bir kimesne şā‘im olsa ol kimseye lā-büdd ü lāzımdur ki kendü sem‘inde ve başarında ve sā‘ir a‘zāsında şavmında birer ḥaşşa kıla tā ki şavmından ḥāşıl olan şevāb , cünne-i tāmme olup tāmānen biteviyece ḳalkān ola. Zīrā bunlarda ḥaşşa ḳalmayup belki nazarı ile nā-maḥreme nazār iderse ve ḳulağıyla çeng ü çegane ve ğıybet ü nemīme istimā‘ idüp diñlerse şavmınuñ şevābı noḳşān-

[114a]

pezīr olup nāḳış olur. İmām Aḥmed raḍıya’llāhu ‘anh mesnedinde vārid olmuşdur ki Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ zamān-ı sa‘ādetinde iki ‘avrat şā‘ime olup nāgāḥ bu ‘avratlaruñ şavmı ḥālinde bunlara ‘aṭş [u] şusuzluḳ ʔārī olup ‘arız oldu ki bunlar mertebe-i helāke ḳarīb oldılar ve bunlaruñ ve bunlaruñ ḥāl-i şānın Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ meclis-i şerīfnde ta‘rīz ʔarīḳıyla zıkr idüp beyān itdiler. Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem i‘rāz idüp işgā‘ itmediler. Yine tekrāren zıkr idüp beyān itdiler. Ol daḥı işgā‘ idüp buyurdılar ki birer çanaġa ḳay‘ idüp ḳuşsunlar. Anlar daḥı emre imtişāl idüp birer çanaġa ḳuşdılar. Her birisi kendü çanaġın ḳan ve irin ve et pārcalarıyla ḳuşup ʔoldurdılar. Ḥalāyıḳ bu ḥāleti görince müteḥayyir ü mehbūt ḳaldılar. Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bu iki ‘avrat ḥaḳḳında buyurdu ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ ḥelāl itdigi şeyden şā‘ime oldılar ve nehy itdigi şeyden müftire olup ki ḥalāyıḳuñ etlerin yiyüp ġayb iderlerdi. Nitekim nazm-ı Kerīm’de vāḳi‘ oldu ki: “*Velā yaġteb ba‘duḳum ba‘dāan eyuḥibbu eḥadukum en ye kule laḥme eḥīhi meyten fekerihtumūhu*” el-āyet. Ya‘nī sizler birbirleriñüzü ğıybet idüp bu ḥālle muttaşif olmañ. Āyā sizler muḥabbet mi idersiñüz, birbirüñüzüñ etin yemege? Ve ‘ulemā‘ dimişlerdür ki insān ekl ü şerbed ü cimā‘dan şā‘im olduġı gibi gerekdür ki sivā-yı Allāh’dan daḥı şā‘im ola meşelā başuñ ve başda olan ḳuvāları; göz ve ḳulaḳ ve ağız ve dil ve şem, bunları cümlesin ḥıfz ide, göziyle ḥilāfa nazār itmeye ve ḳulağıyla mālā-ya‘nīye işgā‘ idüp diñlemeye ve lisān ile kizb ü bühtān itmeye ve boġazına ḥarām loḳmayı idḥāl idüp ḳomaya, ḥiç olmaz ise bārī ḳarz u deyn ile boġaza müte‘allıḳ olan şeyleri alup ba‘dehū zimmetine ta‘alluḳ idüp borclu olur, āheste āheste borcın edā ide gitsün ve yedügi ve yedürdügi ḥelāl olup şevāba nā‘il olur . Bu minvāl üzre iderse ḥarāmdan ḥalāş mümkün olur ve edebdür, ardin ve öñin ḥıfz ide. Nitekim şahīḥinde vārid olmuşdur: “*Min ḥıfzu laklakahu ve ḳabḳabahu zimnetü lehü’l-cennete*” Ya‘nī bir kimesne kendi lisānın ḥıfz idüp ve zıkr-i āḥiret ve fikr-i rızā-yı Raḥmān’da olursa ḥaḳḳā ki şā‘im olmuş olur. Ol ecilden meşāyiḳ-i ‘izām buyurdılar ki ehl-i ḥavāşuñ şavmı lisānın

[114b]

kizb ü bühtāndan zabt idüp hıfz itmekdür ve ‘ariflerüñ şavmı ağıyardan kalblerin şavn idüp hıfz itmekdür ve yine hazret-i ‘Alī’den Keremu’llāhu vechehu ve rağıya’llāhu ‘anh mervīdür ki ol dağı Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet idüp sa‘ādetiyle Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki: “Cennet içinde yüce gurfeler ve köşkler vardır ki içerüsinden taşrası ve taşrasından içerüsü müşāhede olunup görünür.” Bu kez aşhāb-ı güzīn ve e‘imme-i dīn rağıya’llāhu ‘anhüm ecma‘īn buyurdılar ki: “Yā Resūlu’llāh yā bu yüce gurfeler kimler içündür?” Sa‘ādetiyle buyurdu ki “ *Liman Tayip al kalaam va atama al taam va adama al seyama va salla be allayli va alnasu niyam* “ Ya‘nī ol kimseler içündür ki herkes ile ki şöhet ideler, hoş kelām söyleyüp şīrīn-zebān olurlar ve ta‘āmın fuqarāya bezl idüp iṭ‘ām iderler ve şavm üzre olup dā‘imā şā‘im olurlar ve ḥalāyık cümlesi nāzenīn ḥābda iken anlar gicelerde bīdār olup ‘ibādet ü şalātıla meşgūl olurlar ve ba‘z selef-i şālihīn buyurdılar ki: “‘İbādāt arasında namāz ‘ibādeti tarīk-ı Ḥaqq’a sālīk iṣāl idüp ulaşdurur ve şavm ‘ibādeti sālīk bāb-ı mülke sevķ idüp götürür ve şadaķa ‘ibādeti ise mülk üzerine idḥāl ider ve yine şahīḥ-i Müslim’de vārid oldu ki hazret-i Ebū Hüreyre’den rağıya’llāhu ‘anh anlar dağı Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet iderler. Sa‘ādetiyle Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem aşhāb-ı güzīne su‘āl idüp buyurdılar ki: “Bu gün sizlerden kim sā‘im olup şabāḥa şā‘im dāḥil oldu?” Hazret-i Ebūbekrū’s-şiddīk rağıya’llāhu ‘anh buyurdılar ki: “Ben yā Resūlu’llāh.” Yine sa‘ādetiyle buyurdılar ki: “Sizlerden bu gün kim taşadduķ idüp şadaķa virdi?” Hazret-i Ebūbekr rağıya’llāhu ‘anh buyurdılar ki: “Ben yā Resūlu’llāh.” Yine sa‘ādetiyle Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdılar ki: “Bu ḥaşletler bir ādemde cem‘ olmaz illā ol ādem ehl-i Cennet’ dendür.” İmdi bu kim fikr idüp vaşıyyeti ğanīmet bilüp ‘amele sa‘y itmek gerek: “*Allāhümme edḥilnā fi’s-şaliḥīn.*” **Şehr-i Şevvāl:** Şevvāl’e Şevvāl tesmiyesinüñ müsebbib[i], zīrā develer ol ayda liķāḥ için kıyruķların şeyl idüp kıldururlar. Ol ecilden Şevvāl tesmiye olındı. Şevvāl’üñ evvelki gicesi leyle-i ‘ıyddur. ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās’dan rağıya’llāhu ‘anhā rivāyet olunur. Anlar dağı Resül-i mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden sa‘ādetiyle Resül-i

[115a]

mükerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki Allāh-ı ‘azīmü’s-şān luṭf u keremiyle hazret-i Cibril-i emīn ‘aleyhi’s-selāma leyle-i fıtrda emr idüp buyururlar ki: “Yā Cibrīll! Sen melā‘ikelerüñ ma‘āca yeryüzine nāzil olup hūbūṭ eyle.” Anlar dađı “Sem‘an ve tā‘aten” diyüp yeryüzine hūbūṭ idüp nāzil olurlar. Ba‘dehū ‘ibādete her ne deñli kā‘im ü kā‘id ve muşallī vü zākir var ise bunlara iķbāl idüp selā virdiler ve anlar için maġfıret taleb idüp du‘ā vü istiġfār

iderler ve du‘ā itdükleri zamānda anlar için te‘mīn idüp emīn dirler tā ki tūlū‘-ı fecr-i şādık idüp şubḥ-ı şādık tūlū‘ idince ba‘dehū ḥazret-i Cibrīl-i emīn ‘aleyhi’s-selām “Er-raḥīl, er-raḥīl” diyüp “Ḥāzır oluñ, göçdür!” Ve niçe bunca bī-ḥisāb u lā-yuḥṣā olan melā‘ike ḥazret-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selāma müteveccih olup dirler ki: “Yā Cibrīl! Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bu zelīl ü müznib olan zu‘afā-yı mü‘minīne ne mu‘āmele itdi?” Ḥazret-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selām buyurur ki: “Allāh-ı tebārek ü te‘ālā bu gicede mü‘minlere nazār-ı merḥamet ile nazār eyledi ve anlaruñ cürmi ve taqşīrātın ‘afv idüp mağfīret eyledi.” Kaçan şabāḥ olduğı gibi Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bir gayrı melā‘ikeler ba‘ṣ idüp irsāl eyler . Ol melekler daḥı gelüp tūrukuñ ki şoqaqlaruñ başında vākıf olup dururlar ve nidā idüp dirler ki: “Ey ümmet-i Muḥammed! Evlerüñüzden Rabb-i Kerīm olan ‘azīmü’ş-şān mesācidlerine cem‘ oluñ. Sizlere ecr-i cezīl iḥsān eylesün ve cürmi [ve] taqşīrātuñuzu ‘afv [u] mağfīret eylesün.” Ümmet-i Muḥammed daḥı ol eṣnāda evvelā evlerinden çı kıp muşallālarda ser-fürü vü ser-be-zemīn idüp cem‘ olurlar. Bu kez Allāh-ı tebārek ü te‘ālā ‘azametiyle buyurur ki “*Limen tayyibe'l-kelāme ve eṭ‘amet- ṭehāme ve ādeme's-siyāme ve ṣalli bi'l-leyli ve nāsu niyāmun*” Ya‘nī “Ey benüm kullarım, her ne dilerseñüz dileyüñ, ‘izzetüm ve celālüm ḥakkı-çün sizlerden bu günde bir kimesne bir şey dilemez; illā ben anuñ diledüğü şey eger āḥirete ve eger dünyāya müte‘allık olursa olsun i‘ṭā idüp iḥsān iderüm.” Ve bu ayuñ evvelki günü ‘ıydü’l-mü‘minīndür ve bu güne yevm-i Raḥmet daḥı dirler. Zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bu günde kulların[a] raḥm idüp mağfīret ider ve yine bu günde Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān naḥle ve zenbūra ‘aselüñ yapmaqlıḡınuñ şān‘atın ilḥām eyledi ve bu şehruñ dördüncü gününde Resūl-i mükerrrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Necrān Naşārā’sınuñ mübāhelesi için evinden cānib-i şahrāya ḥurūc idüp da‘vet eyledi ve bu şehruñ yigirminci gününde ḥazret-i Yūnus ‘aleyhi’s-selāmı

[115b]

Ḥūt’uñ balıḡı iltikām idüp yutdı ve bu şehruñ yigirmisinden āḥirine varınca eyyām-ı naḥisātdur ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān kuvvet-i kāhiresiyle ‘Ād kavmin rīḥ-i şarşar-ı ‘ātiye ile helāk eyledi. Yine Müslim Ebū Eyyūb Enşārī’den raḍıya’llāhu ‘anh iḥrāc idüp rivāyet ider. Anlar daḥı Resūl-i mükerrrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden sa‘ādetiyle buyururlar ki “*Man sama Ramadan tumma atbaahu setta min şavval kana kasiyam al dahir*” Rivāyet-i Müslim üzre ḥadıṣ-i şahīḥdür, sa‘ādetiyle buyururlar ki bir kimesne Ramazān-ı şerīfī şā‘im olsa, ba‘dehū altı gün daḥı Şevvāl’den zamm idüp şā‘im olsa ol kimse dehrī şā‘im olmuş gibi olur ve dehr ne idüginde ‘ulemā‘ iḥtilāf itdiler. Ba‘zıları didiler ki dehrden murād bir sene-i kāmiledür. Zīrā her bir gün muḳābelesinde onar günlük şevāb virilür . Bu kez Ramazān-ı şerīf muḳābelesinde üç yüz gün olur ve altmış gün daḥı altı gün muḳābelesinde olur. Mecmū‘ısı bir sene-i kāmile olur ve ba‘zıları didiler ki dehrden murād kişinüñ müddet-i ‘ömrinden

‘ibâretdür. Güyâ ki Şevvâl-i sitteyi şâ‘im olmağıla müddet-i ‘ömrin şâ‘im gibi olmuş olur ve ba‘zıları didiler ki dehrden murâd ‘âlem-i kevn ü şehâdetüñ vücûda gelüp fenâ bulınca olan zamân [u] müddetden ‘ibâretdür. Güyâ i Şevvâl-i sitteyi şâ‘im olup Ramazân-ı şerîfe tâbi‘ itmesiyle evvel günden âhir güne varınca şâ‘im olmuş gibi şevâba nâ‘il olur. Bunuñ bu minvâl üzere olması Allâh-ı ‘azîmü’ş-şânuñ ‘ilmine mufavvazdur. “*Vallâhu Te‘alâ el-muvaffaku’ş-şavâb ve ileyhi’l-me‘ab.*” **Şehr-i Zî’l-ka‘de:** Bu şehre Zî’l-ka‘de tesmiye olındı. Bu şehre eşhur-ı hürumuñ ibtidâsı olmağıla bu ayda halk zamân-ı câhiliyyetde iki harb u kıtâlden dest-i kütâh idüp mütekkâ‘id olup evvelâ evlerinde otururlar idi. Ol ecilden Zî’l-ka‘de tesmiye olındı. Zî’l-ka‘de’nüñ evvelki gününde Allâh-ı ‘azîmü’ş-şân kerem [ü] luğf [u] ‘inâyetinden hazret-i Mûsâ şalavâtu’llâhi ‘aleyh ve ‘alâ nebiyyinâ otuz gice şavmıyla me‘müren va‘de idüp ta‘yîn eyledi ve yine bu ayuñ dördüncü gününde yevm-i Aşhâf-ı Kehf olup ol günde Aşhâb-ı Kehf mağârada halvet-keşide olup münzevî oldılar, tâ hürüc-ı hazret-i İsâ ‘aleyhi’s-selâma varınca. Ve bu ayuñ beşinci gününde hazret-i İbrâhîm ü İsmâ‘îl ‘aleyhimü’s-selâm beyt-i şerîfüñ şerefu’llâhu Te‘alâ kavâ‘idin ref‘ idüp bünyâdın izhâr eylediler ve yidinci gününde hazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm

[116a]

içün Allâh-ı ‘azîmü’ş-şân deryâyı mütefelliğ idüp bahrı açvirüp melâ‘în ferâ‘ineden necât ihsân eyleyüp ve ferâ‘ineyi gark [u] helâk eyledi. On dördüncü gününde nâdî fi’z-zulemât olan hazret-i Yûnus’a enderûn-ı mâhîden şahrâ-yı cihâna cilvegîrlük ihsân eyleyüp necât virdi. On yidinci gününde mânend-i pâlûze olan hazret-i Yûnus ‘aleyhi’s-selâmuñ vücûd-ı nâzenîn muhâfaza itmek için ser-i diger-mâyeden üzerine seçere-i yağtından ki kabak ağacın sâye-endâz olmak için inbât idüp bitürdi. “*Vallâhü’l-hādî’r-reşād.*” **Şehr-i Zî’l-ħicce:** Bu şehriñ ismine Zî’l-ħicce tesmiye olındı. Zîrâ zamân-ı câhiliyyetde durmayup Hac iderlerdi, ğayrı ayda itmezler idi. Ol ecilden Zî’l-ħicce tesmiye olındı. Bu ayuñ on evvelki günlerüñ eyyâm-ı ma‘lûmâtdur. Ve bu on gün Allâh-ı ‘azîmü’ş-şâna maħbûb olup sevgilü günlerdendir. Bu ayuñ ikinci gününde fahr-ı enbiyâ ve Resûl-i kibriyâ hazret-i Fâtîma rağıya’llâhu ‘anhâyi hazret-i ‘Alî’ye virüp tezvîc eyledi. Ve bu ayuñ sekizinci günü yevm-i terviyedür. Zîrâ siğâyeyi Hac, Mescidü’l-ħarâm’da idi. Zamân-ı câhiliyyetde ve zamân-ı İslâm’da ol siğâyeyi şu ile toptolu iderlerdi. Ve hacîc andan istîşkâ üzere olup andan içerlerdi. Toğuzuncu günü ‘arefedür. ‘Arefe tesmiye olduğın sebebi bu ki nâs ba‘zısı ba‘zısına ba‘z şey ta‘rîf itmede mu‘în olurlar. Ol ecilden ‘Arefe tesmiye olındı. Ve ba‘zılar didiler ki hazret-i Cebrâ‘il ‘aleyhi’s-selâm hazret-i İsmâ‘îl ‘aleyhi’s-selâma ‘ilm-i menâsiki bu günde ta‘lîm buyurdılar. Ol ecilden ‘Arefe ve ‘Arafât tesmiye olındı. Ve Zî’l-ħicce’nüñ onıncı günü yevm-i nahrudur ve bu günde hazret-i İsmâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm kebş ile fedâ olınup mezbûħ olmadan halâş-yâb oldu ve on

günden sonra üç gün daha eyyâm-ı teşrîk tesmiye olındı. Zîrâ kurbânların lahmın bu günlerde Münâ'da taşlar üzerine koyup kadîd idüp kurudurlar idi. Yigirmi üçüncü gününde hazret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâm üzerine istiğfâr nâzil oldu. "*Vallâhu sübhâne a'lem bi's-şavâb.*" **Hâtimetü fi-ma'rifeti evâ'li's-şühür:** Bu hâtime her bir ayuñ evvelin bilmekligin ma'rifetini beyân ider. İmdi her bir ayuñ evvelinüñ ma'rifeti için bir dâ'ire-i şağîre 'amel olunup yapıldı tâ ki ol dâ'irenüñ kavâ'idin bilmesiyle

[116b]

ta'ab u zaḥmeti mûcib olan ḥisâb-ı keşîreye giriftâr olma kısuñ her şehriñ ve her senenüñ evvelin añabilmek âsân olup sehl olur ve ol dâ'irenüñ 'amelinüñ tarîkı budur ki hicret seneleriniñ 'adedlerin evvelinden tâ senüñle⁴⁸ gelince ve olduğı sene içinde anı ḥisâba katmayup sekizer sekizer tarḥ idüp ilķâ idesin ve yâhud senüñ olduğı seneye gelince ki ol senenüñ şühûrlarından evvelin bilmek dilerseñ yine sekizer sekizer ḥisâb idüp tarḥ idesin. Ba'dehü tarḥdan sonra bâķî ne qalursa üzerine dört daha ziyâde idesin. Ol ziyâde olan dördüñ ismine ve ziyâdeligine üss tesmiye iderler ve şühür u vemiyeye ḥasebince Şems bilmek için bir ziyâde vardur. Ol ziyâde üssüñ ziyâdesinüñ gayrıdur. Zîrâ ol üss çokdur. Ba'dehü tarḥıyla ziyâdeden sonra ḥâşıl olan 'aded ne ise Muḥarrem'üñ altına vaz' idüp koyasın. Taleb itdügin şehir midür ve yâhud sene midür evvelâ gelüp zâhir olup nümâyân [u] vâzîḥ olur ve eger tarḥ itdüginde sonra ba'd-ı tamâmü'l-'amel sekiz qalursa dört üss ziyâdesine ḥâcet degüldür. Zîrâ dört ziyâde qalsa on iki olur. On ikisinüñ sekizin tarḥ itseñ dört qalur. Dört ise bilâ-ziyâde sekiz ḥânesinden sonra mevcüddur. İmdi sekiz qalduğı vaḳte sekizin tarḥ ider ba'dehü sekizden sonra olan dört ḥaneyi Muḥarrem'üñ altına vaz' ider, evvelîn taleb itdüğü sene midür ve yâhud şehir midür zâhir olup vâzîḥ olur. Ve şüret-i dâ'ire budur. Bu dâ'iredür. Egerçi aşl nüshada yoğ ise de ve ḥâşiyesi daha eksük ise de biz itmâm idük. "*Vallâhü'l-muvaffaki's-şavâb.*" Ca'fer-i Şâdıķ'dan rağıya'llâhu 'anh rivâyet olunup sa'âdetiyle buyururlar ki kaçan senüñ üzerine Ramazân-ı şerîfün evvel günü ma'lûm olmayup müşkül olsa imdi bilinmek tarîkı budur ki sene-i mâzîyenüñ Ramazân-ı şerîfinüñ evvelki günün 'add idüp şayup beşinci gün ne gün olursa olsun sene-i muḳbilenüñ

[117a]

Ramazân-ı şerîfinüñ evvelki günü olur. Ve ba'z kimseler elli sene deñli tecrübe idüp imtiḥân itdiler. Dâ'imâ râst gelüp şahîḥ buldılar. "*Vallâhü'l-muvaffaki's-şavâb.*" **Ve ḥazâ şüretü'l-burûci'l-işnâ 'aşer :** On iki burûcuñ şüretidür ki altısı şimâlidür: Ḥamel, Şevr, Cevzâ, Seretân, Esed, Sünbüle. Ve altısı cenübîdür: Mîzân, 'Aķreb, Kavs, Cedî, Delv, Ḥüt. Ve bunlar

⁴⁸ Metinde "senüñ" kelimesi fazla yazılmış.

dağı ikişer kısmıdır. Meşelâ Şems evvel Hâmel’de olsa gice vü gündüz müsâvî olup berâber olurlar ve buña i’tidâl-i rebî’î tesmiye iderler. Ba’dehû gün uzanmağa şürû’ idüp uzanur. Ğâyet Cevzâ’ya varınca Sereţân intikâl idüp varduğı gibi noķşâna şürû’ itmege başlar. Buña dağı inķılâb-ı şayfî tesmiye iderler. Noķşân-pezîr olmadan zâ’il olmaz. Ğâyet seneye varınca Sünbüle’den Mîzân’a intikâl itdüğü gibi gice vü gündüz müsâvî olup berâber olurlar. Buña dağı i’tidâl-i ħarîfî tesmiye iderler. Ba’dehû yine Şems noķşân-pezîr olmağa başlar, tâ âĥir Kavs’e varınca Kavs’den Cedî’ye intikâl itdigi gibi ber-’aks olup gün uzanmağa şürû’ idüp uzanur. Buña dağı inķılâb-ı şitevî tesmiye iderler. Bu ziyâde olmadan zâ’il olmaz. Āĥir Hût’a varınca Hût’dan evvelâ Hâmel’e intikâl itdigi gibi gice vü gündüz berâber olur. “*Vallâhu ‘alâ kulli şeyin kadîr, zâlike taķdîrû’l-‘azîzi’l-‘alîm.*” Ve şüret-i dâ’ire budur “*Vallahu subhanahu va tala alamu be alsavab va ileyhi almarcu va almaab vahuva hasbuna vanema alvakil valahavla vala kuvvata illa billahi alaliyyu azim*”**Faşlu fî-ma’rifeti şühürî’r-Rûmî:** Bu faşl şühür-ı Rûmîye’nüñ

[117b]

Rûmîye ise ‘aded ile muhtelifedür. Zîrâ bunlar ĥisâb-ı Rûmîye üzre itdiler ki Şems’üñ mesîrine şühûrları mütekâfî olup berâber ola. Bu kez Şems’üñ ĥarekesi ise erbâ’larınuñ ĥarekesine mevķûfdur. Rub’larınuñ ĥarekesi ise muhtelifedür. Zîrâ ba’z rub’uñ ĥarekesi ve günü ba’z rub’uñ ĥarekesinden ve gününden ziyâdece olur. Nitekim erşad-ı kadîme vü ĥadîse cümlesi buña şâhid olup beyân iderler. Bu ecilden ötüri bunlar ba’z şehri otuz gün ‘add idüp ĥisâb iderler ve ba’z şehri otuz bir gün ‘add idüp ĥisâb iderler ve ba’zısın yigirmi sekiz gün ‘add idüp ĥisâb iderler ve ba’zısın yigirmi toķuz ‘add idüp ĥisâb iderler. Ba’dehû her bir ayuñ müstaĥak olduğı ‘aded i’tâ idüp her bir aya virdiler. Ĥattâ ki mecmû’ısı üç yüz altmış gün oldu ve beş gün dağı âĥir senede ĥaldılar. İşte bu senelerüñ mecmû’ günleri budur. Bu tertîb üzre vaz’ idüp baş itdiler. Teşrînü’l-evvel, Teşrînü’s-şânî, Kânünü’l-evvel, Kânünü’s-şânî, Şubât, Āzâr, Nîsân, Eyâr, Ĥazîrân, Temmüz, Āb, Eylöl ve şâ’irüñ her birisi bu iki beyte bu aylaruñ cümlesin cem’ idüp didi: “*Teşrinekum altani- eylul va nisan Talatuna talatun-sava va haziran Şubat Hassa be alnaks va kuddire alnaksavavman va bakiha talatun va yavmun vahidin kaa*” Ya’nî sizüñ teşrîn-i şânîñüz ve Eylöl ve Nîsân . Bu üç ayuñuz otuz gün olmadaki berâber olup müsâvîlerdür. Ve dağı Ĥazîrân da böyledür. Ve Şubât ise noķşâna taĥşîş kılınup nâķış oldu. Noķşân dağı ikişer gündür ve bâķî aylar otuz bir gündür. “*Asmau şuhur al Rum va adad kullu şahir minha*” Rûm aylarınuñ isimlerin ve aylarınuñ, günlerinüñ ‘adedin beyân ider. **Teşrîn-i evvel:** Eĥad ve şelâşün yevmen. Teşrîn-i evvel didükleri şehrüñ günleri otuz bir gündür. Evvelki bād-ı şabâ cünbiş eyleyüp ĥarekete başlar. Ve üçüncü güne deyrü’s -şa’alib dirler. Bu ise zamân-ı câhiliyyede iķlîm-i Baĥdât’da bir deyrüñ ziyâretĝâĥı mevsimi idi.

Dördüncü günü Aşhâb-ı Kehf'ün vâkı'asıdır. Beşinci gününde Kudüs-i şerîfde vâkı' olan Kamâme Kenîsesi'nün 'ıyd [u] bayrâmıdır. Mîl-i Naşârâ zu'm idüp dirler ki ol günde semâdan bir âteş nâzil olup Kamâme'de olan kanâdîleri yandurur. Yidinci gününde 'ıyd-ı tebârîkdür ki kendü ıstîlâhlarında

[118a]

ol günde mü'essim idüp birbirlerine varup yümnile beşâret idüp mâ-beynlerinde 'ıyd eylediler. Toğuzıncı gününde hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâmuñ zükrânıdır ki zevâcudur. Onıncı gününde hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm kendü ciger güşesin zebh idüp kurbân itmekîçün ihrâc eylediği gündür. On üçüncü gününde şular yere gavr idüp talar ve Ezri'ât Çârşusu kurulup kâ'ime olur. Ezri'ât ise bir mekânun ismidür ve deryâlar dağı mevce gelüp mevc-zen olurlar. On beşinci gününde zamân dönüp rûzgârlarun esmesi çok olur⁴⁹ ve nahlistân dağı kesilür ve kaçan bir haşeb ve bir ağac kat' olinup kesilse şuyı akmaz ve kudurmaz. On sekizinci gününde Mısr'un Nîl-i mübâreki eksilür. Yigirmi birinde Nîl-i Mısr'un etrâfında ekinler ekilür. Yigirmi sekizinde şular şovuk olmağa başlar ve şerbet ü müşhil içmek mâni'-i münkatı' olur. Yigirmi dördünde halk evvelâ evlerine girüp sâkin olurlar. Yigirmi yiddisinde hazret-i Yahyâ bin Zekeriyâ 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ es-selâm mübârek başı kabre vaz' olunduğı gündür. Otuzuncı gününde çaylak ve rahm didükleri kuşlar ve kırlangic yuvalarına girerler ve karınca dağı yerün altına girür. Luğat-ı Deşşe zıkr idüp dir ki bu mâha Rûmîler Ahtüris dirler, Fûrs aylarından İsfendârmez, Kıbt'da Bâbe dirler. Otuz bir gündür. On beşinde Güneş 'Akrab burcına varur. Tabi'at-ı harîf sâbit olup mu htelif rûzgâr eser. Yigirmi birinci günü şovuklar düşüme başlar. [E]vkât-ı Kâsım olup etrâk koyuna koç şalivürler intihâ. **Teşrin-i şânî:** Şelâşün yevmen. Ya'nî yevmen teşrin otuz günüdür. Evvelki gününde cenüb rûzgârları esmeğe başlar. İkinci gününde maţar vaqtlerinun ibtidâsıdır. Beşinci gününde hevâm u haşerât ihtifâya çeküp gizlenür. Yidinci gününde ekâlîm-i Şâm'da zeytün düşürülmeğe başlanur ve bulutlar çoğalurlar ve deryâlar ıztırâba gelüp emvâclar çoğalup içinde cârîye olan gemilerinun cereyânın men' eyler. Sekizinci gününde deryâlar galeyân eyleyüp kaynar. Toğuzıncı gününde meddün evvelidür. On üçüncü gününde baħr-ı Fârs ıztırâba gelüp mevc-zen olur ve eger bu günde haşeb ve sâ'ir ağaclar kesilürse ol haşebe ve ağaclara araza didükleri kurd ve sūs

[118b]

didükleri böcek ol haşebe ve ağacları ekl idüp rencîde itmez. On yidinci gününde tâ'ife-i Mîlâd şavmınun ibtidâsıdır. Ol şavm ise kırk gündür. Yigirmisinde kemiksiz olan hayvânât

⁴⁹ Bu cümleyi yanlışlıkla iki kere yazmış ve diğerrinin üstünü çizmiş.

cümlesi helāk olur. Yigirmi ikisinde gice ile uyuķı arasında şovuk Őu içmesinden nehy olunup men' olunur. Yigirmi üçinde zeytunuñ yağın Őıkup alurlar. Yigirmi sekizinde deryālar cūŐa gelüp mevce gelürler. Luđat-ı DeŐiŐe'de zıkr idüp dir ki bu mäh[a] Rümiler Nevres, Fars'dan Ferverdīn, Kıbt'dan Hātūr dirler. Otuz gündür. On dördünde Őems Kavs burcına nakl eyler. On yidinci günü ağaclardan Őu nüzül eyler ve mațar-ı vesmiyy kavī ve zeyt yağı Őıkılup deryā seferi kapanur ve Ülker gurüb eyler, intihā. **Kānūn-ı evvel:** Ehad u ŐelāŐūn yevmen . Kānūn-ı evvel otuz bir gündür. Evvelki güninde DımaŐk'da Tūmā çārŐūsı bāzārı germ-ā-germ olup kā'ime olur ve Bān didükleri ağacın çubuķları ğars olup dikilmege baŐlar. On birinci gününde Ürdün çārŐūsı bāzārı kā'ime olur. On dördüncü gününde erba'inuñ evvelidür. On yidinci gününde laħm-ı baķarayı tenāvül idüp yemeden nehy iderler ve utrunc yemeden dağı men' iderler ve ba'de'n-nevm Őu içmeden men' iderler ve hacāmetden dağı men' iderler. Ve bu günde nüre otı didükleri otı isti'mālınden men' iderler ve bu güne Milād-ı ekber tesmiye iderler. Ve bundan murādları dağı inķilāb-ı Őitevidür. Ve yine dirler ki bu günde nevr-i had nokŐān çıkup hadd-i ziyādeye 'urüc eyleyüp Őu'ūd ider ve insān dağı neŐv ü nemāya Őürü' ider. Ve tā'ife-i ehıbbā ise zübüle ve nokŐāna Őürü' ider. On yidinci gününde leyl ğāyet-i tūle bāliđ olup nehār ğāyet-i kaŐra vāŐıl olur. Yigirmi birinci gün hazret-i Dānyāl 'aleyhi's-selāmuñ zükran u zevāc günidür. Yigirmi toķuzuncü gününde ba'de'n-nevm Őu içmeden men' olunur ve dirler ki ecinne Őu içine kay' idüp kuŐarlar. Her kīm ki içerse üzerine beleh ü hamākat galebe idüp tārī olur ve bu söz⁵⁰ ise 'avāmı tahzīr idüp korkutmaķdur. Zīrā hevālar bāride, bu kez sovuķ Őuyı içŐe harāret-i ğarīziyye tabī'iyeye muzırdur. Ol ecilden men' iderler. Luđat-ı DeŐiŐe'de zıkr olınmıŐdur ve Rümiler bu aya Züküris dirler, Furs'den bu aya Ürd-i behiŐt, Kıbt'den Keyhek dirler. Otuz bir gündür. On dördüncü günü GüneŐ Cedī burcına varur ve on

[119a]

dördüncü gicesi ğāyetde uzun olur, Őeb-i yeldā dirler. Üç gice artmaz durur. Evvel faŐl-ı Őitādur ve ğāyetde kaŐr-ı nehārdur ve sevdā maķhūr olur ve balđam kuvvet bulur. Ve on altısında gün bir derece olur ve gice bir derece eksülmege baŐlar. Erba'in girür, kıŐ faŐlınuñ evveli ol günden Őayılır. **Kānūnü's-Őānī:** Ehad u ŐelāŐūn yevmen . Kānūn-ı Őānī otuz bir gündür . Evvelki gününde mațar ya'nī yağmur recā olunur. Ve yine bu günde zamān-ı cāhiliyyet ehl-i Őām bu gicede 'azīm āteŐler yaķup kezālık sā'ir bilād-ı NaŐārā'da huŐuŐan Antākiyye'de. Zīrā millet-i NaŐārā bu gicede āteŐ yaķmaķlıķ ibtidā Medīne-i Antākiyye'de ihdāŐ idüp vā kı' olmıŐdur. İkinci gününde haŐeb ü ađac kaț' itmesinuñ vaķtidür. Yidinci günü 'ıyd-ı zebhdür.

⁵⁰ Bu söz kelime grubu metinde iki kere yazılmış.

Zu'm iderler ki gūyā bu günde bir sâ'at vardır ki şu ve milh ol sâ'at şîrîn olur. Onuncı gününde 'Azārā tã'ifesiñ şavmıdır. On yidisinde bilād-ı Fârs'da berd ü şovuk zāhib olup gider. Yigirmi ikisinde erba'iniyāt müntehî olup nihāyet bulur. Yigirmi dördünde ehl-i Ninevā'nuñ şavmıdır. Bu günde butūn-ı arzda giyāh u gāşeb zuhūr idüp nümāyān olmağa başlar ve ne deñli tūyūr var ise çiftleşmeğe şürū' ider. Yigirmi beşinde kuṭn u bittīh zer' olup ekilmeğe şürū' olunur ve diyār-ı Rūm'da ağac garsına şürū' olunur. Ve iklīm-i arz-ı Mısr'da kürüm [u] aşmalar kaṭ' olup kesilmeğe başlanur. Ve erkek develer cūşa gelürler. Luğat-ı Deşşe'de zıkr olup vāki' olmuştur. Bu aya Rūmiler Nebāris dirler. Māh-ı Furs'den Hordād, māh-ı Kıbtī'de Tūbe dirler, otuz bir gündür. Altıncı gicesi sāye gicesidür ki kâfirler ta'zīm idüp od yaqarlar ve hācların şuya bırakurlar. On ikinci günü Şems Delv burcına varur. On beşinci günü şitānuñ şiddeti ve kuvveti zamānidür. Yigirmisinde erba'in tamām olur. Yigirmi birinde hamsin girer. Yigirmi dördünde vuhūş u tūyūr cimā' isteyüp çiftleşür ve yuva yapmağa başlar. **Eş-şehrü'n-nākış Şubāt:** Şehr-i Şubāt semāniye ve 'aşerūn yevmen nākış aylardan birisi Şubāt'dur ki yigirmi sekiz gündür. Yidinci gününde cemre-i ūlā sākıt olup düşer. On üçüncü gününde eşcārlaruñ esfelinden a'lāsına şu yürür ve kurbağalar ötmeğe başlar. On dördüncü gününde cemre-i şāniye yere düşer. On beşincide bakla-i şayfi ve kışā' ve bittīh

[119b]

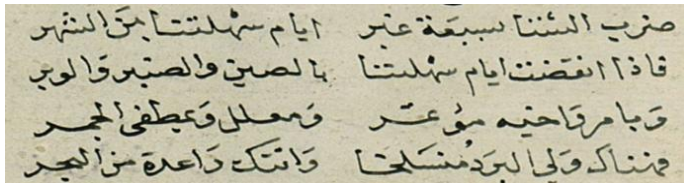
bezr olup ekilmeğe başlar ve vahşuñ yābān hımārıdır toğurmağa başlar ve tūyūr nağmeye ser-āğāz idüp ve kırlanğıc gelüp tayerāna başlar ve ma'z dahı toğurmağa şürū' idüp ve verd ki güldür, gars olup dikilmeğe başlanur ve nercis ü yāsemīn zer' olup ekilmeğe başlanur ve kürüm ki aşmalar yapraklanur ve giyāh dahı çoğalur. On yidisinde ihtilāf-ı rüzgār u emtār diyār-ı Kıbtī'da hāşıl olur ve diyār-ı Şām'da kemā'et çıkar ki mantar didükleri şeydür. Yigirmisinde debīb ü berāğīş meydāna çı kıp harekete gelürler. Yigirmi birinde cemre-i şālişe düşer. Üç cemrenüñ suḳūtı bunda tamām olur ve cemre sākıt olur dimenüñ ma'nāsı budur ki zamān-ı kadīm-i evvelde halkuñ de'b ü 'ādetleri bu idi kim şitā vü kış olduğu vakte herkes kendü hāline göre hayme ve yāhud ev bünyād iderlerdi. Ve lākin be-şarṭ-ı ān ki bu hayme ve evler biribiri içine olup ve her birisinde āteş yanacak ve ocaklık bünyād iderlerdi. Bu kez vakt-i şitāda eñ evvelki haymede ve yāhud evde büyük hayvānātların iskān idüp içinde āteş yaqarlardı. Bu hayvānāt muhāfaza itmekiçün ve küçük hayvānātların ikinci haymede ve yāhud evde iskān idüp⁵¹ içinde āteş yaqarlardı ve hayvānāt muhāfaza itmekiçün āteş yaqarlardı ve kendileri üçüncü haymede ve yāhud evde sākīn olup oturlardı ve kendilerin muhāfaza itmekiçün āteş yaqarlardı. Bu minvāl-i meşrūh üzre olurlardı tā ki Şubāt'ıñ yidinci

⁵¹ İdüp'den sonra oturlardı yazılmış ancak daha sonra üstü çizilmiş.

günü olunca yidinci günü olduğu gibi kibār hayvānāt şahrāya iḥrāc idüp çıkarurlardı ve şıgār hayvānāt kibārlaruñ yerine götürüp anda iskān itdürürlerdi ve kendileri şıgār hayvānātuñ yerine gelüp ve kendü āteşlerin söndürüp bir cemre düşdi diyü ta'bīr iderlerdi. Bir hafta geçdüğü gibi hayvānāt-ı şıgārların daḥı şahrāya çıkarup şalıvirürlerdi ve kendüleri anlaruñ yerine gelüp sākin olurlardı ve ortada olan ḥaymede ve evde āteşi söndürüp ikinci cemre düşdi diyü ta'bīr iderlerdi. Bir hafta daḥı geçince kendüleri daḥı tīb-i hevādan ötürü şahrāya çıkup ol āteşi daḥı söndürüp cemre-i şālīşe düşdi diyü ta'bīr iderlerdi. Ol 'ādetden ilā-

[120a]

hāzāi'l-ān ḳalup ta'bīr olunur. Yigirmi yidisinde ısırgan didükleri nebāt nümāyān olup zāhir olur ve taḥte'l-arz germ olup ısıcaḳ olur ve levāḳıḥa olan rūzgārlar esmege şürü' eyler ve Rūm daḥı 'adāvetin izḥār idüp 'askeri ḥarekete şürü' eyler. Yigirmi altısında eyyām-ı 'acūzuñ evvelidür. Eyyām-ı 'acüz ise yidi gündür. Üç günü Şubāt'dan olur , dördü Āzār'dandur. Evveli Şubāt'uñ yigirmi altısından olur. Zīrā Şubāt yigirmi sekiz gündür ve bu yidi gününüñ her birisinüñ bir ise ism-i maḥşuş vardur ve isimleri daḥı bu esmādur: Şīn ve Şinnebr ve Āmir ve Mü'temir ve Mu'allil ve Muṭfi'l-cemr. Ve bir şā'ir bunları bir beytde cem' itdi, ol beyt budur:

Ya'nī şitā vü ḳış şehrümüzden pīr olup ḳocamış, günlerümüze yidi ḡubur ile ki ḡāyetü'l-ḡāye şedīd ile ḍarb itdi. Ve ol ḳocamış günlerümüz nihāyet bulup münḳazī olsa bu yidi günle ki Şīn ve Şinnebr ve el-Vebirdür ve Āmir ve ḳardaşı olan Mü'temir ile ve Mu'allil ve daḥı Muṭfi'l-cemr ile nihāyet bulur ve bu vaḳte bürüdet yüz çevirüp ḡüyā ki derisinden münselih olup şoyulmuş gibi dönüp gider. Ve saña deryālardan ra'd gelür. İmdi bu yidi gün bürüdetden ve rūzgārlardan ve küdürāt-ı şitādan ḥālī degüllerdür ve ba'z kimseler zāhib olup didiler ki bu umūr-ı ḥabī'iyeden nāşī bir şeydür. Zīrā eyyām-ı şitānuñ āḥirinde berd müştedd olur. Nitekim āḥir-i şayfda ḥarr müştedd olduğu gibi . Bu ise sirāc u çerāḡ menzilesinde cārīdür . Meşelā ḳaçan bir çerāḡuñ sönmesi ḳarīb olsa birkaç def'a ziyadece şu'lelenür. Ba'dehū söyünür, bu ise tecrübe ile bilinür. Luḡat-ı Deşīşe'de böyle zıkr olındı ki bu māh Rūmīler Felvāris ve Gücük dirler. Şühūr-ı Fūrs'de Tīr, Māh-ı Ḳıybī'de İmşīr dirler. İkisinde ol şavm-ı Ḳıybī'dür. Üç yıla muttaşıl yigirmi sekiz gün ve rub' yevm olur. Dördinci yıl ki kebīse yıldır, ḥoḳuz olur. On ikinci günü Güneş Ḥūt burcına varur ve 'Arab dirler ki “ *Iza nazalat al şamsa fi al Hut fainna*

[120b]

Al barda yamut “ ve mezkûr günden ağaclara şu yürimek başlar. Yidisinde cemre-i ūlā hevāya düşer. On dördünde cemre -i şānīye şuya düşer ve yigirmi birinde āhir cemre türāba düşer ve yigirmi ve on yidinci günü şovuklar şikest olmağa başlayup bahār-ı nişānı zühūr eyler. On sekizinci günü laqlaql Rūm’a kadem başlar. Kıble yili eser. Yigirmi altıncı günü berd-i ‘acüz girür. Dört gün dağı Āzār’dan alır. Berd-i ‘acüz dimenüñ sebebi budur ki Hāq celle ve ‘alā hazretleri vaqtā ki ‘Ād kavmini helāk eyledi. Anlardan bir ‘avrat-ı ‘acüze halāş-yāb oldu ve Hilāl kavm[i] ise Şubāt’uñ yigirmi altıncı günü idi, dā‘imā her yılda ol gün gelse ol ‘acüze karı evlād u ensābuñ ve ol kavmüñ ululıgını ve h̄‘ār-ı ser-gerdān u bī-miḳdār olup helāk olduklarını añup ve fikr idüp yidi gün ve yidi gice ašlā yemek yemeyüp ve şu içmeyüp ve uyumayup feryād u fiḡān iderdı. Andan ötüri ol günlere berd-i ‘acüz laḳab olup tesmiye itdiler. **Şehr-i Āzār:** Eḡad u şelāşūn yevmen . Āzār didükleri ay otuz bir gündür. Evvelki gününde enderūn-ı arzdan cerād u debīb ḡurūc eyleyüp çıkar. Dördüncü günü eyyām-ı ‘acüzuñ āhiridür. Yidinci gününde riyāḡ u ‘avāşıfuñ iḡtilāflarıdır. On ikinci gününde ḡacāmet ile emr olunur. On üçüncü gününde kırlangıc ve çaylak zühūr eyler. On yidisinde yılanlaruñ gözlerin açarlar. Zīrā yılanlar şovuk günlerde yerüñ içinde karañulıḳ olmaḡ ḡasebiyle gözleri görmez olur. On sekizinde leyl ü nehār mu‘tedil olurlar ve bu gün ise ūlā-yı rebī‘-i ‘Acem’dür ve yine bu gün ḡarīfūñ ve güzüñ evvelidür. Eḡālīm-i Şīn’de ve deryālaruñ şuyı ḡalīz olur. Zīrā Şems eczā‘-i laḡfesin cezb idüp çeker ve ba‘z ḡükemā zıkr idüp didiler ki bir kimse erlerden ‘aḡīm olup evladı olmasa kaçan Sühā yıldızına Āzār’un on sekizinci günüñ gicesinde nazar idüp baksa ba‘dehū ehline mücāma‘at itse lā-būd ü lāzımdur ki ehli ḡāmīle olur ve riyāḡ [u] levāḡıḡa bunda çok eser. Ve buḡday, sünbül, bunda yetişür ve dağı bu ayda levz ü mişmiş mün‘aḡid olur ve ağaclar yapraḡlanur ve kürüm dağı ḡars olunur ve iḡlīm-i Mısr’da timsāḡdan ḡavf olunur. Yigirmi beşinde deryālar ḡaleyāna başlayup cūşa gelür ve bu günde ḡazret-i Meryem, ḡazret-i ‘Īsā ‘aleyhi’s-selāmıla ḡāmīle

[121a]

olduğı gündür. Luḡat-ı Deşīşe’de zıkr olındı ki bu aya Rūmīler Mārtis didükleridür ve Fürs Mordād-māḡ dirler ve Kıbtī’de Bermuhāt dirler. Otuz bir gündür. On ikinci gününde Güneş ḡamel burcına taḡvīl eyler. Leyl ü nehār berāber olur. Faşl-ı bahār dāḡil olur. Ol güne rüz-ı nevrüz dirler. Bahāruñ ḡabī‘atı ḡār u raḡbdur. Eşcār u şimār nümüvv [ü] nemā bulup ve bedende balḡam münkesir olup kan müstevlī olup netāc-ı ḡayl zühūr ider ve istifraḡ ve şürb [ü] müshile ve ḡacāmet ve sā‘ir emrāz-ı ḡaḡire ‘ilācı vaḡt olur ve ḡar ḡalan vilāyetlerde erimek başlar. Berd-i ‘acüz dördünde tamām olur. **Şehr-i Nīsān:** Şelāşūn yevmen . Nīsān ayı otuz

gündür. Evvelki güninde nüzül-ı maṭar recā' olunur. Dördüncü gününde neşr olur. On birinci günü Naşārā'nuñ fıtrıdır. On ikinci günü Ahdü'l-cediddür. Yigirminci gününde riyāḥ-ı şarkıyye cūşa gelüp harekete gelür ve tuyūruñ yavruları meyelāna gelür. Yigirmi birinde Filistīn çārşūsı kâ'ime olup bāzārı ṭurur. Yigirmi ikisinde cenūb rūzgārları esmege başlar ve evdiyeler daḥı mūmteḍ olur. Yigirmi üçünde Şām'da deyr-i Eyyūb kâ'im olur. Yigirmi yidisinde rūd-ı Fırāt'uñ suyu cūşa gelür. Yigirmi sekizinde ḳan ḳaynar ve şimār daḥı mūn'aḳid olup levz yitişür. Luḡat-i Deşīşe'de zıkr olındı. Bu aya Rūmīler Abrils dirler. Fūrs'de Yūr-māh dirler, Ḳıbtī'de Bermūde dirler. Otuz gündür. On ikinci günü Güneş Şevr burcına ta ḥvīl eyler. Ṭabī'at-ı rebī' şābit ve dem şabīḥ olup beden balḡam kūdūretlerinden şāfi olur. Ḳar olan vilāyetlerde külliyeñ eriyüp ve enhārlar artup yemişler bitmege başlar. **Şehr-i Āyār:** Eḥad ve selāşūn yevmen. Şehr-i Āyār otuz bir gündür. Evvelki gününde ḥazret-i Ermiyā nebī 'aleyhi's-selāmuñ zūkrān-ı zevācıdır. İkinci gününde deyr-i şā'ālībdür. Altıncı gününde ḥazret-i Eyyūb 'aleyhi's-selāmuñ zevāc günüdür. Yidinci gününde 'ıyd-ı şālībdür. Toḳuzuncı gününde ḥazret-i Şa'yā 'aleyhi's-selāmuñ zūkrān-ı zevācıdır. On birisinde evvel-i bevāriḥ olup ısıcaḳlaruñ evvelidür. On beşinde 'ıydü'l-verddür. On altısında şabā rūzgārı nūmāyān olup harekete başlar. Ve kemā'et ḳaṭ' olınup sefīne-i rükūbuñ vaḳti gelüp deryāya girmek ṭayyib olur. Ḥazret-i Zekeriyā 'aleyhi's-selāmuñ zūkrān-ı zevācıdır. Yigirmi üçüncü gününde e'ācīb şāḥibi olan Şem'un 'aleyhi's-selāmuñ zūkrān-ı zevācıdır. Yigirmi dördünde izn-i İllāhī ile

[121b]

ṭā'un ref' olup zā'il olur ve oraḳ girüp ekin biçilmege başlanur ve gemilere binilür ve semūm zuhūra başlar ve şimāl rūzgārları ziyāde esmege başlar ve 'ineb siyāh olmaḡa şürü' ider⁵² ve Nīl-i Mışr'uñ ziyādeti zāhir olur ve debūr-ı şimāl gibi esmege başlar. Yigirmisinde 'ıydü'l-verd olur ve sünbüli ferīk itmege başlarlar. Yigirmi toḳuzında sebtü'l-ḳıyāmet olup sebtü ri'āyet itmedüklerinüñ dāhiyesi zuhūra geldi. Otuz birinde ehl-i Sülleḥīn şavmıdır. Ba'z tevārīḥlerde görmişdim, bu ayuñ on toḳuzuncı günü ḳal'a-i Ḳonstantıniyye binā iden tekfūr dünyādan gidüp yine ol günde Burusa'da Kükürdlü Iluca ḥamāmı zāhir olup vücūda gelüp küfre 'azīm i'tibār itmişlerdür. Luḡat-ı Deşīşe'de vārid olup zıkr olındı. Bu aya Rūmīler Mayıs dirler. Fūrs'de Mihr-māh, Ḳıbtī'de Peştes dirler. Otuz bir gündür. Güneş on dördünde Cevzā burcına intikāl eyler. On altıncı günü issiler olmaḡa başlayup vilāyet-i Mışr'da Maṭariyye'de 'ıyd -ı Belsem olur , yigirmi ikisinde Şüreyyā yıldızı zuhūr eyler. **Şehr-i Ḥazīrān:** Selāşūn yevmen. Ḥazīrān ayı otuz gündür. Evvelki gününde ḥazret-i Hızḳīl 'aleyhi's-selāmuñ zevāc günüdür. Dördüncü gün mā-beynlerinde bir cem'a-i ma'hūde vardır ki

⁵² Metinde “başlar” yazılmış ancak sonradan silip “şürü” olur diye düzeltilmiş.

adına cem'atü'z-zeheb dirler. On birinci günü Bağdād hulefâsınıñ neyrüzüdür. On yidinci günü Nîl-i Mısr müteneffis olup sâ'ir şular gavr idüp talmğa başlar. On sekizinde gâyet-i tül-i nehâr ve қаşr-ı leyldür ve inqılâb-ı şayfî bunda vâkı' olur. Yigirmi ikisinde ekinlere oraқ vaz' olunur ve fevâkih ve bitṭih ve incir ve üzüm cümlesi idrâk idüp yetişür ve assı dağı müşted olur. Yigirmi beşinde ḥazret-i Yahyâ bin Zekeriyâ 'aleyhüme's-selâm ve 'alâ nebiyyinâ 'âlem-i dünyâya toğub vücûda geldüğü gündür. Ve ibtidâ semüm esmege başlar. Elli bir güne varınca ve Ceyhün mümted olur. Yigirmi sekizinde âhir-i bevârihdür. Yigirmi tokuzında aşhâb-ı tecârib tecrübe idüp eger nedâ' ,ki çigdür (?) çok olursa Nîl-i Mısr uzanur. Ve eger çok olmazsa uzanmaz dirler. Luğat-ı Deşîşe'de zıkr olındı. Bu aya Rümîler Boynüs, Fürs'de Âbân-mâh, Kıbtî'de Büne dirler. Otuz gündür. On dördinde Şems Sereṭân burcına taḥvîl eyler. Gâyet-i tül-i nehâr ve қаşr-ı leyldür. Ve evvel-i şayfdur. Şafrâ gâlib olup kan aşğa қor. Mısr'da beşâret-i Nîl

[122a]

zâhir olur. **Şehr-i Temmüz:** Eḥad ve selâsun yevmen : Temmüz ayı otuz bir gündür. Beşinci gününde Şi'râ yıldızı tülü' eyler. Ḥakîm-i ḥabîr olan ḥazret-i Allâh-ı 'azîmü's-şânuñ izn-i şerîfiyle necm-i Şi'râ tülü' eyledüğü vaқtde ol senede ekinler şâlih mi yoksa fâsid mi olacaқdur ma'lûm olur ve ma'lûm olmasınıñ sebep tecrübe iledür ve tecrübelerinüñ tarîkı budur ki Şi'râ'nuñ tülü'ından muқaddemce yidi gün bir levḥi alurlar ve üzerine toprak saçarlar ve ol toprak içine envâ' [u] gûn-â-gûn cemî'-i ḥubûbâtdan bezr idüp ekerler. Ba'dehü Şi'râ'nuñ tülü' idecek gicesinde ol levḥi bir yüce yere vaz' idüp қorlar ki levḥ ile semâ mâbeyninde bir ḥâ'il ü perde olmaya. Şabâḥ olduğı gibi ol levḥe nazar iderler. Ol ḥubûbâtdan қanқısı yeşil olup nemâ buldı ise ol senede ol ḥubûbât çok olup şâlih olur ve ol ḥubûbâtdan қanқısı şarı olursa ol senede ol ḥubûbât kıllet üzre olup fâsid olur. Fürs'de dağı bu tecrübe iderlermiş. Yidisinde cerâd olur, onıncı gününde Başra çârşusu germ-â-germ olup bâzârı kâ'ime olur. On sekizinci günü evvel-i eyyâm-ı bâḥûrdur. Eyyâm-ı bâḥûr ise yidi gündür. Her bir gün ile eşher-i ḥarîf ü şitâdan her bir şehrine istidlâl iderler ve dirler ki eger bu günlerde tağayyürât u televvünât olup şikeste vü beste olurlar ise bu aylar dağı öylece olur ve illâ eger bu günler nizâm [u] intizâm üzre olurlarsa ḥarîf ü şitâda dağı nizâm [u] intizâm üzre olurlar ve zu'm idüp dirler ki bu eyyâm-ı seb'a sene için eyyâm-ı buḥrân gibidür, ḥasta için eyyâm-ı buḥrân ise marîzüñ ibtidâsından olan yidi gündür. Ol günler şedîd olursa marîzüñ soñı günleri dağı müşted olur ve eger ḥafîf olursa marîzüñ soñ günleri dağı ḥafîf olur. Yigirmi dördünde şavlet-i ḥarr müşted olur ve tã'un dağı var ise mürtefi' olur ve nâsuñ arasında göz ağrısı çok olur ve bitṭih-i şitevî ve mısrı buğdayı ve cezer bunları bezr idüp ekerler. Yigirmi beşinde cimâ'dan men' olunur, şiddet-i ḥarâret binâ'en. Yigirmi yidisinde büsr kızarmağa başlar ve

üzüm ve kaşab-ı Nabî düşürürler ve şular talar ve ne deñli mîveler var ise cümlesi nazc olup bişer. Otuzuncı gününde hazret-i Meryem'ün kilisesinün bayrâmıdır. Luğat-ı Deşîşe'de zıkr olındı. Bu aya Rümîler

[122b]

Olyūs dirler. Fürs'de Āzer-māh Kıbtî'de Ebîb dirler. Otuz bir gündür. On beşinde Güneş Esed burcına varur. Yigirmi üçüncü günü eyyām-ı bāhūrdur ki yidi gündür. Toğuz gün gāyetde issi günlerdür ki Ağustos'a ulaşur. Böyle i'tibār ki tā ki Ağustos bu toğuz gün ile kırk olup erba'ine⁵³ mu'ādil ola. Bu ayda kuvvet-i şayf bulur. Eşnāf-ı havāmız u müberridāt isti'māl itmek gerekdür. **Şehr-i Āb:** Ehad ve selāşūn yevmen . Āb ayı otuz bir gündür. Evvelki gününde vefāt-ı Meryem'ün şavmıdır. On beş gündür. Üçüncü gününde Mesîh'ün zükrān-ı zevācıdır. Dördüncü gününde hazret-i İlyās 'aleyhi's-selāmuñ zükrānıdır. Beşinci gününde hazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ zükrānıdır. Yidinci gününde ehl-i Müctelî tã'ifesinün 'ıydılarınun evvelidür. Toğuzuncı gününde rüzgārlar muhtelif olur. Onıncı gününde 'Ummān çarşüsü kã'ime olup bāzārı tırur. On ikisinde 'Irāk cānibinun hevāsı hoş olup tayyib olur. On beşinde māret-i Meryem'ün 'ıydıdır. On yidisinde tã'ife-i Müctelî'nün bayrāmlarınun soñıdır. On sekizinde bevārih harekete gelüp rümmān yemişi çoğalır ve utrunc şar[ar]ur ve yigirmi yidisinde hazret-i Yaḥyā 'aleyhi's-selāmuñ vālidesinun zükrānıdır. Yigirmi sekizinde giceler ve şular hoş olup güzellenür ve zükām u balğam harekete başlar ve devā içmege şalāhiyyet hāşıl olur ve ruṭab ve üzüm çok olur. Ve iklīm-i Şām'da menn ü selvā sākıt olup düşmege başlar. Luğat-ı Deşîşe'de zıkr olındı. Bu aya Rümîler Ağustos dirler. Fürs'de Dey-māh Kıbtî'de Mısrî dirler. Faşl-ı şayfuñ āḥiridür. Otuz bir gündür. On beşinci günü Güneş Sünbüle burcına dāhil olur. Yigirmi ikinci günü issiler şınup şikest olur. Yigirmi beşinci günü cemī' mîveler kemālin bulur. **Şehr-i Eylöl:** Ehad ve selāşūn yevmen. Eylöl ayı otuz gündür. Evvelki gününde re's-i sene bayrāmıdır ve daḥı tamām-ı senedür ve Münbic çarşüsü kã'ime olup bāzārı tırur. Üçüncü gününde Yūşa' bin Nūn 'aleyhüme's-selāmuñ zükrānıdır ve bilād-ı bāride olan diyārlarda od yakmağa şürü' iderler. Beşinci gününde Zekeriyā 'aleyhi's-selāmuñ zükrānıdır. On ikinci gününde faşd olunup eşribe içilür. On üçüncü gününde ziyāde-i Nıl-i Mısrî nihāyet bulup muntehî olur ve Kamāme Kenîsesi'nün 'ıyd [u] bayrāmı olur. On dördüncü gününde 'ıydü's-şalībdür. On altıncı gününde fitāmü'l-

[123a]

eṭfaldür. On sekizinde leyl ü nehāruñ mu'tedil olduğı vaḳtdür. 'Acem katında güzün evvelidür ve ehl-i Şīn katında bahāruñ evvelidür ve zu'm iderler, bu günde mürtefi'a olan bulutlar rūḥı

⁵³ Topkapı nüshasında "erbain" yazılmış.

[124a]

<i>“ Ve fîhi hayatı'l tosorana</i>	<i>ibar fîna mahv'ul mevti'l yakib</i>
<i>Ve tetanaful ervah fi'l ervah fi'l arz külleha</i>	<i>laza leha fi-bahru meşher</i>
<i>Ve zalike aban reb'i vaktihi</i>	<i>ve fevvetuhu'l ban nef'i turab</i>
<i>Ve setrol fîma semsi cevatuhaben</i>	<i>efal ilmi bi'l-ucum ve irab</i>
<i>Ve ayamu eyzan tüm şarike</i>	<i>Ve yevmi ve fîhi muvekke inil talib</i>
<i>İzame mazze edare 'aleyne mülevven</i>	<i>feked halef bilber de'tuka magrib”</i>

bu ebyâtlar ki ma'nâsı böylece dimekdür ki hakîm kendü nefsin muhâtab menzilesinde tenzîl idüp dir ki: “Ey hükminde mâhir ü şâfi mühezzeb olan hakîm! Bize bu kitâb geldi ki ol kitâbda ta'accübât uzanup bizüm eyyâm u şühûrumuzdan su'âl olunur ki ol eyyâm u şühûr ol esmâ ile 'add ü hisâb olunup nisbet olınurlar ve ibtidâ vaqt-i harîfle kayzdan su'âl olunur. Kayz ise Süreyyâ'nuñ tulû'ından Süheyl'e varınca olan müddet ü harra dirler ki kaçan Cevzâ zuhûr itse 'âlemi nâr-ı mülehheb ile ki yalın âteşler ile tıdudur ve dağı vaqt-i eyyâm-ı şitâmuzdan su'âl olunup ve dağı eyyâm-ı bahârumuzdan ki günleri bize gelince ucuzluk olup rehâ' hâşıl olur ve dağı bizden evvel gelen eţibbâ ne şey yemesiyle emr ve çankı şeyüñ yemesinden nehy idüp ictinâb ile emr iderler, bizden bunu istifsâr iderler. İmdi ma'lûm olsun ki lisân-ı Süryânî üzre bilâ-kizb cümle şühûruñ günleri üç yüz altmış gündür ve âhîr senede beş gün dağı hisâb iderler. Evvelkisi Nîsân'dur. Nîsân orta bahârdur ve Şems'üñ burcı meşhûrda Hamel'dür ve kevkab anda zâhir olur ve eyyâm-ı Nîsân otuz gündür, böylece bulduk. Hükemâdan dağı böylece rivâyet olunup kitâbet olunur ve bu ayda her iklîmde şu ziyâde olmağa şürü' eyler ve intizâr olunan buğday ve ğayrısınun sünbülleri semîz olur ve bu ayda kebâb u ferîk ekl idüp yeme hoşcadur. Zîrâ çok kerre izn-i İllâhî ile muhâlif yemeden maraz mütevellid olup insânı helâk eyler ve bu ayda bakla yemege mülâzemet itmek girihdür. Terk idüp şabr itmek aşvabdur ve bu ayda ne deñli şâhibü'l-evrâk ağaçlar var ise cümlesi behcetlenüp müzeyyen olur ve bu ayda Nîl-i Mışr'ün eksilmesidür ve Âyâr'ün günleri otuz bir gün 'add olunup hisâb olunur ve bu ayda rü'esâlar birbirlerine muhabbet izhâr idüp muhabbetler iderler ve bu ayda baş yemeden

[124b]

ictimāb gerektür. Ve lâkin şerîd yemek ma'hibübdur ve bu ayda fevâkih [ü] mîve günleridür ve bu ayda Şems burc -ı Şevr'de olur ve Şems için bunda muğarrib olmaz . Zîrâ 'arz-ı tis'îne bâliğ olur. 'Arz-ı tis'inde ise altı aydan ziyâdece dâ'imâ gün olur ve Âyâr'dan sonra Hazîrân'dur ve bu ayda cisme ve cesede devâ idüp 'ilâc itmek gâyetü'l-gâye güçdür. Devâ yerine şâfice şovuk şu aç karnına içüp teskîn-i harâret itmek devâ yerin tutar ve bu şehir 'ulemâ'muz ki hikâyet itdiği üzre otuz gündür ve cerrüñ şiddeti herkese eziyet idüp ta'ba kor. Ve bu ayuñ on dördünde akşar-ı leyl ve aţvel-i nehârdur. Bunda kizb olmaz ve Temmüz bir aydur ki def'aten saña harâret hücüm idüp gelür ve bu ayda hırmen dökilüp tehzîb olunup tenkiye olunur ve bu ayda Şems Sereţân'da olup mekş ider ve bu ayda nisâ' ile mücâma'at itmek girihdür ve günleri dağı otuz bir gündür. Harâretten şikâyet idene ve şehir-i Âb'da cümle issiler hücüm olup sâkıţ olur ve kerb-i şedîd münkesir olup gider. Ve meşhûr olan burc-ı Esed'e Şems nüzül idüp yine andan münkalib olur ve günleri otuz bir gündür ve hisâb-ı mücerreb tamâm olur. Ve Âb'dan sonra Eylûl hulûl eyler ve Şems'üñ burc-ı Sünbûle'de zâhir olur ve gürüb eyler. Ve bu ayda riyâh sükûnından sonra hareket eyler ve bu ayda semâlar şu azalup cezb ider ve eyyâm-ı teşrîn otuz bir gündür ve ba'dehü teşrîn-i âhirdür. Burc-ı Şems 'Akreb'dedür ve bu ayda tuyûrdan maţbûh olan lahmı yemek 'ulemâ' vü eţibbâ hoş görürler ve teşrîn-i âhîrüñ günleri bâ-eserhâ otuz gündür. Arzuñ harâreti bunda zâhir olur ve Kânûn-ı teşrînden sonra Şems burc-ı Kavs'e nâzil olur ve Kavs'den zâ'il olmaz. Bu ay zâhib olunca ve bu münkazî olmazdan evvel Mîlâd hâşıl olup altı gün bâkî kalınca hisâb olunur ve Kânûn bir aydur. Bir Kânûn'dan sonra bu Kânûn'da kürüm zâhir olup eţrâfları temyîz olunur ve ceviz ve levz cümlesi bu ayda yapraklanır ve gün-â-gün sakamlar müştred olur ve Şems bu ayda Cedî burcına nâzil olur. Bir aydan sonra ol burcdan men' olunup hacb olunur ve günleri dağı otuz bir gündür. Kaçan Kânûnlar zâhib olup gitse bu kez Kânûnlardan sonra saña bir şehir gelür. İsmi Şubâţ'dur ve bu ay dehrde ma'hibübdur ve bu ayda Şems Delv burcına nâzil

[125a]

olur ve günleri yigirmi sekiz gündür ve soñ sekizde deryâlar girilür, gemilere binilür ve bu ayda eşcâra şu yürüyüp budakları çoğalır ve dağı 'âkîl [ü] lebîb olan kimesneler bu ayda kan alurlar. Tecrübe şâhibi olan 'âkîl bu minvâl üzre yürür ve Âzâr dağı bir aydur ki yaz iqbâl idici olduğu hâlde gelür ve bu ay halk arasında ma'hibübdur ve bu ayda nebâtât hayât-pezîr olur ve gâhî az olur ki ba'z şey ihlâk olunur. Ol ecilden bu şehre muhyî vü mümît lağablanır ve ervâh yeryüzinde bu ayda cünbiş itmekle muhtelif olur ve bu ayuñ vaqti vaqt-i bahârdur ve bu ayda nef' için südler içilür ve Şems dağı burc-ı Hüt'a nâzil olur. Bu sözleri 'ilm-i nücümü

bildüğüm için söyleyüp izhâr iderüm ve bu şehriñ günleri otuz bir gündür ve bu ayda nücûma müte'allık olan ahkâm ihrâc olunup 'ilm-i gayb münce mitden taleb olunur. Kaçan Āzâr senden yüz çevirüp gitse berd mânend 'Ankâ kaçup mağribde mekân tutup maḥv-ı küllî ile sovuḡ maḥv olup gider. Bu ebyâtda her ne ki ḥaber virdüm ise şî'rden müzehheb olup bi-'aynihi dürüst ḥaberdür. Mütercim-i ḥaḡîr der ki bu kitâbuñ ba'z nüshasında buldum ki ol nüshada dir ki ben bir ercûze, ki ḡaşıdedür, buldum ki ol ḡaşıde sebebiyle şühür-ı Kıbt'a ve şühür-ı Rûm ikisinüñ evveleri muvâfiḡ olup ma'lûm olur ve ol ḡaşıde budur:

<i>" Mete teşâ ma'rifetu'l müdâhil</i>	<i>men evvel suhur bi-menazil</i>
<i>Fe'eddu men tevveti bela tatvil</i>	<i>erbaaten ve huva itade'l eylül</i>
<i>Ve beyatun keza enne mea 'teşrin</i>	<i>evvela tesennihum alagir</i>
<i>Evvela kanun bagır devse</i>	<i>eza etesezzet men kim gemise</i>
<i>Ve tevbetü ine merretuh nasittehi</i>	<i>enneke kanun el'ahiri nebetehu</i>
<i>Ve men sebbati evvel muvafik</i>	<i>sabe'e misrı hisâr sadık</i>
<i>Evvela edarı iza caeletuhu</i>	<i>lir muhitat hamseten vecedtü</i>
<i>Evvel-i nisân liziel'tehdit</i>	<i>es-sadisu ma'dud men rumud</i>
<i>Ve misluhu ayarı mae 'başış</i>	<i>vahidetü makrunete bahs</i>
Amma hazir enfahsetüna	Evveleühü sebau min bev'ane"

[125b]

ḡaşıdenüñ ma'nâsı demek olur ki her bâr ki sen evvel şühürüñ menâzillerine duḡuli bilmek murâd eyleseñ Tût ayından bilâ-tatvîl dört gün 'add eyle. Dört günden soñra şehr-i Eylül'üñ ibtidâsını bilürsin ve şehr-i Bâbe daḡı teşrîn ile böylecedür. Dört günden soñra der-sinîn-i sâbıḡda böylece sebḡat itdi, şehr-i Hatûr'dan soñra yidinci günü teşrîn-i âḡirüñ evvelidür. Kânûn'üñ evveli bilâ-ḡile Keyhek'den beş eksigincedür ve Tûbe'den altıncı gidince Kânûn-ı âḡir saña gelür. Def'aten ve Şubâḡ'üñ evveli ḡisâb-ı şadıḡla İmşîr'üñ yidisindedür ve daḡı Āzâr'üñ evvelin Bermuhât'üñ beşincisinde bulursın. Nisân'üñ evveli ta'yîn-i taḡdîd ile Bermüde'nüñ yidincisin 'add idinedür ve Āyâr Peştes ile böyledür. Ya'nî yidincisindedür ve ammâ ḡazîrân sen Büne'nüñ yiddisinde ḡisâb eyle. Kezâlik bi-'aynihi Ebîb'üñ yidincisi 'ale't-tertib Temmüz'üñ evvelidür. Ayuñ evveli daḡı teşrînüñ sekizincisidür. Bu ḡisâbda cehl olunmaz. Luḡat-ı Deşîşe'de zıkr olunmuşdur, bu aya Rûmîler Üstavres dirler. Fûrs'de Behmen-mâḡ Kıbt'ı'de Tût dirler. Otuz gündür. On beşinde Güneş Mîzân burcına taḡvîl eyler. Gice vü

gündüz berâber olur. Evvel-i harîfdür. Şafrâ mağlûb olup seved ağlebe eyler . Ekşer vilâyetde hevâ mu‘tedil olup Mışır’da Nîl-i mübârek kâmil olur. **Faşlu fi-ma‘rifeti şühürî’l-Fürs:** Bu faşl Fürs hisâbı üzre aylaruñ ma‘rifetin beyân ider. Fürs hisâb katında cümle aylarun ‘aded mütesâvî olup berâberlerdür. Zîrâ anlaruñ senelerinuñ ‘adedi üç yüz altmış beşdür. Bu kez her ay otuz gün olup âhîr-i şühürda beş gün ziyâde itdiler ve bunlaruñ ayı hafta üzre olmaz. ‘Arab’da şehr dört hafta olduğı gibi. Zîrâ bunlar evvel şehrden âhîri varınca her bir gününe bir ism-i maşşûş vaz‘ eylediler. Ol ism ile sâ‘ir eyyâmdan mümtâz olur ve pâdişâhları için her bir günde bir libâs-ı maşşûş ve me‘kûl-ı maşşûşları vardır ve ol esmâlar bunlardur: Evvelkisi Hürmüz, ikincisi Behmen, üçüncüsü Ürd-i behişt, dördüncüsü Şehrîver, beşüncüsü İsfendâr, altıncısı Hordâd, yidüncüsü Mordâd, sekizüncüsü Mâder, toközüncüsü Âzer, onıncısı Âbân, on birüncüsü (?) Hür, on iküncüsü Mâh, on üçüncüsü Sîr, on dördüncüsü Güş, on beşüncüsü Zey-be-Mihr,

[126a]

on altıncüsü Mihr, on yidüncüsü Sürüş, on sekizüncüsü Reş, on toközüncüsü Ferverdîn, yigirmüncüsü Behrâm, yigirmi birüncüsü Râm, yigirmi iküncüsü Bâz, yigirmi üçüncüsü Zey, yigirmi dördüncüsü Deyn, yigirmi beşüncüsü Âved, yigirmi altıncüsü Eşâd, yigirmi yidüncüsü Âsmân, yigirmi sekizüncüsü Zâmyâd, yigirmi toközüncüsü Mâresfend, otuzüncüsü Enîrân ve yine eyyâm-ı şühürdan her bir gün için bir ism-i maşşûş vaz‘ itdiler. Zîrâ bunlar için eyyâm-ı şühürdan her bir günde bir me‘kûl-i maşşûş ve melbûsâtdan bir melbûs-ı maşşûş ve ve meşmûmâtdan bir meşmûm-ı maşşûş ittiḥâz itmişlerdür. Ol ihtîşâşlar ile gayrı günlerde olanlara muḥâlifdür ve yine anlar için maşşûş ‘ıydı ki bayrâmları vardır. Umûr-ı dünyeviyye için mevzû‘dur ve ba‘zı bayrâmları umûr-ı diniyye için mevzû‘dur. Ammâ umûr-ı dünyeviyye için vaz‘ olınan ‘ıydı ki ol ‘ıydı anlaruñ mülûk vaz‘ eylediler tâ ki ol bayrâmlar sebebiyle sürûr-ı nefse ve iktisâb-ı ḥamd ü şenâya ve du‘âya bâdî vü bâ‘iş olup ta ḥşîl ideler ve ol mülûk daḥı ol bayrâmlarda ‘avâm için gün-â-gün rüsûmlar resm eyleyüp envâ‘ [u] güne sünnetler ihdâş idüp vaz‘ eylediler tâ ki fuḳarâ üzre ‘ayş u ‘işretleri (...)olup vüs‘at ḥâşıl ola ve recâ‘ şâhibi olan kimseler maşşûdlarına vâsıl olup nâ‘il-i merâm olalar. Ba‘dehü halef selefinden aḥz eyleyüp teyemmünen ve tefâ‘ülen mâ-beynlerinde ol ‘ıydı ki temkîn eylediler ve ammâ diyânet cihetinden olan bayrâmları ol bayrâmlar daḥı mâ-beynlerinde aşḥâb-ı diyânet olan kimseler vaz‘ eylediler ve bu vaz‘dan aşḥâb-ı diyânetüñ maşşûd-ı merâmları ḥayrât-ı uḥreviyye ve sa‘âdât-ı sermediyyeye nâ‘il olup vâşıl olmaḳ içündür ve biz daḥı şühûrlarından her bir şehrde olan eyyâm fazîletleri zikre ‘azîmet eyledük vallâhü’l-muvâfıḳ. **Eş-şehrü’l-evvelü şühürî’l-Fürs Ferverdîn-mâh:** Ya‘nî şühür-ı Fürs’den evvelki şehr Ferverdîn-mâhdur. Bu ayuñ evvelki günü nevrûzdur ki lisân-ı Pârsî ile evvel sene dimekdür. Hükemâ

didiler ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān eflākı bu günde idāre itdürüp devr itdürdi ve kevākibleri dağı bu günde seyr

[126b]

itdürdi ve dađı Şems bu günde ketm-i ‘ademden halk eyleyüp ihdās icād idüp vücūd -pezīr eyledi ve bu gün ism-i maḥşūşı Hürmüz ise lisānlarında Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ ismidür. Fārs hükemāsı zu‘m itdiler ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ehl-i arz için sa‘ādāt u kemālāt-ı beşeriyeyi bu günde taqsīm eyledi ve yine zu‘m eylediler ki nevrüz gününüñ şabīhasında tekellüm itmezden evvelce ḥamd ü şenā ve şükr eylese ve dehr-i ziynet ile kendüyi bağlasa bu senede andan envā‘ [u] gūn-ā-gūn belālar def‘ olunur. Bu sene-i kāmiledede maḥfūz olup emīn olup ve bu ayuñ on yidinci günü Sürüş’dur. Sürüş ise gicenüñ raḳībi olan melegin ismidür ve ba‘zılar didiler ki ḥazret-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmuñ ol lisān üzre ism-i şerīfdür ve ḥazret-i Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmla ne deñli melekler var ise cümlesinden ecinne vü seḥere üzerine eşeddür ve izn-i İllāhiyle gicede halk üzerine üç def‘a tūlū‘ ider ve tūlū‘ eylediği vaḳte ecinneleri ḥarābe olan yerlere ve intihā-yı arz olan yerlere sürerler ve seḥhārlaruñ siḥrin ibtāl idüp zecr eylerler. Tūlū‘ sebebiyle giceyi izā‘et idüp tenvīr eyler ve beyne’s-semā ve’l-arz olan hevāyı tebrīd idüp ne deñli dīk ya‘nī ḥurūs var ise cümlesi cūş u ḥurūşa gelb şayḥa eyleyüp nidā iderler beyt:

Ḥurūsān der-seḥer gūyend ki “ḳum yā eyyühe’l-gāfil”

Tü ez-mest nemidānī kesī dāned ki ḥuşyārest

Ya‘nī vaḳt-i seḥerde ne deñli ḥurūs lar var ise cümlesi cem‘ olup nidā idişüp dirler ki: “Ey gāfiller, ne yatarsız, ḳalkun! Sizi yokdan halk eyleyen Ḥallāk-ı ‘āleme ihlāş ile ‘ibādet idüñ. Ve lākin siz hep dünyā ve hep sivā ile mest [ü] ḥayrān u ser-gerdān olmışsınız. Ol ecilden işidüp fehm eylemezsiniz. Ol kimse bunları fehm idüp işidür ki dünyā mestliginden ḥalāş olup bīdār olmuş ola.” Ve tūlū‘ı sebebiyle şehvet ziyāde olup ḥayvānāta şehvet-i nikāḥ mültehib olup zevāc taleb itdürür ve üçinci def‘ada ki tūlū‘ eyler. Anuñ sebebiyle tūlū‘-ı fecr ḥāşıl olup nebātāt tāze olınuḫ hareket gelüp envā‘ şükūfeler nemā bulup açılır ve ne deñli ḡamḡinler var ise ḡamından müteneffis olup rāḫat-yāb olurlar ve ol ešnāda görilen ru‘yālar şādıḳ olup ‘āleme ferāḫ ḥāşıl olur ve ecinneye ḫüzn ṫārī olup

[127a]

ḫazīn olurlar ve bu günde her ne semte gitmek lāzım gelürse zemzemesin, ki mataradır, bilesince almaḳla emr olunur. On ṫoḳuzıncı günü Ferverdīn günidür. Anlaruñ rüz-ı ‘ıydıdır ve

bu güne Ferverdcan⁵⁴ dağı tesmiye iderler ve bu tesmiye ile tesmiye itmek ise gñnñ ismiyle řehrñ ismi muvafık olduğıçündür ve her bir aylarında bunuñ gibi isimler cem' olur ve ba'd-ı zamān mülük-ı Fürs bu ayı tamāmen esdās-ı ĥamseye taşsım idüp her birisin rüz-ı 'ıyd ittiĥāz itdiler. Evvelkisin mülük için ta'yīn eyleyüp 'ıyd eylediler ve ikincisin eřrāf için 'ıyd eyleyüp ta'yīn itdiler ve üçüncüsü ĥademe-i mülük için 'ıyd eyleyüp ta'yīn itdiler ve dördüncüsü ĥavāřı için 'ıyd eyleyüp ta'yīn itdiler ve beşincisinin āmme-i nās için 'ıyd eyleyüp ta'yīn itdiler ve altıncısının re'āyāya rüz-ı 'ıyd eyleyüp ta'yīn itdiler ve dağı ekāsirenüñ resm ü edeblerinden idi ki beşinci sūdüs ki kendilerininñ rüz-ı 'ıyd[1] idi. Mülük emr iderlerdi ki ĥalka i'lām ideler ki mülük kendü 'ıyd u bayrāmlarında ĥalka in'ām u iĥsān itmek için cülüs idüp oturmuşlardur ve ikinci günde bunlardan yüce olan kimselere i'lām iderler . Meřelā dehā kīn olan kimselere ki cūr řāĥibleri olan kimselere ve erbāb-ı büyüta iĥbār iderlerdi ve üçüncü günde kal'a řāĥibleri ve 'uzmāsına i'lām iderlerdi ve dördüncü günde ehl-i beytlerine ve maĥşüş olan kimselerine iĥbār [u] i'lām iderlerdi ve beşinci günde evlādlarına iĥbār [u] i'lām iderler idi ve bu beř gñnñ içinde herkese ĥāline münāsib bir in'ām iderlerdi ve herkes ikrāma muřādif olup nā'il-i metām olurlardı. Yidinci günde řazā-yı ĥuķūķ-ı nāsdan ferāġat ĥāřıl olup mülūka ol günde kimesne mülākī olmayup illā mülük ehl-i nās kimler ise anlar mülākī olurlardı. Mülük dağı kendilerine ihdā olınan hedāyāsın merātibince iĥzār ile emr idüp hedāyāsına nazar-ı te'emmül idüp ĥazīne-dārlarına taĥzīn ile emr iderlerdi. **Eř-şehrü's-řāni Ürd-i behişt-māh:** Lisān-ı Fārsī'de ikinci ayuñ ismine Ürd-i behişt-māh tesmiye iderler. Bu aydan üçüncü gününe Ürd-i behişt dirler. Rüz-ı 'ıyddan edvenincedür ve bu güne

[127b]

Ürd-i behiřt tesmiye itdiler. Zīrā iki ism müttefik olup cem' olmuşdur ve Ürd-i behiřt nūr ile nār üzerine müvekkel olan melegin ismidür. Allāh-ı 'azīnü's-řān ol melegi nūr ile nārı ve edviye vü ađziye ve emrāz u 'ilelleri izālesine müvekkil eylemişdür. Yigirmi yidinci günü bu aydan Ařtāz-rūzdur. Ařtāz-rüz ise Gehenbār ve Gehenbār'uñ evvelidür. Gehenbār ise beřer gündür. Zerāduřt bu ism ve günleri vaz' eyledi tā ki bu günlerde 'ibādāt u ĥayrāt idüp ve millet-i Mecūs üzre resm ü 'ādāt ideler. **Eř-řehrü's-řāliř Ĥordād-māh:** Üçüncü ayuñ ismine Ĥordād-māh dirler. Yidinci gününe Ĥordād-rüz tesmiye iderler. Bu günde Ĥordād-rüz tesmiye itdiler. Zīrā iki ism müttefik olup cem' olmuşlardur ve bu ismüñ ma'nāsı řebāt -ı muĥallaķ dimekdür. Bu ise nebātāt u eřcāruñ terbiyesine ve řulardan necāsetlerüñ izālesine müvekkel olan melegin ismidür. Yigirmi yidinci günü Astāz-ı(?) rüz'dur ki Gehenbār'uñ rābi'inüñ evvelidür ve bu günde Allāh-ı 'azīnü's-řān āġaclar ve nebātātı ĥalk eyleyüp icād eyledi.

⁵⁴ Metinde peltek z ile yazmış ama doğrusu ve sözlükte geçen d'li şekli.

Otuzuncu gününe Anīzān dirler ve Āb-rīzegān daḥı tesmiye iderler ve bu güne ‘ıyd-ı aḡsāl dirler ve bu ‘ādet ḥālā iqlīm-i Işfahān’da bākīdür. **Eş-şehrü’r-rābi’ Tır-māh:** Dördüncü aya Tır-māh dirler. Yıdinci günü Ḥordād-rūzdur. Bu daḥı ‘ıyd [u] bayrāmdur. Bu bayrāma çeşn-i Nīlūfer tesmiye iderler. Bu bayrām ise müstaḥdişdür. Bu ayuñ on üçüncü günü Fırūz ‘ıydıdur ve Nīregān daḥı tesmiye iderler. İki ism ittifaḡ itdüğü için bu günde Menūçeḥr Efrāsiyāb’dan ba’z iqlīmın taleb itdi. Vaḡtā ki Efrāsiyāb bilād-ı Īrān üzerine müteveccih olup Ṭaberistān’da bir ḡal’ada müteḡaşşın oldı. Efrāsiyāb daḥı üzerine varmaḡa mecāl olup ḡādir olmayınca bu kez ba’z-ı bilādı, ki almışdı, geriye virüp mā-beynlerinde muşālaḡa vāḡı’ olup nehrüñ bir tarafında berī ola. On altıncı günü Mihr-rūz tesmiye iderler. Mihr ise Şems’uñ ismidür. Bu gün Gehenbārü’l-ḡāmisüñ evvelidür ve bu günde Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān behā’im ḡalḡ eyleyüp icād eyledi. **Eş-şehrü’l-ḡāmis Mordād-māh:** Beşinci ayuñ ismi Mordād-māh’dur. Bu ayuñ yidinci gününe Mordād-rūz tesmiye iderler.

[128a]

bu günde daḥı mā-beynlerinde rūz-ı ‘ıyddur ve Mordādgān daḥı tesmiye iderler. İki ism ittifaḡ itdiḡiçün. **Eş-şehrü’s-sādis Şehriyür-māh:** Altıncı ayuñ ismi Yür-māh tesmiye iderler. Dördüncü gününe Şehr-rūz dirler. Bu daḥı rūz-ı ‘ıyddur ve Şehriyüregān daḥı dirler. İki ism ittifaḡ itdiḡiçün bu gün ise Gehenbārü’l-ḡāmis’uñ evvelidür. On altıncı gününe Mihr-rūz dirler. Gehenbār-ı ḡāmis’uñ āḡiridür yigirminci gününe Behrām-rūz tesmiye iderler. Bu güne Mihr-i cān-ı şaḡır daḥı tesmiye iderler. **Eş-şehrü’s-sābi’ Mihr-māh:** Yıdinci ayuñ Mihr-māh ismi tesmiye iderler. On altıncı gününe Mihr-rūz dirler. Bu gün ise mā-beynlerinde bir ‘ıyd-ı ‘azīmü’ş-şāndur. Mā-beynlerinde Mihr-cān demekle meşhūrdur. Zīrā ism şehrüñ ismine muvāfiḡdur. Mihr ise Şems’uñ ismidür. Ekāsirenüñ de’b [ü] ‘ādetleri bu idi ki altundan tāc yapmışlar idi ve üzerine Şems’uñ şüretin ve ārābe şüretin naḡş itmişler idi. Bu günde ol tācı evlādlarınuñ başı üzerlerine ḡoyup giderler idi ve zıkr idüp dirler ki Efrīdūn ḡā’ib olduḡdan soñra bu günde Ḍaḡḡāk üzerine ḡurūc eyleyüp ve anı ḡard idüp ḡalebe ḡorindi ve dirler ki bu günde Efrīdūn’uñ nuşret için melā’ikeler nāzil oldı ve bu günde Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān yeryüzin mānend-i ferş başı eyleyüp tevsī’ eyledi ve yine bu günde Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ne deñli ecsād var ise cümlesin maḡall-i ervāḡ eyledi ve zu’m iderler ki yevm-i Mihr-i cān’da her kimse ki enār ekl iderse ve mā’-ı verd sürünüp isti’māl eylese andan ol senede āfāt -ı keşire def’ olunup ref’ olunur. Yigirmi birinci günü Rām-rūz dirler. Bu gün ise şol gündür ki Efrīdūn Ḍaḡḡāk’e ḡalebe eyleyüp anı esīr eyledi ve Ḍaḡḡāk andan beni ḡatlı itme diyü ricā eyledi. Efrīdūn daḥı ricāsını ḡabūl idüp ḡatlı itmeden dest-i kūtāḡ idüp ḡatlı itmedi. Ve lākin cebel-i

Dināvend'de⁵⁵ anı habs ile fermān idüp emr eyledi. **Eş-şehrü's-şāmin Ābān-māh:** Sekizinci ayuñ ismi Ābān-māh dirler. Onuncı gününe Ābān-rüz dirler. Ol dañı bir bayrāmdur. İsmine Ābānegān dirler. İki ism muvāfiķ olduğıçün bu günde 'imāret-i arz ile ve arz üzerinde olan nehirlerüñ yolların feth idüp açmak ile emr iderlerdi. Ve eķālīm-i seb'aya bu haber bāliğ olup muttaşıl olurdi.

[128b]

ve bu ayuñ āhirinde vāķi' olan beş gün evvelkisi Aştāz-rüz'dur ve bu güne Ferverdıcān dañı dirlerdür. İsm-i Mecūsiyān bu idi ki bu günde mevtāları içün eķ'ime tabñ idüp ve aşeriyyeler müheyyā eyleyüp ve mecmū'ısn herkes evlerinüñ suñūñları üzre vaz' idüp qorlar idi ve zu'm idüp dirlerdi ki ne deñli ervāñ-ı mevtālar var ise cümlesi bu günlerde dār -ı şevāb ve dār -ı 'uķāb mevzi'lerinden çıkup evvelā evlerine gelürler ve qoķuların dañı şemm idüp qoķarlar ve büyütların dañı (...) didükleri şeyle tedñin idüp qoķudurlar tā ki anuñ rāyihasıyla mütelezziz olalar. Ba'dehū bunlaruñ arasında iñtilāfāt vāķi' oldu. Ba'zları zāhib olup didiler ki ĥamse-i āñiredür. Bu gün Ābān-māh'dan murād ve ba'zları zāhib olup didiler ki ĥamse-i āñiredür. Bu gün Āzer-māh'dan murād iñtilāfātları ĥasebiyle cemī'sin añz itdiler. Zīrā erkān-ı dīnlerinden bir rük-n-i 'azīmdür tā ki bir şeyi fevt olmaya. **Eş-şehrü't-tāsi' Āzer-māh:** Toķuzuncı ayuñ ismine Āzer-māh dirler. Evvelki gününe rüz dirler. Bu günde rükūb-ı küsec günidür ki mā-beynlerinde 'ādet-i cāriyye olup sebep bu idi kim mā-beynlerinde bir muđñik ü muşñire küsec kimesne var idi. bu gün olduğı vaķte bir ĥimāra rākib olup binerdi. Ba'dehū dıñke mü'eddī vü bā'ış olan gün-ā-gün elvān u eşvāblar ilbās idüp giyerdi ve e ķ'ime-i ĥārreyi cem' idüp tenāvül iderek ve gün-ā-gün edviye-i ĥārre ile bedenine tılā' iderek ve ĥalkā şikāyet iderek benüm ĥarāret-i şedīdüm vardur diyüp izñār iderek ve eline bir mirvaña alup yüzine şalup tervīñlendürüp çārşū-be-çārşū ve ĥāne-be-ñāne ol ĥimār ile seyr iderek nidā idüp dirdi ki: "Amān el-āmān, bu ıssıcağdan ve ĥarāretten amān!" diyün nidā iderek ve şeyi cem' iderek feryād [u] fiğān iderdi. Ve cemī' ĥalk bunuñ üzerine seyr itmekiçün cem' olup ve bardağlar ile üzerine şuyı reş idüp ve üzerine şelc atup kāmçıyla toķunurlardı ve bunu bu minvāl-i meşrūñ üzre itmekle bize menfa'at işābet ider diyü zu'm iderlerdi. Ba'dehū bu lu'b evlādlarında qalup mümted oldu ve māl-ı 'azīm cem' itmekle başladılar ve ol küsec ile ma'āca kırmızı balçık vardı. Bir kimesne

[129a]

aña bir şeyvirmeyüp muñālefet eylese ol çamurdan üzerine sürerdi. Ba'dehū bir pādişāñ gelüp gördi kim bunda çok māl cem' oluyor, bu kez üzerine māl bağladı. Ol ecilden bu lu'b

⁵⁵Metinde dağın ismi bu şekilde yazılmış ama doğrusu "Demavend" dağı olmalı.

münkaṭı' olup münkariz oldı ve zu'm idüp dirlerdi ki bu günde deryālar dibinden dürr-i yektā istihrāc olunur ve bundan evvel bu sırta kimse vākıf olup bilmez dirlerdi ve yine zu'm idüp dirlerdi ki bu günde Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ḥayrı ve şerri kazā idüp ḥalk ider ve yine zu'm idüp dirler ki bu günde bir kimesne bir sefercel ki ayvadur, ekl idüp yese ve turunc şemm idüp koksas bu senede tamāmen evvelinden āhirine varınca sa'adet ü şıḥhat ile muttasıf olup ve müddet-i 'ömri feraḥ ile güzērān eyler ve toközuncı günine Āzer-rüz tesmiye iderler. Bu gün daḥı bayrāmlarıdır. Āzer-i cünbiş daḥı tesmiye iderler. İki ism ittifaḥ itdigiçün bu günde āteşgehlerde āteşlerin tecdīd iderler ve zu'm idüp dirler ki Āzer, cemī' nīrān üzre müvekkel olan melekler ismidür ve melege Zerāduşt emr eyledi ki bu günde āteş-gedelerin āteşin ziyāde ideler ve ḳurbānlar zebḥ idüp keseler ve pādīşāh ve aşḥābı bu günde umūr-ı tedbīr-i 'ālem içün cemī'si cem' olup meşveret ideler. **Eş-şehrü'l-āşer Dey-māh:** Onuncı ayuñ ismine Dey-māh tesmiye iderler ve Ḥurrem-māh daḥı dirler ve bu ayuñ evvelki gününe Ḥurrem-rüz dirler ve dirler ki Ḥurrem-rüz Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ ismidür ve bu günde pādīşāhlarınuñ resm-i de'b [ü] 'ādetleri buydı kim salṭanat serīrinden nüzül iderdi ve salṭanat ḥicābın ref' idüp üzerinden salṭanat heybetin izāle idüp selb iderdi ve mülkini ve umūr-ı dünyāyı ve ehlin ferāgat idüp kendüsin āḥād-ı nāsdan bir eḥad 'add idüp ve herkes aña ḥiṭāb idüp ve ol daḥı anlara ḥiṭāb idüp ve ehl-i ḳarye ve ehl-i zirā'at ile ma'āca oturup ve anlar ile ma'āca ṭā'ām yiyüp anlara dirdi ki ben sizlerden birisiyüm ve dünyānuñ ḳıvāmı olmaz, illā sizüñ ta'mīrünüñ ile olur ve sizüñ elüñüz üzre cārīdür ve 'imāretüñ ḳıvāmı ve ḳuvveti pādīşāh iledür. Ve pādīşāh u re'āyā biribirinden müstāgnī olmazlar. Zirā bunlar iki ḳardaş gibidür. Dünyāyı

[129b]

ta'mīr itmede on birinci gününe Ḥür-rüz tesmiye iderler ve Gehenbār'ı evvelilüñ evvelidür ve Allāh-ı 'azīmü'ş-şān bu günde semevāt ḥalk eyledi. On dördüncü gününe Güş-rüz dirler ve Sīrsü daḥı dirler. Ve bu günde sarmusağı ve şarāb tenāvül idüp ḡidā iderlerdi ve laḥm ile nebātāt-ı ma'hüdeyi ṭabḥ idüp ḳaynadurlardı ve anuñla şeyātünden taḥaşşun idüp ihtirāz iderlerdi ve bunuñla ervāḥ-ı şu'ūniyyeye mensūbe olan 'ilelden kendüye tedāvī idüp 'ilāc iderlerdi. On beşinci gününe Dey-mihr tesmiye iderler ve ol bir bayrāmlarıdır ve bu bayrāmlarında 'acından ve yāḥud ḥāmürdan hey'et-i insān üzre bir şüret yapup ittiḥāz iderler. Ba'dehū ḳapuları arasında vaz' iderler ve ḥademe-i mülük ol şüretlere ḥıdmet idüp ba'dehū āteşe ilkā idüp ol şüretleri ve bu güne Efrīdün fiṭāmı muşādif olup Şevr'e rākib oldı ve zu'm idüp dirlerdi kim her kimse ki bu gününüñ şabīḥasında ḳable'l-keḻām bir tuffāḥ ekl idüp yerse ve nercis rāyiḥasın ḳoklarsa bu sene evvelinden āhirine varınca ḥayr ile ve rehā ile 'ayş [u] 'işret idüp rāḥat-yāb olur ve zu'm idüp dirler ki bu gicede her kim ki süsen yağını isti'māl idüp yağlansa ol kimse için bu senede ḳaḥtdan ve faḳırdan ve şiddetden amān ḥāşıl olup emīn olur.

On yidinci gününe Mihr-rüz tesmiye iderler ve bu gün dahı 'ıyd [u] bayrâmlarıdır. Bu 'ıyda 'ıyd-ı Gâvgıl tesmiye iderler ve zu'm idüp dirler ki ehl-i Fûrs bu günde bilâd-ı etrâkden hâlâş-yâb oldılar ve etrâkden ahz idüp aldukları ganâ'im ü aġnâm ve baġarayı sevġ idüp sürdiler ve yine zu'm idüp didiler ki bu günde Efrîdûn baġaraya binüp râkib olup bindi ve bu gicede Şevr maġall-i ġamerde zâhir olup boynuzları altundan ve ayakları gümüşden olup bir sâ'at deñli zâhir olup yine ġâ'ib olur ve zu'm idüp dirler ki müstecâb-ı da'vet olan kimseler rü'yetine muvaffâġ olur ve anı görmez. İllâ sa'îd olan kimseler görür. Zu'm-ı bâtıllarında böylece zu'm iderler. **Eş-şehrü'l-hâdî 'aşer Behmen-mâh:** On birinci ayuñ ismine Behmen-mâh tesmiye eylediler. İkinci gününe Behmen-rüz tesmiye iderler. Bu gün dahı 'ıyd [u] bayrâmlarıdır. Buña 'ıyd-ı Behmence

[130a]

tesmiye iderler. İki ism ittifaġ itdiğiçün Behmence ise behâ'im üzerine müvekkel olan melegüñ ismidür ki ol behâ'ime 'âmme-i 'imâret-i dünyâ için muhtâcdur ve bu günde ehl-i Fârs envâ' [u] güne hayvânât cem' idüp lahmile çölmeklerde taġb idüp lebz ile behmen-i ebyaz taġlît idüp içerler ve zu'm idüp dirler ki kuvvet-i hâfızaya nâfi'dür ve bu gün için hâşşiyetler vardır. Taġlarda hâşıl olan edviyelerde ve edhânını ittihâz itmede ve buġurları ihzâr itmede ve yağlanmada 'azîm menfa'atler de vardır. Ve zu'm idüp dirler ki vezîri Güştâsb olan Câmâsb bunları isti'mâl idüp işlerdi ve menfa'atler zâhiredür dirdi. Beşinci gününe İsfendârmez tesmiye iderler Yevm-deh dahı dirler. Sedef-i cedîd dimekdür. Bu ise Sivaresf'üñ âşârındandır. Onıncı gününe Âbân dirler. Bu gün dahı yevm-i 'ıydlarındandır. Bunuñ tefsîri mâye dimekdür. Bu dahı cedd-i ekâsire olan Erdeşîr -i Bâbek âşârındandır ve zu'm idüp dirler ki bu ismile tesmiye olındı. Zîrâ ol vaġtten âġir seneye varınca yüz gün bâķî kalur ve zu'm idüp dirler ki şitâ bu günde cehennemden çıġup dünyâya gelür ve ġalk bu günde âteşler yakup ve ġurbânlar kesüp fedâ iderler tâ ki zu'mlarınca cehennemüñ muzırrın üzerlerinden def' ideler hattâ ki müvekkelleri mâ-beyninde resm oldı ki bu gicede âteşler yakmak ve vuġuş u tıyür irsâl itmek ki ol vuġuş u tıyür üzerine bir alay âfât ile ve gün-â-gün fişekler ile üzerlerine baġlayup hevâya irsâl iderlerdi ve kendileri şürb ü ġumür ile ve gün-â-gün lu'b [u] lehv ile giceyi geçürler idi. Otuzuncı gününe yevm-i Enîrân dirler ve Âb-rîzegân dahı tesmiye iderler ki ma'nâsı şuyı dökdi dimekdür ve bu 'ıyd ise iġlîm-i İşfahân'da bâķîdür ve bâķî olmasının sebebi budur ki Nüşîrevân'üñ ceddî olan Fîrüz'üñ zamânında bârân-ı Raġmet münġatı' olup Mecûs oldı ve nâsuñ üzerine ġaġt müstevlî olup ġulgüle-i 'âlem hâşılî olup cümle ġalâyıġ sū'-i ġâle giriftâr oldılar. Pâdişâh olan Fîrüz dahı bu senelerde etrâf u eknâflardan cümle ġarâcî ġalk üzerinden ref' idüp ve kendü ġazîneleri fetġ idüp açdı ve cümle ġalka imdâd eyledi ve âteşgehlerinden istidâne itmege cümleye emr eyledi ve ra'ıyye üzerine

baḥş idüp ve merḥamet eyleyüp vālid [ü] veledine niçe merḥamet iderse ol daḥı re‘āyāsına ol mu‘āmeleyi eyledi ḥattā ki bu senelerde bir kimesne cū‘ u açlıktan

[130b]

helāk olup vefāt itmedi. Ba‘dehū kendü dīninde āyīn [ü] erkān üzre ‘ibādet idüp namāz kıldı ve du‘ā daḥı itdi ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bu kaḥt u şiddeti ehl-i dūnyādan ref‘ eyleyüp izāle eyleye ve beytü’n-nār ki āteşgehdür içinde girüp dāḥil oldı ve ol āteşi ve lehebin der-āgūs eyleyüp ve kendü nefesine zamm idüp düst düstı kucakladuḡı gibi kucaqlayup ve istidrāc-ı İllāhī ile āteş saḡalı altından ve koltuḡları altından çıkup ve bir şeyin yakmayup ḥālā ki saḡalı keşif olup çok iken bir zarar itmedi ve münācātında didi ki: “İllāhī eger bu ‘ibād üzre yağmur benüm ecilimden ötüri ve benüm sū‘-i ḥālümünden ötüri ḥabs itdūñ ise benüm için beyān eyle tā ki kendü nefsumi ol şeylerden ḥal‘ eyleyüp taḥlīş ideyüm ve eger bir ḡayrısınıñ sū‘-i ḥālinden ötüri ḥabs itdūñ ise anı izāle eyle ve benüm için ve ehl-i dīnüm için beyān eyle ve luṭf [u] keremūñden bunlaruñ üzerlerine bārān-ı Raḥmet’üñi baḥş eyleyüp yağdur.” diyüp feryād [u] fiḡān eyledi. Ba‘dehū āteşgehden çıkup çok geçmeyüp ‘aḡabince bir cüz‘ice seḥāb mürtefi‘ olup bulut ḥāşıl oldı ve bunlaruñ üzerlerine bārān-ı bī-ḥisāb yağup ‘ālemi riyy eyledi ki bir tāriḥde böyle yağmur yağup ḥāsıl olmamışdı. Fīrüz daḥı du‘āsın icābetin mülāḥaza idince müteyakḡız olup ‘ibādetin daḥı ziyāde eyledi ve yağmur şuları nerdübānlardan ve ḡaymeler önlerinden nehārlar ḥāsıl olup cereyān eyledi ve cümle ḡalk sürūrlarından birbirlerine şuyı serpüp reşş iderlerdi ve bunlaruñ mā-beynlerinde ‘ıyd olmak üzre sūnnet-i bāḡiye kıldı ve iḡlīm-i ‘Acem’de ilā ḥāzāi’l-ān bāḡī ḡalup Mecūsīleruñ ḡayrısı daḥı bu günü ‘ıyd ittiḡāz iderler. Vallāhü’l-ḥādī’r-reşād. **Eş-şehrü’ş-şānī ‘aşer İsfendārme z-māh**: On ikinci ayuñ ismine İsfendārmez-māh dirler. Beşinci gününe İsfendārmez tesmiye iderler. Bu daḥı ‘ıyd u bayrāmlarıdır. Zīrā iki ism mütevāfiḡdur ve ma‘nāsı ise ‘aḡl u ḡilm dimekdür ve İsfendārmez ise arz üzerine müvekkel olan melegūñ ismidür ve zevcine muḡabbet olan emrāt-ı şāliḡhanuñ ismidür ve bu ‘ıyd ise eriyle ‘avratlar mā-beyninde ve ‘avratıyla erler mā-beynindedür ve bu ‘ıydda eriyle ‘avrat birbirlerine in‘ām u iḡsān iderler ve bu ‘ādet iḡlīm-i İşfahān’da ve Reyı’de ve Geylān’da bāḡī ḡalup

[131a]

ṡurur ve bu bayrāma Mergīzān tesmiye iderler ve bu günde ṡulū‘-ı fecerden ṡulū‘-ı Şems’e varınca ruḡye-i ma‘ḡūdeyi yazarlar ve üç dīvārlarına aşarlar ve ḡapu cānibin terk iderler. On birinci gününe yevm-i Ḥūr dirler ki Gehenbār -ı şānī’nuñ evvelidür ve Allāh -ı ‘azīmü’ş-şān bu günde şuyı ḡalk eyleyüp ketm-i ‘ademden vücūda getürdi. On toḡuzuncı gününe Ferverdīn-rüz tesmiye iderler ve nevrüzü’l-enhār ve’l-miyāḡ daḥı tesmiye iderler ve cāriye olan enhārlar

içine verd ve mā'-i verd ve sā'ir tıbleri tarḥ iderler ve ol şular içre sebḥ idüp üzerler bu daḥı mā-beynlerinde cāriye sünnetdür. *Vallāhu sübhāne a'lem*. **El-ḳavlu fı's-sinīn:** Bu baḥş sinīnün aḥvālını beyān ider. İmdi ma'lūm olsun ki sene-i 'Arab u Rūm u Fūrs bunlar ḳatında sene on iki şehrden 'ibāretdür ve on iki şehr dört faşldan 'ibāretdür ve lākin eyyām-ı sene bunların yanında mütefāvitedür. Zīrā A'rāb şehrlerinin miḳdārı ehille üzredür. Ehille ise on iki aydur. Altısı otuz gün ve altısı yigirmi toḳuz gün olur. Bu kez günleri üç yüz elli dört gün olur ve Rūm⁵⁶ ise ayların devr-i Şems üzre kıılır. Bu kez anların senelerinin eyyāmı üç yüz altmış beş gündür. Zīrā bu miḳdārda ve müddetde Şems kendü felegin dā'iresin tamāmen ḳaḥ' idüp devr eyler ve ammā Fūrs bunlar ise her otuz günü bir şehr 'add iderler. Bu kez anların senelerinin eyyāmı üç yüz altmış gün olur ve 'Arab'ın ḥisābına ḳameriyye tesmiye iderler ve Rūm'ın ḥisābına şemsiyye tesmiye iderler ve ikisinin mā-beyninde tefāvüti her yüz senede üç senedir. Nitekim nazm-ı Kerīm'de vāḳi' oldı: "*Velebişū fı kehfihim şelāşe mi -etin sinīne vezdādū tis 'ān.*" Ya'nī üç yüz sene gār içinde meḳş i t diler. Ḥisāb-ı Rūm üzre "*vezdādū tis 'ān*" ya'nī ḥisāb-ı 'Arab üzre zīrā her yüzde üç sene ziyāde olunca üç yüzde toḳuz sene ziyāde olur ve daḥı 'Arab'ın senesinin evveli şehr-i Muḥarremü'l-ḥarām dandır ve Rūm'un senesinin evveli Şems'ün noḳḥa-i Ḥamel'e nāzil olup duḥūlindedür. Şems'ün nüzūlinden murād ise Şems'ün ol maḥalle vāşıl olup mesāmit olmasıdır. **El-ḳavlu 'alā ḳismetü'l-**

[131b]

felek erbā'ā külli rub' faşl: Bu faşl felegün dört kısım üzre taḳşim olunup her bir rub' bir faşl olmaḳ üzre olmasın beyān ider. Ma'lūm olsun ki dā'ire-i felekü'l-burūc dā'ire-i mu'addelü'n-nehār iki noḳḥa-i müteḳābil üzre kesüp ḳaḥ' ider. Noḳḥanın birisi şol noḳḥadur ki ḳaçan Şems ol noḳḥa tecāvüz eyleyüp geḳse nişf-ı şimālīde vāḳi' olmuş olur ve bu noḳḥaya noḳḥa-i i'tidālü'r-rebī' dirler ve āḥir ki noḳḥayı ise ḳaçan Şems anı tecāvüz idüp geḳse nişf-ı cenūbīde vāḳi' olmuş olur. Bu noḳḥaya daḥı noḳḥa-i i'tidāl-i ḥarīfī dirler ve şāniyen ta ḳşimün nişf-ı şimālīnün nişfına bālig olıncadur ki aña gāyet-i bu'd dirler. Zīrā Şems ol noḳḥaya bālig olup varınca Şems şimālīde mu'addelü'n-nehārdan gāyet-i bu'dda vāḳi' olmuş olur ve bu noḳḥaya noḳḥa-i inḳılāb-ı şayfī dirler ve yine muḳābilinde ki cānib-i cenūbdur, nişf-ı cenūbīnün nişfına bālig olup varınca cānib-i cenūbda mu'addelü'n-nehār gāyet-i bu'dda vāḳi' olmuş olur ve bu noḳḥaya noḳḥa-i inḳılāb-ı şitevī dirler. Bu kez bu minvāl-i meşrūḥ üzre dā'ire bu noḳḥa-i erba'a ile dört erbā'-ı mütesāviye münḳasım olmuş olur ammā şol rub'ün i'tidāl-i rebī' ve inḳılāb-ı şayfī mā-beyninde vāḳi' olmuşdur. Ol rub'a vaḳt-i rebī' dirler. Zīrā Şems mādāmki burc-ı Ḳavs'dedir, ol zamāna ve müddete şayf tesmiye iderler ve ammā şol rub' ki noḳḥa-i i'tidāl-i

⁵⁶ Metinde "Rū" olarak yazılmış fakat bağlam gereği "Rūm" olmalı. Topkapı nüshasında "Rūm" şekilde yazılmış.

ḥarīfī ile nokṭa-i inḳılāb-ı ſitevī mā-beyninde vāḳi' olmuſdur, ol rub'la vakt-i ḥarīf müte'ayyin olur. Zīrā Œems mādāmki bu Ḳavs'dedür, ol vakte ve zamāna ḥarīf tesmiye iderler ve ammā ſol rub' ki nokṭa-i inḳılāb-ı ſitevī ile nokṭa-i i'tidālū'r-rebī' mā-beynindedür, bu rub'la ſitā müte'ayyin olur. Zīrā Œems mādām ki bu rub'uñ Ḳavs'inde vāḳi' ola ol zamāna ve müddete ſitā tesmiye iderler. Allāh-ı 'azīmü'ſ-ſānuñ cümle eltāf-ı mālā-nihāyesindendür ki kulları üzerine bu fuſūl-i erba'ayı her birisine bir ṭab'-ı maḥſuſ iḥsān eyleyüp ol ṭab'-ı āḥirekenüñ ṭab'ına muḡāyir ve bir keyfiyyet ile muvāfiḳ ve bir keyfiyyet ile muḡālif tā ki fuſūl-i erba'anuñ sebebiyle hevānuñ ebdān-ı ḥayvānāt üzerine vürüdü 'ale't -tedrīc vārid olup fesāda bādī olmaya. Zīrā eger def'aten vārid olsa meſelā ſayfdan ſitāya def'aten inḳılāb itse ebdānda niçe fesādāt zāhir olup ḥarāb-ı beden olurdu ve bu kelāma

[132a]

saña ſāhid-i 'ādil kāfidür ki yevm-i vāhidde hevā müteḡayyir olsa ḡāhice bedeni muḡāfiz mümkün olmaz. Ḳanda ḳaldı ki ezmine-i mümtedde fe-keyfe bu taḡayyürāt ḳaçan fuſūlde zāhir olsa. Fesübḡāne mā a'zame ſānuñ. **Faſlü'r-rebī'**: Bu faſl rebī'i beyān ider. Rebī'üñ evveli burc-ı Ḥamel'de evvelki daḳıḳaya Œems'üñ nüzüli ḳatındadır ve burc-ı Ḥamel'üñ evvelki daḳıḳasına Œems'üñ nüzüli ḳatında leyl ü nehār müsāvī olup berāber olur ve zamān ve hevāmu'tedil olup daḡı ṭayyib olur nesīm esmeḡe baſlar ve ḳarlar eriyüp vādiler seyler ile ṭolar ve enhārlar medd olup 'uyūnlar ziyādece ḳaynar ve otlar bitüp ekinler uzanur ve ſükūfeler ſükūfte olup eſcārlar varaḳlanur ve rüy-ı zemīn yeſilistān olup ḥayvānāt mütekevvīn olur ve behā'im nitāca gelüp vilādete ſürü' ider ve memeleri leben ile ṭolar ve ne deñli ḥayvānāt var ise evṭānların müfāraḳat idüp bilādda münteſir olurlar ve ehl-i zamānuñ daḡı 'ayſ [u] 'iſretleri ṭayyib olur ve arzuñ ne deñli zuḡrufāt var ise ḡarekete gelür ve dünyā ḡüyā ki bir cāriye idi, ḡamlin vaz' eyledi ve yine dünyāya nāzır kimseler için dünyā kendiyi yine tezyīne baſlayup tezyīn eyler. Dünyā bu ḡāl üzre dā'imā olur tā ki ſayf iḳbāl idince

قَالَ يُورِي الْحِكْمَةَ مَنْ نَشَاءُ وَأَنْتَ مِنَ الْغَافِلِينَ

Faſlü'ſ-ſayf': Bu faſl ſayf beyān ider. Œayf ise burc-ı Seretān'üñ evvelki daḳıḳasına Œems nüzül idinedür. Œems evvelki daḳıḳasına nāzil olduḡı gibi ṭülü'n-nehār ḡāyete bāliḡ olup ḳaſr-ı leyl daḡı nihāyete bāliḡ olur. Ba'dehū leyl ziyādeye ſürü' eyleyüp nehār noḳſān-pezīr olmaḡa baſlayup noḳſān-pezīr olur ve ſayf daḡı dāḡil olup ḡarr-ı müſted olur ve hevā daḡı teshīn ḳabül idüp cerm olur ve ekſer -i nebātāt u ḥayvānāt ḳuvvet-yāb olup metānet ſāḡibi olur ve mīveler ne deñli var ise idrāk olup yetiſür ve ne deñli ḡubūbāt var ise cümlesi ḳurıyup çig az olur ve dünyā sebzevāt ref' olmaḡla nūrlanur ve ebdān-ı ḥayvānāt zī-ḳuvvet olup semīz olur ve ḡareket çoḡalup arz üzerine ḥayvānāt münteſir olur. Zīrā ol vakte arz üzerinde ḡayr çoḡdur ve üzüm çoḡ olup ehl-i zamānuñ 'ayſ [u] 'iſretleri

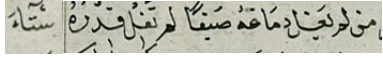
ṭayyib olup hoş olup ve vaqt-i ḥaşād ki oraḫ vaqtidür yetişür ve leben ki süddür çok olur ve nās için kuvvetleri müttesi' olup tıyür için daḫı ḥubūbāt çoḡalup behā'im için 'alef ḥāşıl olur ve arzuñ zuḫrufātı kāmile olup güyā ki arz bir 'arūsa-i

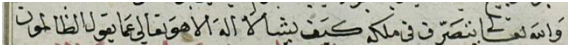
[132b]

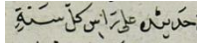
mün'aimedür ki zāt-ı behcet ve cemāl şāhibidür ki 'uşşāḫına nāz [u] niyāz itmededür ve bu ḫāl ise rüy-ı zemīnden nā'il olmaz tā ki ḫarīf iḫbāl idince. *Vallāhu sübhāne a'lem. Faşlü'l-ḫarīf:* Bu faşlḫarīf beyān ider. ḫarīf ise burc-ı Mīzān'ıñ evvelki daḫıḫasınañ Şems'üñ nüzülünde olur ve ol daḫıḫaya Şems nāzil olduḡı gibi. Bir kerre daḫı leyl ü nehār mütesāvī olup berāber olur. Ba'dehū leyl ziyādeye şürü' idüp artmaḡa başlar. Nehār ise noḫşān-pezīr olup nāḫış olmaḡa başlar. Nitekim yaz rebī'de itdük. Vaqt-i rebī' eşcāraruñ neşv [ü] nemāsı zamānidur ve nebātātuñ zuḫūr vaqtidür. Ve envā' [u] gün-ā-gün şüküfe -sitānuñ tebeşşümü zamānidur. ḫarīf ise bunuñ 'aksidür. Nebātātuñ zübül zamānidur ve eşcāraruñ taḡyīri olup yapraḫlarınıñ suḫūṭ vaqtidür. Ol ecilden şimāl rüzḡarları esmege başlar ve miyāḫlar eksilüp enhārlar ḫurıyup bñarlar yere ṭalup nebātāt ḫurıyup mīveler, fenā bulup ḫurmāyı ve sā'ir ḥubūbāt ḫalk iḫrāz idüp ḫıfz itmege şürü' iderler. Zārīfüñ birisine su'āl idüp dirler ki: "İlk yaz mı ziyāde muḫabbet idüp ta'aşşuḫ idersin ve illā güz faşlı mı ziyāde muḫabbet idüp ta'aşşuḫ mı idersin?" Ol daḫı cevāb virüp dir ki: "İlk yazı gözüm için muḫabbet idüp severüm ve güz ise dişlerüm için ta'aşşuḫ idüp muḫabbet iderüm." Ve rüy-ı zemīn daḫı üzerine seyr eyleyüp gezen ḫayvānātdan 'āriye olup ve hevām cümlesi ḫālike olup mevte muşādif olurlar. Ve ḫaşerāt cümlesi yerüñ altında ḫücrelere ittiḫāz idüp maḫfī olurlar ve tıyürler gün-ā-gün ḫimār-ı vaḫşīler bilād-ı ḫārreyi ṭaleb idüp seyāḫate 'azīmet iderler ve ḫalk daḫı şitā için kuvvetlerin iḫrāz idüp büyü-t-ı şiteviyyeye dāḫil olup libās-ı ḡalīzeyeye 'azīmet idüp libās giyürler. Güyā ki zen-i dünyā bir orta başlı 'avratdur. Şebāb andan zā'il olmaḡa şürü' idüp 'acūzlige meyl idüp üzerine cünūd-ı şitā iḫbāl ider. *Vallāhü'l-müste'ānu fī külli ān. Faşlü'ş-şitā:* Bu faşl şitāyı beyān ider. Şitā ise burc-ı Cedī'nüñ evvelki daḫıḫasına Şems'üñ nüzül vaqtindedür, ol daḫıḫaya Şems nāzil olduḡı gibi ṭül-i leyl nihāyet bulup ḫaşr-ı nehār daḫı ḡāyet bālīg olur. Ba'dehū nehār ziyādeye şürü' idüp cünūd-ı leyl şikest olmaḡa başlar ve lākin cünūd-ı şitā ḫücüm [u] müstevlī olup müştēd olur ve hevā

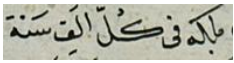
[133a]

daḫı bāride vü ḫaşīn olup eşcār evrāḫından 'uryān [u] büryān ser [ü] pā bürehne olup bunca ḫayvanāt daḫı enderün-ı arzda ḫücreler ittiḫāz eyleyüp içlerine dāḫil olurlar ve vuḫuş u sibā' daḫı cümlesi küḫūf-ı cibāl-i şāḫikalarda dāḫil olup muḫtefī olurlar ve ḡuyüm u çigler çoḡalup cevvi semāyı mazlime olur. Rüy-ı zemīn daḫı 'abūsü'l-vech olup çīn [ü] perçīn eyleyüp

behā'imler kimisi zebūn kimisi za'īf olup niçe hayvānātuñ 'ayş u 'işretleri telh-kām olur ve Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ maḥall-i libās u seken kıldığı leyl tavīl olup ve sebep-i mādde-i hayvānāt olan şular daḥı bāride olur ve ne deñli zübāb u ba'ūza vü semūm şāhibleri var ise cümlesi münkaṭı'a olurlar ve şitāda ekl ü şürb ṭayyib olup 'işretgāh-ı yārān ṭayyib olur. Ve'l-hāşıl şitā zamān-ı istirāḥat olup ve şayf zamān-ı kedd ü ta'ab olur. Nitekim dinilür, ḍarb-ı meşel olmuşdur Ya'nī bir kimsenüñ taḥşilde yazuñ damağını

ḳaynamazsa şitāda anuñ çölmeği daḥı ḳaynamaz. Cünūd-ı şitā öyle ḥamle eyler kim ḥarāb-ender-ḥarāb idüp gūyā ki zen-i dūnyā bir 'acūze 'avratdur ki mevte ḳarīb olmuş, bu ḥāl üzerinden zā ile olmaz tā cünūd-ı rebī' iḳbāl idüp hücūm idince hücūm itdiği gibi. Evvelki ḥāle münḳalib olur ve Faşlu fī zikri'l-'acāibü'l-

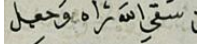
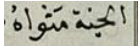
müte'allıḳat bi-tekrārü's-sinīn: Bu faşl mütekerrir olan senelerde olan 'acā'ib beyān ider. Ba'z-ı 'ulemā' zıkr idüp buyururlar ki Allāh-ı 'azīmü'ş-şān için her biñ senede mu'cizāt-ı ḡarībe ve beyyināt-ı vāziḥa ile bir nebiyy -i mükerrem ba'ş idüp irsāl ider tā ki ol nebī -i ma'būş Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ dīn-i mübīnī tizāḥ idüp ve şirāṭ-ı müstaḳīmin izhār idüp beyān ide. 'Ulemā' bu ḥadīşde ba ḥş idüp buyurdılar ki ḥadīşde dimeyüp belki

 diyüp vāḳi' oldı. İmdi 'alā re's lafzın terk itmek ile cā'izdür ki iki nebīnüñ mā-beyninde elf seneden ekşer ve yā ḥud aḳall ola, böyle olunca elf-i evvelīde ḥazret-i Ādem şalavātu'llāhi 'aleyh ve 'alā nebiyyinā ma'būş olup mevcūd oldı ve elf -i şānīde şey ḥü'l-enbiyā ḥazret-i Nūḥ şalavātu'llāhi 'aleyh ve 'alā nebiyyinā ma'būş oldı ve elf -i şālīşede ḥazret-i Ḥalīlu'llāh

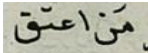
[133b]

İbrāhim şalavātu'llāhi 'aleyh ve 'alā nebiyyinā ma'būş olup zuhūr-yāb oldı ve elf-i rābi'ada ḥazret-i Kelīmu'llāh olan ḥazret-i Mūsā şalla'llāhu 'aleyh ve 'alā nebiyyinā ma'būş olup zuhūr-yāb oldı ve elf-i ḥāmisede Nebīyu'llāh olan ḥazret-i Süleymān bin Dāvud şalavātu'llāhi 'aleyhimā ve 'alā nebiyyinā ma'būş olup mevcūd oldı ve elf -i sādisede Rūḥu'llāh olan ḥazret-i 'İsā şalavātu'llāhi 'aleyh ve 'alā nebiyyinā ma'būş olup mevcūd oldı ve elf -i şābi'ada Ḥabību'llāh olan ḥazret-i Muḥammedü'l-Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ma'būş olup zulemāt-ı şirki ref' eyleyüp 'ālemi pür-nūr eyledi. Ba'dehū beytü'n-nübüvvet mesdūd olup ḥatm oldı ve ālāf-ı dūnyā daḥı nihāyet bulup müntehī oldı. Nitekim Sa'īd bin Cübeyr ḥazret-i 'Abdullāh bin 'Abbād'dan raḍıya'llāhu 'anhümā rivāyet ider. Sa'ādetiyle buyururlar ki dūnyānuñ 'ömrinüñ müddeti āḥiret cum'alarından bir cum'adan bir cum'aya varıncadır. Ol ise yidi gündür. Bu yidi gün her birisi biñ yıldur ve bu kez yidi biñ olur. Ve'l-hāşıl erbāb-ı

ķalem be erbāb-ı ķulūb bu bābda ihtilāf itmişlerdür ve ‘ulemā’-i ‘azām bunda daķı zıkr idüp ittifaķ itdiler ki ķurretü’l-‘aynumuz olan Muħammedü’l-Muřtafā’nuñ řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ zamān-ı sa‘ādetinden devr-i ķıyāmete varınca her yüz yılda bir řāhib-i māye zuhūr olup ģikmet-i ‘ilmiyye ve ģikmet-i nazariyye ikisin daķı cāmi’ olup ‘ilm-i zāhirde üstāz-ı küllī ve ‘ilm-i bāında mürşid-i kāmil her yüzde bu minvāl-i meřrūĥ üzre birer lā-büdd zuhūr ider. Bu kez māye-i evvelī bařında ģazret-i ‘Ömer bin ‘Abdül’azīz ķuddise řırrıhu zuhūr eyledi ve ikinci yüzüñ bařında Muħammed bin İdrīsü’l-imām eř-řāfi’ī ķuddise řırrıh ve rađıya’llāhu ‘anh zuhūr eyleyüp ‘ālemi müřerref eyledi. Ve üçüncü yüzüñ bařında Ebül’abbās Aĥmed bin řerīh ķaddesa’llāhu sırrahu ve a’lādur zuhūr eyledi ve dördüncü yüzüñ bařında Ebü Bekir bin eř-řayyib el-Bāķıllānī zuhūr eyledi ve beřinci yüzüñ bařında Ebü Ħāmid el-Ġazālī ķaddesa’llāhu sırrahu zuhūr eyledi. Ve altıncı yüzüñ bařında Ebü ‘Abdullāh Meĥmed bin ‘Ömer er-Rāzī ķaddesa’llāhu sırrahu ve rađıya’llāhu ‘anh zuhūr eyledi ve buña gelince re’s-i māyeleri vāzıh olup mübeyyin oldı. ‘Ulemā’ daķı beyān iderlerdi. Ba’dehū ziyy-i ‘ulemā’da ve řuleĥāda mürteřiler ve mürāyiler izĥār idüp ve zamān u zamāniyye ve ĥalk fāsıd olmaĥla bunlar ihtifāya

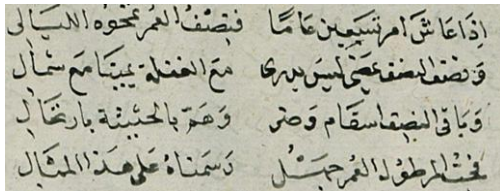
[134a]

ķekilüp muĥtefi oldılar ve ģazret-i Enes’den rağıya’llāhu te’alā ‘anh rivāyet olınmışdır ki sa‘ādetiyle buyurur ki bir kimseye ki Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān kırķ yıl ‘ömr yitişdür ise fazl u eremiyle andan envā’ [u] ģün-ā-ģün belāyı def’ eyleyüp ref’ eyler. Meřelā cüzzām ve baraş ve cünün gibi. Ve ol kimseye ki Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān İslām’da elli yıl ‘ömr iĥsān eylese keremiyle Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān yevm-i cezāda ilk ĥisābın taĥfif idüp āsān eyler ve ol kimseye ki Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān İslām’da altmış yıl ‘ömr iĥsān eylese kendü muĥabbet eylediĥi şeylere anı rızıķlandurup inābet itdürür ve ol kimseye Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān İslām’da yitmiş yıl ‘ömr iĥsān eylese ehl-i semāya ve ehl-i arza anı maĥbūb idüp cümlesi aña muĥabbet itmeĥe řürü’ eylerler ve ol kimseye ki Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān seksen yıl iĥsān eylese ne deñli seyyi’ātı var ise cümlesin maĥv idüp yarlıĥar ve ĥasenātın ma’a-ziyādetin yazar. Ħaķīr-i pür-taķřır dir ki üstāzlarumdan işitdüm ki ‘ulemā’ kāmilinden Sa’deddīn Taftāzānī seksen üç yaşına bāliĥ olunca mevt döşegine düşüp ve kendü tevābi’lerine tenbīh idüp emr itdi ki baña seksen yaşında bir bende-i āzād olmadıķ peydā idüñ, tā ki ben anı iřtirā’ idüp āzād idem. Ola ki Resül-i mükerrrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ ĥadıř-i řerīfine muřādif olup muķābelesinde āzād olavüz. Nitekim buyurmuşdır: Ya’nī bir kimse bir kullı āzād iderse Allāh-ı ‘azīmü’ř-řān anı nārdan āzād ider. Ol ecilden dimişler ki müsteĥabdur, er eri ve ‘avrat ‘avratı

āzād idüp 'ıtkı ide tā ki bir 'uzvı muḳābelesinde bir 'uzv mevcūd olup vāḳı' ola. Bu kez tevābi'leri geşt [ü] güzār eyleyüp seksen yaşında bir bende bulmayup illā āzād olmuş buldılar. Bu kez vāḳı'-i hāli kendüye 'ilām itdiler. Ol daḥı işidince 'ubūdiyyet yüzün secdeye vaż' eyleyüp münācāt idüp eyitti ki: "İlāhī senüñ ḳullaruñ kendü ḳulların seksen yaşına gelince ḳomayup āzād itmişler. Sen ki er-Raḥme'r-rāḥimīnsin. Ben ḳuluñı āzād itmez misin?" diyüp münācāt iderek teslīm-i rūḥ eyledi raḥmetu'llāhī 'aleyh. Ve ol kimseye Allāh-ı 'azīmü'ş-şān ḫoḳsan sene 'ömr iḥsān eyleye. Allāh-ı 'azīmü'ş-şān anuñ zünübün yarlıgayup günāhın ref' ider ve ehl-i beyti ḫaḳḳında şefā'at ider. Ḥaḳḫīr-i pür-taḳsīr dir ki maḳāma münāsib ba'z-ı ebyāt

[134b]

Zıkr olunup ve ol ebyātları ḫazret-i 'Alī'ye raḍıya'llāhu 'anh nisbet iderler ve ol ebyātlar budur:

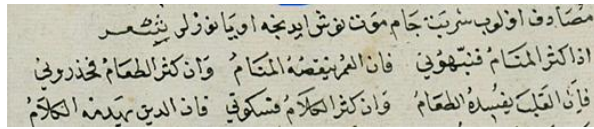
İcmālīce bu ebyātuñ ma'nāsı böylece dimekdür ki ḳaçan bir kimesne ḫoḳsan yıl mu'ammer olup 'ayş [u] 'işret eylese 'ömrinüñ nişfin giceler maḥv eyleyüp hebāya gider ve nişfinüñ nişfi daḥı ḡafletle şaḡuñ şolından fark itmeksizüñ bād-ı şarşar gibi gelüp gider ve bāḳī ḳalan nişf daḥı envā' [u] gūn-ā-gūn emrāz u eşḳām ile mübtelā olup ḫayşiyetle bu daḥı gelüp geçer. İmdi ma'lūm oldu ki kişinüñ tūl-i 'ömr dileyüp istemesi maḫzā cehldür. Bu minvāl-i meşrūḫ üzre bu mişāl resm eyleyüp beyān itdüm . Herkesüñ ve her ḫayyuñ gözi ḳarşusunda mevtüñ āşārı zāḫir olup ḫurur ve lāḳib mevtümüzüñ ḡafletinden şabāḫa ve aḫşama dāḫil olup 'ömrümüz geçürürüz. Ey miskīn, eger feryād iderseñ kendü nefsinüñ üzerine feryād u fiḡān eyle. Zīrā dār-ı fenādan dār-ı beḳāya rıḫlet itmek elbette ve elbette saña eziyyet idüp zaḫmet virür. Egerçi 'ömr-i Nūḫ ile mu'ammer olursañ da ve daḥı ba'z-ı ḫükemā zāḫib olup eyitdiler ki senevātuñ mükerrire olmasıya 'ālemde ḫavādiş-i 'acībe zāḫir olup ḫādiş olur ve ḫoḳ olursa ki hevālaruñ iḫtilāfi ḫasebiyle me'ādin-i ḡarībe ve nebātāt-ı 'acībe ve eşcār-ı bedī'e ḫāşıl olup peydā olur. Ḥaḳḫīr-i pür-taḳsīr dir ki ba'z-ı nūsaḫda gördüm ki ba'z-ı ḫükemā dimişler ki zen-i dūnyā bir dūnyādur ki eger bir kimse iḳbāl eylese ḫālib maḫlūbına ve muḫibb maḫbūbına ve rāḡib mergūbına rāḡbet ü iḳbāl ider gibi iḳbāl ider ve yine dūnyā bir kimseden yüz çevirüp idbār eylese ḫārib mahrūbdan niçe firār idüp idbār iderse dūnyā daḥı böylece idbār ider ve şīlā vü iḥsān itdigi vaktde mülūk-ı şīlāsı ve iḥsān gibi iḥsān u şīlā ider ve yine müfāraḳat eyledüğü

vaqte ‘acüller ve gāzüblar müfāraḳatı gibi müfāraḳat ider ve ba‘z-ı ‘uḳalā dünyā için ḳarb-ı meşel idüp didiler ki dünyā şol uyuḳuya varmış nā‘ime

[135a]

beñzer ki uyurken düşinde muḳabbet itdigi ve yāḳud ikrāḳ itdigi şey görüp şād-mend ve yāḳud ḡam-nāk olur. Vaḳtā ki bīdār olup uyuḳudan ḳalḳar görür ki meydānda bir şey yok. Ve ba‘z-ı ‘ulemā‘ didiler ki ehl-i dünyā şol rākibe müşābih olup beñzer ki rākib olup bindügi şey durmayup gider. Kendüsi ise üstinde ḡaflet ile uyur. Nitekim vārid oldu

التَّاسُوسِيَّامُ فَادَامَا تَوَاتَبْتُمُوْا Ya‘nī ḳalkuñ cümlesi uyurlar, mevte muşādif olup şerbet-i cām-ı mevt nüş idince uyanurlar. Şi‘r:

Ya‘nī çok uyuḳu uyuduḡum vaqte beni uyaruñ. Zīrā ‘ömr-i nāzenīni uyuḳu eksilür ve eger ta‘āmı iksār idüp ço k çok ekl idüp yersem beni taḳzīr idüp men‘ idüñ. Zīrā çok çok ekl idüp yemek ḳalbe ifsād ider. Ḳalbüñ fesādı ise cümle bedeni ifsād ider ve ḳaçankim sözi uzadup çok çok kelām idersem beni iskāt idüñ . Zīrā keşret-i kelām kişinüñ dīnin hedm idüp yıḳar.

Beyt:

Dil zi pür güften bemired der-beden

Gerçi güftāreş büved dürr-i ‘Aden

Ya‘nī çok söylemeden cesedde olan gönül meyyit olur. Egerçi söylediği dürr-i ‘Aden olursa.

Beyt:

Çok yemekden niçe biñ kişi ölür

Az yemekden niçe biñ şıḳḳat bulur

Az yemek az uyumaḳ az söylemek

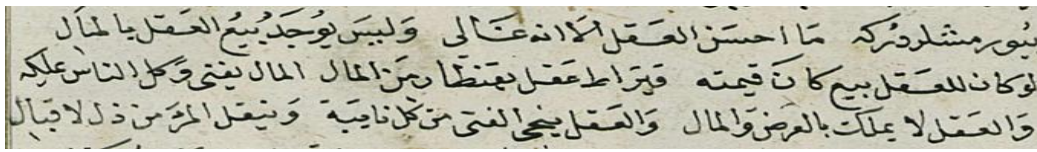
Kimde bunlar bulunursa anlara dirlik olur

Hikāyet: Ḳazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmuñ zamān-ı sa‘ādetine üç kişi bir yola gidüp misāfir oldılar. Nāḡāḳ bir kenz ü defīne mülākī olup buldılar. Ve lākin anlara bir cū‘ müstevlī olup ḳarekete mecālleri ve nuḳḳa mecālleri daḳı ḳalmayup mā-beynlerinden birisine birḳaç aḳçe virüp iştirā‘-i ḳubza irsāl itdiler. Ol daḳı varup gelince kendi nefsinde tedbīr idüp anu ma‘ḳül gördi ki bu ta‘āma zehr ḳatup bunları helāk idüp defīneye yalnız mālīk ola ve bu ḳayāl-i bāḳıl

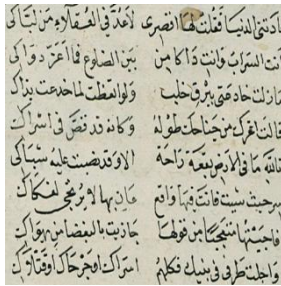
ile ol ta'āma zehri taldurdu ve ol bākī kalan iki refik anlar daḥı tedbīr idüp didiler ki ta'ām getürdügi gibi bir bahāne idüp anı helāk idelüm tā ki defne ikimüze bākī qala. Çünki ol kimesne zehirli ta'ām getürüp öñlerine qoyınca bunlar bahāne idüp bunu qatl itdiler. Ba'dehū bunlar daḥı ol ta'ām-ı mesmūmdan ekl idüp yiyince

[135b]

cām-ı mevt nūş idüp ḥaymeyi dār-ı beḳāda qurdılar. Der-'aḳab ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām bunlaruñ üzerlerine mürür idüp uğradı ve aşḥāblarına eyitdi ki: “Bunlar bilā-'aql ḥareket itmekle dünyā bunlara bu ḥāle giriftār eyledi. ol ecilden 'uḳalā 'aqluñ ḥaḳḳında buyurmuşlardurki

ma'nāsı icmālīce 'aql ne ḥoş, güzel, gökçek şeydür. İllā bu kadar vardur ki gāyet behāsı ağır ve çoḳdur. Ve 'aqluñ daḥı bey'-i māl ile bulunmaz ve bi'l-farz eger 'aql için bey' olsaydı 'aqluñ bir kīrāṭına bir qantār olurdu. Zīrā āmāl fenā bulup fānī olur ve nās daḥı māla mālīk olur ve ammā 'aqlumuz māl ile ve ne gūn-ā-gūn 'arūs ile mālīk olabilür ve 'aql her kişiye envā' [u] gūn-ā-gūn mehālīkden necāt virür ve kişi[yi] zilletden iḳbāle ve 'izzete irişdürür ve ne ḥoşca dünyā ḥaḳḳında şā'ir dimişdür.

ma'nāsı icmālīce böyle dimekdür ki baña 'acūze-i dünyā külliyyet ile müteveccih olup baña nidā' itdi. Ben daḥı dünyāya cevāb idüp didüm ki benden elüñ çek. Cüz'īce göreyüm, 'uḳalā mā-beyninde saña lebbeyk dimiş var mı, belki saña iḳbāl idüp lebbeyk diyen 'uḳalā yanında insān 'add olunmaz. Ey kühne 'acüz! Sen bir serāba beñzersin ki ḥaḳīqatüñ yoḳdur ve iki dıl'uñ mā-beyninde bir ḥastalık devā ki bir çāre-sāz bulunmaz ki insān vücūd-pezīr olup şīḥḥat bula ve göñlümüñ 'urūḳlarına girüp gūn-ā-gūn [u] envā' ḥud'a ile baña ḥidā' u ḥīle idersin. Ḥidā'uñ aşlen zā'il olmayup berḳ gibi vesvese-

[136a]

endāz idersin. Eger mütte‘az olup kemāl-i mertebe ‘ibret-gīr olsa idüm ašlā bir nev‘le saña aldanmazum. Böyle diyince ol ‘acūze daḥi lisān-ı ḥāl ile cevāb virüp eyitdi ki: “Seni ṭul-i emelūñ dāne-i ḥāmenūñ ṭuzağına ve fikr-i fāsīdūñ seni iğrā eyleyüp dām-ı gurūrda düşürdi. Ke-ennehu gūyā ki bizüm eşrākümüz saña naṣīḥat eyledi. ol Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ḥakkıçün rūy-ı zemīnde rāḥat-yāb olacak bir buḵ‘a yokdur. İllā ol buḵ‘ada şayd itmekiçün şebekemi vaz‘ idüp şayd itmişüm. İmdi her ne yerde seyr [ü] sülūk idersen elbette ve elbette sen dāma düşersin. Bir nev‘le saña andan ḥalāş mümkün degüldür. Zīrā senūñ bu ḥırşuñ ve ḥamākatūñ mu‘ayyen olup dāma düşerler. Bunı diyince biz daḥi dūnyānuñ bu ḳavlınden müte‘acciben aña cevāb virüp eyitdüm ki saña muḥabbet iden kimselerūñ yanından ḡazāb ile sür‘at iderek geçerüm ki senūñ şe‘āmetinden ḥalāş-yāb olurum. Ve daḥi evūñe göz ucıyla nazar itdüm. Cümlesin girüp kimisi dām-ı helāke esīr ve kimisi gūn-ā-gūn sitemūñle mecrūḥ ve kimisi maḳtūl olmuş. Ḥarāb-ender-ḥarāb yaturlar. Ašlā muḥiblerinūñ birisine vefādārlık itmemişsin.

Ol ecilden her ne deñli aḥmaḳ var ise saña iḳtidā iderler ve وَمَا نَزَعِيْنَهُمْ هَا تَارِكًا وَدَابِئِمْ النَّاسَ عَلٰى ذَمِّهَا Ya‘nī dūnyā bize ‘ibret olduğı ḥālde şabāḥa dāḥil oldı. Mütenebbih olup ‘ibret-gīr olduğumuza ḥamd olsun. Ḥalk ittifāk idüp dūnyāyı zemm idüp şikāyet iderler ve anlardan bir kimesne dūnyāyı terk ider görmeyüp belki dūnyāya rağbet idüp mā‘iller gördüm. Rebī‘ū‘l-ebrār kitābında zıkr idüp dir ki: “Rābi‘a-i ‘adeviyyenūñ yanında biraz fuḳahā ve biraz zūhhād cem‘ olup meclisde dūnyāyı ele alup ‘azīm zemm idüp faşl itdiler. Rābi‘a ise sākite olup istimā‘ iderdi. Vaḳtā ki bunlar zemm-i dūnyādan ferāḡat idince rābi‘a-i ‘adeviyye bunlara eyitdi ki ‘ādet-i ḳadīm budur ki kişi maḥbūbını çok çok añup zıkr itmek dilerse medḥiyle zıkr itsün ve dilerse zemm ile zıkr itsün eger dūnyā sizūñ yanūñuzda ve gönlüñüzde lā-şey ise bu deñli anı zıkre ḥācet ne ola. Bir ḥakīm dimiş ki dūnyā üç şey içün zıkr olıñup ṭaleb olıñur. Birisi ḡnā içün, ikincisi ‘izzet içün üçüncüsü rāḥat içün. Ḳaçankim bir kimesne zāhid olsa kendüye ‘izzet ḥāşıl olur

[136b]

dūnyāya ḥācet ḳalmaz ve ḳaçankim bir kimsenūñ taḥşīl-i dūnyāya ve sa‘y ḳalīl olsa istirāḥat idüp rāḥat-yāb olur. Resūl-i mūkerrem şalla‘llahu ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki sa‘ādetiyle buyurur ki sizūñ ḥayırlıñuz degüldür ki ol kimsenūñ āḥiret içün külliyet ile dūnyāyı terk ide ve dūnyā içün āḥireti terk ide. Ve lākin ḥayırlıñuz ol kimsedür ki her birisinden ḥişşe-mend olup her birisinūñ ḥükmini vire dimişler ki ḥazret-i Lokmān kendü oḒlına naṣīḥat idüp eyitdi ki: “Ey ciğer-kūşe oḒlum! Külliyet ile dūnyāya mā‘il olup içine ṭalma tā ki āḥiretūñ zarar idesin ve külliyet ile dūnyāyı daḥi terk itme tā ki ḥalk üzerine bār

olmayasın belki her birisinin hakkını edā eyle, intihā. Ve ba‘z kerre yeryüzinde ma‘müre olan yerler ḥarāb-ender-ḥarāb olur ve ḥarābe olan yerler ma‘mūr [u] ābādan olur ve ba‘z berr-i beyābān olan yerler baḥr olup mevc-zen-i deryālar olur ve deyə olan yerler deşt [ü] beyābān olur. Ve ba‘z şahrā olan yerler kūh-ı bī-pāyān olur ve kūh olan yerler ber-‘aks olup şahrā-yı bī-pāyān olur. Bunların cümlesi ‘azīz-i ‘alīm olan ḥazret-i Allāhu zū’l-celāl taḳdīr idüp taşarruf itmesiyledür. Bu faşlı bir ḥikāye-i ‘acībe ile ḥatm idelüm ki ol ḥikāye-i ‘acībe budur ki benī-İsrā’ilde bir şābb ‘ābid var idi. Ve lākin ḥazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selām ba‘z-ı evḳātda ol ‘ābid-i şābba gelürdi. Nāgāh ol bilādda pādişāh olan kimesne ḥazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selāmuñ ol ‘ābid şābba geldügin işidüp vāḳıf oldı. Bu kez ‘ābid şābbı da‘vet idüp eyitdi kim: “Senden ricā iderüm ki kaçan Hızır ‘aleyhi’s-selām saña gelür, ol vaḳte baña Hızır ‘aleyhi’s-selām getür ve illā eger getürmezseñ seni ḳatı itmem muḥakkakdur.” Ol şābb ‘ābid bunu işidicek eyitdi ki: “Hiç olur mı ki ben Hızır ‘aleyhi’s-selāmu getürem, benüm elümde mi?” Pādişāh eyitdi ki: “Belī elüñdedür, eger getürmezseñ rüy-ı zemīnden vücūduñ ḥaḳḳ itmem muḥakkakdur.” Ol şābb ‘ābid daḳı tefekkür iderek dönüp evine gelüp mebhūt u müteḥayyir oldı. Nāgāh günlerden bir gün yine Hızır ‘aleyhi’s-selām yanına geldi. Mā-vaḳ‘a ḥālī aña bir bir ok[ı]yup beyān itdi. Hızır ‘aleyhi’s-selām bunu işidince bilā-tevaḳḳuf ol şābb ‘ābide eyitdi ki: “Ḳalk imdi ma‘āca buyur ol pādişāh ḥuzūrına varalum.” Ol ‘ābid daḳı: “Sem‘an ve ṭā‘aten.” diyüp cānib-i pādişāh revāne oldılar. Vaḳtā ki şāhuñ meclisine vāşıl olup dāḥil oldılar ise

[137a]

pādişāh ferāsetle Hızır ‘aleyhi’s-selāmu bilüp ikrām u ta‘zīm eyleyüp merḥabā okıyup eyitdi ki: “Hızır ‘aleyhi’s-selām sen misin?” Ol daḳı: “Benüm.” diyüp cevāb virdi. Şāh dönüp eyitdi ki: “Yā Hızır! Senden ricā iderüm ki ziyādesiyle eñ a‘ceb olan şeylerüñ seyrinden baña ḥaber virüp ḥikāyet idesin.” Hızır ‘aleyhi’s-selām cevāb virüp eyitdi ki: “ Benüm gördüğüm ‘acā‘ibātuñ nihāyeti yoḳdur ve lākin bu gelişümde ve bu anda bir ‘acā‘ibātı seyr itdüm. Andan saña ḥaber virüp ḥikāyet iderüm. Ben bir zamān bir şehristāna uğradum ki ol bir medīne-i ‘azīme ve anuñ ehli ve ‘imārātı bī-nihāye olup ehillerinden birisine su‘āl itdüm, bu belde-i ‘azīme ne zamāndan berü ma‘mūr [u] ābādāndur ve bunuñ bānisi kimdür. Ol kimesne daḳı baña cevāb idüp didi ki bu medīne-i ḳadīmedür, biz ve ebā vü ecdādumuz bilmezüz ne zamāndan berü ma‘mūr ve bānisi kimdir. Ben daḳı revāne olup gitdüm. Ba‘dehū beş yüz seneden soñra yine ol yere uğrayup mürür itdüm. Gördüm ki ḥarāb-ender-ḥarāb olmuş. Aşlā eşer-i binādan eşer yo ḳ. Belki deşt [ü] beyābān olmuş gördüm ki bir kimesne ol yerde ot biçmiş, anı cem‘ ideyor. Ol kimesneye su‘āl idüp eyitdüm ki bunda olan medīne ne zamāndan ḥarāb oldı. Ol daḳı cevāb virüp eyitdi ki bu benüm çerāgāh [u] otlaḳumdur. Bunca zamāndan

berü ben daħı eyitdüm ki bunda bir Şehr-i ‘azım yok mı idi. Ol daħı cevāb idüp didi ki bunda biz ne Şehr gördük ve ne ebā vü ecdādumuzdan Şehr olduğın iŐitdük. Hemān böyle bir çerāĖāh gördük ve iŐitdük, Ėayrı bilmem, diyicek ben yine iŐüme revāne olup gitdüm. Yine ba‘d-ı zamān beş yüz sene mürürından Őoñra ol yerlere uğradum gördüm ki bir baħr-ı ‘azım olup mevc-zen olmiŐ turur ve eṫrādında Őayyād-ı māhī turur Şayd idüp gezer. Bir ṫarīķıla aña daħı su‘āl idüp didüm ki bu yer ne zamāndan berü baħr olup turur. Ol Őayyād tebessüm-künān baña nazār idüp didi ki senüñ gibi kimesne niÇün böyle su‘āl ider, bu bir deryādur ki mevc-zen olup çalkānur ki görürsin yā niÇün su‘āl idersin. Ben daħı yā bundan evvelce deşt [ü] beyābān degül mi idi diyince cevāb virüp didi ki ne deşt ü Őahrā olduğın gördük ve ne ebā vü ecdādumuzdan işidüp vāķıf

[137b]

olduğ. Ben daħı yine kendü iŐüme revāne olup gitdüm. Ba‘dehü yine iķtizā Ėasebiyle beş yüz seneden Őoñra ol yerlere uğrayup mürür itdm. Anı gördüm ki ol mevc-zen olan deryālar kuruyup deşt [ü] beyābān ve Őahrā [vü] çerāĖāh olmiŐ. Ve bir kimesneyi gördüm ki ol çerāĖāhdan ĖaŐŐ ve otlar biçüp düşüriyor. Ben daħı aña muķārin olup su‘āl eyledüm ki bunda olan deryālar ne zamānda kuruyup Őahrā ve çerāĖāh oldu. Ol kimesne baña nazār idüp eyitdi ki bu maħaller dā‘imā böyle Őahrālardır. Ben daħı eyitdüm ki āyā bu hiÇ deryā olmadı mı bu zamāndan öylece. Ol daħı cevāb virüp eyitdi ki bu maħallüñ deryā olduğın görmedük ve lā ebā vü ecdādumuzdan iŐitmedük ve niÇe ben daħı kendü Ėıdmetümde muķayyed olup gitdüm. Yine niÇe zamāndan Őoñra iķtizā Ėasebiyle beş yüz seneden Őoñra yine uğrayup mürür eyledüm. Anı gördüm ki ol yerler bir Őehristān-ı ‘azım olmiŐ ki evvelkiden daħı ma‘mür [u] ābādān, bir vechle tavŐif mümkün degül. Ben daħı ehillerinden istifsār idüp eyitdüm ki bu belde-i ‘azıme ne zamāndan berü ma‘mür [u] ābādān olup ve bunuñ bānisi kimdür diyince dönüp ol kimesne baña cevāb virüp eyitdi ki bu bir Őehristān-ı ķadīmedür, ne zamāndan berü ma‘mür [u] ābādān olduğın bilmezüz ve ne ebā vü ecdādumuzdan bānisi kim olduğın iŐitmiŐüz. PādiŐāh bu Ėikāyeyi Ėazret-i Ėızır ‘aleyhi’s-selāmdan işidince cevāb idüp eyitdi ki: “Ben salṫanatım ve mülküm terk idüp senüñle seyāħat idüp min-ba‘d dünyāya rağbet itmem.” diyince Ėızır ‘aleyhi’s-selām cevāb virüp eyitdi ki: “Bu iŐlere sen ṫāķat getirüp taħammüŐ idüp ķādir olımsın ve lākin bu Őābb ‘ābide tābi‘ ol ve muħālefet eylemeden iħtirāz eyle. Elbette seni ṫarīķ-i Ėakk’a ve ṫarīķ-i reŐāda sevk idüp irŐād ider. “*Allahümme edhilnā fi zümreti ibadike'l- müsteyķizīn.*” İmdi ‘ulviyyāta olan makāle-i ũlā tāmām olup aña tābi‘e olan maķāle-i Őāniye zāhire oldu. “*Allahümme cinnā alel- itmam bicahi seyyidina Muhammedin efzalil-enam alessāti vesselām.*”

[138a]

“*Elhamdü lillāhillezi haleka fesevā vellezi kaddera feheda'ı.*” Bī-nihāye hamd [ü] sitāyiş ol Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān için şābit ü mu haqqakdur ki ol Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ halk itmesinde mütenāsibü’l-eczā’ halk eyleyüp tesviye eyledi ve her şeyi taqdīr eyleyüp mühtedī kıldı ki ol Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ki ezelīdür ki vücūdunuñ evveli yok ki bir hāletden bir hālete intikāl ide ve ebedīdür ki deymūmiyyetinüñ āhiri yok. Bu cümle mevcūdāt cümlesin ketmden halk eyleyüp ‘ākıbetü’l-‘ākıbe yine cümlesi nihāyet aña rāci’ olup nihāyet bulur. Arz u semevāt-ı ‘ulyāyı halk eyleyüp erkān ibdā’ u ihdās eyleyüp i zhār eyledi ve dağı emziceti temzic idüp bunca kuvāları ve a‘zāları inşā’ idüp icād eyledi ve dağı semevātuñ üzerinde ve içinde ne deñli maḥlūkāt ve eşyā’lar var ise ve dağı yerler üzerinde ve içinde ve altında ne deñli maḥlūkāt var ise ve semā ile arz mā-beyninde ne deñli maḥlūkāt ve eşyā’lar var ise ve dağı tahte’s-şerāda ne deñli maḥlūkāt var ise dükeli Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ mülk ü memlūkıdur. Niçe dilerse taşarruf ider ve dūrūd u selām seyyidü’l-mürselīn ve imāme’l-müttakīn ve ḥayrū’l-verā olan Muḥammedü’l-Muştafā üzerine nāz ile olur ve dağı maşābīhü’d-dücā olan āl ü aşhābı üzerlerine olsun.

Ol ‘acā’ibāt ki taht-ı felekdedür, meşelā kürre-i eşriyye gibi ve ol kürrenüñ ‘acā’ibātı gibi. Ve dağı kürre-i hevā ve anuñ resh olup metīn olması ve emtārlar ḥāşıl olup yağmurlar yağması gibi. Ve dağı kürre-i mā’ ve kürre-i mā’nuñ ‘acā’ibātı ki biḥārları ve dağı kürre-i arzuñ ‘acā’ibātı ve vüs’ati ve karar-zāde olması ve cibāllerinüñ müstahkem ü rāsīḥ olması ve enhārlarınun mümted olması ve me’ādinüñ fevā’idlerin ve eşcārlarınun ḥāşşaları her lübb şāhiblerinüñ ‘uḳüllerı müteḥayyir olup ve her ‘ākıl-i edīb deşt-i dehşet-i ḥayrete vāki’ olup mebhūt olıcağ yerdür. Ben dağı murād idindüm ki ‘alā kadru’t-tāka ve’l-ımkān ba’z-ı eşyā’yı ki fehm-i beşer ol eşyā’nuñ fehmine müntehī olur, zıkr idem ki egerçi cemī’ idrāk olınan deryādan bir kaçre ise de ve fağrdan bir zerre ise de ḥāl bu ki sebkat itdüm ki bu kitābumuz iki maḳāleye müşt Emil olup maḳāle-i ulā nihāyet bulup ve bi’llāhi’t-tevfīḳ maḳāle-i şāniyyeye şürü’ idelüm. Bi-‘avni’llāhi sübhāne ve te’alā.

[138b]

El-maḳāletü’s-şāniyyeti fi’s-süfliyyāt: İkinci maḳāle süfliyyātuñ beyānındadır. Süfliyyātdan murād ise felekü’l-kamer altında olan şeylerden ‘ibāretdür. Meşelā ‘anā şır-ı erba’a gibi ve mevālid-i şelāşe gibi. Ve bu iki şeyüñ umūrında nazar idüp tefekkür itmek gibi. Evvelki emr ‘anāşırnuñ ḥaḳıḳatin ve ṭabī’atin ve ‘anāşırnuñ tertībin ve ba’z-ı ‘anāşırnuñ ba’zısına münkalib olup dönmesi gibi. Bunlarun cümlesin beyān ider. Ḥükemā zu’m idüp mevzū’ata beyān idüp didiler ki ‘unşur demek luğat-ı Yūnān üzre şeyüñ aşlı dimekdür. Bu maḳāmda ‘anāşırdan

murād ise felekü'l-ķamer altında olan ecsāmdur. Ve bu ecsām ise ĥayvānātuñ ve me'ādinuñ ve nebātātuñ ümmehātıdur ya'nī aşıldur. Ve bu ümmehāta erkān-ı erba'a dirler. Evvelkisi kürre-i nārdur ve ikincisi kürre-i hevādur ve üçüncüsü kürre-i mādur ve dördüncüsü kürre-i arzıdur. İmdi nāruñ ṭabī'ati ĥār-ı yābısdür ve mekān u maħall-i ṭabī'isi hevānuñ üzerinde ve felekü'l-ķameruñ altındadır ve daħı kürre-i hevānuñ ṭabī'ati ĥārre-i raṭbedür ve maħall-i ṭabī'isi kürre-i mā'nuñ üzerindedür. Ve felek-i nāruñ altındadır ve daħı mā'nuñ ṭabī'ati bārid-i raṭbdur ve maħall-i ṭabī'isi kürre-i arzuñ üzerindedür ve hevānuñ altındadır ve daħı arzuñ ṭabī'ati bāride ve yābısdür. Ve maħall-i ṭabī'isi vasaṭdadur ki ortadır, bu erkān-ı erba'adan her birisi velī itdügi rükne min-vech bir keyfiyyete müşākıl ü müşābihdür ve min-vech bir keyfiyyete muħālifdür. Bu kez müşākele vü müşābehe cihetinden ol rükne mücāvır olup muķārın olur ve muħālefet cihetinden ötüri ol rükne mübāyin olur ve bu erkān-ı erba'adan her birisi bir merkeze maħşūsadır ki vāķıf olup ķarār itmezler. İllā ol merkez ĥavlinde ķarār idüp vāķıf olurlar. Meger kim bir māni' zāhir olup anları merkezlerden ayırıp men'ide ve ol māni' zā'il olduğı gibi yine kendü merkezine 'avdet idüp rücū'ider ve eger erkān-ı erba'adan her ķankısı merkez-i 'āleme meyl iderse ol rükn ṣa ķıl 'add olunur ve eger merkezden muħıṭ cānibine meyl iderse ĥafıf 'add olunur. Ma'lüm olsun ki Allāh-ı 'azīmu'ş-şān kemāl-i ĥikmeti luṭfindan 'anāşıruñ mevzi'lerin bir tertīb-i bedī'ile ve vaz'-ı 'acīb ile vaz' eyleyüp tertīb eyledi ki 'anāşıruñ her ķankısı eħaff olursa ol felekü'l-

[139a]

ķamere aķrebdür ve her ķankısı evvelkiden eş ķaldür, ol felekü'l-ķamerden eb'addur. Kürre-i arz gibi. Zırā vaķtā ki arz cümlesinden eş ķal olursa maħalli vasaṭı'l-eflāk oldu ve ol 'anāşıruñ arza nisbet ile ĥafıf olup mā-fevķine nisbet ile ṣa ķıl olursa ol 'unşuru mādur. Ol ecilden maħalli ve mekānı arzuñ üzerinde ve hevānuñ altında oldu. Anuñçün kaçankim biraz türāb şu içine rüsüb eyleyüp aşığa dibine çöküp ve şu üzerinde ķalır. Ol ecilden şu türābdan felekü'l-ķamere aķrebdür. Ba'dehū hevā vaķtā ki şudan eħaff olup nārdan eş ķal oldu ise maħalli ve mekānı fevķa'l-mā' ve taḥte'n-nār oldu. 'Unşuru-ı nār ise vaķtā ki cümlesinden eħaff olduysa fevķa'l-hevā ve taḥt-ı felekü'l-ķamer ķarār eyledi. Bu tertīb-i 'acıbe ve bu ibdā' eyleyüp tertīb eyleyen Allāh-ı 'azīmu'ş-şānı tenzīh ü taķdīs iderüm. “*fetebārekallahü ahsenü'l halikin velhamdü lillāhi teālā rabbil-alemin.*” **Faşlu fı inķılāb ĥāzihil-anāsırı ba'zuhā ilā tabiati ba'zin:** Bu faşl 'anāşıruñ ba'zısı ba'zısınuñ ṭabī'atine müteħavvil olup münķalib olmasın beyān ider. Ammā 'unşuru-ı hevā 'unşuru-ı māya müteħavvil olup münķalib olur. Nitekim ol ruṭbāt-ı müctemi'a müşāhede olunur ki ol ruṭbāt şufrdan ki baķırdan ittiħāz olınsa bir ķāse, ba'dehū ol ķāsenüñ içine ĥamrı terk eyle, ol ķāsenüñ bīrūnında ve saḥ-ı eṭrāfında ķaṭarāt müşāhede idersin ve ma'lüm oldur ki ol ķaṭarātuñ tereşşuħı anadan degüldür. Zırā ananuñ

menfezi yokdur belki ol anayı ihāta eyleyen hevādandır. İçinde olan hamruñ bürüdetiyle bāride olup şuya mütehavvil olup etrāfında katarāt-ı mā' hāşıl olup vāki' oldu ve güz faşında vāki' olan nedā' ki çigdür, bu kabildendir. Zīrā bir insān bir yumurmayı cüz'ice delüp içinde olan şey şarusın ve beyāzın akıtsa ba'dehū içine çig toldursa ve ol yumurtada olan menfezi bal mūmiyla bend idüp sedd eylese ba'dehū ol yumurmayı Güneş'e karşı vaz' idüp kosa içinde ol çig hevāya münkalib oldukça yumurmayı hevāya ref' eyleyüp kaldurur ve şu dağı hevāya münkalib olur. Nitekim Şems'den şu'üd iden buhārlarda ve nārdan şu'üd iden buhārlarda müşāhede olunur ve dağı nāra mütehavvil olup münkalib olur. Nitekim şiddet-i harrda ba'z-ı mevāzi'lerde bād-ı

[139b]

Semūmda müşāhede olunur ve dağı kūr-ı haddādīn bu kabildendir ve şu dağı arza mütehavvil olup münkalib olur. Nitekim aşhāb-ı iksīr eczā'-i arza ba'z edviyeye hılt tahtı eyleyüp ol eczā'-i arza şuya kalb idüp ki eczā'-i arzdan aşlen bir şey kalmaz. Ba'dehū bu 'anāşırdan her kankısı eltaf ise inkılāb u taḥavvūli esra'dur ve her ne deñli ekşef olup keşif ise in kılāb u taḥavvūli ebtādur. Zīrā biz kaçankim iki şuyı alup ahz itsek ve lākin şuyuñ birisi birisinden eltaf ise ve bu iki şuyı hevā-yı bāride terk eyleseñ laṭif olan şu gālīz olan şudan evvelce mūncemid olup toñar. Kezālik Şems'e ve yāhud nāra karşı vaz' idüp kosañ ol laṭif olan şu evvelce erür. Ve'l-hāşıl bu 'anāşır birbirlerine münkalib olup mütehavvil olurlar. Kimi vāsıta ile ve kimi vāsıtasız "*Allahümme yā muhavvilel-ahval havvilnā ilā ahseni hal.*" İkinci nazar kūrre-i nārı beyān ider. Kūrre-i nār ise bir cism-i basītdür ve nāruñ tabī'ati hār-ı yābisdür. Vasaṭı üzre bi't-tab' müteharrikdür tā ki felekü'l-ķamerüñ altında müstekarr olup karar tuta ve dağı bu kūrre-i nār bir basītdür ki bir levn ile mütelevvin degüldür. Ol ecilden hükemā zu'm idüp didiler ki şarf-ı nār olsa bir şey müte'allık olmaşısuzuñ başıra anı idrāk idemez. Zīrā biz kaçan şem'anuñ yandüğün görsek ki şu'lesi fetilesinden münfaşıl olur. Şekk yokdur ki ol şu'le fetileye muttaşıl olduğı vaḳte ḥarāreti aqvādur ve yine kūr-i haddādīnde ki demürcilerüñ görkinde mübālağa ile nefh idüp üfürseler anda olan hevā bir nev' ile ve bir ḥayşiyetle olur ki ol hevāya bir şey karīb olsa ol sā'at hemān ol şey yakup maḥv ider. Hāl bu ki ol hevānuñ şu'le ve zū'yı yokdur. İmdi bundan ma'lūm oldu ki nār-ı kavī-i şurfuñ zū'yı yokdur ve şol nār ki 'anāşıruñ üstinde ve felekü'l-ķamerüñ altındadır. Ol kūrre-i nār gā'ib-i kuvvetde ve gāyetde hūlūşdadur. Ol ecilden kuvā-yı başıra anı idrāk eylemez. Hikmet-i İlahiyeyi bāriyye nazar idüp te'emmül eyle ki şāni'-i 'ālem olan ḥazret-i Allāh-ı 'azīmü'ş-şān keyfiyyetle kūrre -i eşiriyyeye felekü'l-ķamerüñ altında ne vechle kaldı ki ol kūrre-i nār ḥarāretiyle aña şā'ide olan duḥān-ı gālīzeyi iḥrāk idüp maḥv ider ve buḥarāt-ı afneyi taltif eyleyüp ḥal(?) ider tā ki beyne's-semā ve'l-arz dā'imā şāfiye ve şeffāfe ola ve dağı ol kūrre bir berāseha(?) taḥaka-i

vāhide kıldı ki ol ṭabaḳa-i vāhide ki şedīdetü'l-ḥarāret⁵⁷ ki her ne şey ki ol ṭabaḳaya işābet idüp vāşıl olsa

[140a]

eger ebḥireden ve eger edḥineden der-‘aḳab ol buḥār u duḥān nār-ı şurf-ı şāfiye ḳalb idüp maḥv ider ki bir levnle mütelevvin degül . Zīrā eger bir levnle mütelevvin olursa mā - beynümüzde olan nār gibi . Meşelā bu kez ‘ālem-i eflāk göz görmesinden ḥicāb olup ve men‘ idüp ideridi. Ve ḥükm-i şun‘-ı İlähiyyeyi gör ki kürre-i zemherīriyye ile kürre-i nārı maḥcüb eyledi. Tā ki kürre-i zemherīnün bürüdeti ḥayvānātdan ve nebātātdan ve sâ‘ir eşyā‘lardan kürre-i nāruñ ḥarāretinün mazarretin def‘ idüp ref‘ eyleye. Ba‘dehū ne şey vardır ki bundan a‘ceb ki ol cirm -i nār-ı nūrāniyi keşif olan demür ve taş ve ikisi daḫı bārid iken nār-ı ḥār-ı laṭfi ikisinün içinde ihfā idüp ezdād iken ḥıfz eyledi ve yine ḍarb-ı şedīd vaḳtinde ikisinün mā-beyninde maḥfi olan nār-ı laṭif iḥrāc idüp ‘ālemi pür-nūr idüp ve niçe şeylere sebeb-sāz eyledi. pes kendü zātuñda tefekkür ü te‘emmül ile sen bunlaruñ mā-beyninde münāsebet bulmazsın ve lākin Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bunlaruñ mā-beyninde bir ḥāşşa ḥalk idüp icād itmişdür ki ol ḥāşşa ḥasebiyle ol nārı hem ihfā ve hem izhār ider. İmdi bu cümlesi fā‘il-i muḥtār olan ḥazret-i Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ taḳdīriyledür. Şānı ‘azīm ve bürḥānı vāziḥ olan ḥazret-i Allāh tenzīh ü taḳdīs iderüm ve daḫı ‘acā‘ibātındandır ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ nārı iḥrāc eylemesiyle Merḥ ağacıyla ‘Afār ağacından ki evvelkisi söğütdür ve ikincisi daḫı kızıl söğütdür ḥālā ki bu iki ağacuñ ṭabī‘ati ṭabī‘at-ı nāra muḥālifdür. Zīrā bu ağaclaruñ ṭabī‘atleri üzerine gālīb olan ruṭūbetdür ne nāruñ ṭabī‘ati üzerine gālīb olan yübüsetdür. İmdi ḥikmet-i şun‘-ı İlähiyyeye nazar idüp te‘emmül eyle ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ḳudretinün ‘azameti maḥallinde zıkr idün nazm-ı Kerīm’inde buyurur: “*Elleżī ce‘ale lekum mine‘ş-şeceri‘l-aḥḍari nāran fe-izā entum minhu tūḳidüne.*” Ve ‘Abdullāh bin ‘Abbās’dan raḍıya’llāhu ‘anhümā mervīdür ki ne deñli eşcār var ise cümlesinden nār vardır. İllā şecer-i ‘unnābda degül. Ol ecilden ḳaşşārlar ṭoḳumağı andan ittiḥāz iderler ve ḍarb-ı meşelde daḫı vāki‘ olmuşdur ki

المخ والعفاد لا يبدان غير التار Ya‘nī bu iki ağacuñ mīvesi āteşden gayrı degüldür. Mīveleri ancak āteşdür. Ve nāruñ ‘acā‘ibātındandır ki nāruñ lāzımı olan ḥarāretle ziyādur. Ba‘dehū ol nāruñ ḥarāretinün ecsām üzerine gālībesi ve salṭanatı ki saḥre-i şıtmayı türāb eyleyüp ve demüri eridüp mānend-i deryā ider ve remādı ḥadīd ider. Ḳaçan ḥalk için nāra müte‘allık olan maşāliḥinde tefekkür

⁵⁷ Metinde “ḥarāre” şeklinde yazılmış ancak anlam- bağlamı gereği “ḥarāret” olmalı.

[140b]

eylesin. Hıuşuşan ki nev‘-i insāna müte‘allık olan maşālihde ki fehm-i insān anı fehm idüp idrākinde kâşır bulursın. Ol ecilden Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān nazm-ı Kerīm’inde buyurur ki: *“Nahnü ce‘alnāhā tezkireten ve metā‘an lilmuqvīn fe sebbih bi’smi Rabbike’l-‘azīm”*. Ya‘nī emr-i zinād ki çaçmağdur, taşıyla ikisinüñ mā-beyninde āteşi iħrāc idüp çıkarmağı umūr-ı haşr [u] neşrden müzekkire kılduğ tā ki ikisinüñ mā-beyninde nārı iħrāc itdügümüz gibi yerlerüñ buñınından ve deryālaruñ içlerinden ve sibā‘ olan hayvānātuñ buñınından mevtāları iħrāc idüp haşr için cem‘ iderüz ve yāhud zulemāt-ber-zulemāt olan zulemāta müzekkiredür ki ol zulemātları ref‘ eyleyüp def‘ ider ve yāhud nār-ı caħīme müzekkiredür ki nitekim ħadīs-i şerīfde vārid oldu ki nār-ı dünyāyı nār-ı cehennemüñ ħarāretinüñ yetmiş cüz‘inden bir cüz‘dür ve *metā‘an lilmuqvīn* ya‘nī taqvıyye[ye] muħtāc olan mütekavvīlere taqvıye-baħş eyleyüp menfa‘at virür ki cihet-i taqvıyyeyi andan istinbāt iderler ve yāhud batn-ı ħālī olan kimselere menfa‘at virür ki anuñla ta‘ām iħzār idüp taqvıyelenürler ve yāhud imdi zāt u şıfāt u ef‘ālinde ‘azīm olan Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānı tenzīh ü taqđīs ile ve daħı nāruñ ‘acā‘ibātındandur ki ol nāruñ ‘acā‘ibāti ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ol nārı benī-İsrā‘il’üñ iħlāşların imtiħān itmekiçün icād eyleyüp ħalk eyledi tā ki benī-İsrā‘il kırbānlar itdükleri vaqtdē ol kırbān zebħ idüp ba‘dehū evlerinüñ süñühında vaz‘ idüp kıorlardı. Ba‘dehū ol evüñ eñrāfında şaf bağlayup dest-ber-semā idüp āmīn diyüp ve nebīleri ol evüñ içinde du‘āya ser-āğāz iderdi. Bunlar bu minvāl-i meşrūh üzre iken cānib-i semādan bir āteş peydā vü zuhūr idüp gelürdi. Kırbānuñ kıankısı iħlāş ile zebħ olındı ise anı iħāta idüp ekl idün yerdi. Bāķīsın terk idüp kiderdi ve bu nār ise ol nārdur ki tā‘ife-i Yehūd anı zıkr itdi. Nitekim Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān nazm-ı Kerīm’inde ħaber virüp buyurdi: *“Ellezīne kālū inna’llāhe ‘ahide ileynā ellā nu‘mine lirasūlin ħattā ye‘tiyenā bi-kırbānin te‘kuluhu’n-nāru.”* Ya‘nī iftirā‘ vü bühtān idüp dirler ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān nebī vāsıtasıyla bize ‘ahd [ü] peymān idüp buyurdi ki resüllerden bir resüle imān getirüp taşđık itmeyevüz tā ki bize ol resül bir kırbān ile gelüp ol kırbān semādan āteş gelüp yiyince gelürse ve āteş anı ekl idüp yerse imāna gelürüz. Bu söz anlardan ta‘annüt ü muħālefetüdür yoħsa gelse de

[141a]

yine imāna gelmezler. Ve cümle āteşüñ ‘acā‘ibātındandur ki ħarrınuñ āteşki ol āteş ise bilād-ı ‘Abese didükleri yerlerde zāhir olurdi. Kıaçankim gice zāhir olup gelse ol āteş daħı semādan zuhūr idüp ol eñrāfda olan eşyā‘yı ħarāb-ender-ħarāb iderdi. Ĥattā ki kıabile-i Tayy üç kıonak yerden kendü develerin ol āteşüñ şu‘lesinden naķş iderler idi ve çok kerre bir ‘unķ mānend andan bir şey zāhir olurdi. Her ne yere ta‘yīn olursa anı iħrāk idüp maħv maħv iderdi ve

kaçankim nehār olup gündüz olsa ol āteş duḥān olup maḡāra içre girüp maḥfūz olurdu. Bu kez Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān Ḥālīd bin Sinān ‘aleyhi’s-selām ba’s eyleyüp irsāl eyledi . Ḥāl bu ki kendüsi benī-‘Abes’den olup bu hāle gelince nebī İsmā’il ‘aleyhi’s-selām’dan nebī olmuş degül idi. Bu kez ol nebī gelüp ol āteş için bir bir kazdı ve ol āteş ol yere idhāl eyleyüp ve ‘amme-i nās bakup seyr iderlerdi tā ki ol āteşi ol kuyuda ḡā’ib itdürdi. Bu ḥaḡīr-i pūr-taḡḡīr dir ki ehādīs -i şerīfde bunu böylece beyān eyledi ki ba‘dehū evlādların cem’ idüp anlara vaşiyyet eyledi. Ve didi kim ben bu āteşün ardı sıra kuyu içertüsine girürüm ve üç güne degin içinde nā-būd u nā-peydā olurum. Ba‘dehū üç gündən soñra taşra çıkup sizlere gelürüm ve kıyāmete varınca her ne deñli şey olursa sizlere ve kavmüme ḥaber virürüm ve lākin mebād ki bu ešnāda baña nidā idüp çağırasız . Eger nidā iderseñüz benüm helāk olmam muḥaḡḡaḡdur. Böylece tavşiye idüp ve āteşün ‘akabince ol kuyu içine girdi. Mā-beyni üç gün miḡdārı olunca ḥalkdan gün-ā-gün her bir kafadan şadā gelüp evlādlarını şekke düşürüp nidā itdiler. Ol daḡı ma’hūd kuyudan başın bağlayup egilerek kuyudan taşra çıktı. Bu kez bunu bir ince baş ağrısını almış, bunlara eyitdi ki çünkü taḥammül itmeyüp nidā itdiler ki benüm sebeb-i helāküm oldı. Bārī size bir vaşiyyet daḡı ideyüm eger tutsañuz. Devr-i kıyāmete varınca sizlere her ne deñli şey olıcaḡ olursa ḥaber vireyüm. İmdi vaşiyyetüm budur ki elbette ben bu marazdan helāk olmam muḥaḡḡaḡdur. Kaçankim beni defn idersiz bir kıṭ’a koyun sürüsü çerāḡāḡ iderek ḡabrüm yanında gelür ve bir kıyruḡı kesük ḡimār benüm ḡabrüm muḡābelesine gelüp ṭurur. Ol ešnāda siz da ḡı ḡabrüm ḡazup beni taşra çıkaruñ ve sizlere ve kavmüme devr-i kıyāmete varınca her ne deñli şey olıcaḡ ise bir bir ḥaber virdüm fi’l-vāḡı’ ol

[141b]

marazdan vefāt idüp ve ne minvāl üzre zıkr idüp tavşiye itdiyse cümlesi vücūda gelüp zuḡūr itdi. Bu kez ḡabrini ḡazup çıkaracaḡ maḡallerde evlādları birbirlerine düşüp didiler ki eger biz pederümüzi ḡabrinden ḡazup çıkarsak devr-i kıyāmete varınca ‘aşā’ir ü ḡabā’il arasında nāmumuz mezār ḡazıcı oğulları olur. İmdi biz bu bed-nāmı ‘Arab [u] ‘Urebā arasında ḡabül itmezüz diyüp terk itdiler. Muḡyiddīn bin el-‘Arabī ḡuddise sırruhu’l-‘azīz buyurur ki bu nebī-i mükerrrem ‘aleyhi’s-selām ve ‘alā nebiyyinā zamān-ı sa’ādeti Muḡammedü’l-Muḡtafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ zamān-ı sa’ādetine ḡarīb olmaḡla şu’le-i Muḡammediyye’nüñ altında vāḡı’ olmaḡla her ne deñli şey var ise devr-i kıyāmete varınca ḡaberin kendide kıyās idüp zann itdi. Anuñçün aña ḡaber virmek müyesser olmadı. Yine ḡaberi kendide ḡalup yine faḡr-ı enbiyā ve Resül-i kibriyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ol ḡaberleri iḡbār idüp ḡaber

virdi. **Faşlu fı'ş-şühüb ve inkızâzü'l-kevâkib**⁵⁸: Bu faşl semâda olan şeyler ve kevâkiblerüñ münkaızıye olup siham gibi atılmasın beyân ider. Hükemâ zu'm idüp didiler ki yerüñ üzerinde niçe yağlar dökilür ve harâret-i Şems ile ve yâhud nâr ile duhân olup vücüd-pezîr olur. Ba'dehü kendüde harâret sebebiyle hevâ cānibine şu'üd idüp âheste âheste tabâka-i nâriyye cānibine gider. Tâ ki tabâka-i nâriyyeye vâsıl olunca. Bu kez duhân kürre-i hevâiyyede münkatı' olmayup ve içinde dühniyyet dahı var ise tabâka-i nâriyyeye qarîb olmağla nâr ol duhânda müştâ'il olup küllîsi nâr olup ve havlinde olan şeyleri ihrāk idüp mahv ider. Meşelâ bunuñ mişâli kaçankim sirâc u şem'a söñmege 'azîmet idüp sönse bu kez anı yakmağıçün bir gayrı şem'ayı eline vaz' eyleyüp kosun. Bu kez elüñi şem'anun duhânı ikinci şem'anun duhânına işâbet itdiği gibi ol şem'a tutuşup yanar ammâ kaçankim münkatı' olsa tabâka-i nâra vâsıl olduğu gibi eger laţif olursa kürre-i nârdan bir şu'le-i nâr atılup ve anı kapup nâr-ı şurf idüp atılup, nücüm gibi görünür ve andan eczâ'-i duhâniyye zâ'il olup laţif görünür. Hâl bu ki biz sâbıken zıkr itdük. Nâr-ı şurf görünmez ve eger şu'üd iden duhân laţif degül ise kürre-i nârdan anı bir nâr kapup alınca bir müddet-i tavîle bâkî kalıb mekş ider ve du hân ne hey'et üzre olup ref' olındı ise yine ol hey'et ve ol şekl üzre müşâhede olunur. Ol

[142a]

ecilden ba'z kürre küçük yıldız şüret üzre görünür ve ba'z kürre büyük 'azîm kevkeb üzre şüret müşâhede olunup görünür ve ba'z kürre kıyruk şâhibi⁵⁹ ve saç şâhibi ki aña gîsü dirler ve ba'z vakte şekl-i tinnîn süreti üzre ve yâhud karneyn şâhibi bir hayvân şekl üzre müşâhede olunup görünür ve gâhice olur ki sükker kellesi gibi hey'et-i maħrûṭ üzre kâ'im olup görünür ki kalın cānibi kürre-i nâr cānibine vâkı' ve ince cānibi kürre-i zemherîriyye cānibine vâkı' olmuş görünür ve çok kerre vuķū'ı vaktinde saḥ-ı felek üzre yuvarlanur bir kürre gibi görünür ve bir kürre şimâl cānibinden ibtidâ zuhûr idüp cenûb cānibine nihâyet bulur ve bir kürre cenûb cānibinden ibtidâ zuhûr idüp şimâl cānibine nihâyet bulur. Aña nâzır olup baķan kimesne öylece taḥayyül ider kim güyâ bir kürre kaṭrândur, içinde tutuşup yanar. Ba'dehü hevâya itilüp mahv olur ve her bâr ki nâr anda te'sîr idüp müştâ'ile ola . Şerer-i nâr etrâfında te'sîr idüp a nı fenâ idince ṭurur. **Hâtimet:** Ba'z-ı hükemânuñ kudemâsı zâhib olup didiler ki tabi'at-ı nâriyye ile nüfus-ı insâniyyenüñ mâ-beyninde münâsebet ü müşâhebet vardır ki ol münâsebet ü müşâhebet insân ile gayr-ı 'anâşırüñ mâ-beyninde bulunmaz. Meşelâ kaçankim nâr-ı 'azîm olup çoğalsa ol nârı def' idüp söndürmege düşvâr olup güç olur ve ammâ az olsa anun söndürmesi sehl olup âsân olur. Kezâlik nüfus-ı insâniyye kaçan bir yerde çok olup

⁵⁸ Metinde başlık kısmı boş bırakılarak direkt açıklama kısmına geçilmiş. Açıklama kısmı Topkabi nüshasıyla anlam bağlamı gereği bağlantılı olduğu için başlık oradan bakılarak yazıldı.

⁵⁹ Bu kelimeyi fazla yazmış.

mütekessir olsa anlaruñ def' ü ref'i gâyetü'l-gâye güç olup düşvâr olur ve ammâ kaçankim nüfûs-ı insâniyye az olsa anlaruñ def' ü izâlesi sehl olup âsân olur ve yine insân ol yerlerde 'ayş u 'işret ider kim ol yerlerde âteş vücûd-pezîr olmayup anda münţafî olup sönse hikmet-i Şamedâniyye ile insân dağı ol yerlerde kesb-i hayât idüp vücûd-pezîr olamaz. Bundan ötürî aşhâb-ı me'âdin ve aşhâb-ı hafâ'ir ki yeruñ altında girince yeruñ altında yollar yapup qazarlar. Kaçankim bir dar kıyuy bulsalar ve içine girmek murâd itseler bir uzun ağaç olurlar ve kenârında bir şem'a bağlarlar ve ol şem'ayı ol uzun ağacıla ol kıyuya ilerüye idhâl idüp ard sıra

[142b]

giderler. Mâdâm ki şem' yanup dura ilerüye gitmek mümkün olur ve illâ şem'a yanmaz ise gitmesi mümkün olmaz ve yine böylecedür ki eger bir kimse bir kıyuya nâzil olup girmek murâd idinse ibtidâ ol kıyunuñ içerüsine şu'ledâr bir kandîl irsâl idüp ba'dehü 'akabince kendüsi nâzil olur ve eger ol kandîl dayanmayup sönerse ol kıyuya girmesi mümkün olmaz ve yine bir şem'anuñ sönmesi yakîn olsa birkaç def'a ziyâdesiyle tutuşup şu'ledâr olup ba'dehü def'aten söner. Kezâlik insân dağı böylecedür. Mevtinden evvel birkaç def'a inti'âşı ziyâdece olup ki ol refâhiyyete ferahatü'l-mevt dirler. Ba'dehü def'aten ol şem'a gibi câm-ı

mevti nüş idüp söyünürüz. Vallâhu a'lem **En-nazarü's-sâlis fi kürreti'l-hevâ:** Üçinci nazâr kürre-i hevâ beyânındadır. Kürre-i hevâ ise kendü zâtında bir cism-i basîtdür. Tabî'ati hâr-ı raḥbdur ve laṭif-i şefâfet ve müteharrike-i meyyâledür. Şol mekâne ki kürre-i nâruñ altında ve kürre-i mâ'nuñ üstindedür ve hükemâ zu'm idüp didiler ki hevâ üç kısma münkasımdur. Evvelkisi kürre-i nârı vely idendür. İkincisi saḥ-ı arz vely idendür, üçüncüsü ikisinüñ mâ-beyninde vâkı' olup vasaḥa qalandur. Ammâ evvelki kısım ki kürre-i nârı vely ider. Ol hevâ gâyetü'l-gâye hârredür. Ol hevâya eşîr iyye tesmiye iderler ve şol hevâ ki vasaḥda qalmışdur, gâyetü'l-gâye bürüdetiyle muttaşîfa olup bâridedür ki aña kürre-i zemheriyye tesmiye iderler. Ve şol hevâ ki vely ider, ol hevâ muḥtelife olup ba'z yerlerde mu'tedile ve ba'z yerlerde mu'tedile degüldür ve bu hevâya nesîm tesmiye iderler. Ammâ felekü'l-ḳamere ve kürre-i nâra mümâse olan hevâ felekü'l-ḳameruñ deverân sebebiyle kendüsünde sür'at-i hareket hâşıl olup ol hareket sebebiyle kendüsünde bir mertebe ḥarâret hâşıl olur ki ol ḥarâret semûma münqalibe olur. Ba'dehü her bâr ki aşğa hübüt eyleyüp nâzil olsa hareke-i ebtâ' olup ve ḥarâreti dağı olup az olur ve her bâr ki ḥarâreti ḳalîl olup az ola bürüdeti gâlib olur. Tâ ki ol bürüdet zemherîriyyeye münqalib olunca ve ammâ hevânuñ üçüncü kısmı ki ol hevâ yeruñ saḥına mülâşık olup muttaşıl olmuşdur. İmdi ol hevâ Şems'üñ şu'â'ınuñ ve sâ'ir kevâkibuñ arz üzerinde maḥarihi olmak ḥasebiyle ve Şems dağı ol hevâda

mün'akise olması hasebiyle mu'tedil oldu ve eger Şems'ün eşi'alaları olmasa zāhir-i arza mümāsse olan hevā sā'ir hevālardan

[143a]

eşed bürüdetile bāride olurdu. Nitekim 'arz-ı tis'inde ki kuṭb-ı şimālīnūñ altında vāki' olur, bunuñ beyānı ise budur ki 'arz-ı tis'inde gice altı ay olur. Zīrā Şems andan ba'idedür. Bu'dı sebebiyle anda hevā berd-i şedīd ile bāride olur ve ne deñli miyāh var ise mūncemide olur ve cevvi-i semā dañı muḫlim olur ve ne deñli anda ḥayvānāt u nebātāt var ise cümlesi helāk olur ve zu'm idüp didiler ki kūrre-i nesīmūñ yüceligi ve irtifā'ı hevā içinde altı biñ zīrā'dur ve aḫalli saḫ-ı arz üzre muṭābık olandır. Zīrā yeryüzinde eñ yüce tağ yüceligi bu mertebeye ve bu miqdāra bāliğ olup vāşıl olmaz ve bunda olan ḥarāret cevvi-i semāda in'ikād-ı ğuyūm-ı seḫāba māni' olmaz. Zīrā ğuyūm-ı seḫābuñ in'ikādına māni' beyne's-semā ve'l-arzda olan ḥarāret-i hevādur ki teşhīn-i kevākimden ve Şems'den ḥāşıl olmuştur ve saḫ-ı arzdan mün'akise olan eşi'alardan ḥāşıl olan ḥarāretler māni'-i in'ikād-ı seḫāb olmaz ve ammā kūrre-i nesīmūñ saḫ-ı esfeli ki kūrre-i arzı vely iden ṭarafıdur. İmdi ol hevānuñ eṭrāf-ı arza tedāhül eylemişdür. Şol nihāyete varınca ol nihāyetlerde ḥayvān-ı zī'r-reyye şāhib olanlarıñ ta'ayyüşü mümkün degüldür. Zīrā şol mekānda ta'ayyüş ider ki ol mekānda nesīm-i hevā bulına ve dañı gāhice hevā için tağayyürāt-ı 'acībe ve taḥavvülāt-ı ğarībe vārid olur. Meselā gāh nūr ve gāh zulmet gāhī ḥarāret ve gāhī bürüdet ve gāhī buḫārāt ve gāhī duḫān ve gāhī ihtilāfü'r-riyāḥ ve'z-zevābi' ve hāle ve kavv-i kuzāḥ ve ğuyūm ve ru'ūd ve burūklar ve şā'ikālar ve emṭārlar ve zabāb ve ṭall ve nedā' ve şakī' ve şülūc ve berd ve şühüb ve zevātü'l-eznāblar gibi. İmdi bu tağayyürāt ba'zısı kūrre-i nesīmde vāki' olur ve ba'zısı kūrre-i zemherīrde vāki' olur ve ba'zısı kūrre-i eşi'rde vāki' olur ve ba'zısı sūtūḫ-ı müşterekede vāki' olur. Kūrre-i eşi'ri yyede vāki' olan ebḫāşlar mürür eyleyüp ğayrısında vāki' olan āşāruñ ḥudūşınıñ beyānına zikr şürū' eyledük. **Faşlu fi seḫāb ve'l-maṭar ve** Bu faşl seḫāb u maṭarı ve ikisine müte'allık olan aḫvālleri beyān ider. Zu'm idüp didiler ki kaçankim Şems şu üzerine ve dañı arzuñ üzerine ziyā idüp müstevlī olsa şudan bir alay eczā'-i laṭife-i mā'īye taḫlīl idüp ve ol taḫlīlden ḥāşıl olan şeye buḫār tesmiye iderler ve arzdan dañı eczā'-i laṭife-i arziyyeye taḫlīl

[143b]

olup ve ol taḫlīlden ḥāşıl olan şeye duḫān tesmiye iderler. Kaçankim hevā içinde ol buḫār u duḫān mürtefi' olup ve riyāḥ anları bir cihāna tedāfū' idüp sürse ve önlerine bir alay yüce tağlar māni' olsa ve üzerlerine kūrre-i zemherīriyyenūñ bürüdeti dañı müstevlī olsa ve

esfelinden dağı mādde-i buđār yere muttaşıl olsa ol buđār u duđān zā'il olmaz. İllā çoğalup ve keşir olmadadır ve hevā içre ğalī z olmadadır ve ba'z-ı eczā'sı ba'zısına tedāhül idüp tā kim kendide bir qalınlık peydā olup hāşıl olur ve ol se hānetden bulutlar vücūd-pezīr olup eczā'-i buđāriyye ile eczā'-i duđāniyyeden müterākime olup peydā olur ve ol her bār ki mürtefi' olsa ba'z-ı eczā'sı ba'zısına munzamm olup bir hayşiyyetle ki içinde olan du hān rīh olur ve içinde olan buđār şu olur. Ba'dehū ol eczā'-i buđāriyye birbirine munzamm olup bir hayşiyyetle mülte'im olup şıkışmasından kaçre kaçre bārān olup ba'dehū tekātur idüp nāzil olur ve nev'en şıkışmasıyla kendide sı klet hāşıl olup peydā olur. Anuñ sebebiyle esfele rücū' idüp inmege şürū' eyler ve eger bu buđār gicede şu'ūd eyleyüp ve hevā dağı ğāyetde bārid oldu ise şu'ūd itmede anı men' eyleyüp münce mid kı lup bir şehāb-ı rakīk olur ve eger bürüdet müfriṭa ise ğaymdan buđārı münce mid kı lup ol buđār selc olur . Zīrā bürüdet eczā'⁶⁰-i mā'iyeyi münce mid kı lup ve eczā'-i hevāiyye ile muhalliṭ olup mānend-i dağık nāzil olmağa başlar. Ol ecilden yer üzerinde ziyāde şiddetle vāki' olmaz ve ammā ṭolnuñ şiddetle vāki' olmasınuñ sebebi budur ki eger buđār mürtefi' olduğı vakte hevā dağı olursa ol mürtefi' olan buđārdan şehāb müterākime olup ba'zısı ba'zısınınuñ üzerine müstevlī olup birbirini def' iderek seyr idüp gider. Nitekim eyyām-ı rebī' ve eyyām-ı ḥarīfde müşāhede olur. Güyā ki penbeden atılmış tağlar gibi. Kaçankim berd-i zemherīriyyeye muşādif olup üzerine 'arız olsa buđār ğalīz olup şuya müteḥavvil olup ba'z-ı eczā'sı ba'zısına munzamm olup kaçre-i bārān hāşıl olup peydā olur ve ol şehāblara sı kıl 'arız olup a'lā-yı şehābdan aşığa meyle şürū' ider ve ol şehābuñ terākümünden ba'z-ı kaṭarāt-ı şıđār mülte'ime olup muttaşıl olur. Kaçankim ol maṭara nüzül iderken ṭarīkında berd-i müfriṭ işābet idüp 'arız olsa ki ol yere

[144a]

nāzil olup bāliđ olmazdan evvelce ol maṭar ṭolı olur ve eger ol buđārlar hevā-yı bārideye bāliđ olup vāşıl olmazsa eger çok olurlarsa zabāba ki ṭumandır aña müteḥavvil olup döner ve eger az ise ve bürüdet-i leyl ile dağı mütekāşif olursa ve münce mid da hı olmazsa ṭılāl ufacığ yağmurdur, aña münkalib olup nāzil olur ve eger gicenüñ bürüdetiyle münce mid olursa şakī'e ki kırağıya münkalib olup nāzil olur ve yine ma'lūm olsun ki Allāh-ı 'azīmu's-şānuñ kıllarına kendü luṭf-ı lā-tenāhiyyesindendir ki her sene müsteḳarr-ı ḥayvānāt olan yerlerde miđdār-ı kifāyet-i ma'lūme üzre yağmurları inzāl eylemesi yoḥsa ḥayvānātı olmayan kıfār [u] belāki'e ki arz-ı ḥarābdur, anlara ol deñli yağmur inzāl itmez ve dağı ehl-i tecrübe olan kimseler zu'm idüp didiler ki her buđ'a ki ol buđ'a ile deryānuñ mā-beyni kırık günlük ola, imdi böyle yerler mesken-i ḥayvānāt olmağla lāyık olup şāliḥ olmaz. Zīrā kaçre-i bārān-ı Raḥmet ol yerlere

⁶⁰ "Eczā" iki kez yazılmış.

nāzil olmaz ve yine luṭf [u] kerem-i lā-tenāhiyyesindendir ki müfid olan bārān inzāl eylemesi miḳdār-ı kifāyetden ḳāşıra olan bārān inzāl eylemez. Zīrā bir şey inbāt itmez ve miḳdār-ı kifāyetden daḫı ziyāde inzāl itmez. Zīrā her şey ḡarḳ idüp inbāta māni' olur. Nitekim ḳavm-i Nūh 'aleyhi's-selām ile bu mu'āmeleyi eyledi ve bu didügümüz ma'nālara nazm-ı Kerīm'de işāret idüp buyurur ki: “*Vellezī enzelnā mine's-semā'i mā'en biḳaderin fe-enşernā bihi beldeten meytā'en kezālike tuhracūne.*” Ya'nī ol Allāh-ı 'azīmü'ş-şān semādan bārān-ı Raḫmet her yerüñ ve mevzi'üñ kifāyeti deñli inzāl idüp 'aḳabinde her belde-i meyyiteyi cünbişe getirüp ter [ü] tāze eyledi. Buncılayındur bi-'aynihi ki sizler cām-ı mevt nūş idüp zīr-i zemīn olduğdan soñra nefḫ-i Şūr'uñ nefḫasın istimā' idince zīr-i zemīnden şüküfe-vār şüküfte olup sahrā-yı maḫşere iḫrāc olunup vücūda gelürsin. **اللهم احشرنا في نزره الصالحين** **Faşlu fi'r-riyāḫ ve iḫtilāf** **مناجياتها** : Bu faşl gūn-ā-gūn rüzgārları beyān ider ve esdügi mevzi'lerüñ iḫtilāfları beyān ider. Hükemā zu'm idüp didiler ki rüzgārlaruñ ḫudūşı h evānuñ temevvüc idüp lerzeyle gelmesiyle ve hevānuñ her cihāta ḫareket eylemesiyledür. Nitekim baḫrūñ temevvüci şularuñ ba'zısı ba'zısını ba'z cihāta tedāfü' eyleyüp def' itmesiyledür. Zīrā hevā vü mā' ikisi baḫrān olmada müsāvilerdür. İllā bu ḳadar vardur ki eczā' -i mā' sa ḳīle ve ḡalīze baṭı'ü'l-ḫarekedür ve hevānuñ eczā'sı ise laṭife ve ḫafifetü'l-ḫarekedür. Ammā ol ḫareketüñ ḫudūşınuñ keyfiyyet, budur ki

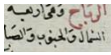
[144b]

şol edḫine ki arzdan te'sīr -i Şems ḫasebiyle ve yāḫud Şems'üñ ḫarāretinden olan eşyā'-i yābisenüñ ḫasebiyle ḫāsıladur. Ḳaçankim ol edḫine ṭabaḳa-i bārideye vāşıl olsa ikiden ḫālī degüldür. Yā ol edḫinenüñ ḫarr u şūreti münkesir olursa bāḳī ḳalan şeye bir keşāfet ḫāşıl olup ol keşāfetüñ şıḳli ḫasebiyle nüzüli ḳaşd idüp hevāda mevcler peydā olup rüzgārlar ḫādiş olur ve eger ḫarr u şūreti üzre bāḳī ḳalursa ol ḫarāret ḫasebiyle felekü'l-ḳamer ile müteḫarrike olan kürre-i nāra varınca şu'ūd idüp çıkar. Bu kez anda olan ḫarāretile şu'ūd idüp kürre-i nāra vāşıl olur. Kürre-i nāra vāşıl olup bāliḡ olduğ gibi kürre-i nāruñ ḫareke-i devriyyesi anı redd-i şedīd ile esfele redd idüp anı merdūd ider. Ol daḫı merdūdiyyeti ḫālinde hevāya ḫarb-ı şedīd ile mülāḳī olup işābet idince hevāda mevc ḫāşıl olup rüzgārlar peydā olur ve ol rüzgārlar ve ol rüzgārları hevā taḫlīl itmesinüñ sebebi budur ki yā ol rüzgārlaruñ maḫrec[i] mu'avvec olup egridür bu kez maḫrecinden çıkınca hevāyı taḫrīke mecāli ḳalmaz ve yāḫud hevāya nāzile olan riyāḫ şu'ūd-ı müstaḳīmden nāzil olup bu kez eṭrāfi taḫrīke mecāli olmaz ve az olur ki bir ḡayrı rüzgārlar ol rüzgāra vāşıl olup ve ol rüzgāra esfelinden edḫine imdād idüp ol rüzgāri bir ḡayrı cihete meyl itdürür ve daḫı rüzgāruñ enzer ü eşed[i] şol rüzgārdur ki māddesi edḫineden ve ḡayr şeylerden bilā-vāşıta ḫareket eyleye, belki vāşıtası ḫarāret-i şu'ā'-ı Şems ola. Zīrā

şu 'ā'-ı Şems hevāyı taḥalḥül itdürüp ve içine girüp kaynadur. Ba' dehū ol hevānuñ ḥarāretin ziyāde idüp ol ḥarāret-i zā'ide ḥasebiyle hevāda maḥūf mevcler ḥāşıl olup rüzgārlar peydā olur ve ammā zevba'a ki kaşırğa didükleri şeydür, ol rüzgārdur ki kendi zātında ve nefsinde mānend-i menāre devr idüp eser . Bu rüzgāruñ ekşer tevellüdi şol rüzgārlardandur ki ṭabaḳa-i bārideden rücū' idüp dönince bir seḥāb-ı şedīdeye şiddetile muşādif olup işābet ider. Pes anda olan şiddet-i ḥareke seḥābı devr itdürür. Bu kez ol seḥābuñ devrānından devrān üzre esfel-i arza nāzil olur ve çok olur ki anuñ māddezinuñ meslek-i şu 'ūd müdevver olur. Kezālik hūbūb idüp nāzil olmasinuñ esmesi daḥı müdevver eser. Kıvırcık sacuñ aşl-ı maḥreci egri olduğıçün olduğı

[145a]

gibi ve az olur ki ol kaşırғанuñ sebep-i esmesi muḥālif olan rüzgārlaruñ mülākāt olmasındandur. Zīrā bu rüzgārlar biribirine mülākāt olsalar biribirini yolından men' idüp def' iderler. Anuñ sebebiyle bir rüzgār-ı müstedir mānend-i menāre peydā olup ḥāşıl olur ve az olur ki bu rüzgār sefīneye muşādif olup uğrar ve sefīneyi zabt idüp devr itdürür. Ve az olur ki bir kıṭ'a seḥāb içinde bulunur ve hevāda ol seḥāb devr itdürür. Anı aşāğadan görenler semāda tinnin ki yilandur, ṭayerān idüp devr iderler. Zīrā yılan müşābih olur ve yine ma'lūm olsun ki uşūl-i riyāḥ dördtür. Evvelkisi şimāldür ve anuñ esmesinuñ maḥalli ve mekānı benāt-ı na'şuñ toğduğı yerdendür tā ki mağrib-i Şems'e varıncadur ve ikincisi cenūbdur ve üçüncü şabādur ve anuñ esmesinuñ mekānı ve maṭla'ı benāt-ı na'şuñ toğduğı yerden tā maşrıḳ-ı Şems'e varıncadur ve dördüncüsü debūrdur ve anuñ esmesinuñ mekānı Süheyl'üñ toğduğı yerden tā mağrib-i Şems'e varıncadur ve esmelerinuñ şūreti budur. Vallāhu a'lem. **Faşlu fi uşūli'r-**

riyāḥ: Ammā şimāl rüzgārı kendü zātında bāride [vü] yābisedür. Zīrā şol nāḥiyeden esüp gelür ki Şems ol nāḥiyeye aşlā müsāmit olup ol yeri ḥarāretlendürmez, belki ol yere qarībe bile olmaz ve ol nāḥiyede 'azim şelcler olup miyāḥ -ı cāmide çokdur. Şimāl rüzgārı ol şelcler ve miyāḥ-ı cāmideler üzerinden geçmesiyle bürüdet kesb ider ve bu nāḥiyenüñ şahrāları çokdur ve deryāları ḳalīldür ve ol ecilden şimāl rüzgārı şahrā ve berr [ü] yābānlardan yübüset kesb ider ve şimālūñ esmesi cenūbdan eşeddür.

[145b]

Zīrā şimāl rüzgārınuñ maḥreci ve çıḳduğı maḥal vardur ve maḥrecinuñ dar olması ise şiddet ile esmesine mu'ayyendür. Şol şu gibi kim kaçan ol enbūbe-i dıyḳdan ḥurūc idüp çıḳsa şiddetle çıḳup ḥurūc ider. Ammā cenūb rüzgārı böyle degüldür. Zīrā anuñ maḥreci ve maṭla'ı vāsi'dür. Ol ecilden şiddetle ḥurūc itmez. Şol şu gibi kim enbūbeden dökülse ki çanaḳdur ağız

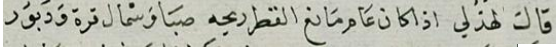
vāsi' olmağıla sür'at ü şiddetle dökülmez ve bu kelāma sened ü delil ise şimāl rüzgārınuñ maħreci ve maṭla'ı dar olmasıdır ki zīrā tağlar arasından çıkup esmesidür ki nāhiye-i şimālde 'azīm çok ve yüce tağlar vardır ki ol tağlaruñ ara yerlerinden çıkup eser ve cenüb rüzgārınuñ maħreci ve maṭla'ı ise deryālaruñ üzerinden gelür. Anda ise ol deñli tağlar yokdur ve daħı şimāl rüzgārınuñ hāşşalarındandır. dimāğı takviye idüp muḳavvī olmasıdır ve ebdān u ecsāda şalābet olup metīn ü müstaħkem itmesidür ve elvān nāsı müstaħsen idüp ḥasen eylemişdür ve ḥavāss-ı zāhiriyyeyi ve bāṭıniyyeyi şāfi kılıp mücellā itmişdür ve şehvet daħı şāfiye kılmasıdır ve ḥükemā zu'm idüp didiler ki rüzgār-ı şimāliyye vü cenūbiyye kaçan bunlaruñ esmeleri bir maħrecden ve maṭla'dan devām üzre esmeleri vāki' olsa ol zamānda ḥayvānātuñ tevellüdi çok olur ve şimāl rüzgārı ekşer olursa anuñ zamānında olan mevlüd ekşeriyā zükür olur ve eger cenüb rüzgārı ekşer olursa anuñ zamānında olan mevlüd ekşeriyā ināş olur ve lākin tā'ife-i 'Arab şimāl rüzgārı mā-beynlerinde zemm iderler. Zīrā ğuyūm ki bulutlardur, anları kıṭ'a kıṭ'a kılıp tefriḳ idüp māni'-i maṭarolup ve şiddet-i berd peydā idüp taḥşil ider ve şitāda dā'imī olup ekşeriyā ol eser ve cenüb rüzgārın med ḥ iderler. Zīrā cenüb rüzgārı şimāl rüzgārınuñ 'aksini ider. Ol ecilden cenüb rüzgārınuñ esmesinde anlara ḥayr-ı keşir hāşıl olur.

Ammā riḥü'l-cenüb: Ammā cenüb rüzgārınuñ taḫt'ati ḥār-ı raṭbdur. Zīrā cenüb rüzgārınuñ esmesi nāhiye-i ḥaṭṭ-i istivādandır. Ḥarāret ise ḥaṭṭ-ı istivāda ifrāṭ üzredür ki ziyādesiyle ısıcağdur. Zīrā Şems senede iki def'a ḥaṭṭ-ı istivā üzre müsāmit olup üzerine müstevlī olur ve ḥaṭṭ-ı istivādan daħı ba'ide olmaz. Ol ecilden ol semte ḥarāret ziyāde olur ve bir daħı ol cānibde deryālar çokdur. Şems ol

[146a]

deryālaruñ üzerine müstevlī olunca ğün-ā-ğün buğılar ve ebḥire-i keşire-i raṭiye (?) kesb idüp peydā ider. Bu kez cenüb rüzgārı daħı üzerlerine uğrayıcağ anlardan ruṭubet kesb idüp raṭb olur ve daħı cenüb rüzgārı ebdān u ecsādı merḥī kılıp ve insānda kesel iḥdāş idüp ve semā'ında ki işitmesidür şamem iḥdāş idüp ve ba şarında ğışāve peydā ider ve cenūn rüzgārınuñ esmesi vaktinde deryālarda 'azīm sevād peydā olup zāhir olur. Ammā⁶¹ şimāl rüzgārınuñ esmesi vaktinde böyle degüldür. Zīrā şimāl rüzgārı hevāyı şāfiye kılır ve saṭḥ-ı biḥārı rākide kılıp mevclī ider ve daħı 'acā'ibāndandır ki kaçankim cenüb rüzgārı mā'-i cāriyye üzre uğrayup üzerine esse ol māyı ğāyetü'l-ğāye bāride kılır. Şimāl rüzgārı ise şu üzerine uğrayup esse ol şuyı ḥarāret üzre ibkā idüp kemākān ḥārre kılır. Ḥükemā zu'm idüp didiler ki bunuñ sebebi budur ki şimāl rüzgārı esdüğü vakte şuyuñ enderūnında ḥarāret iskān itdürür. Nitekim müşāhede ile görürsün kim şitāda ḥarāret enderūn-ı arzda maḥfi olup

⁶¹ Metinde "Ammāl" şeklinde yazılmış. Anlam bağlamı bakımından uyum sağlamadığından dolayı "ammā" diye okundu. Ayrıca Topkabi Nüshasında da "ammā" şeklinde yazılmış.

kemінде қалур ve ammā cenūb rūzgārı esince şunuñ derūnında olan Һarāreti izāle idüp bu kez hūbūb vaқtinde derūn-ı mā içre olan Һarāret Һarice olup çıkar. Nitekim şayfda müşāhede idüp görürsün kim zīrā enderūn-ı arzda olan Һarāret zuhūr olup hevā Һār olur ve derūn-ı arz bāride olup bürüdet üzre bākī қалır. Bu kez derūn-ı şuda olan Һarāret cenūb rūzgārı esdügi vaқte derūnında olan Һarāret-i zāhiriyye zuhūr idüp çıkınca şunuñ kendi ṭabī'ati bürüdet üzre iken ṭabī'ati üzre bākī қалup bāride olur ve daһı ṭā'ife-i 'Arab cenūb rūzgārın medһ idüp şenā iderler. Zīrā cenūb rūzgārı bulutları inşā idüp iһdās ider ve zu'm idüp didiler ki levā қıһ ile müsem mā olan rūzgār cenūb rūzgārınuñ nev'idür ve yaғmur daһı vücūd-pezīr olmaz. İllā cenūb rūzgārı ile olur. Ya'nī kaçankim bir sene kısır olup yaғmur yaғmasa ma'lūmdur ki ol senenüñ rūzgārı şabā vü şimāldür. Bu rūzgārlar қарār üzredür. Gāhice debūr daһı eser, vallāhu'l-a'lem. **Ve ammā rīhū'ş-şabā:**

[146b]

ammā şabā didükleri rūzgāruñ ṭabī'ati i'tidāle қarībdür. Eger şabā rūzgārınuñ esmesi evvel nehārda vāқи' olursa ol rūzgāruñ ṭabī'ati bürüdete mā'il olur. Zīrā mevāzi'-i bārideye uğrayup mūrūr ider ki ol mevāzī'lere Şems gicelerde ba'ide olmasıyla ol mevāzi'e bürüdet kesb idüp bāride olur. Bu kez şabā ol mevāzi'e uğrayınca anlardan nev'en bürüdet kesb idüp bāride olur ve şabā rūzgārı gāyetü'l-gāye memdūһ u hūbdur ve lākin zamānı aқall min-қalīldür. Zīrā şu'ā'-ı Şems ol rūzgāruñ Һalefinden gelüp ol şabāyı sürer. Kaçankim Şems ṭulū' itse şabā rūzgārı öñi beri sevқ idüp sürer. İmdi bu rūzgār dā'imā Şems'ün öñinde olup ve Şems anuñ ardından Һarāretiyle anı teshīn idüp mu'tedil қılır ve bu rūzgāra nesīm daһı tesmiye iderler ve seһer rūzgārı daһı dirler ve insān bu rūzgār ile şafā kesb idüp mütelezziz olur ve kaçankim insāna işābet idüp doқında ol marīz kendü zātında rāһat-yāb olup nev-Һayāt bulmuş olur. İmdi bu rūzgāruñ esmesi olursa gice vaқt-i seһerde olur ve gündüzde қabīl-i Şems'de evvel-i nehārda olur. Zīrā bu vaқtlerde hevā mu'tedil olur, bürüdet-i leyl ve Һarāret-i Şems ma'āca taһalluғ oldukları için. **Ve ammā rīhū'd-debūr:** Ammā debūr didükleri rūzgār şabā rūzgārına muһālifdür. Zīrā debūr esdügi vaқte Şems andan idbār ider. Ol ecilden debūr rūzgārın teshīn idemez, şabā rūzgārın teshīn itdügi gibi ve bu debūr rūzgārı dā'imā āһir-i nehārda esüp evvel-i nehārda ve gicede hūbūb idüp esmez. Zīrā Şems anuñ esmesi maһallerine қалmayup gūrūb ider ve bu vaқte bāliғ olup buһārāt taһlīl idüp Һarekete mecāl қalmaz. Ol ecilden debūruñ esmesinüñ zamānı aқall min-қalīldür. Ve bu rūzgār Һaşşaları Һavāşş-ı şabāya muһālifdür ve bu Һuşuşda baş u taṭvīl ile baһş sebқat idüp geçdi ve rebī'ü'l-ebrār-nām kitābında zikr idüp rūzgārıdan dördi rāһmetdür. Evvelkisinüñ ismine nāşirāt dirler. Bu rūzgār ise emvāt-ı nebātātı iһyā ider ve ikincisinüñ ismine mübeşşirāt dirler. Ol ise

rahmet ile tebşir idüp beşâret ider ve üçüncisinin ismine levākîh dirler. Ol ise bulutları yükledüp emr olunan

[147a]

mevzi'lere götürür ve dördüncüsünün ismine zâriyât dirler. Ol ise yağmuru rüy-ı zemîne bahş ider ve dört rüzgâr dağı azâbdur. Evvelkisinin ismine şarşar dirler. Ve ikincisinin ismine 'aķim dirler. Bu ikisi berü şahrâlarda olur ve üçüncüsünün ismine 'âşaf dirler ve dördüncüsünün ismine kâşif dirler ve bu ikisi dağı deryâlarda olur ve şabâ rüzgârı cānib-i maşrıktan gelür ve debür rüzgârı ise cānib-i mağribden gelür ve cenüb rüzgârı ise yesâr-ı kıbleden gelür ve şimâl rüzgârı ise yemîn-i kıbleden esüp gelür. Ve hurûk rüzgârı ise şimâlîyle debürün mâ-beyninden esüp gelür ve nekbâ rüzgârı şabâ ile cenüb mâ-beyninden esüp gelür ve bir rüzgâr dağı vardır. İsmine rîh-i kâ'ime tesmiye iderler. Enfâs-ı halâ'ik ba'de'l-mevt ba's idüp kaldırur beyt:

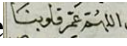
Mağrūr meşev ki dem-be-dem dest-i ecel

Berhem zened in binā ki efrāste'ī

Ya'nī ey h'āce mağrūr olma ki zīrā nefis-be-nefsüm ecel pehlivānı destin çarpup geliyor ki senün binā itdüğün bināyı harāb-ender-harāb itmek için . **الاستغفر قلوبنا** **Faşlu fi havāşši'r-riyāh ve menāfi'hā ve 'acā'ibhā:**⁶² Bu faşl rüzgârlarda olan hāşşa ve rüzgârların menāfi'in ve 'acā'iblerin beyān ider ve rüzgârın eñ a'cebî uğradığı sâz [u] sözleri alup ve uğradığı rāyiḥa-i tayyibeleri ve bed olan rāyiḥaları alup ve ebḥire vü edḥineleri ḥikāyet idüp ulaştırur. Ba'dehū ağaçların yaprakların açup ne deñli eşcār var ise cümlesin yeşil elbās ile müzeyyen kıılır ve ne deñli zürü'lar var ise cümlesin tarāvetlendürüp raṭb ider ve ne deñli ḥubūbāt var ise cümlesin kırıdup tecfif ider ve ne deñli ḥayvānāt [var ise] cümlesinin ṭabī'ati tağayyür idüp anlarda te'sir idüp eşer irās ider . Ḥattā dinildi ki zükür [u] ināşda te'sir idüp eşer irās ider. Kezālik ebdān-ı nāsda te'sir idüp ba'z-ı ebdān merḥī kıılır ve ba'z-ı kuvāyı za'if kıılır ve ḥüb levnün şufrete taḥvīl idüp meyl itdürür ve ba'z rüzgârlar ise ebdān-ı ḥayvānātı muḥkem kıılıp kavī olanın kuvvetin ziyāde ider ve levnlerin ḥoş kıılıp münevver idüp ve ṭabī'atların müleyyen ider ve bunların cümlesinden dağı a'cebdür ki bulutlarla telā'ub idüp mānend-i şıbyān taḥrīk idüp oynadıkları gibi bunca seḥābları neşr idüp dağıdurlar ve ba'zısın cem' idüp birbirine munzamm iderler ve ba'zısın müteḥalḥül kıılıp mānend-i penbe mefrūş idüp beyne's-semā ve'l-arz

⁶² Metinde başlık kısmı boş bırakılmış direkt açıklamaya geçilmiş. Başlık Topkapı nüshasından bakılarak yazıldı.

[147b]

baş iderler ve ba'zısı ba'zısının üzerine müterākime olup bindürürler ve ba'zısı ta'sīr idüp şıķup ma'sūre kıılurlar ve bu aḥvāllerüñ cümlesi yağmur ecilinden ötürüdür. Zīrā yağmur sebep-i ḥayāt-ı 'ālemdür ve sebep-i ḥayāt-ı nebātāt u ḥayvānātdur ve sebep-i vücūd-ı mādde-i me'ādındür. Bunların cümlesinüñ sebep-i ḥayātlarıdır. Ve Allāh-ı 'azīmü's-şān bu ma'nālara nazm-ı şerīfnde işrāb idüp buyurur ki: “*Vehuve'l-lezī yursilu'r-riyāḥa buşran beyne yedey raḥmetihi ḥattā izā eķallet seḥāben şikālen suķnāhu libeledin meyyitin fe-enzelnā bihi'l-mā'e fe-aḥracnā bihi min -külli's-semerāti*” Fesübḥāne mā a'zame şānühü. **Faşlu fi'r-ra'd ve'l-berķ ve** .⁶³ Bu faşl ra'd u berķ ve ikisine müte'allık olan aḥvālleri beyān ider. Hükemā zu'm idüp didiler ki kaçankim arz üzerine Şems işrāk idüp müstevlī olsa ol Şems'üñ ḥarāretinden bir alay eczā'-i nāriyye taḥlīl olup eczā-yı arzıyyeye qarışup ve ikisi imtizāc idüp mürtefi' olup mecmū'ısına duḥān tesmiye iderler. Ba'dehū yine ol duḥān [u] buḥār ile def'a-i sāniyede mümāzic olup ikisi şey-i vāḥid olup ma'āca ṭabaķa-i bārideye mürtefi' olurlar ve irtifā'ları ḳatında ol buḥār seḥāba mün'aķid olur ve ol seḥāb içre nev'en duḥān maḥbūs olup ḥabs olunur. Ba'dehū ol duḥān eger ḥarāreti üzre bāķiyye ḳalursa kürre-i nāra varınca şu'ūd idüp kürre-i nāra vāşıl olmağa ḥareke ider ve eger ol dūḥān ol seḥāb içinde bāride olursa bürüdetine binā'en nüzūli aşığa ḳaşd idüp ḥarekete gelür. Ve'l-ḥāşıl her ḳankısı olursa olsun eger şu'ūdi ve eger nüzūli bu iki ḥāldde ol duḥān bulutları temzīķ-i şedīd ile mess ü mezķ eyleyüp bulutları şiddetle temzīķ ve yırtmasından bulutlar mā-beyninde ra'dlar ḥāşıl olup peydā olur ve çok zamān olur ki anların şiddetle birbirlerine ittişāllerinden nār peydā olup berķ ḥāşıl olur ve lākin eger duḥān laṭīf olursa şu'le olup tizcek zā'il olur ve eger ğalīz olursa şā'ıkaya münķalib olup şā'ıķa olur. Ğalīzitime ve keşretine göre bu kez her neye i şābet iderse ol şey iḥrāk bi'n-nār ider ve çok kerre olur ki ḳapular üzerinde olan demürlere işābet idüp ṭoķınur ve ol demürleri⁶⁴ mānend-i şu ider ve aġaclarına aşlā zarar itmez ve yine çok kerre altunī ve gümüşi kīseleri içinde eridüp mānend-i şu ider ve ol kīselere zarar itmez ve ḳılıc ğilāflarına işābet idüp ṭoķınur. Ḳın içinde olan ḳılıcı iki pāre ider ve ḳına zarar itmez ve ğāḥice yüce ṭaġlar üzerine vāķi' olur ve ol ṭaġları iki şakķ ider ve ğāḥice şular

[148a]

üzerine vāķi' olup şu içinde olan ḥayvānāt iḥrāk bi'n-nār idüp helāk ider ve a'lem ma'lūm olsun ki berķ u ra'd didükleri şeyler ğāḥice ikisi ma'āca vāķi' olup ḥāşıl olurlar lākin berķ olan şu'lesi görürsün ki ra'd iḥdāş olup işidilmezden evvelce . Zīrā berķ başaruñ

⁶³ Metinde başlık kısmı boş bırakılmış, Topkabi Nüshasından bakılarak yazıldı.

⁶⁴ Derkenarda yazıyor.

muḳābelesinde vāḳi' olup bařar ile idrāk olunur ve ra'd ise sem'le idrāk olunur. Sem'ün idrāki ise hevānuñ temevvücüne tevaḳḳuf ider tā ki hevā ol řavtlar ile muḥtelit ba'dehū ol hevā-yı muḥteliteyi mānend-i mevc çalkānup ḳulaḡuñ dibine vāřıl olunca ol vaḳte sem' anı idrāk ider. Bařar ise muḳābelede olmaḡıla idrāki tīzdür. Görmez misin kim ḳařřar bir řevbi bir tařa çalup urdı kim ol řevbi tař üzerine mülākī olduḡın görürsin. Niçe zamāndan řoñra telākīsinden ḡařıl olan řavt u řadāyı iřidürsin ve daḡı ra'd u berḳ řitā vü ḳıř günlerinde vücūd-pezīr olup vücūda gelmezler. Zīrā ḳıř günlerinde ebḡire [vü] duḡāniyyeye aḳall min-ḳalīldür. Ol ecilden bilād-ı bāridelerde vücūd-pezīr olup vücūda gelmezler ve ḳarlar nāzil olup yaḡarken vücūd-pezīr olup vücūda gelmezler . Zīrā řelcūñ bürüdeti bu ḡar [u] duḡāniyyenün ḡarāretin tesktīn idüp söndürür ve daḡı berḳ-i keřīr vā ḳi' olmaz. İllā yaḡmuruñ keřreti ve řiddeti zamānında vā ḳi' olur. Zīrā eczā'-i řehāb ol vaḳte mütekāřife olur ve ḳaçankim eczā'-i ḡuyūm mütekāřife olsa içinde řu münḡařıra olup maḡbūs olur. Bu kez ol řu nāzil olsa řiddetile nāzil olur. Nitekim bir aḳan řuyı ḡabs idüp men' itseler ol řu maḡbūs olmaḡıla kendide ḳuvvet ḡařıl olur. Bu kez ol řuyı def'aten řalıvirseler evvelkiden ziyāde sür'atle cereyāna bařlayup aḳmaḡa bařlar. Ol ecilden dimiřler ki bir kimesne kendini ḡülmeden ḡabs idüp men' itse baḡteten ḳahḳaha ile ḡülmeḡe řürü' eyleyüp bařlar. **Fařlu fī'l-ḡāletı ve ḳavsı ḳuzah ve ř-řemsiyyāt:** Bu fařlı ḡāleyi ve ḳavs-i ḳuzahı ve řemsiyyātı ve anda zāḡhire olan řeyleri ve daḡı cevvi-i semāya nāzır olan kimesneler için ḡörinen řuları ve daḡı hey'et-i 'ařā üzre ve hey'et-i rümḡ üzre zāḡhire olan řeyleri beyān ider. Ḳādī 'Ömer bin Sehlān es-Sāvī raḡmetu'llāḡ zıkr idüp buyurur ki bu umūrlaruñ ḡavrına ve taḡḳıḳine vāřıl olupilmek dört muḳaddime üzre mevḳūfdur. **El-muḳaddimetü'l-ülā:** Evvelki muḳaddimesi ḡözinün nūrınuñ mün'akis olmasın beyān ider ve ḡöz nūrınuñ in'ikāısı ise zū'uñ in'ikāısına ḳıyas olunmaz. Zīrā zū'uñ in'ikāınuñ ḡāricde eřeri ve ḡaḳıḳati vardur.

[148b]

Ve ammā bařaruñ řu 'ā'ınuñ in'ikāınuñ ḡāricde eřeri ve ḡaḳıḳati yoḡdur. Zīrā insān ḳaçankim bir řeye nazar idüp baḳsa anuñ ḡözinden bir nūr zuhūr idüp çıḳar ve ol mubařřar olacaḳ ve ḡörilecek řeye muttařıl olur. İttiřālinden řoñra ol nūr yine mün'akis olup rücū' ider. Ol nūr ḡelüp ḡöze vāřıl olduḡı gibi nāzır olup baḳan kimesne için baḳılan řeye ve müdrike 'ilm-i lāḡıḳ olup rücū' ider. Ol nūr ḡelüp ḡöze vāřıl olduḡı gibi nāzır olup baḳan kimesne için baḳılan řeye ve müdrike 'ilm-i lāḡıḳ olup ol eřnāda idrāk ider . Be-ḡāyet ḡarekesi serī' olmaḡıla baḳan kimesne bu aḡvālleri ḡiss idüp idrāk idemez ve ammā zū'uñ in'ikāısı bir cism -i muzī'ün zū'ından ya'nī bir nūr bir cism -i keřīf [ü] muřayḳaluñ üzerine vāḳi' olur. Bu kez ol nūr ol cism -i keřīf [ü] muřayḳaluñ üzerinden mün'akis olup yine bir cism -i keřīfüñ üzerine vāḳi' olur ve lākin řol řartla ki ol cism-i keřīfüñ važ'ı ve řuruřı ol cism-i muřayḳaldan ol cihet

üzre ola kim ol cism-i muẓī' ol cism-i muşaykaluñ ƙanƙı cihetinde olursa cism-i keşid daħı ol cihete ola ve'l-hāşıl cism-i muşaykala ciheti muğāyir ü muħālif gerek ü lāzımdur ki zāviye-i in'ikās zāviye-i şu'ā'a müsāvī ola. İmdi bunuñ için bir şekl taşvır olınmaƙ gerek tā ki fehm olına. Şüreti budur Dā'ire -i be , ze, cim muẓī' olsun . Meşelā ve dā'ire -i de mir'āt-ı cism-i muşaykala olsun ve dal ol daħı dā'ire-i ve, te, re olsun. Ve daħı cism-i muẓī' den saħ-ı mir'āt üzre vāƙi' olan haħ-ı şu'ā'ı ol daħı mim, tı olsun ve daħı ol şu'ā'ı ki saħ-ı mir'ātdan ƙıƙup şol cism üzre mün'akise olmuşdur ki ol cismüñ mir'ātdan vaz'ı cism-i muẓī'üñ mir'ātdan vaz'ı gibidür. İşte şu'ā'ı haħ-ı tı, kef olsun. Bu kez zāviye-i mim, tı, dal zāviye-i ittışāldür ve daħı zāviye-i mim, tı, kef zāviye-i şu'ā'dur. Ve zāviye-i cim, kef, tı, lām, zāviye-i infikākdür. Ƙaçankim in'ikās-ı zū' ma'lüm oldıysa in'ikās-ı başarı daħı üzerine muƙāyese idüp ƙıyās eyle ve dinilür ki ƙaçan muħāzāt-ı nāzır olan kimesnenüñ öñinde bir cism-i muşaykal taƙdİR eylesen ve tevehhüm eylesen ki ol

[149a]

nāzır olan kimesnenüñ hađeƙa-i başarından ki göz bebeginden bir haħ ƙeküp ol cism-i muşaykala muttaşıl olsa ve daħı taƙdİR eylesen ki ol saħıdan hārice olan haħtuñ bir ucı cism-i muşaykaluñ saħı üzre ƙā'ime olmasın meşelā 'amüd gibi , böyle olunca ol cism-i muşaykal üzerine bir haħ tevehhüm olunur ki ol haħ faşl-ı müştarekdür, nāzırdan ol cism-i muşaykala muttaşıl olan haħtuñ saħ üzre olan haħtuñ mā-beyninde imdi bu iki haħdan ya'nī nāzırdan hāşıla olan haħ-ı muttaşıl ve cismüñ saħı üzre mersüme olan haħta bu iki haħdan iki zāviye hāşıl olur. Eger iki haħ istiƙāmet üzre ƙā'ime olurlarsa imdi taraf-ı nāzırda olan haħ hādde olup ve saħ üzre olan haħ münferice olur. Bi'l-farz eger farz eylesen ki bu iki haħtuñ mā-beyninde müştareke olan noƙıadan bir haħtuñ hurücını şart-ı ān ki cihet-i nāzıra muħālif ola ve daħı ol cism-i muşaykaldan ol haħtuñ vaz'ı nāzırdan hāşıl olan haħtuñ vaz'ı gibi ola. İmdi her cism-i keşif bu haħtuñ tarafında vāƙi' olsa ol cismi nāzır olan kimesne görür ve bu rü'yete in'ikās-ı başarı tesmiye iderler. Nitekim insān āyīnede haħdan ve yāhud cānibinde ve yāhud üzerinde ve yāhud altında olan kimseleri görüp müşāhede itmesi gibi. Bu şerā'it üzre olduğı vakte. **El-muƙaddimetü's-şāniyye:** İkinici muƙaddimesi ƙaçankim mir'āt ki āyīnedür , ƙüçük olsa ki ol āyīnede şekl-i eşyā' kemāhī olduğı hey'et üzre görünmez . Meşelā şekl-i murabba' u müşelleş ve bunlaruñ emşāli gibi . Zırā bunlaruñ emşāli mir'āt -ı şāğirede ihāta olunup görünmez. Belki bunlaruñ eşkāllerinüñ levni mir'āt-ı şāğirede aħmer ve yāhud esved görünür. **El-muƙaddimetü's-sālişe:** Üçinici muƙaddimesi ƙaçankim mir'āt-ı mülevvene olsa ol mir'āta eşyā' emşāl-i mīnā'-i aħdarda beyāz şarı görünmeyüp belki hağara ve yeşile müşevveb olup bu minvāl-i meşrūh üzre görünür. **El-muƙaddimetü'r-rābi'a:** Dördinici muƙaddimesi şol şey ki 'aksi mir'āta görünür. Ol mir'āta olan şeyüñ haƙıƙati yoƙdur. Zırā eger ol şeyüñ mir'āta

ḥaḳīḳati olsaydı āyīneye nāzır olan kimesne kaçankim mevzi'-i āḫire intikāl eylese gerek. Ol şeyüñ ol āyīnede evvelki ḥāl üzre olup görine. Ḥāl bu ki böyle degüldür. Zīrā biz tecrübe ile bir mir'āta bir şecereyi görürüz. Ba'dehū kaçankim bir cānib-i āḫire intikāl

[149b]

eylese gerek. Ol şey ki ol āyīnede evvelki ḥāl üzre olup görünür. Ḥāl bu ki böyle degüldür. Ol şecere bir cānibde görürüz ki evvelki cānibüñ ğayrı imdi mir'āta olan şeyüñ ḥaḳīḳati olsaydı baḳan kimesnenüñ mekānı değişmekile ve müteğayyir olmağla āyīnede olan şeyüñ tağyīri lāzım gelmez idi . İmdi ma'lūm olup şābit oldı ki mir'ātda görinen şeyüñ ḥaḳīḳati yokdur. Belki mir'ātda olan şeyüñ bāb-ı ḥayāldendür ve bu maḳāmda ḥayālūñ ma'nāsı ise bir şeyüñ şüreti bir ğayr-ı şeyüñ şüretiyle görilmesidür. Ve daḫı insānuñ rāyı tevehhüm ider ki şeyüñ birisi şeyüñ āḫirde dāḫil ola. Ḥāl bu ki ḥaḳīḳatde böyle degüldür. Belki şeyüñ birisi āḫirüñe şeyüñ sebebiyle ve vāsıtasıyla görünür. Ol şeyde şābit olma ıksızüñ imdi kaçankim nāzır olan kimesne bir mir'āta nazar eylese her cismüñ ol mir'āta nisbeti ol nāzır olan kimesnenüñ nisbeti gibidür. Nitekim biz in'ikās-ı başarda beyān eyledük. İmdi çünkim muḳaddemāt-ı erba'ayı bildük ise tevfiḳ-i 'avn-i 'İlāhiyle biz daḫı dirüz. **Ammā el-hāle:** Hāle şol şey ile dirler ki cevvi-i semā vü arzda eczā'-i reşiyeye-i muşayḳaladan in'ikās ile ḥāşıl olan şeydür. Ḥāşılı şikeste olan ḥürde mīnāları ve şşe-i şikesteleri hevā-yı hārre semāya cezb idüp ref eyler ve daḫı ğuyūm-ı raḳīḳ-i laṭif ol eczā'ları ihāta idüp māverāsına daḫı nüfūz idemeyüp ol eczā'-i muşayḳaladan göz nūrınuñ ḳamere ta'alluḳınuñ in'ikāsdan ḥāşıl olan şeydür. Hāle zīrā başaruñ ve ğayrısınüñ nūrı kaçankim cism-i muşayḳal üzre vāḳi'olsa ol nūr elbette mün'akis olur. Şol cism üzre ki ol muşayḳaldan ol cismüñ vaż'ı cism-i muzī'üñ ol muşayḳaldan vaż'ı gibidür. Kaçankim ol cismüñ ciheti muzī'üñ cihetine muḫālif olsa nūr-ı ḳameri bu kez görürsün ve lākin şeklini göremezsün. Zīrā kaçankim mir'āt-ı şağire olsa görilen şeyüñ şeklin edā idemez. Belki zū'ını edā ider. İmdi ma'lūm oldı ki bu eczā'-i reşiyeden her birisi zū'-i ḳameri edā ider. Kendüsin edā idemez. Bu taraf-ı ḳamerde bir dā'ire-i muzī'e vücūd-pezīr olup ḥāşıl olur. Ol dā'ireye hāle tesmiye iderler. **Ve ammā ḳavs-i ḳuzah** didükleri ol daḫı ol vaḳte ḥādiş olup peydā olur. Kaçankim Şems'üñ cihetinüñ ḫilāfında

[150a]

yağmuruñ nüzülinden bir alay ğün-ā-ğün eczā'-i şeffāfe-i mā'iyye-i sāfiye ḥāşıl olsa ve yāḫud buḫār ki ḫudūşından ḥāşıl olsa ve daḫı Şems ol eczā'ya muḳābil olan ufḳa ḳarīb olup meḳşūfe olsa ve ol eczā'nuñ arasında bir cism -i keşif olsa meşelā cebel gibi ve yā ḫud seḫāb-ı muzlim gibi. İmdi Şems'e nāzır olan kimesne istidbār idüp bu eczā'-i reşiyeye cānibine nazar eylese bu kez Şems ol nāzırüñ cihetinüñ ḫilāfında olur ve bu eczā'-i reşiyeden Şems'e şu'ā'-ı başara

mün'akis olur. Zīrā bu eczā'-i reşīyye-i muşaykaladur. Bu kez ol eczā'-i Şems'ün nūrın edā idüp ve şeklin edā idemez. Nitekim biz anı beyān eyledük ve hālenüñ şüreti budur. Ammā kavş-i kuzah istidārisinüñ sebebi ol eczā'-nuñ müstedīre vāķi' olmasıdır. Şol hayşiyyetle ki eger biz cirm-i Şems'ün merkezin ol dā'irenüñ feleginüñ kuṭb

[150b]

kılsa idük bu eczā'-i reşīyye bu dā'ireye müsāmite olup bitişürdi ve kavşüñ elvānınuñ taḥallüfi mir'ātuña ve levn-i Şems'ün terkībinüñ hayşiyyetiyledür. Nitekim beyān itdük. İmdi sen kavş-i kuzahı dā'imā kıssī görürsün ki muḥtelifü'l-elvān ba'zısı aḥmer ve ba'zısı aḥmer ve ba'zısı aḥḍar ve ba'zısı benefsecī ve ba'zısı ercūvānī ve aḡleb-i evkātda üç levnden olur ve gāhīce ba'z-ı evkātda şaru görünür. Ḥakīr-i mütercim dir ki ba'z-ı resā'ilde nev'en ḥakemīn beyānın görmüşdüm. İrād itdüm ve'l-ḥāşıl elegimsaḡma levnin ba'z yerden ḥāşıl ider ve ba'z gökden ḥāşıl ider. Ammā yerden ḥāşıl olan yeşil ve sarı olur ve gökden ḥāşıl olan kızıl ve āsmānī olur. Ve ba'dehū Şems kankı burcda iken elegimsaḡma olursa ol burcda bir dürlü 'alāmet vardur ki andan zāhir olur ve ol elegimsaḡma cānib-i şarkda olursa cānib-i şarka mā'ile olmaḡ var. Cānib-i ġarba mā'ile olmaḡ var ve yine cānib-i ġarbda olursa cānib-i ġarba mā'ile olmaḡ var. Cānib-i şarka mā'ile olmaḡ var. Pes bunların sa'd u naḡs olduḡın bilmege burca baḡlıdır. Gerekdür ki ḥisāb idüp ve kamerüñ aydur, kankı burcda olduḡın bilüp ve ol burcda olan sa'd u naḡs göre ol kavş-i kuzahıñ sa'd u naḡs bilesin. Şüreti bu dā'iredür.

[151a]

şadede geledüm. Eger maṭardan ve yāḡud buḡardan şoñra ḥādişe olan eczā'-nuñ verāsında cism-i keşif mevcūd olmaz ise kavş-i kuzah zāhir olmaz. Zīrā eczā'-i şeffāfedür, bu kez şu'ā'-ı başar anlarda billür gibidür. Kaçankim ol billürı muḡābele-i Şems'de vaz' eyleseñ anuñ verāsında cism -i keşif olmasa ol billürda şu'ā' -ı başar mün'akis olmaz ve ba'z-ı ḥükemā didiler ki kavş-i kuzahıñ levnlere muḥtelife olmasınun sebebi Şems nisbetledür. Eger Şems ziyāde karīb olursa aḥmer görünür ve eger cüz'ice ba'īd olursa aşfer görünür ve eger ziyādece ba'īd olursa ercūvānī görünüp ve zūlmete muḡālīṭ olur ve ol levnüñ kürrāşı görünür. Ol levn mürekkebdür. Aşfer ile ercūvānīden ve yāḡud benefsecīden ve çok kerre olur ki kavş-i kuzah gice ile ḥamāmda görünür. Kaçankim ḥamāmuñ hevāsında kavş-i kuzah gördüm ki ḥayāl-i tarīḡ üzre belki elvānı ḥakīkat üzre oldı. Bu kez nāzır olan kimesne bir mekāndan bir mekāna intikāl ider. Ḥāl bu ki elvānı be-ḥāl-hā bāķiyye turur. Kādī 'Ömer bin Sehlānī raḡmetu'llāhi 'aleyh didi ki bunun sebebi⁶⁵ Şems'ün nūrı ḥamāmuñ mülevven olan zücācı üzre vāķi' olup ve in'ikās daḡı ḥamāmuñ dīvārı üzre vāķi' olup ki ol dīvār cism-i muşaykaluñ televvünü gibi

⁶⁵ Metinde "sebeb" olarak yazılmış ancak bağlam gereği "sebebi" şeklinde olmalı.

mütelevvin olmasındandır ki bu levn haķıķatdır ki aślā nāzırūñ intıķālī ile muħtelif olmaz. Mütercim-i haķır dir ki Şeyh-i re‘īs gicede işbāt itdi. Bu ise gündüzde işbāt itdi ve yine Şeyh-i re‘īs didi ki ben Ordu ile Tūs mā-beyninde bir cebelūñ üzerinde idüm. Ve bu cebel cümle eṭrāfında olan tağlarūñ yücesi idi ve gökyüzi daħı mekşūfe olup açık idi ve olduğum tağūñ ortasında benüm ile arzuñ mā-beyninde bir bulut-ı raṭb var idi ve Şems daħı ol bulutuñ ortasında olup üzerine müstevlī idi. ol bulut nazar idüp ol şehābuñ içinde bir dā‘ire gördüm ki kavş-i kuzah levni ile mütelevvin olmuş. Ba‘dehū ol tağdan aşığa inmege şürū‘ eyledüm. Aşığa nüzūl itdükçe ol dā‘ire küçülmege başladı. Vaķtā ki ol tağdan ben aşığa nāzil oldum. Ol dā‘ireyi gāyet küçük gördüm tā ki ben ol şehāba berāber olup nāzil olunca ol dā‘ire daħı muzmaħil oldu. **En-nazarū’r-rābi’ fi kürreti’l-mā’**: Dördinci nazar kürre-i mā‘ beyān ider.

[151b]

Mā‘ ise kendü zātında bir cism-i basītdür ve ṭabī‘ati bārid-i raṭbdur ve şeffāflı olup kürre-i hevānuñ altında ve kürre-i arzuñ üstinde olan mekāna meyl idüp müteħarrike olmaķdur ve hūkemā zu‘m itdiler ki şuyuñ şekli kürrīdür. Zīrā deryāya sālīk olup rākib olan kaçankim bir tağa qarīb olsa evvelā ve bi’z-zāt ol tağūñ a‘lāsı görünür. Ba‘dehū esfeli görünür. Ma‘a-hāzā ol nāzır olup baķan kimse ile tağūñ a‘lāsına nisbet ile bunlarūñ mā-beyninde olan bu‘d-ı mesāfe çoķdur. Ol nāzıra olan kimesnenūñ tağ ile esfeli mā-beyninde olan bu‘d-ı mesāfedden ve daħı eger şuyuñ yüceliği tağūñ esfelin görmesinden māni‘ olmasaydı görünürdi ve lākin māni‘ olmağla görünmedi. İllā bu kadar vardur ki kürre-i mā‘nuñ istidāresi şahīḥ degüldür. Zīrā Haķ Celle ve ‘Alā ḥazretleri vaķtā ki idāre-i ezeliyye-i ‘aliyyesi ta‘alluķ eyledi ise ki rüy-ı zemīnde ḥayvānāt-ı berrī ve insān ‘ayş u ‘işret idüp ta‘ayyüş eylemez. İllā hevāda ve rüy-ı zemīnde ta‘ayyüş ider. Zīrā bunlarūñ cümlesi teneffüs idüp ‘işret idemezler. Ol ecilden ķudreti naķā‘ışdan mu‘arrā vü müberrā olan ḥazret-i Allāh-ı ‘azīmu’ş-şān luṭf-ı İlāhiyyesinden rüy-ı zemīni zāt-ı tazārīs-sāhib ki şudan yüce ḥalk eyleyüp icād eyledi tā ki saṭḥ-ı kürre-i arz ba‘z maħalli şu üzre olup tā ki ḥuşūnāt (...) şāhibi olup qarārgāh u çerāgāh-ı ḥayvānāt u benī-ādem ola ve bu yerlerūñ ve tağlarūñ şu içinden çıkması kürre-i māya ve kürre-i arz māni‘a olup kürreviyetden bunları çıkarmazlar. Ba‘dehū Allāh-ı ‘azīmu’ş-şān ol tazārīs-i çerāgāh-ı ḥayvān-ı berrā için maħal eyledi ve bu tazārīs alçaķlı ve yüceli eyledi. Ve bu erkān-ı ‘anāşırdan her birisi kendi ḥayyızinde olup ve āḥırūne ‘unşuru muḥīṭ olur. İllā bu kadar vardur ki şu ‘unşuru ve kürresi degül zīrā kürresi kürre-i arz bi-tamāmiha ihāṭa eylesine ‘ināyet-i İlāhiyye-i şamedāniyye’l-maşlahat māni‘a oldu tā ki ol açık olan yerlere ḥayvānāt qarārgāh ittihāz eyleyüp anlara qarārgāh ola. Nitekim aña müte‘allıķ olan ba‘z hūkm zıkr itdük ve ma‘lūm olsun ki şular iki kısma münķasım olur. Bir kısmı şīrīn olun ṭatlu olur ve bir

kısmı şüre olup acıdır ve bunların her birisinin 'aleme bir fâ'idesi vardır ki âhirüne de ol fâ'ide bulunmaz ammâ şüre

[152a]

olup acı olan şuyun şureligi yerlerin eczâ'sındandır ki ol yerlere Şems'ün harâreti ziyâde te'sîr idüp ol yerleri i hrâk idüp ve şu dağı ol muhterika olan toprağa karışınca ol toprak ol şuyı acı ve şüre kılar. Bi'l-farzı ve't-takdîr. Eger ol şu tatlılığı üzre bâkî kalsa idi bu kez te'sîr-i Şems'den ve çok durmasından ol şu mütegayyir olup anda râyiha-i kabîha hâşıl olurdu. Zîrâ tatlı şuyun şanındandır ki çok durmadan ve te'sîr-i Şems'den çokmak ve çokduğu gibi rûzgârlar ol kokuyu etrâf-ı arza dağıdurlar. Bu kez ol râyiha hevâya sirâyet idüp hevâyı ifsâd ider ve ol ifsâd-ı hevâ tâ'una tebdîl olun bunca hayvânâtuñ helâkine bâdî bü bâ'îş olur. Bu kez hikmet-i İlâhiyye iktizâ itdiği bunca deryâlar acı ola tâ ki bu fesâda bâ'îş ü bâdî olmaya ve şuyun şüre ve tuzlu olmasının fevâ'idindendir, içinde dürr vücûd-pezîr olup vücûda gelmek ve 'anber ve gayrısı niçe şeyler deryâ içinde vücûd-pezîr olup vücûda gelüp celb idüp götürürler. İn-şâa'llâh 'an-ķarîb bunların cümlesinin bahşleri gelür ve dağı cevâhir-i arzdan tuzlu şuyula muhallî olup ikisinin ictimâ'ından hamâ'et ki siyâh çamurdur, edvâ'-i müşkileye ve eskâm-ı 'azîme için şifâ vü devâdur, ta'bîre gelmez ve mâ'-i zemcem ki ne deñli emrâz-ı mütefavite var ise cümlesine şifâdur. Hattâ ki dinilmişdür ki etibbânun devâ itdiği şeyleri cümlesi cem' olsa mâ'-i zemzemün içmesiyle hâşıl olan devânun anca bir cüz' olurdu ve ammâ tatlı şuyun fâ'idesi şarâb idüp içmekdür ve bunca hayvânâtuñ beķası tatlı şuyudur ve bu tatlı şuda bir kuvvet-i câzibe vardır ki her ne deñli ma'ûmât var ise içine ilkâ olup bırakılınca cümlesinin ta'amın maşş idüp cezb ider. Aşlâ ol ma'ûmâtda halâvet ü humûzâtdan bir şey terk itmez ve tatlı şu her ta'amı ve her levni kabûl ider ve anuñ bir levni yokdur. Neye ķorsañ anuñ levniyle mülevven olur ve dağı Allâh-ı 'azîmü's-şânun luţflarınınuñ 'acâ'ibâtındandır ki insânun me'külin ve meşrûbın halk eylediğinin ekşeri ğı zâyâ şâlih olmaz. İllâ terbiyeden soñra şâlih olur. Ammâ şu degül. Zîrâ şuya her hayvân ve her şey muhtâcdur ve 'umûm hâcet vardır. Ol ecilden Allâh-ı 'azîmü's-şân şuyı bir vech üzre halk eyledi ki mu'aleceye ve terbiyyeye tevaķkuf idüp muhtâc olmaya ve yine Allâh-ı 'azîmü's-

[152b]

şânun luţf-ı İlâhiyyesi ve 'inâyet-i şamedâniyyesindedür ki tatlı şular tuzlu şudan peydâ idüp ihrâc itmesi. Nitekim Şems rûy-ı deryâya müstevlî olup anuñ harâreti deryâyâ te'sîr idüp anuñ te'sîrinden bu hârlar ve bulutlar mün'aķid olup ve tuzlu deryâlardan kırbalar gibi toplup ba'dehû iştîdâd-ı harâretten semâyâ mürtefi'a olup ve rûzgârlar ol bulutları Allâh-ı zû'l-celâl murâd itdiği mevâzi'de sevķ idüp ba'dehû ol bulutlardan yağmur şuların ol mevâzi'lere

āheste āheste inzāl idüp şuvarması ve andan zā'ide olan şuları enderün-ı cibāl ü arāzide der-
 hazîne idüp gūn-ā-gūn bñarlardan ve çeşmelerden izhār eyleyüp 'āmmiye vech-i kifāyet-i
 vech üzre ve şuları ol senede iħrāc idüp bezl eyledi. Ba'dehū yine sene-i ātiyede bu minvāl-i
 meşrūh üzre maħlūkātuñ 'ayş u 'işretleri için taqdīr idüp ta'yīn eyledi. Bi'l-farzı ve't-taqdīr
 şu içmek ve 'aşşuñ def' itmek için eger insān tedbīr ile tatlu şuyı tuzlu şudan çıkarmak olsaydı
 bu tedbīre mā'il olup çıkarmasında 'azīm zahmetler ve meşakkatler görürdi. Zāt u şifātında ve
 ef'ālinde şānı 'azīm ve ihsān-ı bī-nihāye keşīr olan Allāh-ı 'azīmü'ş-şānı tenzīh iderüm. **Faşlu
 fī şayrūreti'l-baħr fī cānibün mine'l-arz:** Bu faşl baħruñ arzuñ bir cānibinde olmasın beyān
 ider. Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ 'acā'ib-i şun'-ı İlähiyyesindendir ki ba'z arzuñ yüzünden şuyı ki
 çekilmesi ve illā eger şun'-ı İlähiyye olmasıdır, belki emr-i ṭabī'i olsaydı iktizā iderdi ki
 yeryüzün cem'en şu ihāta idüp kaplaya. Bi'l-farzı ve't-taqdīr böyle olsaydı cilvegāh-ı
 hayvānāt ve inbāt-ı nebātāt için maħal olmayup zıkr itdügümüz hikmet-i İlähiyye bātıl olmağ
 lāzım gelürdi. İmdi tedbīr-i şun'-ı İlähiyye iktizā itdi ki merkez-i Şems ile merkez-i arzuñ mā-
 beyninde muħālefet ola tā ki Şems arzuñ bir cānibinde qarīb olup ve bir cānibine ba'ide ola.
 İmdi ol nāhiye-i arzıñ Şems aña qarīb ola, ol semtūñ şuyı sıcak olur ve şuyūñ şānındandır ki
 kaçankim ısıcağ olsa ısıcağ olan semte çekilüp buħār olup bu kez ol şuyūñ yerine şu hücüm
 idüp yerine ziyāde ile şu gelür. Bu tarafa şu gelince öbür taraf ki muķābildür, şudan hālī olup
 zāhire olur. İmdi ma'lūm oldu ki Şems'e qarīb olan cānib, cānib-i cenūbdur.

[153a]

ve Şems'den ba'ide olan cānib, cānib-i şimāldür. Ol ecilden cānib-i cenūb baħr olup mevc-zen
 deryālara oldu ve cānib-i şimāl ise berr [ü] beyābān olup 'işretgāh u cilvegāh-ı hayvānāt oldu.
 Tā ki hikmet-i İlähiyye-i şamedāniyye tamām olup maħlūkāt mevcūd olup ve mevcūd olduğı
 hāl üzre dağı emr-i 'ālem muntazam oldu. Tebāreke mübdiye ve tebāreke münşiye. Ve ma'lūm
 olsun ki cānib-i şimālīde vech-i arz üzre görünen deryālar bir alay deryālardur ki niçe içinde
 mīşā [vü] büstānlar ve niçe yüce tağlar vardır ki hālīcler ile ve yāhud bātınında bir alay
 menfezler ile ba'zısı ba'zısına muttaşıludur ve dağı bu deryālar içinde bī-hisāb cezīreler
 vardır ki kimisi büyük ve kimisi küçük. Ve ol cezīrelerūñ ba'zısı nās ile ma'mūr [u] ābādān
 olup içinde mezra'alar ve şehristān ve memālik ve köyler vardır. Ve ba'zı cezīreleri deşt ve
 çöller ve tağlar ve mīşezārlar vardır ki anlarūñ içinde bī-hisāb sibā' u vühūş ve gūn-ā-gūn
 hayvānātlar vardır ki anlarūñ 'adedin bilmez. İllā Allāh-ı 'azīmü'ş-şān bilür ve dağı bu
 cezīreler ba'zısının ortasında dağı deryālar vardır, kimisi büyük ve kimisi küçük. Anlarūñ
 şuyı dağı ba'zısının şīrīn ve ba'zısının şüre ve içlerinde 'acībetü'l-eşkāl hayvānāt vardır ki
 bir şeye kıyās olunmaz. İn-şāa'İllāhu Te'alā ba'zısının şerhin beyān iderüz. **Faşlu fī aħvālün
 müte'arızı'l-biħār:** Bu faşl deryā için 'arıza olan aħvāl beyān ider. Ma'lūm olsun ki

deryālaruñ niçe aḥvāl-i muḥtelifesi vardır. Meşelā şuları mürtefi‘a olmağ gibi ve daḥı medd ü cezr olmağ gibi ve daḥı fuzūl-i erba‘ada ve evā‘il-i şühūrlarda ve evāḥirlerinde ve sā‘āt-i leyl ü nehārda bu evkār-ı muḥtelifelerde deryālaruñ şuları cūş u ḥurūşa gelmesi gibi. Ammā deryālaruñ şularınıñ mürtefi‘a olmalarınıñ sebebi tāb-ı Şems‘dendir. Kaçankim Şems‘uñ ḥarāreti şular üzre müstevlī olup ol şularda te‘şīr eylese bu kez ol şuları tāb-ı Şems talṭif idüp ve ol ḥarāret şu içinde ḥulūl idüp ol ḥulūl sebebiyle şu müteḥalḥüle olup mürtefi‘a olur ve olduğı mekāndan evsa‘ mekānı taleb idüp ba‘zısı ba‘zısın şiddet ile ḍarb u def idüp cihāt-ı ḥamseye aqmağā şürū‘ idüp ki birisi maşriḳdur ve birisi mağribdür ve birisi cenūbdur ve birisi şimāldür ve birisi fevḳdür. Ve ol deryālaruñ sevāḥilinde vaqt-i vāḥidde riyāḥ-ı muḥtelife ḥāşıl olup peydā olur. Ḥükemā deryālaruñ şuları mürtefi‘a olmasında

[153b]

beyān itdükleri esbāb bunlardır ve ammā ba‘z deryālaruñ medd ü cezri ol daḥı kameruñ irtifā‘ındandır. Ḥükemā zu‘m idüp didiler ki bu deryālaruñ қа‘rında ki dibleridür, niçe şāḥre-i ‘azīmeler vardır ki kaçankim kamer ol biḥārlaruñ saḥ üzre müstevlī olup işrāḳ eylese bu kez kameruñ şu‘ā‘ınıñ maṭāriḥ-i tābları ol taşlar ve қа‘r-ı deryālarda vāşıl olur. Ba‘dehū ol tāb-ı kamer ol taşlardan müterāci‘ olup mün‘akis olur ve anuñ in‘ikāsından ḥarāret peydā olup vücūd-pezīr olur ve ol ḥarāret şuyı teşḥīn idüp kaynadur ve kaynamasından şular talṭif olunup muḥtelife olup kaynadur ve olduğı mekāndan evsa‘ mekānı taleb idüp sevāḥillerine temevvüc idüp ba‘zısı ba‘zısın def‘-i şedīd ile def‘ ider ki şūtūṭ deryālara cereyān ider. Vaqtā ki def‘-i şedīd mütenāhiye olduğı gibi şu cereyāndan nihāyet bulup mekān-ı evveline ḳahḳara ile rücū‘ idüp cezr ü medd ḥāşıl olup peydā olur ve bu ḥālden deryālar ḥālī olmaz. Mādām ki kamer vasaṭ-ı semā cānibine mürtefi‘ ola, kaçankim kamer inḥitāta şürū‘ eylese deryālaruñ şuları ḡaleyān eylemeden sākine olup ve eczā‘ bāride olup ḡalīz olur ve kendü mekānına mürāca‘at idüp ‘ādet-i ḳadīmesi üzre enhār-ı cāriye olur ve bu ḥālden ve ḳarārdan zā‘il olmaz. Tā ki kamer ufḳ-ı ḡarbiyeye bāliḡ olunca bāliḡ olduğı gibi yine ufḳ-ı şarḳiyyeden ‘ādet-i ḳadīmesi üzre medde şürū‘ ider ve bu ḥāl üzre olmadan zā‘il olmaz. Tā ki kamer veted-i arza bāliḡ olunca bāliḡ olduğı gibi medd daḥı nihāyet bulup müntehī olur. Ba‘dehū kaçankim kamer veted-i arzdan zā‘il olsa şular daḥı rücū‘a şürū‘ ider tā ki kamer ufḳ-ı şarḳiyyeye bāliḡ olunca medd ü cezrde ḥükemānuñ ḳavli budur ve ammā deryālaruñ heyecān eyleyüp cūş u ḥurūşa gelüp kaynaması bi-‘aynihi insānuñ bedeninin aḥlāṭına ki şafrā ve sevdā ve dem ve balḡam, bunlaruñ kaynamasına müşābih olup beñzer. Zīrā sen demi ḡalīb olan kimesneyi ve yāḥud şafrāyı ve yāḥud balḡamı ve yāḥud sevdāyı olan kimesneleri görürsün ki bir vaqtde ḥılt ki bunlaruñ birisidür, kaynar. Ba‘dehū azar azar ve āheste āheste sākine olur ve daḥı deryālar

içün hālā fihālā māddeleleri vardır. Kaçankim bir māddesi kaviiye olur. Heyecān daḥı hāşıl olup deryāda cūş u ḥurūş peydā olur. Ba‘dehū āheste āheste sākın olur ve وَدَعَبَرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

[154a]

فَالْبَعْرُ يَكُونُ الْمَدَّةَ تَرْتَفِعُ رِجْلُهُ وَيَكُونُ الْحِزْرَ Ya‘nī nebiyy-i muḥtār şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem medd ü cezr aḥvālın ‘ibāre-i laṭife ile ta‘bīr eyleyüp sa‘ādetiyle buyurdılar ki deryālar üzerine müvekkel olan melegüñ ayağın deryālar içine vaz‘ idüp koyınca medd vücūd-pezīr olup vücūda gelüp hāşıl olur. İmdi biz daḥı ‘avn-i İlāhī ile bu muḥaddimedede deryālarıñ hey‘etin ve daḥı rüy-ı zemīn üzre olmasınūñ vaz‘ın ve daḥı ba‘zısınıñ ba‘zısına keyfiyyet-i ittişālın ve cümlesinūñ baḥr-ı muḥīte vāşıl olmasınūñ Allāh-ı ‘azīmü’ş-şāndan mu‘āvenet taleb itdügümüz ḥalde zıkr itmege şürü‘ idüp ‘azīmet itdük. وَبِأَنَّهُ الْعَوْنُ وَالْإِعَانَةُ لَا تَجِبُ حَتَّى لَا تَعْبُودَ سِوَاهُ **Faşlu fī zikri’l-baḥrū’l-muḥīṭ:**

Bu faşl baḥr-ı muḥīṭ beyān ider. Baḥr-ı muḥīṭ ise bir baḥr-ı ‘azīmdür ki ne deñli sā‘ir deryālar var ise cümlesinūñ aşlı ve māddesidür ve bu baḥruñ öbür tarafında olan sevāḥil [ü] kenārları ma‘lūm degüldür ve Ka‘bü’l-aḥbār raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretleri buyurur ki Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ‘azametiyle yidi deryā ḥalk eyleyüp icād eyledi ve bu yidi deryānuñ evvelkisi mecmū‘-ı rüy-ı zemīni ihāta eyleyen baḥr-ı muḥītdür ve daḥı ismine Buntuş dirler ve bu baḥr-ı muḥītüñ verāsında bir baḥr daḥı vardır. Bu baḥr-ı muḥīte ihāta eylemişdür. İsmine Kıblış dirler ve daḥı bu baḥruñ verāsında bir baḥr daḥı vardır. Ol baḥr Kıblış ihāta eylemişdür. Anuñ ismine Aşamm dirler. Ve daḥı baḥr-ı Aşamm’uñ verāsında bir baḥr daḥı vardır. Bu baḥr-ı Aşamm’ı ihāta eylemişdür. Anuñ ismine Bākī tesmiye iderler ve bu baḥr-ı Bākī deryālarıñ āḥiridür ve cümlesin ihāta eylemişdür. Ve bu deryālar her birisi muḥaddemin ihāta eylemişdür ve rüy-ı zemīn üzre seyr eyleyüp gördüğü deryālar cümlesi bu baḥrdan bir ḥalīc pāyesindedür ve bu deryālarıñ içinde envā‘ [u] gūn-ā-gūn maḥlūkāt vardır ki ‘adedin ve envā‘ın bilmez. Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bilür. Ebū’r-reyhān el-Ḥ‘ārezmī buyururlar ki şol deryā ki mağrib-i zemīnūñ ma‘mūrlarında ve sevāḥil-i bilād-ı Endülüs’de vāki‘ olmuşdur, ol deryāya baḥr-ı muḥīṭ tesmiye iderler ve bu baḥruñ içine ve nihāyetine girilüp varılmaz ve lākin sāḥiline qarīb yerlere girilüp seyr olunur ve bu baḥr mağrib-i zemīni ma‘mūresinden ve sāḥil-i bilād-ı Endülüs’den şimāl cānibine uzanup

[154b]

ol baḥrdan mānend-i ḥalīc münfaşıl olup ayrılır. Yūnānīyīn katında Buntuş dimekle ma‘rūfdur ve ğayrılar katında baḥr-ı Trabzon da dimekle ma‘rūfdur. Ve zamānumuzda Akdeñiz dimekle ma‘rūfdur. Ve ol deñiz Konstantınıyye ḳal‘ası dibinde geçer ve baḥr ğāyetü’l-ğāye mütezā‘iḳ olup sıkışur ve teng olup uzanur. Tā ki baḥr-ı Şām’a vāki‘ olur ve

yine şimāl cānibine arz-ı Şaḳālebe'nüñ muḥāzātında mümted olup uzanur be andan bir ḥalīc-i 'aẓīm münfaşıl olup şimāl Şaḳālebe'de bu taḳdīrce mümted olup uzanur ki tā arz-ı Bulḡār-ı müslimīne ḳarīb varınca ve ol baḥr Būreng dimekle ma'rūfdur. Ba'dehū ol baḥr münḥarīf olup cānib-i şarḳa meyl idüp ve daḫı sāhil-i baḥr ile Aḳşā-yı arz mā-beyninde niçe yerler ve taḡlar vardur ki bir kimesne ol yerleri ve taḡları bilmez ve meskūne daḫı degüllerdür ve ol baḥr bu ḥāl üzre zāhib olup gider. Tā ki arz-ı Şīn'üñ aḳşā'sınuñ verāsında cebhetü'ş-şarḳa müntehī olup bālīg olunca zīrā bu mevāzi'lerinüñ cümlesi meskūne degüldür. Ba'dehū yine ol baḥrdan bir ḥalīc müteşā'ib olup münfaşıl olur ki ol ḥalīc ol baḥruñ ḥalīclerinüñ eñ a'zamıdır ve baḥr-ı Oḳyānūs her ḳanḳı arzda mevcūd olup bulunursa ve ol arz ol deryāyı cāzibe olursa ol arzuñ ismiyle ol baḥre tesmiye iderler. İmdi ibtidā baḥr-ı Şīn'dür, ba'dehū Hind'dür. Ba'dehū bu baḥrdan iki büyük ḥalīcler ayrılıp münfaşıl olur. Birisi baḥr-ı Fārs'dur ve birisi baḥr-ı ḳulzūmdür. Ba'dehū bu baḥr müntehī olup nihāyet bulur ve baḥr-ı Berīr dimekle meşhūr bir baḥre vāşıl olup nihāyet bulur ve yine bu baḥr 'Aden'den mümted olup uzanur tā Sefāletü'z-zenc'e varınca. Ve bu deryāyı bir vechle seffine tecāvüz idüp çekmez. Zīrā ḡāyetü'l-ḡāye ḥaṭer-nāk olup muḥātarası çoḳdur. Ba'dehū yine bu baḥr müntehī olup vāşıl olur. Şol taḡlara ki cebel-i ḳamer dimekle meşhūre olup Nīl-i Mışr'üñ başı daḫı andan zāhire olup ḳaynar. Ba'dehū ol baḥr arz-ı Sūdān-ı maḡribe nihāyet bulup vāşıl olur. Ba'dehū bilād-ı Endülüs'e ve baḥr-ı Oḳyānūs'a gelüp vāşıl olur ve daḫı bu deryālarda ol deñli cezīreler vardur ki anları bir kimesne bilmez, illā Allāh-ı 'aẓīmü'ş-şān bilür ve ammā şol cezīreler ki ḥalā'ıḳ ki insāndur ol cezīreler bālīg olup vāşıl ola ve niçesinde sākin olup ma'mūre ola.

[155a]

Ol cezīreler daḫı çoḳdur ki her birisi kimisi yigirmi fersaḥ ve kimisi yüz fersaḥ ve kimisi biñ fersaḥ. Ve ol cezīrelerden meşhūre olan cezīre, cezīre-i Ḳıbrıs ve cezīre-i Saḳız ve Rodos ve Girid ve Şaḳālebe ve İstānköy ve bu baḥruñ cānib-i cenūbīsinde olan cezīreler cezīre-i zencdür ve cezīre-i Serendib'dür ve baḥr (?) ve cezā'irü'd-Debīcāt ve cezā'irü'z-Zābic'dür ve ammā baḥr-ı Ḥazar didükleri baḥr ol baḥrū'l-ḥazar baḥr-ı muḥīṭe muttaşıl degüldür. Ve illā sā'ir baḥrlardan birisine daḫı muttaşıl degüldür ve kendü zātında müstedīrdür. Bi'l-farzı ve't-taḳdīr eger bir kimesne sāhilinden eṭrāfın ṭolanmaḳ murād idinse bir māni' anı men' itmez ise dā'iren-mādār ṭolanur. Vallāhu a'lem. Ḥaḳīḳatü'l-ḥāl ḥariṭa didükleri 'ilm bunları beyān ider. Ve baḥr-ı mezkūruñ şureti budur.

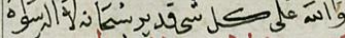

Ḥikāyet 'an-İskender: Semerḳandī raḥmetu'llāhi 'aleyh kendü kitābında İskender-i zū'l-ḳarneynden ḥikāyet ider. Zīkr itdi ki İskender-i zū'l-ḳarneyn vaḳtā ki Ḳāf'dan Ḳāf'a mālik oldu ise murād itdi ki baḥr-ı muḥīṭüñ verāsında sāhil ü kenāresin bilüp ma'lūm idine.

[155b]

Bu kez bir büyük sefîne bünyād idüp içine cemī'en şu ile zaḥīre taldurdu ve her lisāndan bilür bir ādem ḳodı ve bir rivāyetde her bir ādem kırık lisān bilmek üzre içine taldurdu ve ḳapudānına tenbīh idüp emr eyledi ki bir sene-i kāmīle deñli rāst seyr idüp toğrı gideler ve ola ki bu baḥruñ aḥvāli ve yāḥud mā-verāsından ḥaber-i āgāh olup ḥaberdār olalar. Ḳapudān daḥı sem'an ve ṭā'aten diyüp emre inḳıyād idüp bir sene deñli ol baḥruñ içine dalup revāne olup gıtdiler. Aşlā rüy-ı deryādan bir ğayrı şey görmediler. Şāfi ḥaber almağıla mā-beynlerinde iḥtilāf vāḳi' oldı. Kimisi didi ki zād [u] zaḥīremüz ve şuyumuz dökünmege yüz tıtdı. İmdi ma'lūm budur ki şımdenşoñra geriye rücū' idüp dönme ve kimisi zād [u] zaḥīre ve şuyumuzda tedbīr itmek mümkündür taḳlīl itmekle imdi bir ay deñli daḥı gidelüm. Ola ki bir kenāra ve yāḥud bir şāfi ḥabere nā'il olaydı ki pādişāhuñ yanında ḥıdmetümüz mānend-i serāb olmasun. Belki bir ecr-i cezīle nā'il olayduñ diyüp bu rāyı tercīḥ idüp bir ay deñli daḥı seyr idüp gıtdiler. Ba'dehū 'avdet idicek bir maḥalde bir sefîne görüp ol sefīneyi ḳaşd itdiler. Ol sefîne daḥı anları ḳaşd eyledi. Ol iki sefîne biribirine ḳarın virüp muḳārin olunca kelāma ser-āğāz idüp söyleşdiler. Aşlā bunlar biribirinüñ kelāmın fehm şdüp añlayamadılar. Bu kez biribirlerinden işāret ile anlar bunlara bir 'avrat ve bunlar anlara bir erkek virüp vāḳi'-i ḥāli beyān idicek ol 'avrat bir ere tezvīc idüp virdiler. Tā ki andan evlād vücūd-pezīr olup vücūda gelür ve ḳābil-i ḥiṭāb olup andan ol sefīnenüñ ḥaberine nā'il olup vāşıl-ı merām olalar. Ba'dehū niçe zamāndan şoñra ol 'avratdan bir evlād vücūda gelüp ba'd-ı zamān ḳābil-i ḥiṭāb daḥı oldı. Zīrā ebeveyninüñ lisānın öğrenüp tercümān olmağıla isti'dād [u] liyāḳat taḥşīl eyledi. Ba'dehū ol evlād daḥı anasına eyitdi ki: "Ey cān māderüm! Senüñ aşluñ nedür ve ne cānibden geldüñ? Ve ne şey için gelüp ve kimüñ emri ile geldüñ?" diyüp su'āl olunca māderi daḥı cevāb diüp eyitdi ki: "Ey nūr-ı dīdem. Biz daḥı bir alay maḥlūḳız ve bizi ulu pādişāh irsāl idüp ve cā'ize

[156a]

iḥsān u iḳrār idüb eyitdi ki şu deryānuñ verāsında varuñ görüñ bir kenāre ve sāḥil ve maḥlūḳat var mıdur, yoḥsa yoḳ mıdur; bize şāfi ḥaber getürüñ. Sizlere bu ḥıdmet muḳābelesinde çok iḥsān cā'ize iderüm, diyüp bizi irsāl eyledi. Biz daḥı niçe zamān deryāda gezüp bir şey görmeyüp illā deryā gördük. Ha şımdı dönelim dirken nāğāḥ bir gemi gördük. Ol gemi bizi ḳaşd idüp ve biz daḥı anı ḳaşd idüp biribirümüz ile cem' olduk. Ne anlar bizüm sözümüz fehm idüp añlayabildiler ve ne biz anlarıñ sözün fehm idüp añlayabildük. Bu kez biz mā-beynümüzde ḳur'a tıutup ki birisin virmek için ḳur'a benüm ḥişşeme düşdi. Bu kez beni virüp yerüme bir ādem aldılar." Evlādı su'āl idüp didi ki: "Ey cān māder! Ol cānibde mülk ü māl ve

cāh [u] memleketler ve şāh u padişāhlar var mıdır?” diyecek anası cevāp idüp eyitdi ki: “Ey nūr-ı dīdem! Sizüñ pādişāhuñuzdan dağı ulu pādişāhlar ve sizüñ il⁶⁶ ü memleketlerden dağı büyü[k] il ü memleketler vardur ve sizüñ halkuñuzdan dağı ziyāde vü ekşer ḥalā’iķ vardur ve Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bu ḳavlüñ şihḥatine a’lemdür. Eger ḳudret-i Allāh’da müsteb’id degül ise de Faşlu fi Cezā’irün baḥri’ş-şīn ve remzü’l-‘acāib: Bu baḥr-ı Şīn didükleri deryā baḥr-ı muḥīte muttaşıldur. Cānib-i şarḳdan şürü’ idüp uzanup baḥr-ı Ḳulzüm’de nihāyet bulur ve Ḳulzüm’dē cānib-i ğarb mümted olup uzanur ve ‘ālemde olan deryālardan bundan büyük deryā yoḳdur. İllā baḥr-ı muḥīṭ vardur ve bu deryānuñ mevcleri ğāyetü’l-ġāye çoḳdur ve ıztırābları ğāyetü’l-ġāye ‘azīmedür ve kendü zātında ğāyetü’l-ġāye derindür. Ka’be’l-aḥbār ḥazretleri buyururlar ki bu deryāya Ḥazar İbn Ümeyl biraz nefer ile rākib bindi. Vaḳtā ki Herkende-nām maḥale vāşıl olup bālīg oldı ise kendi aşḥābına eyitdi ki: “Beni bu maḥalde bu deryāya aşığa şalivirüñ.” Anlar dağı tā’at idüp aşığa şalivirdiler. Birḳaç ğün ve gice deryā içine nüzül idüp aşığa gitdi. Ba’dehū yine yukāru şu’ūd idüp çıķdı. Aşḥāb kendine eyitdiler: “Bunca deryā içine gitdüñ, ne gördüñ?” Cevāb virüp eyitdi ki: “Beni bir melek istiḳbāl idüp ḳarşuladı ve baña eyitdi ki ey aşığa şalivirilmiş kimesne, nereye gidersin, ben dağı cevāb

[156b]

virüp ol melege didüm ki bu deryānuñ derinliĝin bilmek murād iderüm. Ol melek dönüp baña cevāb virdi ki ne keyfiyyetle bu deryānuñ ‘umḳın bilseñ gerek. Ma’a-hāzā ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām ve ‘alā nebiyyinā zamān-ı sa’ādetinde bir kimesne bu deryānuñ bu maḥallinde vāķi’ olup ilā-hāzāi’l-ān dibine bālīg olup vāşıl olmamışdur ve ol zamāndan bu ana gelince üç yüz senedür bunu işidüp görince şu’ūda ‘azīmet idüp döndümve baḥrı olan kimesneler cevāb idüp eyitdiler ki bu baḥr-ı Herkend’de medd ü cezr vardur. Baḥr-ı Fārs’de olduĝı gibi. Ve keyfiyyet-i medd ü cezr birḳaç def’a beyān eyledük. İ’ādeye ḥācet yoḳdur. Ve ba’z ḥükemā didiler ki medd ü cezrüñ sebeb[i] budur ki arz kürre-i müstedīredür. Baḥr ise kürre-i muḥīṭdur. Ve ḳamer ise miḳdār-ı leyl ü nehārda bunlaruñ cümlesi üzerine ṭulü’ idüp müstevlī olsa gerekdür. İmdi her bār ki ḳamer ḥareket idüp müteḥarrik ola. Elbette bu baḥruñ bir mevzi’ isinüñ ḳatında tāli’a olur ve bu mevzi’ dağı bir mevzi’-i āḫirüñ vasat-ı semāsi olur ve bir mevzi’-i āḫire dağı maĝrib olur ve bir mevzi’-i āḫire dağı veted-i arz olur. Ol ecilden bir ğünde ve bir gicede deryāda aḥvāl-i muḥtelife vücūd-pezīr olup ḥāşıl olur. Ebu’r-reyhān Ḥārezmī Āşār-ı bāķiyye tesmiye itdiĝi kitābında didi ki: “Deryā-yı Şīn ḳaçankim ḥareket-i heyecāna ḳarīb olsa ‘alāmet budur ki deryānuñ dibinden rüy-ı deryā üzre māhīler zuḥūr ider.

⁶⁶ Metinde “ilü” şeklinde yazılmış. (vav harfi fazladan yazılmıştır) “il” şeklinde düzeltili.

Bunuñ ile cūş u ħurūşa istidlāl iderler ve kaçankim sükūtı qarīb olsa ‘alāmet budur ki yanlarında bir gūne tūyūr-ı meşhūre varımış. Anuñ beyzası eṭrāf-ı leb-i deryānuñ çamurları arasında bulunup yumurtlayup yumurtası olmağıla sükūnına istidlāl iderler ve bu tūyūr dağı ašlā vech-i arz üzre tayerān itmeyüp dā‘imā rüy-ı deryā üzre tayerān iderimiş. Ve bu baħruñ içinde ol deñli cezīreler vardur ki ‘add idüp iḥşāya gelmez ve bu deryādudur ki mā‘ū’l-‘azbda olan incüler olup dāneleri küçük olur ve bu deryānuñ ba‘z cezīrelerinde altun kabri olup ve içinde ‘acībetü’l-eşkāl ħayvānlar vardur ve bu baħrda dūr ve cevāhir ma‘denleri vardur ve bu deryāda durdur didiler ki girdābdur, şu içinde dā‘imā devr ider. Kaçankim içine bir sefīne vāki‘ olup düşe, andan bir dağı çıkmaz. Bu deryāda bize

[157a]

‘alemi vāşıl olan ba‘z cezīreleri zıkr idüp beyān idelüm. **Faşlu fī Cezā‘irün baħri’ş-Şīn:** Bu baħruñ cezīreleri bī-ħadd ü bī-ħisābdur. Ve lākin ba‘zı meşhūredür ve ħalk dağı anlara bālig olup vāşıl olurlar ve meşhūre olan cezīrelerdendür. Cezīre-i Zābic ve bu cezīre bir ulu ve ‘azīme cezīredür ki bilād-ı Hind’uñ nihāyeti vāki‘ olan ħudūd-ı Şīn’de vāki‘ olmuşdur ve Zābic cezīresinuñ pādişāhına Melik-i Mihrāc tesmiye iderler. Muħammed bin Zekeriyā er-Rāzī dir ki Mihrāc olan pādişāhuñ bir maḥşūş destesi vardur ki her günde gerekdür ki ol destiyi altun ile pūr eyleyüp taldura ve tāmām ol desti iki yüz menn ile tolar imiş. Ba‘dehū ol altunı kerpiç idüp şu içine tarḥ idüp atılır imiş ve anuñla mā-beynlerinde tefāhūr iderler imiş ve ol yeruñ şuyı nebātı mānend-i [müs]je ki çuvaldızdur, anı inbāt ider imiş. İbn Faḳīh dir ki bu cezīre-i Zābic’de bir alay ħayvānāt-ı ġarībetü’l-eşkāl seyr eyleyüp gördüm ki ġayr mevzi’lerde ol ħayvānātuñ mişlin göremedüm . Ol ħayvānātdan ba‘z nev‘i sinnevre ki kediye müşābih olup ve anuñ iki kanadları var ki ħuffāş ki yarasadur, anuñ kanadları gibi kıyruğundan kılağı dibine varınca nümāyān olup zāhir olmuş. Şūreti budur. Ve yine dir ki ol cezīrede bir gūne ħayvān gördüm ki tağ baķarasına müşābih olup beñzer ve anuñ levni dağı aḥmer olup beyāz ile noḳtalanmış ve anuñ laħmı ħumūzete mā‘il olup ki ekşimil dimekdür ve yine dir ki ol cezīrede fāre-i miskī gördüm ve ol cezīrede bir büyük ‘azīm tağ gördüm ki Naşşān ismiyle tesmiye olunur ve ol tağda ġün-ā-ġün büyük yılanlar vardur ki büyüklükde cāmūsdan belki filden

[157b]

dağı büyükdür. Ve ol ħayvān ki tağ baķarasına beñzer. Şūreti budur. Ve yine dir ki ol cezīrelerde beyāz kırdeler ki maymūnlardur gördüm ki cāmūs ve kibāş ki kıoçlara müşābih olup beñzer ve yine ol maymūnlardan bir nev‘-i aḥerīn gördüm ki göğüsleri beyāz ve arķaları siyāhdur ve yine Zekeriyā bin Yaḥyā bin Ḥaķan dir ki cezīre-i Zābic’de bir alay ħalā‘ik

gördüm ki bunların şüretleri şüret-i insân üzere ve ekl [ü] şüretleri insân ekl ü şüret itdiği gibi yiyüp içerler ve lakin bunlar için ecinneleri ki kanadları olup bir ağacdan bir ağaca tayerân idüp uçarlar. Sâ'ir kuşlar uçduğu gibi ve bir kelâm ile dağı tekellüm iderler ki onların şavt u şadaları şığırcık kuşına beñzer şavt u şadaları ile taşvît iderler. Aşlâ fehm olunmaz ve bunların elvânı kimisi beyâz ve kimisi şarı, her çankı luğat üzere olursa olsun kelâm idüp söyleşürler ve bunların şüretleri karşı şahîfededür. Vallâhu a'lem.

[158a]

Ve yine dir ki ol cezîrede şımf bebgâ ki durredür, gördüm ki kimisi beyâz ve kimisi kırmızı ve kimisi şarıdır. Her çankı luğat üzere olursa olsun kelâm idüp söyleşürler ve yine dir ki ol cezîrede tãvûslar gördüm ki kimisi yeşil ve kimisi arkaç ya'nî siyâh ile beyâz benekleri var ve yâhud beyâz siyâh benekleri vardır. Ve yine dir ki ol cezîrede tıyûrdan bir nev' gördüm ki a'cebü'l-'acâib cüşsesi üveyikden dağı küçük ve burnı şarı ve kaşları siyâh ve karnı beyâz ve ayakları kırmızı ve bu kuş durreden dağı efşâh-lisân olup söyler ve yine Mâhân bin baħrû's-Seyrâfî dir ki ben ba'z-ı cezâ'ir-i Zâbic'de bulunup ve ol cezîrede ziyâdesiyle bî-hisâb gül-i şükûfeler gördüm ki gün-â-gün levniyle mütelevvin, kimisi kırmızı ve kimisi şarı ve kimisi ezrak ki gökdür ve bu elvândan ğayr levnile muttaşîf gördüm. Ben dağı bunların elvân u hey'etlerin ve râyiğaların görüp mebhût [u] mütehayyir olup ezrakî gül-i şükûfelerden bî-hisâb alup bir perde içine koydum. Vaqtâ ki gül [ü] gülistândan çıkup gitmek 'azîmetin idince ol gül-i ezrak ile pür itdigüm perde-i hamrâyı almaçlığı 'azîmet itdüm. Anı gördüm ki ol perde-i hamrâ cemerât-ı nâr ile pür olup yanıyor. Ben mütefekkir olup mütehayyir oldum. Ba'd-ı zamân diğkat idüp nazar idince

[158b]

anı gördüm ki ne deñlü verd-i ezrak var ise cümlesi iħrâk bi'n-nâr olup ve perde-i hamrâya aşlâ zarar itmeyüp kemâkân bâkî tırıyor. Ben dağı anda olan bâğbânlardan ve ğayrısından bu 'acâib ü ğarâ'ibâtından istifsâr idüp su'âl itdüm. Anlar dağı baña cevâb virüp eyitdiler ki Allâh-ı 'azîmü's-şân bu gün-â-gün olan gül-i şükûfeler ve verd-i ğandânda bî-hisâb u bî-nihâye menâfi'-i keşîre ğalk eylemişdür. Ve lakin bu bâğ [u] büstândan iħrâc idüp çıkarması mümkün olmayup belki emr-i muħâldür. Her bâr ki bir kimesne çıkarmacı murâd idinse içinde bir âteş peydâ olup anı iħrâk bi'n-nâr idüp ifnâ ider. Ve yine Muħammed bin Zekeriyâ dir ki bu cezîrelerin 'acâibâtındandır ki şecere-i kâfûr bu şecere-i kâfûr ise bir şecere-i 'azîmedür ki yüz âdem deñli ve yâhud ziyâde sâyesinde sâyelenürler ve mâ'ü'l-kâfûr andan seyelân idüp cereyân itmek için üzerin çizerler ve bu cezîreden esfel ne deñli cezîreler var ise ne deñli mâ'ü'l-kâfûr seyelân idüp cereyân iderse ol şecerenün vasaatında akar ve kıt'a-i kâfûr

ol şecereye nisbet olunur ki ol şecerenüñ şamğıdur. İllā bu kadar vardur ki ol şecerenüñ dāhılinedür. Kaçankim ol mā‘-i kâfūr aḥz olunup alında ol şecere yābis olup kūrur ve meşhūr olan cezā‘irlerdendür. **Cezīre-i Rāmenī:** Bu cezīrenüñ içinde ise ‘acāibāt-ı lā-yuḥşā vü lā-yu‘add vardur. İbn Faḫīh dir ki bu cezīrenüñ içinde ser ü pā bürehne niçe nās gördüm. Kimisi ricāl ve kimisi nisā. Bunlaruñ kelāmları ašlā fehmi olınmaz ve bunlaruñ mesken ü mā‘-verāları ağaclaruñ başlarındadır ve bunlaruñ ecsād u ebdānlarında üzerine ol deñli şu‘ūr u kılları vardur ki cemī‘en bedenlerin ve ‘avretlerin setr idüp k̄aplamışdur ve bunlar daḫı bir ümmetdür ki ‘aded ü iḥşāsın bilmez. İllā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bilür ve bunlaruñ me‘kel ü meşrebleri ne deñlü rüy-ı zemīnde mīveler var ise cümlesin ekl idüp yerler ve insān her ne deñli şey ekl idüp ve şürb idüp içerse anlar daḫı ol şeyleri ekl ü şürb iderler. İllā bu kadar vardur ki gāyetü’l-gāye vahşilerdür ve nāsdan firār idüp kaçarlar ve ba‘z zamānda bunlaruñ ba‘zısı şayd olunup t̄utulur ve ma‘müre olan yerlere celb olunup getirürler. Kendü ḫāline terk idüp k̄oyınca ḫālī olan yerlere bāg u büstān gibi ve yāḫud tağlara firār idüp kaçarlar ve şüretleri

[159a]

budur. Ve yine Muḫammed bin Zekeriyā dir ki cezīre-i Rāmenī’de ser ü pā bürehne niçe nās gördüm ki kelāmları ve sözleri şıgırcık kuşunuñ şavt u şadāsına beñzer ve nāsdan gāyetü’l-gāye mütevaḫḫışdür ve kadd [ü] kāmeleri dörd k̄arışdur. Şu‘ūrları kızıldur. Ağaclar üzerlerine çıkup dururlar. Şüretleri budur.

[159b]

Ve yine dir ki gergedān daḫı ol cezīrededür. Ve bir alay cāmūs vardur ki ašlā ol cāmūsularuñ kuyrukları yokdur ve daḫı şecere-i ḫayzerān bu cezīrededür ve şecere-i baḫam daḫı ol cezīrededür ve bu cezīrede ğars olunup ekilür. Anı görenler didiler ki mīvesi ḫarnūba müşābih keçiboynuzına beñzer ve ta‘amı daḫı k̄arğa düvelegine müşābih olup beñzer ve meşhūre olan cezīrelerdendür. **Cezīre-i Vakvāk:** Bu cezīre, cezīre-i Zābic’e muttaşıldur. Ve cezīre-i Zābic’den cezīre-i Vakvāk’a seyr idüp gitmek nücüm iledür. Ve dirler ki biñ yidi yüz cezīre-i meşhūre vardur ve anlarda olan mīve me‘külleridür. Ve bunu ekl idüp yidükleri gibi deryāda ne deñli māhīler var ise cümlesin ekl idüp yerler ve daḫı karanfil ve nārçıl ve muz cümlesin bunlaruñ ekl idüp yerler ve meşhūre olan cezīrelerdendür. **Cezīre-i Selāmiḫ:** Ve bu cezīreden sūnbül ve şandal ve kâfūr etrāf u eknāfa celb olunup çekilür ve bu cezīreye varanlar z̄ıkr idüp dirler ki ol cezīrenüñ deryāsında bir gūne balıg vardur ki deryādan çıkup ne deñli ağaclar var ise cümlesine şarı olup üzerlerine şu‘ūd idüp çıkar ve ol eşcārlaruñ ne deñli ruḫbātları var ise cümlesin emüp şuvarur ve ol ruḫbātardan sekerān olup ba‘dehū ağaclardan vāki‘ olup düşer. Bu kez ḫalk anı şayd idüp t̄utarlar. Tuḫfetü’l-ğarā‘ib şāḫibi dir ki bu cezīrenüñ ‘acāibindendür

ki bu cezîrede kaynak bînarlar vardır, durmayup kaynar ve yine yanlarında delükleri vardır, тұrmayup ol delüklerüñ içine girüp gâ'ib olur ve delüklerin etrâfında bâkî kalan hacet-i şalda münkalib olup mün'aqid olur ve etrâfında bâkiyye şular gündüzde bâkiyye olursa hacet-i ebyaza mün'aqid olur ve eger gicede vâki' olursa hacet-i esvede mün'aqid olur ve yine cezîre-i meşhûrelerdendir ki cezîre-i kaşr ve ol cezîre-i kaşrda eflâke ser çekmiş bir beyâz köşk vardır. Sefînelerde olan kimesneler ol kaşrı görürler. Kaçankim ol kaşrı görürlerse birbirlerine selâmetle ve rîh itmekle beşâret idüp tebşîr iderler. Ol köşki görenler zıkr idüp dirler ki bir kaşr-ı mürtefi'dür ki gâyetü'l-gâye semâya ser çekmiş bir yüce köşkdür ve içinde ne idügin kimse bilmez ve ba'zılar didiler ki içinde niçe mevt-i meftûne ve bî-hisâb kemük vardır ve zıkr

[160a]

idüp didiler ki 'Acem pâdişâhlarından bir pâdişâh ol kaşra varup bâliğ oldılar. Kendü etbâ'ları ol kaşra dâhil olup girdiler ve lâkin içine giren üzerlerine nevm müstevlî olup ve ecsâmları merhî olup hareketden 'aciz kaldılar. Dışarda kalan âdemler bu hâli gördükde firâr idüp sefîneye girdiler ve köşkdeki olan çalup anda helâk oldılar. Hikâyet olunmuşdur ki İskender-i zü'l-karneyn bu cezîrelerüñ ba'zısında bir ümmet gördiler ki başlar kilâb başları gibi ve dendân [u] dişleri ağızlarından taşraya hâricdür. Sefîneleri görünce çıkup zü'l-karneyn ile muhârebeye şürü' itdiler. Cenk arasında halk uzaqdan leme'an ider bir yüce nûr gördiler. Diğkat idüp görünce baqdılar billürdân âsmâna ser çekmiş bir yüce bî-nazîr kaşrdur. Ve bu kavm тұrmayup ol kaşrdan çıkup çoğalmada İskender-i zü'l-karneynüñ etbâ'ı ol kaşra girmek istediler. Behrâm-ı feylesüf-ı Hindî anları men' idüp didi ki: "Her kim ki bu kaşra girerse üzerine nevm müstevlî olup hürüca mecâli yokdur." Bunlar dağı Behrâm-ı feylesüfdan bu kelâmı işidince ol kaşra girmeden mümteni' olup fâriğ oldılar. Ol kaşruñ şüreti budur. *Vallâhu sübhâne ve Te'alâ a'lem bi's-şavâb.*

[160b]

Cezîretü's-selâse: Tuhfetü'l-garâ'ib dir ki bu üç cezîre birbirine mülâşıkdur. Gicenüñ evvelinden âhirine dek rûy-ı semâdan berç hâşıl olup peydâ olur ve bir cezîrede rîh-i 'Âşaf esmege şürü' itdükde ol deñli şiddetle şürü' ider ki cezîreden bir kimse vâşıl olup bâliğ olmaz ve üçüncü cezîrede seneden seneye varınca yağmurlar yağar, aslâ diñmez ve yine ol cezâ'ir-i meşhûrelerdendir. **Cezîretü'l-beyân:** Ol cezîrede 'urrâtü'l-elvân bir kavm vardır. Hüsn ü cemâlde nazîrleri yokdur. Halkdan korkarlar. Dâ'imâ tağlaruñ depesinde olurlar ve benî-âdemi yerler. **Cezîre-i Sellân:** Ve cezîre-i Sellân didükleri bir cezîre-i 'azîmedür ki dâ'ir-i mādâr-ı devresi sekiz yüz fersahdur ve bu cezîrede cebel-i Serendîb ki Âdem 'alehi's-selâm

bu Serendīb’de ihbāt olundu ve ol cezīrede ayağlarının eşeri vardır ve ziyāretgāh itti hāz olunup ziyāret iderler ve bu cezīrede birkaç pādīşāh vardır. Biribirinin dīn mütedeyyin olmazlar belki her birisinin dīni ayırır ve ol cezīrede deryāya

[161a]

Şāyeṭ tesmiye iderler ve bu cezīre iklim-i Şīn ile Hind mā-beyninde vāki’ olmuştur. ‘acāib-i Şīn ve garā’ib-i Hind’de ne deñli var ise cümlesin cezīre-i Serendīb’e celb idüp çekerler ve bu cezīrede ol deñli bahāriyyāt vardır ki bir vech ile ‘add ü hisāb olunmaz ki gayrı cezīrede bu bahār bulunmaz. Cümlesinden dārçīn zehre ve baķam ve şandal ve sūnbül ve ķaranfil, bunların cümlesi ol cezīrede bu bahārlar bulunmaz ve cümlesinden dārçīn vücūd-pezīr olup mevcūd olur ve ba’zılar didiler ki cevāhir ma’denleri bu cezīrededir. Ve yine meşhūr olan cezīrelerdendir. **Cezīre-i Cābe:** Anda bir büyük taş vardır ki anuñ üzerinde gece büyük od görünür gündüz tütün görünür. Kimse anuñ yanına varmağa ķadır olmaz ve anda ‘Ūd ve muz ve nārçīl ve şeker ķamışı ve pirinc çok olur ve anda bir balık olur. Anuñ içinden ķise ile ruṭubet çıkar ve ol ruṭubet ile mektüb yazarlar. Gündüzün kāğıd üzerinde yazı görünmez. Gice olicaķ rūşen-ḥaṭ görünür. Şol kimse ki yazduğına kimse muṭṭali’ olmamak istese anuñ ruṭubetiyle mektüb yazar. Ve anda bir ķavm vardır. Şüretinde ammā yüzleri sīnelerindedir ve şüretleri budur.

[161b]

Ve bu cezīrenün bir tarafında bir ḥalk vardır sā’ir benī-ādem gibi ki pādīşāhlarının adı Cābe’dür. Altundan tāc u libās giyer ve cevāhir ü incü ile muraşsa’ ve aķçesinin sikkesi kendü şüretidir ve kendüsi put-perestdir ve putlarının adı Bedr’dür. Ve ol cezīrenün ehli ol put karşusunda ṭururlar ve oynarlar ve el çalarlar ve muraķķaş iderler ve anı ‘ibādete şayarlar ve bunun cezā’irlerindedir. **Cezīre-i Şaydūn:** Bu aṭanın uzunluğı bir aylık yoldur ve bunda ‘acīb ağaclar ve garīb otlar vardır ve Şaydūn bir pādīşāh imiş ki bu aṭanın imiş ve bu aṭanın ortasında bir taḥt var imiş ki altundur ve billūr direkler üzerine binā olunmuş ve envā’ cevāhirle muraşsa’ ve bu Şaydūn pādīşāh sāḥir imiş. Kaķan anda bir gemi uğrasa siḥr ider gemi gidemez döner imiş. Süleymān ‘aleyhi’s-selām asker gönderüp anı ṭutup helāk itmiş ve andan soñra her kim ki pādīşāh olsa ol taḥt üzerine oturmaz, andan aşığa vezīr oturduğı yerde oturur imiş ve cezā’irdendir. **Cezīre-i Kās:** Bu dağı bir büyük aṭadır ve Kās bir cānverdir. Bu aṭada olur. Dört bucaķlı teni var. Eşķine gibi baş ve gözi ve ağzı ķandadır bilmez ve ğāyetde heybetlü āvāzı var ve kimse bilmez ki āvāzı neresinden çıkar. Altı ay bu aṭada āşikāre olur ve altı ay görünmez, kimse bilmez ki ķanda gider ve ne ekl ider. Vallāhu a’lem ve şüreti budur.

[162a]

Ve yine meşhûre cezîrelerdendir. **Cezîre-i Lengālūs:** Ve bu cezîrenüñ ehli cümlesi libâsdan ‘ārî olup aşlâ bunlaruñ üzerinde libâs olmaz ve bunlaruñ ta‘âmları muz ve nârçıl ve balıkdur ve māl [ü] emlakleri demürdür ve bu cezîrenüñ ehli deryâda olan seffnelere gelürler ve ehli seffnelere ve demür gayrısında dañı mu‘âmele idüp ba‘zısı bey‘ ü şirâ iderler ve meşhûre olan cezîrelerdendir. **Cezîre-i Tinnîn:** Ve bu cezîre-i mevâsi‘adur ki içinde niçe ‘imâretler ve kal‘alar ve şehristânlar vardır bî-hisâb. Ve bu cezîrede eflāk[e] ser çekmiş yüce tağlar ve ağaclar vardır ve ol kal‘a vü hışnar üzerlerinde eflāk[e] ser çekmiş yüce köşkler vardır ve zıkr olunup hikâyet olunur ki bu cezîrede bir zamân tinnin-i ‘azîme ki yılandur, zâhire olup peydâ oldu ve ne deñli mevâşî vü hayvânât var ise cümlesin helâke itdi ve her kimse kim muşâdif olup râst gelse idi der-hâl dem çeküp anı yudardı. Vaqtâ ki İskender-i zü’l-ğarneyn ol cezîreye müntehî olup bâliğ oldu ise bu cezîrenüñ kavmi cümlesi ittifâk idüp İskender’e varup istigâşe taleb idüp imdâd istediler. Didiler ki bizüm cezîremüzde bir büyük yılan zâhir olup ne deñli hayvânâtumuz var ise cümlesin helâk idüp ve bizleri dañı râst geldi , bizleri de dem çeküp yudar. İmdi şerrini def‘ itmek için günde iki şevr geldüğü yerden va zîfe ta‘yîn idüp naşb iderüz. Ol yılan dañı siyâh bulutlar gibi ikbâl idüp iki gözleri berç-i hâtîf gibi yaldurayup ve ağzından âteşler çıkup gelüp iki bağarayı yudup yine mevzi‘ine ‘avdet idüp gider . Ve eger ol iki şevri bulmaz ise şehrlere kaşd idüp mevâşîsinden ve nâsından mâ-şâ‘e’llâh niçesin helâk idüp telef ider ve bu cezîrede olan mevâşî ve insân dögünmege qarîb olup bu hâl üzre bir zamân bâkî kalursa bu cezîrede olan medâ‘in ü şehristânlar cümlesi medâ‘in-i tinnîn ü mârîstânlar olur. Vaqtâ ki İskender bu hikâyeyi istimâ‘ idüp işitdi ise emr ü fermân idüp buyurdu ki der-sâ‘at baña iki şoyılmış şevr getirüñ ve ol şevrlereñ derileri içine zift ü kibrît ve kils ü zırnîh ve âlet-i harblerden gün-â-gün şengâller gün-â-gün demürler ile pür eyleyüp taldurdu. Ba‘dehü ol müfrid yılanuñ güzergâh üzre

[162b]

‘âdet-i kadîmeyi binâ‘en vaz‘ eyleyüp alıkdı. Ol yılan dañı ‘âdet üzre çıkup nezzâreye etrâf u eknâfi aldı. Ol iki şevri görince anlara müteveccih olup ve dem çeküp ol bağarayı yutdu. Yine kemâkân kendi mevzi‘ine ‘avdet idüp gitdi. Mağallinde varup gıdâsınuñ hazm katında üzerine harâret müstevlî olup şu içince enderün-ı âteşe münkalib olup içinde olan kelâlib ü demürler ol yılanuñ her etrâfin yırtup gövdesin rîze rîze idüp helâk eyledi. Ba‘dehü birkaç eyyâm kendi mevzi‘inden taşra çıkmayınca ol cezîrenüñ kavmi vâkıf oldılar ki bunda bir aşlı vardır. Bunlar dañı ol yılanuñ eşeri üzre zâhib olup gitdiler. Tâ ki ahvâline hoşca vâkıf olup muṭṭali‘ olalar. Mekân u mağalline varınca ol tinnîn harâb-ender-harâb meyyit olmuş buldılar.

İskender'e 'ilâm idüp kendi tedbîrinde muşîb olup hayvānuñ mevtinden 'azîm haz eyleyüp mesrûr oldı ve ehl-i cezîre İskender'e 'azîm hedâyâlar peşkeş çekdiler ve ol tinnîn şüreti budur.

[163a]

ve bu cezîre 'acâibindendür, bir nev' yengec vardır. Şudan çıkup qarada şudan bir zirâ' miqdârı uzak olursa der-hâl hayvāniyyetden münseliğ olup taş olur ve bu taşta halezûn didükleri ki etibbâ alup ekhâle kıatarlar. Bu cezîre 'acâibindenki ba'z cezâ'irlerinde hayvân şeklinde bir mañlûk vardır. Başları müte'addid ve yüzleri çok birbirine müşâbih olmaz ve bu hayvānuñ iki kıanadı vardır. Şuda dalar, deñizüñ hayvānâtların şayd idüp yer. Şüreti budur.

Faşlu fi hayvānât hāzāi'l-baħr: Bu faşl mezkûr baħruñ hayvānâtın beyān ider. 'acâibü'l-aħbār şāhibi dir ki bu baħrda bir gûne kuş vardır. İsmine funûn dirler ve bu kuş ebeveynine gâyetü'l-gâye muħabbet idüp ebeveynine ikrām u iħsān ider ve ikrām daħı budur ki kaçankim ebeveynleri kıocalsalar yavruları cem' olup ebeveynüñ yüklenüp götürürler ve yuvasın yaparlar ve aħşamda ve şabāħda şu ile ve 'alef ile yuvasın kıoldurup ebeveynin beslemesine ve infāk itmesine ta'ahhüd iderler. Allāh-ı 'azîmü's-şān daħı ebeveynlerine ikrāmları sebebiyle muķābelesinde ol kuşa ikrām idüp ol deryāyı ol kuşa müsaħħir eylemişdür. Kıaçankim ol kuş yumurtlarsa ol deryā aşlā hareket idüp temevvüc idemez. Tā ki ol kuş yumurtasın kııkarınca ve kııkması daħı on dört gün içinde yumurtasından yavruyı kııkarup vücüd-pezîr olur ve deryāda seyr [ü] sülük iden kimse ve nevvātîler ol eşnāda deryānuñ sükûnından bilürler ki ol kuş yumurtlamışdır ve nevvātîler bu kuş ile gâyetü'l-gâye teberruk ü teyemmün iderler ve bu deryānuñ 'acâibātındandır ki bir balığı vardır ki yüzi insān yüzine müşâbih

[163b]

olup beñzer ve yüzi üzre pek pek noktaları vardır ve sâ'ir gövdesi balık gövdesi gibidür. Bu deryāda zāhir olup peydā olur ve şayyād-ı māhî olan kimseler bu balığı der-şebeke idüp şayd itdükleri vaķte nazār-ı 'ibret-i kiber ile ta'accübāne yüzine nazār idüp baķarlar ve yine bu baħruñ 'acâibindendür ki Tuħfetü'l-garā'ib şāhibi kııkr idüp der ki bu deryāda bir gûne balık vardır ki bu deryā yüzine çıkup devr idüp kıavāf ider ve bu hâl üzre bāķî kıalır tā ki hayvān ağızı açılmış görince ağızı açılmış hayvān gördüğü gibi ol hayvān kendi ağızına atılıp kendi ol hayvāna gıızā olur ve yine ol baħruñ 'acâibindendür ki Tuħfetü'l-garā'ib şāhibi kııkr idüp dir ki bir hayvān ol deryādan çıkup çerāgāħ idüp ot otlar ve iki menħarından āteşler kııkup çerāgāħınuñ etrāfin iħrāk bi'n-nār idüp yaķar ve yine ol baħruñ 'acâibātındandır ki gice ile baħrdan bir hayvān kııkup kıayerān ider kuş gibi. Ba'zılar didiler ki bir balıkdur, gicenüñ

evvelinden āhirine varınca deryādan çıkup ot otlar tūlū‘-ı Şems olunca yine deryāya rüçū‘ idüp döner ve yine bu baħruñ ‘acāibātındandır bir büyük balık olur ki ol iqlimde meşhürdür ki kaçankim ol balıģuñ ruṭubetiyle bir kāģıd üzre yazı yazılsa leyl ü nehārda ol kāģıd üzre yazıdan ğayrı bir şey zāhir olmaz ve kāģıd daħı kendi levni üzre bākī‘ kalur ve yine ol baħruñ ‘acāibātındandır ki içinde bir yeşil balık çıkar. Başı yılan başına müşābih olup beñzer. Her kim ki ol balıģdan ekl iderse sā‘ir ṭa‘āmlardan dest-i kūtāh idüp sā‘ir ṭa‘āmlardan el çeküp bir daħı ṭa‘ām yemez ve yine bu deryānuñ ‘acāibānındandır ki içinden bir müdevver balık çıkar. İsmine Gāv-māhī dirler. Arķasında demürden bir ‘amūd gibi bir şey var. Ol sebebden bir balık bunuñla muķāvemēt idüp ceng idemez ve eger muķāviminde şadedinde olursa, ol balıģı helāk ider ve ma‘lūm olsun ki bu deryāda ḥayvānāt-ı keşire vardur ki ğün -ā-ğün şuver-i şettā ile şüretlenmişdür ve eger nüfūs-ı beşeriyye nefret idüp inkār ider, şadedinde olmasa bu deryāda niçe ḥayvānāt-ı keşire zıkr idüp beyān [u] ma‘lūm iderdüm. Nitekim dinilmişdür **بِحَدِّثَ عَنِ الْبَحْرِ وَالْجَوْحِ**. Ol ecilden bu miķdār üzre iktifā olındı.

[164a]

Ve lākin meşhüre olan ḥayvānāt-ı mā‘iyyeyi zıkr idelüm. **Zıkr-i baħr-ı Fārs:** Hüve şu‘beti min baħri’l-Hind. Baħr-ı Fārs didükleri deryā baħr-ı Hind’den bir ḥalīc pāyesindedür ve ḥalīclerinüñ eñ a‘zamıdır. Ve baħr-ı Fārs bir mübārek deryādur ve keşirü’l -ḥayrdur. Dā‘imā üzerinden sefīne eksük olmaz ve ıztırāb-ı mevcleri sā‘ir deryālardan eshel ü azdur. Muḥammed bin Zekeriyā dir ki deryā aḥvālinden māhir ü ‘ārif olan ‘Abdü’lgaffār eş-Şāmī’den deryālar ki medd ü cezrinden su‘āl itdiler. Cevāb idüp eyitdi ki baħr-ı a‘zamda bir sene-i kāmiledede medd ü cezr olmaz. İllā iki def‘a olur. Bir def‘ada şayfda olur ki şarķ-ı şimālīde altı ay deñli medd ü cezr olur. Kaçankim bu medd olur. Meşārık-ı baħruñ şuyı çekilür. Deryā-yı Şīn gibi ve deryā -yı meġāribde ziyādece olur ve bir def‘a da şitāda olur. Bu kez baħr-ı ğarb [u] cenübīde altı ay deñli medde şürü‘ ider. Kaçankim bu medd olur. Baħr-ı maġribde şu çekilür ve baħr-ı meşārıkda şu ziyādece olur ve ammā baħr-ı Fārs anuñ medd ü cezri meṭālī‘ü’l-kamer üzre olur ve daħı baħr-ı Hind ü Şīn ve baħr-ı Ṭrabzonī de böyledür. Zīrā kamer kaçankim bu baħruñ āfāķından bir ufķ üzre olsa kamer ile ma‘ā medd muķbil olduĝı ḥālde ziyāde şürü‘ ider. Ba‘dehū medd ziyāde olmadan zā‘il olmaz. Tā ki kamer ol mevzi‘üñ vasaṭ-ı semāsına vāşıl olup bāliĝ olmayınca vāşıl olup bāliĝ olduĝı gibi. Medd daħı müntehāsına bāliĝ olup nihāyet bulur. Kaçankim kamer ol semānuñ vasaṭından inḥiṭāta başlayup nāzil olsa cezri ḥāşıl olup bu kez şu ric‘ate ve noķşāna şürü‘ ider ve daħı şu nāķış olup cezrden nihāyet bulmaz tā kamer ol mevzi‘üñ maġribine bāliĝ olup vāşıl olmayınca vāşıl olup bāliĝ olduĝı gibi. Cezr daħı nihāyetine bāliĝ olup nihāyet bulur. Kaçankim kamer ol

mevzi'ün mağribinden zā'il olsa yine medd merre -i şāniyede ziyāde olmasına şürü' ider . İllā bu kadar vardır ki evvelkinden ez'af olur. Ba'dehū bu hāl üzre olmadan zā'il olmaz tā ki kamer ol mevzi'ün veted-i arza bāliğ olup vāşıl olmayınca bāliğ olup vāşıl olduğu gibi. Medd daḥı mevzi'de merre -i şāniyede müntehī olup nihāyet bulur . Ba'dehū yine cezr rücū'a ibtidā idüp şürü' ider. Ba'dehū yine noḳşāndan zā'il olmaz tā ki kamer bu mevzi'ün ufḳ-ı şarkīsine bāliğ olup vāşıl olmayınca bāliğ olup vāşıl

[164b]

olduḡı gibi medd yine evvelki hāl üzre 'avdet ider ve yine baḥrīler tecrübe ile didiler ki bu deryā için bu medd ile bu cezrden ḡayrı medd ü cezr olur. Kamerūñ bedr ü hilāl olmasıyla olur. Kaçankim evvel-i şehre olsa şu ziyādeye şürü' idüp her günde ziyāde olur. Nışf-ı şehre varınca nışf-ı şehre bāliğ olup vāşıl olduğu gibi. Medd daḥı müntehāsına bāliğ olup nihāyet bulur. Ba'dehū yine noḳsān-pezīr olmaḡa başlayup noḳsān[a] şürü' ider ve her günde nāḳış olur. Āḥir-i şehre varınca āḥir-i şehre baliğ olup müntehī olduğu gibi. Cezr daḥı nihāyet bulup müntehī olur. Ba'dehū yine ibtidāda olduğu hāl üzre ol hāl 'avdet şdüp yine merre-i āḥirede medde şürü' ider ve daḥı İbn-i Faḳīh dir ki baḥr-ı Fārs eger deryā-yı Hind'e muttaşıl olursa da yine ikisinüñ ḥāli sükūn ve ıztırāb-ı emvāc da muḥtelifdür. Zīrā baḥr-ı Fārs emvācları bī-nihāye çoḡdur ve rükūbı daḥı şa'b dur. Baḥr-ı Hind'ün qarārgāhı ve sükūnı vaḡtinde ve kezālik deryā-yı Hind'ün mevcleri çoḡdur. Baḥr-ı Fārs'ün sükūnı ve qarārgāhı vaḡtinde ve baḥr-ı Fārs'ün şu'ūbetinüñ ibtidāsı Şems'ün burc-ı Sünbüle'ye dāḥil olup nāzil olduğu vaḡtindedür ve istivā'-i ḥarīfīnün ḡurbındadır ve her gün şu'ūbeti ve ıztırābı ziyāde olmadadır tā Şems burc-ı Hūt'a nāzil olup dāḥil olıncaya dek ve ziyādesiyle şa'b olan ḥāli āḥir-i ḥarīfededür ki Şems burc-ı Ḳavs'e nāzil olduğu vaḡtdür. Kaçankim istivā'-i rebī'ye qarīb olsa baḥruñ sükūnını ḥāl-i 'avdet ider ve daḥı ziyādesiyle eshel-i ḥāli Şems'ün burc-ı Cevzā'ya ve āḥir-i rebī'yyeye nāzil olup vāşıl olıncadır. İbn-i 'Abdu'llāh Şayyanī dir ki Allāh-ı 'azīmü's-şān ḥikmet-i İlähiyye ile deryā -yı Fārs keşret -i medd ü cezre taḥşış eyledi ve galebe -i keşret -i māya daḥı taḥşış eyledi. Zīrā anuñ şuyı yetmiş zirā'dan seksen zirā'a varıncadır ve daḥı bu deryāda sā'ir deryālarda mişli bulunmaya n dürr-i şehvāre bundadır ve daḥı bunuñ cezīrelerinde ma'den-i 'aḳīḳ ve ne deñli gün-ā-gün yevāḳıt u sünbādec ve ma'denü'z-zeheb ve el-fizāt ve el-ḥadīd ve'n-nuḡās ve envā'ü't-ḡıblar var ise cümlesi bu cezīrede vücūd-pezīr olup mevcūd olur ve bu cezīrede girdāb didükleri durdur eger

[165a]

içine bir sefīne vāḳi' olup düşicek olursa içinden çıkup ḥalāş olmak muḥāldür. Meger luḡf-ı İlähiyye mazḡar olsa ḥaḳīr-i pür-taḳşīr dir ki ba'z-ı 'acāibinde gördüm ki deryā aḥvālinde

hāzık [u] üstāz bir a'mā var idi. Bu kez ol a'mā bir sefıneye rākib olup bindi ve ol gemi bir tarıkıla durdura qarīb olup yaklařdı. Bu a'mā feryād idüp eyitdi ki: “Ey kavm! Sizüñ gemiñüz girdāba qarīb olup içine vāki' olup düşiyor.” diyince ehl-i sefıne bu a'māyı müsahhara idüp muđhik idiniyorlardı. Bunlar bu hāl üzre iken nāgāh biraz kuřlar zuhūr-yāb oldu. Ol tuyūr-ı zuhūrın a'māya haber idince a'mānuñ feryādı ziyāde oldu. Bir zamāndan soñra gördiler ki niçe sefıneler devr idüp tırıyor. Kimisi girdāba vāki' olup serenigörinür ve kimisi qarīb olup nişf-be-nişf batmış ve kimisi eṭrāfında devr idüp āheste āheste yaklařur ve envā' [u] gūnā gūnā tuyūr cem' olup sefıneler üzerinde olan mevtāyı yemege devr iderler. Bu kez ehl-i sefıneye mertebe-i helākleri müteyakkin olup ikāz tařşıl itdiler. Cem' olup a'māya geldiler ve eyitdiler ki: “Fi'l-vāki' didügin gibi girdāb imiř ve lākin eger tedbırüñ var ise emr eyle biz anı iderüz ve cümlemüz saña teslīm iderüz ve eger birinden birüñ yoksa cümlemüz bunda helāk olmamz emre muḳarrerdür.” A'mā bu kelāmları işidüp istimā' idince eyitdi ki: “Varuñ şandal ile eṭrāf girdābe olan sefınelerde ne deñli leřler ve mevtālar ve lenger-endāz, demürler var ise cümlesin alup bu gemiye getürüñ.” Vallāhü't-tedbır bunlar dađı fi'l-hāl şandala süvār olup ne deñli şeyler var ise bu sefıne[ye] getürdiler. Ba'dehū ol a'mā eyitdi ki: “Bu lenger ü demürleri üzerine bu leřler ve mevtāları řarup muḳkem bend idüñ ve ol lengerlerüñ palamarların sefınete muḳkem bend idüp bađlayın. Ba'dehū demürleri deryāya endāhte idüp řalivirüñ.” Mellāhlar dađı bu minvāl-i meřrüh üzre 'amel itdiler. Anı görüp müřāhede itdiler ki sefıne bir nāhiyeye çekilüp seyre řürü' itdi. Ol deñli gitdi ki ol tuyūrular nā-büd [u] nā-peydā olup hev[ā] dađı müteğayyir oldu. Ba'dehū ol a'mā eyitdi ki: “Endāhte itdügüz palamarları řat' idüp kesüñ. Zırā bunlara ayruḳ hācet řalmadı.” Bunlar da fi'l-hāl řat' idüp kesdiler. Mā-vaḳ'adan su'āl itdiler. A'mā didi ki: “Bu girdābuñ

[165b]

eṭrāfında bī-ḫisāb ḫayvānāt cem' olmuşdur ki tā ki mevtā mı olur ve yoşsa sefıne mi olur vāki' olduḳca yudalar. Yutduđdan soñra elbette bir cānibe gider, bir dağı o lengerler leşleri ve mevtāları şarup ilkā idince ol ḫayvānāt ba'zısı bunu yutdı. Bu cānibe gidüp sefıneyi çeküp çıkardı. Hācet şalmayınca biz dağı demür kesdürdük tā ki bir ğayrı endīře ilkā itmesünler. Vallāhu a'lem. Ve bu cezırede Ğuver ve Kesır didükleri mevzi'ler ki eger içlerine sefıne vāki' olıcaḳ olursa ḫalāř olmaḳ muḫāldür ve bu cezırede 'acābetü'l-eřkāl ḫayvānātlar vardur. İn-řā'allāh ba'zısınuñ zıkrı beyān gelür. **Fařlu fi cezā'ir hāzāi'l-baḫr ve mā-fihā mine'l-acāib:** Bu fařl bu deryānuñ cezırelerüñ ve içinde olan 'acāibin beyān ider. Ma'lüm olsun ki bu deryānuñ cezırelerinüñ ekşeri meskūn olup içlerinde sākin olurlar ve halk dağı ticāret eclıçün bu cezırelere varup gelürler. Meřelā cezıre-i řays ve cezıre-i Hürmüz ve cezıre-i řalmāh ve bunlaruñ emřāl gibi. Ve yine bu cezırelerdendür cezıre-i Ḥāvek: Ve ne deñli incü

ğavvâşları var ise bu cezîrede olurlar ve bu deryâda şey-i katı nâdir dür çıkar ve lâkin çıkanuñ sümmi meblağ -ı ‘azîmeye bâliğ olur. Nitekim didiler ki dürr-i yetîme bu deryâdan çıkar. ‘Ummân ile bahreyne qarîb olan cânibde ol dürr-i yetîme hâşıl olup peydâ olur ve ğavvâşlar zıkr idüp didiler ki dürr-i yektânuñ olduğı şadef vücūd-pezîr olup vücūda gelmez. İllâ şol deryâda bulunur ki ol deryâyâ tatlu ırmaqlar cereyân idüp içine aқа. Қаçankim rebî‘ vaқti gelse ve rüzgârlaruñ esmesi çok olup esse ve deryânuñ mevcleri dağı mürtefi‘ olup ziyâde olsa bu kez deryâ-yı okyânûsdan rüzgârlaruñ reşâşât ki ba‘z şuların haml idüp bu deryâyâ ilkā iderler ve bu reşâtât ise zeybaқа müşâbih olup ki mâ‘-i lüzūce ki bir kaynayıcaқ sudur, incü andan vücūd-pezîr olup mütevellid olur. Şol vechle ki ol reşâtât şadef içine vâki‘ olup şadef ol reşâtât iltikâm idüp yudar. Raqm-ı mâder nuţfe-i bedr iltikâm idüp yutduğı gibi. Ve ba‘z kerre ol şadefüñ ağızına büyük kaţre vâki‘ olup düşer ve dürr-i yetîme andan mün‘akid olup mütevellid olur ve ba‘z kerre reşâtât-ı keşîre şadef içine vâki‘ olup mansıb olur ve andan şığâr eczâ‘ mün‘akid olup vücūd-pezîr olur. Nitekim aşdâf-ı keşîrede müşâhede olunup

[166a]

görlür. Ba‘dehü kaçankim şadef kaţre iltikâm idüp yutsa bu kez ol deryânuñ ka‘rından ki dibinden çıkup şimâl rüzgârı esdüğü vaқtde ve tulû‘-ı Şems’üñ vaқtinde ve ğurüb vaқtinde deryânuñ yüzine çıkup ağızın feth idüp açar tâ ki aña nesîm-i hevâ işâbet ide ve dağı vasaţ-ı nehârda hevâ çıkmaz. Zîrâ Şems’üñ harâretinüñ şiddeti ve deryânuñ temevvücünüñ şiddeti ifsâd ider ve kaçankim deryâ yüzine çıksa ağızın feth idüp açar tâ ki şimâl rüzgârı ol incü üzerine vâki‘ olup âşâr-ı şimâlden ve harâret-i Şems’den ol incü mütehallıқ olup vücūd-pezîr olur. Bunlardan ğızâsın alır. Deryâ dibine rücū‘ idüp gider. Nitekim raqm-ı mâderde evlâd mütehallıқ olur. Ba‘dehü şadefüñ eţrâfi eger hâlî olursa deryâ şuyından ol şadef içinde olan dürr ğâyet-i şafâda ve hûsn-i hey‘etde ve behcetde ve nürda olur. Ve eger şadefüñ içinde acı şu qarışup girerse ol dürr aşferü’l-levn olur ve yâhud tamâm olup nâkış olmasa da küdüretli olup şâfi olmaz ve kaçankim şadefüñ içinde dürr-i yektâ tamâm olsa hikmet-i Rabbâniye ile ol şadef kendü mevzi‘inden kalkup firâr ider ve kendün bir mevzi‘-i maḥkeme taḥaşşun itdürüp hıfz ider ve lâkin mevzi‘-i kadîmde ‘urûqları sâbit olup bâ kı kalur ve dağı şadefüñ intikâlinden ḥalk ḥabîr ü âğâh olurlar. Қаçankim bahrine intikâl eylese ḥalk ba‘zısınuñ ba‘zısına şadefüñ kuflınıñ vuşûline tebşîr iderler ve ğavvâşlar dağı ol şadefüñ vaқtinde iḥrâc olınmışdur. Yumuşacıқ kalur ve eger vaқtinden evvelce iḥrâc olunursa ve yâhud vaқtinden soñra iḥrâc olunursa levni bâkî kalmyup belki müteğayyirü’l-levn olur ve yine cezîrelerdendir. **Cezîre-i Hâşek:** Bu cezîre ise cezîre-i Қays’uñ qurbındadır. Bu cezîrenüñ ehli ğâyetü’l-ğâye cellâd-ı feleklerdür ve bunlar için ḥarbe müte‘allıқ olan âlâtları çokdur. Ḥuşuşan deryâyâ müte‘allıқ olan âletleri ve ‘amelleri ve şabrları kıbil-i vaşf degüldür ve

sefnelere müte'allık 'ilâclarda gâyetü'l-gâye mahâretleri vardır. Bir gayrı kavimde bu deñli mahâretlü bulunmaz ve dağı Kıays medînesinüñ ehli dir ki ba'z-ı mülük ba'z-ı mülûka sefneler içinde hediye cāriyeler

[166b]

irsāl itdiler. Ol sefneler dağı gelüp bu cezîreye vâsıl olup taşraya çıkdılar ve cāriyeler dağı teneffüs itmekiçün anlar dağı taşra ħurûc idüp çıkdılar ve tek тұrmayup ol cezîrede niçe fāĥiş itdiler. Ol zinā sebebiyle ol cezîrede olan tã'ife-i ecinne bu cāriyeleri gizleyüp kendülerine ferrāş ittiĥāz itdiler ve bir kavim anlardan zuhūr-yāb olup mütevellid oldılar ve 'ayş [u] 'işretgāĥları bu cezîreye maĥşûş oldu ve ehl-i Kıays bu sözleri ol ecilden söylediler ki zîrā bunlarda olan celâdeti ve metāneti görürler ki gayrılarında bulunmaz ve kâdir dağı degüllerdü ve zıkr idüp didiler ki bunlardan birisi niçe günler deryāda seyāĥat idüp yüzer ve seyf ile тұrmayup ceng ider. Güyā ki rüy-ı zemîn üzre ceng ider gibi ve yine anda bir tađ vardır ki büyük yılanları olur, fili ve şu şığırı yudarlar ve şüreti budur.

[167a]

Cezîre-i Kenderlāveri: Ve lâkin ben şübhe vü şekk iderüm ki bu cezîre deryā-yı Fārs'da olduğına. Zîrā bu cezîreden 'anber-i eşheb ve 'anber-i esved celb olunup çekilür. Ĥāl bu ki seyrāfıyyîn'den ve 'ummānıyyînden niçe kimesneler bu baĥrda cezîre-i Kenderlāveri'yi seyr idüp gezdiler. Zıkr idüp didiler ki 'anber bu baĥruñ dibinden çıķup zāhir olur. Nitekim batn-ı arzda ba'z-ı eşyā' mütevellid olup vücüd-pezîr olduğu gibi. 'Anber dağı bu deryānuñ ka'r [u] dibinden mütevellid olup vücüd-pezîr olur. Kimisi beyāz ve kimisi siyāĥ. Kaçankim bu deryā cüş u ĥurūşa gelüp mevcleri müştred olup ve ıztırāba gelüp anlaruñ şiddet-i ıztırābı 'anber[i] deryānuñ dibinden kal' idüp kıparup taşra atar. Ol ecilden sāĥil-i leb-i deryāda kıt'a kıt'a bulunur ve ba'z vakte balık 'anberi çok ekl idüp yemesinden helāk olur. Vallāhu şübĥāne a'lem. **Faşlu fi ĥayvānāt ĥāzāi'l-baĥr ve mā-fihā mine'l-'acāib:** Bu faşl baĥruñ ĥayvānātın ve içinde olan ĥarā'ibin beyān ider. Ol ĥayvānātdandır, bir gūnā balık vardır ki kaçankim deryā yüzine çıķup cünbiş ü ĥareket eylese anuñ cünbişin ve ĥareketinden nevvātiler istidlāl iderler ki deryānuñ cüş u ĥurūşına fi'l-vāķi' deryā anuñ ĥareketi 'aķabinde 'azîm mevce gelüp ĥareket ider ve Ebū Reyĥān Ĥārezmî Āşār -ı bāķiye-nām kitābında dir ki kānūn -ı sānīnūñ olan on üçüncü gününde deryā ıztırāb-ı şedīd ve emvāc-ı şedīde ile cānib-i Fārs'a ve cānib-i İskenderiyye'ye mevc-zen ü muztaribe olup deryā temevvüce olur ve bu minvāl-i meşrūĥ üzre niçe eyyām-ı ma'lūme üzre bāķī kalup mevcleri çok ve hevāsı mütekedir ve zulmeti gün-be-gün ziyāde olup müştred olmada ve bu günleri ehl-i sefîne olan kimseler dirler ki deryā dibinde rüzgār vāķi' olup deryāyı dibinden cüş u ĥurūş itdürüp kıynadur ve deryā aĥvāline māhir olan

kimesneler deryānuñ bu ahvāller ile inşāfına bir gün balık deryā yüzine çıkup oynamasıyla istidlāl iderler ve ol balıkuñ zuhūrı furtunadan yā bir gün yā ziyāde ve yāhud eksük. Bu minvāl-i meşrūh üzre evvelce olur. Ol ecilden bahırda seyr idüp gezen kimesnelere gemisin hıfz ile emr idüp ve deryānuñ cūş u hurūşından halk tenzīr ü tahvīf iderler ve yine hayvānātdandur, bir alay

[167b]

gün-ā-gün hayvānāt ki meşelā , esīver ve cezzāf, bersüc. Bunlar bir kerre senede bir vaqt-i mu‘ayyende zuhūra gelürler. Ba‘dehū münkaṭı‘ olup nā-būd [u] nā-peydā olurlar tā ki sene-i ātiyede ol vaqt-i mu‘ayyen gelince vücūda gelüp meydāna çıkmazlar ve kaçankim ol vaqt-i mu‘ayyen gelse anlar daḥı zuhūr-yāb olup meydāna çıkarlar ve ehl-i Başra bunlarıñ mevsimlerin ve beḳāların bilürler ve Cāhiz dir ki Dicle-i Başra’ya Akşā-yı deryādan gün-ā-gün balıklar gelür, esīver ve cezzāf ve bersüc gibi gibi ve bunlarıñ gelmesiyle şu tatlu olur ve deryānuñ şuyı acılığından soñra ḥalāvet-i Dicle’ye ve ‘uzūbetine iştāhlanup dalayup tatlu şuyı taleb ider. Erkek deveyi dişisi dalayup taleb itdügi gibi ve ehl-i Başra ittifāken beyānda zıkr idüp didiler ki evşāf-ı şelāşe Başra deryāsına sene-i kāmileden iki def‘a ikbāl idüp vücūd-pezīr olur ve her şımıfı iki şehre münkaşım olur. Kaçankim iki şehriñ müddeti münkaṭı‘ olup dökünse ol şımıfuñ vaqt-i münkaṭı‘ olup nihāyet bulur ve şımıf-ı āḥir daḥı yüz gösterüp ikbāl ider ve ol hayvānātdandur bersüc zīrā ol bersüc bilād-ı Zenc’den yüz gösterüp ikbāl idüp gelür ve Dicle-i Başra bunlarıñ kudümüyla ziyāde tatlu olur ve ehl-i tāriḥ bu ahvāle vākıf olup bilürler. Ba‘dehū halk anları şayd eyleyüp avlarlar. Bunca şayddan soñra bāḳı kalanlar bilādlarına ‘avdet idüp giderler ve daḥı zıkr idüp eyitdiler ki ehl-i Başra Zenc mā-beyninde bersücdan bir şey ki şaydına ḳādir olmazlar. İllā geldügi vaḳte şaydına ḳādir olup şayd iderler ve bu vaḳtüñ ve müddetüñ mā‘adāsında Başra deryāsınuñ içi bersücdan ḥālī olup ašlā bir dānesi bulunmaz ve ol deryāda māhir olan kimesneler zıkr idüp eyitdiler ki ol vaḳte ki bersüc Başra deryāsına gelür. Bu kez Zenc deryāsında ašlā bersüc bulunmaz. Ve’l-ḥāşıl bir vaḳtde iki deryāda bulunmaz ve yine ol hayvānātuñ ‘acāibindendür, kūsec didükleri hayvān, kūsec ise şuda olan balıguñ bir nev‘idür ve şahrālarda ve berr [ü] yābānda olan esedüñ şerrinden bu kūsec balıguñ şerri eşerdür. Diş ü dendānları ile her hayvān ki mülākı‘ olsa ḳaṭ‘ idüp iki pāre ider. İnsānuñ bir şey ḳaṭ‘

[168a]

idüp kesdügi gibi. Şāhib-i taşnīf dir ki ben o balık görüp seyr eyledüm. Mikdārı bir zirā‘dan iki zirā‘a varup bāliḡ olıncadur ve anuñ dişleri insān dişleri gibidür. Cemī‘ envā‘-ı semek andan hāribe olup çıkarlar ve kaçankim bir büyük balık üzerine gelüp rākib olsa ol balığı

arçasından kaç' idüp biçer ve kaçankim bir insānı deryā içinde idrāk idüp yetişse elin ve yāhud ayagın kılıcla kaç' ider gibi kaç' ider. Ve'l-hāşıl bu balık deryāda bir siyāh belā-yı 'azīmedür. Nīl-i Mısr-ı mübārekde timsāh belā-yı 'azīme olduğu gibi ve dağı bu küsec zuhūr itmesiçün vaqt-i mu'ayyen vardır ki ol vaqtde Dicle-i Başra'da gāyet çok olur ve yine bu deryāda olan hayvānātuñ 'acāibindendür ki Erbeyān ve ed-Dāhī ve ez-Zāk ve el-Berrāk el-Kūberc bunlaruñ cümlesi balık nev'indendür ve cümlesi ma'lūmdur ve bu sınıflaruñ her birisinüñ zamān u vaqt-i ma'lūm vardır ki gelmesine tevaqqu' olunup intizār olunur ve ehl-i Başra bunlar gelmesinüñ zamān u vaqt-i mu'ayyenelerin bilürler ve şüreti budur. Ve yine hayvānāt-ı bahrīlerdendür, tinnīn demekle ma'rūf bir gūnā balıktır. Küsec'den dağı eşerr olup yaramazdır. Ağzında olan enyābları mānend-i rümhdür ve ol tinnīn dıraht-ı nahleden dağı uzundur ve iki gözleri kandan iki kandil gibi yanarlar ve gāyetü'l-gāye giryetü'l-manzardur. Deryāda ne deñli hayvānāt var ise

[168b]

cümlesi andan havf idüp firār iderler ve yine hayvānāt-ı bahrdandır. Bir gūnā yeşil balık ki zirā'dan dağı uzunca olup ve anuñ hortümü vardır ki cüz'ice zirā'dan eksük olup minşāra müşābih olup beñzer ve lākin keskin degüldür. Her kaçkı hayvāna müşādif olup rāst gelse hortümüyle darb idüp anı mecrūh ider. Şāhib-i taşnīf dir ki bir mevzi'de gördüm ki ol mevzi'üñ ehli ol balığı şayd idüp ve çārşü vü bāzārlarda izhār idüp halk anı seyr itdiler ve şüreti budur. Ve yine hayvān-ı bahrdandır. Şol balık ki Kalkān mānend müdevveredür ve kıyruğı üç zirā'dan dağı uzundu. Gūyā ki kıyruğı kırmızı kemükden gül-ābdāna müşābih olup beñzer ve balık ise beyāz ve sevād ile noqtalanmış ve beyāzı gāyetü'l-gāye beyāz ve sevādı dağı gāyetü'l-gāye sevāddur ve bu balıkuñ arçası üzre iki menhar deligi vardır ve ağzı ise karnındadır ve ferc-i insān gibi bir ferci vardır ve şüreti budur. Ve'l-hāşıl hayvānāt-ı bahruñ ve bahruñ 'acāibi zabt u ihşā olunup hıfz olunmaz. Fesübhāne hālīkhā. Ve bu bahruñ 'acāibi bir hikāye-i 'acībe ile hatm idelüm ki 'acāibü'l-bahr şāhibi irād idüp zikr itdi ki iklīm-i İsfahān'dan bir kimesne baña taħdīş idüp hikāyet eyledi ki ben gāyetü'l-gāye medyūn olup ve ehl ü evlādumuñ nafaçasından 'aciz olup ehl ü 'iyālūmden firār idüp kaçdum. Rūzgārlar dağı beni iklīmden iklīme tarh idüp atarlar. Nāgāh bir ulu⁶⁷ deryānuñ üzerine iklīm-i Hindistān'da çıktım. Çār-ı nā-çār etrāfum bend olup bir tarafa gitmek olmayup 'ākıbetü'l-'ākıbe bir sefīneye rākib olup bindüm. Sefīne dağı eyyāmın bulup giderken nāgāh bād nā-muvāfık

⁶⁷ Metinde" olur" yazıyor fakat bağlam gereği "ulu" olmalı.

[169a]

peydā olup deryā cūş u ħurūşa gelüp emvācların biribirlerine muĥālif ve vücūd-pezīr olup vücūda geldiler. Anlar daĥı bizi deryādan deryāya ilkā idüp ‘ākıbetü’l-‘ākıbe baĥr-ı Fārs’da olan girdāba bizi remy idüp atdı. Girdāba vāķi‘ olduğumuz gibi re‘īs feryād [u] figāna şürū‘ eyledi ve eyitdi ki: “Ey ehl-i sefīne! Āgāh olup bilūñ ki biz girdāb didükleri şeye vāķi‘ olup düşdük ve bize bundan necāt u ĥalāş mümkün degüldür. Meger muĥtezā-yı meşıyyet-i Allāh olup ‘avn-i İllāhī’ye muşādif olursa belki mümkün ola.” Re‘īs bunı böyle diyince ehl-i sefīne daĥı eyitdiler ki: “Bundan necāt u ĥalāş olmaĥlıĥa tedbīr kâbil-i imkân degül mi?” Re‘īs cevāb idüp eyitdi ki: “Kâbil-i imkândur, ve lâkin mā-beynümüzde birisi kendin rüfeķāsına ve ehl-i sefīneye nefsin fedā itmege muĥtâcdur tā ki ben tedbīr idem. Ola ki tedbīrüm sebebiyle Allāh-ı ‘azīmü’ş-şānuñ tevfiķ-i Rabbānisi ve ‘avn-i Şamedānisi rāst gelüp bundan ĥalāş-yāb olavüz.” Ben daĥı re‘īsden bunı istimā‘ idüp işidince eyitdüm ki: “Yā re‘īs! Ben kend[i] nefsum aşĥābuma ve ehl-i sefīneye fedā iderem. Baña ne emr idersūñ, emr eyle kendümi deryāya atmaĥ olursa da atarum.” Re‘īs benden bu cevāb istimā‘ idince eyitdi ki: “Bu cezīrenüñ yüce taĥı üzre vāķıf olup turasın ve elüñe bir zühül alup ĥarb-ı şedīd ile ĥarb idesin tā ki biz ehl-i sefīne ile ol girdāb geçince ĥāl bu ki ol girdābuñ ĥurbında bir ‘azīm cezīre var idi ve üç günlük mesāfe deñli yer tutardı.” Ben daĥı eyitdüm ki: “Ben maşlahatı istedügüzden ma‘a ziyāde iderüm ve lâkin sizlerden ricā vü temennāmuz budur ki birĥaç günlük zād u zaĥīre ve şü virüñ tā ki ol cezīrede birĥaç gün sebeb-sāz-ı ĥayāt iderüm. Anlar daĥı bize vāfir zād u zaĥīre ve şü virüp ol yüce taĥı üzerine çıĥup ĥarb-ı zühül ile meşĥül oldum. Anı gördüm ki deryā cūş u ĥurūşa gelüp ĥarekete geldi ve sefīne daĥı hevāsın ve eyyāmın bulup cereyān eyledi tā ki gözümden ĥā‘ib olunca ben daĥı ĥarb-ı zühülden fāriĥ oldum ve kendü nefsume meşĥül olup cezīrede durıbaşladum. Nāĥāh seyr iderken bir ‘azīm ağaca muşādif olup rāst geldüğüme ‘ömrümde ol şecereden a‘zam şecere görmedüm ve ol şecerenuñ üzerinde bir ‘azīm ‘arīz-i saĥa müşābih bir şey gördüm. Ben daĥı anuñ seyri ile meşĥül olup āĥir-i nehāra varınca

[169b]

seyr itdüm. Āĥir-i nehār olduğı gibi bir mehīb şadā-yı şedīde ĥiss itdüm. Nāĥāh gördüm ki bir abyzü’l-levn bir tayr-ı ‘azīm ki ĥayvānāt arasında andan bir a‘zam ĥayvān görmedüm. Ol kuş gelüp şecerenuñ üstinde olan saĥuñ üzerinde vāķi‘ olup nāzil oldı. Ben daĥı andan ĥavf idüp bir maĥfi yere gizlendüm. Tā ki beni şayd itmesün diyü şubĥa dek meydāna çıĥmadım. Şubĥ olup Şems kulle-i ufķdan ser-efrāz olup cünd-i leyl ĥārāt idince ‘ālem münevver olduğı gibi ol kuş yine ‘azm-i tayērān idüp cenāĥın biribirne ĥarb idüp ‘azm -i hevā eyledi . çünki leyle -i

şāniye cünūd -ı Sūdān ile ‘āleme müstevlī olunca yine ol kuş ol mevzi’-i ma’hūdeye gelüp kōndı. Ben daḥı zād u zaḥīrem ve şuyum kalmadığı ecilden ḥayātumdan nā-ümīd olup kendümü⁶⁸ ol kuşa ‘arz idüp öñünde vākıf olup tırdum. Aşlā ol kuş baña bir vechle ta‘arruz itmeyüp şabāḥa dāḥil olduğu gibi yine ‘azm-i hevā idüp tayerān eyledi. çünkü üçüncü gice oldu ise min-ğayr dehşeten yanında oturdum. Tā ki cünūd-ı nehār cünūd-ı leylī gāret idince gāret itdüğü gibi ol kuş ‘azm-i hevā idüp perrān olunca iki ayağına şarılup yapışdum. Ol kuş benümle tayerān idüp hevāya ağdı tā ki Şems ufq-ı arzdan ser kaldurup ‘ālemi pūr-nūr idince pūr-nūr eyledüğü gibi. Cānib-i arza nazar eyledüm, niçe deryādan ğayrı nesne görmedüm. Karīb oldum ki baña tāri olan şiddet ü ca‘ddan ayakların terk idüp kendümü şalıvirmege kaşd eyledüm ve lākin lezzet-i cān beni şabra ḥaml idüp ben daḥı şabr itdüm. Ba‘d-ı zamān yine cānib-i arza nazar idüp anı gördüm ki niçe fezālar ve ‘imāretler var ki bī-ḥisāb anı gördüm ki ol kuş ‘umrāna müteveccih olup ‘umrāna karīb olunca nāzil olup ḥarmanlarında vir şaman depesi üzerine beni āheste āheste bıraktı. Ba‘dehū cānib-i Hind’e per açup pervāz eyledi ve ol ‘umrānātda olan ḥalā’ik ol kuş ile benüm ḥālūme nazar idüp ‘ibret-ğır olurlardı. Nāgāḥ kuş nā-būd [u] nā-bedīd olup gidince benüm üzerüme cem‘ olup beni alup pādişāhlarına iletdiler. Pādişāḥ ḥuzūrına varınca lisānum fehm ider bir tercümān getürdiler. Tercümān gelince pādişāḥ tercümāna emr eyledi ki benüm ḥāl-i şānumdan istiḥbār idüp ḥaber

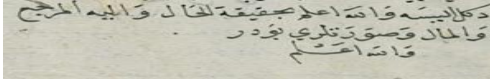
[170a]

alalar. Tercümān daḥı baña eyitdi ki sen insī misin yāḥud ecinne misin ve bu kuş ile ḥāl [ü] ser-güzeştüñ nedür, diyince ben daḥı başumdan geçen ser-güzeştümü naḳır [ü] kıtmır birbir beyān idüp taḳrīr eyledüm. Tercümān daḥı benüm ḥāl-i ğarībüm ve ser-güzeştüm birbir beyān idüp taḳrīr idince pādişāḥ ‘azīm ta‘accüb idüp baña māl-ı girān ve cevāhirler iḥsān idüp ve beni seven buña şey iḥsān eylesün diyü emr eyledi. Kavm daḥı baña etrāf u eknāfdan şey iḥsān idüp virdiler ve baña temennā idüp didiler ki bizüm mekānumuzda tavaṭṭun eyle, ben daḥı niçe zamān qarār idüp tırdum. Ba‘dehū pādişāhdan izn taleb idüp gitmek sevdāsına düşdüm. Pādişāḥ daḥı baña izn virüp ve niçe şey iḥsān eyledi ve beni niçe ādemler ile deryā cānibine gönderdi. Ben daḥı iskelenüñ birisine vāşıl olup gelince iskeleden iskelete geşt [ü]⁶⁹ güzerān iderken bir iskelede refiklerüm görüp ve ol sefīne līmānda lenger-endāz olup ol līmānda tırıyor görüp nev-ḥayāt bulup güyā ki dünyāya yeñiden gelüp zann eyleyüp mesrūr oldum. Anlar daḥı beni görüp mesrūr olup cümlemüz bir yere cem‘ olduk. Ve ol cezīrede benüm ḥāl [ü] ser-güzeştümünden istifsār idüp su‘āl itdiler. Ben daḥı eyitdüm ki ey yārān-ı şafā ve iḥvān-ı vefā, ben Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān için sizüñ uğruñuza nefsumi fedā eyledüm, ol

⁶⁸ Metinde “kendi” yazıyor ancak anlam bakımından “kendimi” şeklinde olmalı.

⁶⁹ Metinde “geşte” yazıyor fakat imla gereği böyle olmalı.

Allāh-ı ‘azîmü’ş-şān dahı nefsümi fedā itmekle ol cezireden bir kuş ile baña tarîk-i a‘ceb ile necāt virüp beni ‘āleme āyet eyledi ve baña bî-nihāye māl ü emlāk ihsān idüp beni bāy eyleyüp maqşūduma irgürdi ve sizün ile yine mülākī olup dīdār görüştük ve bu hikāye bir hikāye ise bir hikāye-i ‘acībedür ki eger ‘ināyet-i Allāh ve luṭfindan ba‘īde degül ise

Ve şüretleri budur. Vallāhu a‘lem.

[170b]

Bahrü’l- Ḳulzüm ve hüve şu ‘beti min bahri’l-Hind: Bahr-ı Ḳulzüm didükleri bahr deryā-yı Hindistān’dan bir ḥalīcdür ve ol deryā-yı Ḳulzüm’ün cenub-ı cenübīsi bilād-ı Berber ve bilād-ı Ḥabeşe’dür. Ve bahr-ı Ḳulzüm’ün cānib-i ğarbīsi üzre bilād-ı Yemen vāki’ olmuştur ve aşlında Ḳulzüm bu bahruñ sāhilinde bir medīnenün ismidir. Ba‘dehü ol medīnenün ismi ol deryāya itlāk olındı ve ammā bahr-ı Ḳulzüm’ün cūş u ḥurūşa gelüp heyecān idüp ḳaynaması ve dahı medd ü cezri bahr-ı Hind’e

[171a]

mürür itdüğü gibidür. İ‘ādete ḥācet yokdur ve bu bahr-ı Ḳulzüm şol bahrdur ki Allāh-ı ‘azîmü’ş-şān ḳahr-ı İlähiyyesiyle bu deryāda Fir‘avn-ı ‘aleyhi’l-la‘net ve cünüdın ğarḳ idüp ifnā eyledi ve dahı arz-ı Yemen ile bu bahruñ mā-beyninde bir cebel vardur. Şuyı sedd idüp ve şu andan dönüp arz-ı Yemen’de imtidād-ı cezri men’ ider ve yine bahr-ı Yemen ile bu bahruñ mā-beyninde niçe mesāfeler ve niçe tağlar var idi ve bu mesāfeleri ve tağları ba‘z-ı mülük ḳaṭ’ idüp kesdiler. Bu kez ol mesāfe ve tağları ḳaṭ’ itmesinden murādları bu idi ki tā ki Yemen’e bir ḥalīc-i şaġīr girüp dāhil olsun ve ba‘z-ı ‘adūların ve ḥaşımların helāk itsün. Çünkü bunlar ol tağları ve mesāfeleri ḳaṭ’ idüp ve kesüp birkaç ḳavs miḳdārı mekān bāḳī ḳalınca şu üzerlerine hücum idüp bî-ḥisāb ümem -i keşire ve niçe ‘umrānāt helāk u ğar ḳ eyleyüp ve niçe bilād üzre müstevlī olup deryā-yı ‘azīme oldı ve bilād-ı Yemen’e vāşıl olup muttaşıl oldı ve Cidde ve Cāzān ve Yanbū’ ve Medyen ki medīne-i ḥazret-i Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selāmdur ve Eyle ki ‘Aḳabe’dür, bunlar cümlesi sevāḥil-i deryā-yı Ḳulzüm oldı ve bu bahr-ı Ḳulzüm deryā-yı Hind ü Fārs ü Zenc, bunlaruñ mā-beyninde vāki’ olmuştur ve bu deryālar ba‘zısı ba‘zısına muttaşıl olmuştur ve bunlaruñ cezirelerin ve ḥayvānātların zikr idüp beyān eyledük. İ‘ādeye ḥācet yokdur. Mütercim-i ḥaḳīr dir ki ba‘z-ı ‘acāibātda gördüm ki deryā-yı Ḳulzüm uzunluğu dört yüz mil deñlidür ve bu bahruñ derin olan yerlerinde tağlar olup ve şābdan mānend-i dirāht şeyler vücūd-pezīr olup biter. Ğāyetü’l-ġāye üstāz [u] ḥāzıḳ-ı mellāḥ gerekdür ki sefinesi ara yerlerden geçüre ve selāmete vāşıl olup ḥalāş-yāb ola beyt:

Be-deryā der-menāfi‘ bī-şümārest

Eger ḥ`āhī selāmet der-kenārest

Faşlu fi cezā‘ir hāzāi‘l-baḥr: Bu faşl deryā-yı Ẕulzüm’üñ cezārelerin beyān ider. Ol cezārelere ne bir kimesne vardur ve ne ḥod meşḥürdur ol cezārelerdendir. **Cezāre-i Tārān:** Cezāre-i Tārān ise Eyle’ye qarīb bir cezāredür ve ol cezārede bir alay eşḫiyā sākin olurlar ki anlara Benūcedān tesmiye iderler ve bunlaruñ ḳavtı balıḳdur, bunlaruñ ne zirā‘at ve ne leben saḡıcaḳ ḫayvānātı ve ne

[171b]

ṭatlu şuları vardur ve bunlaruñ evleri şikeste olan sefīnelerüñ taḫtasındandır ve bu dehr-i ṭavilde anlaruñ cezārelerine ‘ubūr idüp geḫen sefīnelerüñ ehlinden nān dinilür ve bu deryāda olan cezārelerüñ ziyādesiyle yaramaz cezāresidür. Ṭaḡınuñ şafḫasında olan şeye ḳaçankim rüzḡār esüp ve işābet idüp ṭoḳınsa iki şaḳḳ olup ḳısmına münḳasım olur. Bu kez ol rüzḡār işi şaḳḳuñ miyānından esüp zuḫūr ider ve bu şaḳḳlar ve pārçalar biribirine muḳābil ü muḫālif vāḳi‘ olmışlardır. Ḳaçankim sefīne ortalarında vāḳi‘ olsa bu kez rüzḡārlardan girdāb ḫāşıl olup ol sefīnenüñ ḳalb ü helākine bādī vü bā‘ iş olup ol sefīne girdāb -ı rüzḡārdan ḫalāş-yāb olması nādīr olur ve cezārenüñ ṭūli altı mil degüldür ve bu mevzi‘de Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān Fir‘avn ve ‘askerin saṭvet-i ḳahr-ı İlähiyye ile ḡarḳ u ḳahr idüp helāk eyledi ve yine ol cezārelerdendir. **Cezāre-i Cessāse:** Anda bir Dābbe ve bir ḫayvān vardur ki ḫikmet-i şun‘-ı İlähiyye ile ḫaberler tecessüs idüp ol ḫaberlere vāḳıf olup ma‘lūm olur. Ba‘dehū ol Cessāse ḫaberleri Deccāl’e götürür. Ḥazret-i Şa‘bī raḍıya’llāhu ‘anhdan rivāyet olınur ki daḫı ḫazret-i Fāṭıma bint Ḳays raḍıya’llāhu ‘anhādan rivāyet iderler. Sa‘ādetiyle buyururlar ki günlerden bir gün Resūl-i mūkerrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem üzerümüze ḳıḳup geldi ve yāḫud öyle vaḳtinde üzerümüze zāhir olup geldi. Bize bir ḫuṭbe-i belīḡa oḳıyup ‘azīm naşīḫat eyledi ve buyurdı ki ben sizleri bir şeye terḡīb itmekiçün ve yāḫud bir şeyden terḫīb idüp ḳorḳıtmak içün sizleri cem‘ itmedüm ve lākin bir ḫikāye-i ḡarībe içün cem‘ itdüm. Ol ḫikāyeyi Temīm ed-Dārī ḫikāye idüp ben, ḳaylūle uyuḫısından men‘ idüp ve baña sürür baḫş idüp baña ḫikāye idüp dir ki ḳavmümden birḳaç nefer ile deryāya iḳbāl idüp bir sefīneye rākīb olup bindük. Günlerden bir gün bād-ı muḫālif zāhir olup ‘azīm furtuna peydā olup ‘āḳıbetü’l-‘āḳıbe bizi bir cezāreye bıraḳdı. Biz daḫı ol cezāreye şu ṭaleb içün ve teneffüs itmekiçün ḳıḳduk. Seyr idüp devr iderken nāḡāḫ bir ḫayvāna rāst gelüp uğraduk ve anı gördiler kim

[172a]

ol Dābbe'den ğayrı ašlā bir şey yok. Bunlar dağı Dābbe'ye müteveccih olup didiler kim: “Sen nesin?”. Ol ğayvān bunlara cevāb virüp eyitdi ki: “Ben Cessāseyüm.”. Biz dağı eyitdük ki: “Çünkü Cessāsesin, bize bu cezīreden ğaber vir.” Anlara eyitdi kim: “Eger siz ğaber ister ve dilerseñüz bu cezīrede bir deyr vardur ve ol deyrde bir kimesne vardur. Sizi ol deyre götüreyüm. Anda olan kimesneden istifsār idüp ğaber aluñ ve ol kimesne sizüñ gibi kimesnelere ğāyetü'l-ğāye muĥtāc u müştākđur. Sizlere ğün-ā-ğun ğaber virüp niçe şeylerden sizi āğāh ider.” Biz dağı deyri bize getir diyüp ol Dābbe ile ma'āca deyre varduğ. Ol kimesne bizi görince bize eyitdi ki: “Benüm biraz ğamum vardur ve lākin sizüñ ğaberüñüz ve ser-ğüzeštlerüñüzdendür, vāĥft olup sizlere aña göre ğaber vireyüm.” Biz dağı başumuzdan gelüp geöen ser-ğüzešt bir bir taĥrīr idüp beyān eyledük. Beyān idince olduğumuz vilāyetlerümüze vāĥıf olup bildi ve bize eyitdi ki: “Baĥīre-i Ŧaberiyye ehli ne ĥıdmetde ve ne kārđadur?”. Biz dağı cevāb idüp eyitdük ki mā-beyninde olan eŦrāf varup gešt [ü]⁷⁰ ğüzār iderler. Yine su'āl idüp eyitdi ki: “Necid ve 'Ummān ehālīsi ne kārđa ve ne ĥıdmetdedür?”. Biz dağı cevāp virüp eyitdük ki ehli birbirlerine⁷¹ varup gelüp gitmededürler yine bize su'āl idüp eyitdi ki ehli- 'ayn-ı zuğar ne kārđa ve ne işdedür? Biz dağı cevāb virüp eyitdük ki: Ehl-i 'ayn-ı zuğar zuğardan āb nüş idüp seyrān iderler dönüp cevāb eyitdi ki kaöankim ol 'ayn-ı zuğar'uñ şuyı ĥurıyup ĥalmaduğı vāĥtde üzerümde ne deñli ĥayd u bend [ü] bağlar var ise cümlesi ĥallolup öözilür ve rüy-ı zemīnde ne deñli büldān u şehristānlar var ise cümlesin gešt [ü]⁷² ğüzār eylerüm. İllā Mekke-i mükerreme ve Medīne-i münevvere, anlar benüm dešt-i ĥahrumdan ĥalāř-yāb olurlar ve bu ğaberler ise Deccāl'üñ ğaberleridür. **Cebelü'l-MıĥnāŦīs**: MıĥnāŦīs ise taşdan bir 'azīm taĥđur. Ne deñli demürler var ise cümlesin cezb idüp alur ve yanından 'ubür idüp geöen seŦinelerüñ mīĥların eger demürden olursa cümlesin cezb idüp öeker. Ol ecilden bu deryāda gezen seŦinelerde demüre müte'allıĥ olan şey terk iderler. MıĥnāŦīs'üñ ĥavfindan ol Allāh-ı

[172b]

'azīmü'ş-řān her şeyden 'ālī olup ve her şeyüñ خلفتن vech-i aĥsen üzre ĥalk eyleyüp icād u iĥsān eyledi. Ve hüve a'lā külli şeyin ĥadīr sübhāne ve te'alā. **Faşlu fī ğayvān ĥazāi'l-baĥr**: Ammā bu deryāda olan ğayvānāt sā'ir deryālarda beyān olınan ğayvānāta müřābih olup beñzerse anı i'āde idüp bir dağı zikre ĥācet yokđur ve ammā şol ğayvānātuñ bu deryāya

⁷⁰ Metinde “gešte” yazılmıř fakat imla gereği böyle olmalı.

⁷¹ “Birbirlerine” iki kez yazılmış.

⁷² Metinde “gešte” yazılmıř fakat imla gereği böyle olmalı.

maḥşūşadur. Anı zıkr idüp beyān idevüz. Cümlesinden bu deryāda bir büyük balık vardır ki her ne vakte bir sefīneye muşādif olup rāst gelse kıyruğıyla ol sefīneye darb idüp urur. Ne deñli sefīne büyük olursa da olsun sefīneyi helāk idüp ğarķ ider ve balığuñ uzunlığı iki yüz zirā‘dur ve baħriler sefīneleri üzre anuñ şerrinden ħavf-i şedīd ile ħazer iderler ve sefīnelere rākib olup süvār olanları taħzīr ü taħvīf iderler ve tüccārlar bundan ğāyetü’l-ğāye ħavf iderler ve şüreti budur.

Ve yine ol ħayvānātdandır ol balık ki şayd idüp ve Güneş karşıısına koyup kırudup kıtñ-ı beyz gibi bākī kıalır. Ba‘dehū andan ipliğuñ egirüp ol iplikden libās-ı fāħire tokudurlar ve yine ol maḥşūşa olan ħayvānātdandır. Şol balık ki anı uzunlığı bir zirā‘dur ve yüzi baykıuş yüzine müşā[biħ] olup beñzer ve cesedi balık gövdesine müşābih olup

[173a]

beñzer. Ve yine maḥşūşa olan ħayvānātdandır. Şol balık ki anuñ uzunlığı yigirmi zirā‘dur ve enderūnında biñ beyzaları vardır ve arķası nev kıalkān gibidür ve yine maḥşūşa olan ħayvānātdandır. Şol balık ki anuñ ħilķati (...) baķara ħilķatine müşābih olup beñzer. Baķara mānend tokurur ve yavrusın emzürür. Bākī envā‘ balık bunuñ ħilāfıncadır ki anlar yumurtalar. Vallāhu a‘lem bi-ħalkahu. **Baħrū’z-Zenc:** Bu deryāda Zenc vilāyetinüñ büldān u şehristānları cānib-i cenūbda Süheyl kevkebinüñ altında vākī‘ olmışlardır ve bu deryāya süvār olan kimesneler kıtñ-ı cenūbıyle Süheyl’i görürler ve kıtñ-ı Şimālīyi ebedü’l-ābād göremezler ve bu deryānuñ kıurbındadır. Berberī vilāyetlerinüñ büldān u şehristānları ve Berberī didükleri tã‘ife Sūdān tã‘ifesinden bir tã‘ifedür ki mağrīb zemīninde olan Sūdān’uñ ğayrıdır. Bunlar Berberīlerüñ iķlīmleri deryā-yı Zenc’üñ sāħiline vākī‘ olup tã ki ‘Aden’e varınca mūmted olup uzanur ve bu deryānuñ nihāyeti baħr-ı muħīte vāşıl olup muttaşıl olur ve bu deryānuñ emvāc yüce tağlar gibidür ve emvācları mürtefi‘a olup kıal[kı]duğı vaktde iki mevcüñ mā-beyninde olan da derinlik eñ alķaķ olan tağlar gibidür ve emvācları mürtefi‘a olup kıalduğı vakte iki vādīlerinden daħı derindür ve aşlā bu deryānuñ mevcleri şikeste olup çatlamaz. Sā‘ir deryālarıñ mevcı şikeste olup çatladığı gibi ve bu deryāda der-kār olup seyr iden nevvātīler zu‘m idüp dirler ki bu deryānuñ emvāc-ı mecnūnedür ve bu baħruñ enderūnında niķe vāsi‘a cezīreler vardır ve bu cezīrelerde mīşe -zāristān ve eşķār -ı keşīreler vardır ve lākin ol eşķār mīvedār degüllerdür, belki bu eşķāruñ kimisi ābnūs ve kimisi şandal ve kimisi sāc ve kimisi dirāħt-ı ħınnādur ve bu deryānuñ sevāħillerinde ‘anber bulunur ve ğāħice yüce tepeler mānend ‘anber bulurlar. İmdi ba‘z cezīrelerin beyāna şürü‘ idelüm. **Faşlu fi cezā‘ir ħāzāi’l-baħr:** Deryā-yı Zenc’üñ cümle cezīrelerindendir. **Cezīre-i muħterīķa:** Cezīre-i muħterīķa ise bu deryānuñ içinde dāħiledür. Nādir kimesne bizlerden ol cezīreye

vāşıl olurlar. Ba'z tüccârlar hikâyet idüp naql iderler ki biz deryâ-yı Zenc'e süvâr olup bindük. Nâgâh giderken kazâ'-i İlahî ile rüzgâr peydâ olup furtunalar vücûd-pezîr olup hâşıl oldu ve ol furtuna

[173b]

'âkıbetü'l-'âkıbe bizi bir cezîreye bıraktı. Biz dağı ol cezîreye çıkup şu sevdâsına düşüp geşt [ü] güzerân iderken ol cezîrede bî-nihâye kavme müşâdif olup râst geldük. Bunlar ile buluşup mâ-beynimize (...) kesb olup bunlarla melûf olduk ba'dehû bunlarıñ mabeynlerinde kalup ve lisânların öğrenüp bunlar ile niçe zamân hem-şoĥbet olduk. Nâgâh gicelerden bir gice bunlarıñ mâ-beynlerinde feryâd [u] figân peydâ olup cümlesi bir yere cem' olup ufka nazâr idüp bir kevkebün tûlû'ına müntazır oldılar. Vaqtâ ki ol kevkeb tâli'a olup tûlû' itdiği gibi. Bunlarıñ feryâd [u] figân dağı ziyâde olup vücûd-pezîr oldu. Ben dağı bunlara sebeb-i figân [u] feryâdlardan istifsâr idüp su'âl itdüm. Bunlar dağı baña cevâb virüp eyitdiler ki bu kevkeb otuz yılda bir kerre tûlû' idüp toĥar ve kaçanim mürtefi'a olup başumuz üzerine ve semrine vâkı' olunca bu cezîrede ne deñli şeyler var ise cümlesin ihrâk bi'n-nâr idüp mahv ider ve bunlardan herkes qadrince sefîne ta'mîrine şürû' eyleyüp meşĥûl oldılar tâ ki naqli mümkün olan eşyâ'ların naql ideler ve hâzır u müheyyâ olmaĥa başladılar. Vaqtâ ki ol kevkebün irtifâ'ı başları üzerine vâkı'a olup qarîb oldıysa naqli mümkün olan eşyâ'ların sefînelere yükledüp ve kendüleri dağı sefîneye süvâr olup ben dağı anlar ile ma'âca süvâr olup enderûn-ı deryâya yelken güşâde idüp 'azîmet itdük. Hisâblarınca deryâ içinde geşt [ü] güzerân eyledük tâ ki ol kevkeb semt-i ru'ûslarından zâ'il olunca. Hisâbları ile zâ'il olduğın bildükleri gibi yine ol cezîreye ric'at idüp 'avdet itdiler. Kaçankim cezîreye gelüp vâşıl olduğumuz gibi cezîre üzerine taşraya çıkup anı gördük ki ne deñli eşyâ' var ise cümlesin bi'n-nâr ihrâk remâd oldu. Bunlar dağı herkes evli evine varup evlerini ta'mîre şürû' idüp ta'mîre başladılar. **Cezîre-i Zāvzâ:** Ve yine ol cezîrelerdendir. Cezîre-i Zāvzâ ki meş'ale dimekdür, bu cezîre ise bir cezîredür ki bilâd u şehristân-ı Zenc'i vely ider. Ba'z tüccâr tâ'ifesi hikâyet idüp dirler ki bu cezîrede bir medîne-i 'acîbe vardur ki cümle binâsı beyâz taşlardan bünyâd olunup ve ol taşlar kendü zâtında bu minvâl-i meşrûh üzre halk olunup peydâ olmışdur ve ol medîneden güyâ bir şadâ işidilür ve lâkin anda tayyâr-ı beşerden aşlâ anda bir kimesne sâkin degüldür. Ba'z kerre olur ki ol cezîreye sefîneler lenger-endâz idüp yanaşurlar ve şuyından alup şulanurlar ve şuyı

[174a]

ĥâyet şîrîn ve hoşca bulurlar ve nev'en ol şuda kâfûr râyiĥasın müşâhede iderler ve hikâyet idüp dirler ki bu cezîrenün nihâyet [ü] müntehâsına bâliğ olup ve vâkıf olup bilmezüz ve lâkin

ol deñli vardur ki içinde ‘azîm yüce tağlar vardur ki gice ile ‘azîm âteşler zâhir olup yanar ve ol âteşler etrâflarından bir ‘acîb şavt-ı hazîn u mahzûn şadâlar istimâ’ idüp işidürüz. Ba‘z kimseler dirler ki bu şavt-ı hazînlar delâlet ider ki anlaruñ mâ-beyninde olan pâdişâhları ve yâhud bir büyük kimesneleri cām-ı mevt nûş itmiş ola, bu hâleti işrâb ider ve zîkr idüp dirler ki bu tağlaruñ etrâfında bir gûne yılan vardur ki cemî’ senede zâhir olmaz ve görünmez. İllâ bir kerrecik zâhir olup meydâna çıkup nümâyân olur ve ol mârı şayd idüp tutmasına Zenc pâdişâhları ‘azîm ve hîlekârlar iderler tâ ki şayd idince ve bu mârda envâ’ havâş-ı ‘acîbeler vardur ki bu mâr bulunmaz illâ nâdirdür. Ba‘z mülûk hazâ’inde bulunur ve ba‘z-ı havâşın zîkr idüp beyân itdiler ve didiler kim kaçan puhte olup bişürseler ve çevrişin mülûk alup üzerlerine mesh idüp sürseler ol pâdişâhuñ neşâtı ve heybeti ve kuvveti ziyâde-ender-ziyâde olur ve yine hikmet-i İlähiyye ile kaçankim bir marîz ve yâhud bir sel marazuñ şâhibi üzerine cülûs idüp otursalar üzerlerinden ol marazlar def’ olup zâ’ il olurlar ve ba‘z def’a bu yılanuñ cildi arz-ı Hind’e gelüp kıymet-i girânâ[ye] ile iştirâ olunup ba‘dehü mülûk der-hazîne idüp hıfz iderler ve yine ol cezîrelerden Ya‘kûb bin İshâk es-Seyrâfi’nüñ hikâye idüp zîkr itdüğü cezîre hikâye idüp dir ki: “Ben Rûmiyye ehlinden bir kimesneye râst gelüp gördüm ki zîkr idüp dir ki ben Rûmiyye’den bir sefîneye süvâr olup çıkıdum, niçe zamân-ı ba’îde deryâda seyr eyleyüp geşt [ü]⁷³ güzâr eyledüm. Günlerden bir gün ‘azîm furtuna vücûd-pezîr olup vücûda geldi ve sefînemüzi etrâf-be-etraf remy idüp deryâ üzerine mânend-i habâb devre başladı. ‘Âkıbetü’l-‘âkıbe şiddet-i zaħm-ı telâtum-ı emvâca taħammül idemeyüp gün-â-gün şiddetile şikest oldu. Ben daħı hezâr belâ vü meşakkat ile elüme bir tahta girüp üzerine süvâr oldum. Bu hâl-i ser-gerdân üzre ‘âkıbet beni bir cezîreye işâl idüp bitişürdü. Ben daħı ol cezîreye çıkup nân pârça ve şu sevdâsına düşüp geşt [ü]⁷⁴ güzârân iderken bir kavme muşâdif olup

[174b]

râst geldüm. Bunlaruñ kıdd ü kıametleri birer zirâ’ deñli var ve bunlaruñ ekserinüñ iki gözleri olup kör olmuşlar. Bunlar beni görünce bunlardan üzerüme cemm-i gâfir cem’ olup⁷⁵ beni hayvân mânend sevķ idüp pâdişâhlarına sürdiler. Çünkü pâdişâhları huzûrına varduk. Beni habs itmekle fermân eyledi. Bunlaruñ harekâtından böylece hiss eyledüm. Bunlar daħı beni alup bir kafes içine habs itdiler. Ben daħı ol kafes içre ba’d-ı zamân ayak üzre kalkmak murâd idindüm. Ayak üzre kalkınca kafese tutunup ol kafes şikest olup münkesir oldu. Ben daħı kendü mekânümde oturup karar itdüm. Bunlar daħı bu hâl-i benden görünce benden emîn olup

⁷³ Metinde “geşte” yazılmış fakat imla gereği “geşt” diye düzeltildi.

⁷⁴ Metinde “geşte” yazılmış fakat imla gereği “geşt” diye düzeltildi.

⁷⁵ Müstensih “olun” yazmış . İmla gereği “olup” şeklinde olmalı.

beni incitmediler. Ben dağı bunların ara yerlerinde niçe zamān ‘aıy u ‘işret idüp ıaldım. Nāgāh gūnlerden bir gūn bunları şikeste-đāl ve hīzān u ūftān gōrŭp gūyā ki bunlar đarb ũ kıtāle đāzırlanup mŭteheyyī olıyorlar. Ben dağı bunlardan lisān-ı đālile ve iřāret ile bu ađvāl-i perīřānlarından su‘āl idüp istifsār eyledŭm. Bunlar dağı ‘adŭlarnuđ zuhŭrından ve gelicek semtinden lisān-ı đālile ve iřāretle iřrāb idŭp beyān itdiler ve gūyā ki vađtidŭr, cŭnbiř [ŭ] đarekātlarından fehm eyledŭm. Çok eglenmeyŭp illā anı gōrdŭm ki bunların ūzerine bī-nihāye đarānīķ ıuşları cem‘ olup cenge řŭrŭ‘ itdiler. Đarānīķ ise yā ıurna yā ıurnaya mŭřābih bir đayrı ıuş ola, bunların ūzerlerine hŭcŭm idŭp ve gōzlerine ıağalayup gōzlerin ıığarup bunları kōr idiyor. Ben dağı bunların ađvālın gōrince elŭme bir ‘ařā alup ol ıuşlar ūzerine hŭcŭm idŭp niçesin itdŭm. ıuşlarından bu đāleti gōrince cŭmlesi hevāya per [ŭ] bāl aıup pervāz eyleyŭp uığılar. Bunlar dağı benden bu imđād gōrince mā-beynlerinde bađa ‘azīm ikrām idŭp ta‘zīme başladılar. Ben dağı bunlardan emīn olup emniyyetŭm đasebiyle bir iki dāne dırağt-ı bŭlendi biribirine ıatup līf ile biribirine ıayd [u] bend idŭp bağladım ve ıādir olduğum değli zād [u] zāđire vuřŭl ol ağağların ūzerine đamle idŭp yŭklendŭm ve kendŭm dağı ūzerlerine bindŭm ve mŭtevekkilen ‘alā’llāh deryā içine kendi bu đāl ūzre hŭcŭm idŭp deryāya girdŭm. Bu kez telāıum-ı emvāđlar gŭn-be-gŭn ‘avn-i İlāhiyye-i řamedāniyye ile rŭzgārlar beni bu đāl ūzre Rŭmiyye’ye iřāl itdiler ve dağı bu ıul nařīđ ider ki Aristātales kitāb-ı đayvānda zıkr idŭp dir ki đarānīķ didŭkleri ıuş đorasān’dan iklīm-i Mış’a Nīl-i mŭbārekŭđ ađđđđ yerlere intikāl idŭp anda mağarrata řŭrŭ‘ iderler ve anda olan ricāllerŭđ ıadd ũ ıāmetleri zıřā‘ değli olup anlardan ıarār itmeyŭp

[175a]

ol ıuşlar ile đarb ũ kıtāl iderler. đāđır-i mŭtercim dir ki biz Mış’da olmamız ile bōyle ıavm gōrmeyŭp ve iřitmedŭk ve lākin cā’iz ki cezīre-i đabeř mecrā-yı Nīl’de bir bŭyŭk cezīredŭr. Yŭđarusında bir mağalde olmiş ola ve yāđud zamān-ı evvelde olmiş ola ve mŭrŭr-ı dŭhŭr ile nisyān đārī olup ‘arız olmiş ola. Zıřā mŭtevātire bāliđ olmağla bizŭm Mış’a gelŭp mŭtevařıl olmamızdan evvelce ba‘de’l-elf seksen đārīhinde Herem đađları ıurbında bir yer aıılıp içine cemm-i đāfır dāđil olup girince içinde bī-đisāb sŭđlar ve dekākīn ve sarāylar ve içlerinde yidi ıat beyāz kefenler ile şarılmış ıuşlar medfŭne olup ıurıyorlar. Bir kimesne bunuğ ařl u kŭnhine vāřıl olmayup yine ol yeri sedd idŭp đāl ūzre terk iderler. Vallāđŭ’l-muvāfıķ li’ř-řavāb. **Cezīre-i Segsār:** Ki cezīre-i kelb dimekdŭr. Bu cezīreden Ya‘kŭb bin iřđāķ es-Serrāc đikāyet ider, dir ki ben bir kimesne gōrdŭm ki anuđ yŭzi yırtıķ yırtıķ olmiş. Ben dağı anuđ yŭzinde olan niřānlardan istifsār idŭp su‘āl eyledŭm. Ol dağı cevāb idŭp eyitdi ki ben bir sefīneye sŭvār olup bindŭm. Bād-ı muđālif zāđir olup telāıum-ı emvāc bizi bir cezīreye ilkā

idüp atdı. Ol cezireden hālāş mümkün olmayup ‘ākıbetü’l-‘ākıbe ol cezireye taşra çıkdı. Nāgāh üzerümüze bir kavm hücum eyledi ve bu kavmüñ evşāf-ı büka başları kilāb başları gibi ve gövdeleri insān gövdesi gibi üzerümüze cem’ olup vākıf oldılar. Ba‘dehü içlerinden birisi çıqıp eline bir ‘aşā aldı ve bizi koyun sürisi gibi sürüp kendi menziline sürdi. Nāgāh bunlaruñ menāzillerinde niçe nāsuñ pābūcların ve perdelerin gördüm. Bunlar dağı bizi bir evüñ⁷⁶ içinde idhāl itdiler. Nāgāh ol evüñ içinde bir ādem-zāt gördüm ki bizüm başumuza gelen ser-güzeşt bizden evvelce anuñ başına dağı gelmiş. Bu kez bunlar bizlere envā’ [u] gūn-ā-gūn mīveler ve me‘kūlāt getirüp öñümüze koyup vaz’ itdiler ve yimekle bize işaret itdiler. Ol kimesne dönüp bize cevāp eyledi ki bunlar sizlere bu deñli gūn-ā-gūn mīveler eṭ‘ime virmelerinüñ sebep budur ki tā ki siz semiz olup semiz olasız ve sizlerden kanxısı gāyet semüz olursa anı zebh eyleyüp etin yerler. Ben dağı bunu istimā’ idüp işidicek ta‘ām yimegi günden güne taklīl idüp azalttık. Bu kez yimedüğümden gāyetü’l-gāye zebūn u araqq oldum ve ammā refiklerüm söz diñlemeyüp yimekle meşgūl oldılar. Semüz olunca

[175b]

her gün birin zebh idüp etin yidiler ve ben zebūn olduğumdan ve öbür ādem mariz olduğundan bizleri terk idüp yimediler. Günlerden bir gün ol kimesne baña eyitdi ki bunlaruñ ‘ıyd u bayrāmları yaklaşup geldi. Bayrāmları hāzır olup geldiği vakte bunlar üç gün taşra çıqıp aslā içerü gelmezler ve anda zevk ü şafā ile meşgūl olurlar. Eger hālāş u necāt isterseñ kendü zātında i‘timāduñ var ise ve kaçmağa tahammül idüp dayanursañ bu günlerde hālāş olursañ ve illā gayrı günlerde hālāş mümkün degüldür. Zīrā bunlar gāyetü’l-gāye koñı alurlar. Üç günlük mesāfeden koñı alurlar ve gāyetü’l-gāye insānuñ özin tutarlar ve aramada dağı ser’dür. Bunlardan hālāş düşvārdur ve ammā ben kötürüm oldum. Harekete ve karāra tākāt u mecālüm yokdur. Her niçe olursa olsun ammā sen tāze vü nev-civānsın, tedārikin gör. Ve lākin eger bunlar seni arayup yetişürlerse şu güne bir dıraht vardur ve nişānın gösterüp eyitdi ki ol dırahtuñ altında var otur, ne hīlekarlık iderlerse itsünler sen ol dıraht altından şağın çıqma. Zīrā bunlar ol dıraht altına varmağa kādır degüllerdür ve eger hīle idüp seni çıkarurlarsa tekrār yine seni şayd iderler ve eger altında qalursañ bir zamān bekleşüp ‘ākıbet seni anda koyup giderler. Tekrār işüñ ne ise gör, ben dağı bunu işidince anlara ‘ayş u ‘işretleri günü gelüp taşra çıkdıkları gibi ben dağı evvelki gice kararı firāra tebdil idüp kaçdum. Var kuvvetüm bāzūya getirüp gice ve gündüz her (...) şitāb iderdüm. Her bār vakt-i rāhata rāhat itmek lāzım gelse dırahtuñ altında oturup rāhat iderdüm. Vaktā ki üç günden soñra ‘ıydların şavup evlerine gelince beni anda bulmayup koqum ve izim alup ‘ākıbetü’l-‘ākıbe gelüp beni yetişdiler. Ben

⁷⁶ Metinde “ol” yazılmış ancak bağlam gereği “evüñ” olmalı. (Topkapı Nüshasında evüñ şeklinde yazılmış.)

dağı bunları görünce ol dıraht-ı ma'hüdenüñ altında varup oturdum. Bunlar gelüp nâçâr eṭrâfum bağlayup gün-â-gün hîle vü şan'at idüp beni çıkarmağa kâdir olmayup yanuma gelmek dağı kâdir olmadılar. 'Âkıbet beni koyup gıtdiler. Ben dağı anda niçe zamân oturup ba'dehü yine 'azm-i râh eyledüm ve bunlaruñ şüretleri karşıdaki şahîfe der-taşvîrdür.

[176a]

ba'dehü niçe eyyâmdan soñra bir mesâfe-i ba'ideden bir 'azîm dırahtistân ve bâğ u bağceler nümâyân oldı. Güyâ ki bunlaruñ cihânda mişli olmaya . Ben dağı kuvvetüm bâzûya getürüp ol cânibe müteveccih olup seyr eyledüm. Çünkü varup ol bâğ u bağcelere vâşıl oldum. Anı gördüm ki ol dırahtistân cümlesi mîve, ağaclar gün-â-gün. Ben dağı mîve-çîn olup mîve ile karnum toyurdum ve gördüm ki ol dırahtistânıñ altında şüret-i insân üzre niçe kimseler oturuyorlar. Hüsn-dârlıkda nazîre kabûl itmeyüp bir vechle hüsnleri ta'bîr olunup kaleme gelmez ve ayakları uzun, inciklerinde kemükler yok. Ayak üzre kalkup yürümeğe kudretleri dağı yokdur. Ben dağı vardum yanlarında oyurdum. Aşlâ ben bunlaruñ sözlerin fehm idüp añlayamadum. Anlar dağı benüm sözüm fehm idüp añlayamadılar. Bu minvâl-i meşrûh üzre anlar anuñla ünsiyyet idüp niçe zamân geçindüm. Günlerden bir gün bunlardan birisi omuzum üzre elin koğuğıyla sıçrayup üzerüme çıkması bir oldı. Bu kez üzerüme

[176b]

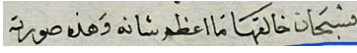
çıkup ayaklarıyla eṭrâfumu şarup kayd [u] bend eyledi. Her bâr ki üzerümden bunu atmak murâd idince tırnaqları ile yüzüm yırtup bu kılığa beni giriftâr eyledi. Bu kez tırnağıyla yırtup ve ayakları ile tepüp istediği ağaca beni sürüp varurdu. Ol ağacdın mîve-çîn olup yidüği deñli yiyüp ve bâkîsi refîklerine atup anlar yerdı. Ve bu minvâl üzre itdüğine qahqaha ile gülüşürler idi. Güyâ ki ben bunuñ merkebi oldum. Günlerden bir gün ağaclaruñ birisinüñ budadı gözine dokınup kör itdi. Ben dağı lâ-'ilâc qalup 'âciz oldum. Bir gün üzüm aşmasından vâfir üzüm düşürüp bir taş içine şıkup şîre eyledüm. Ve ol şîreyi nüş idüp içdüm . Yine düşürüp şâniyen şıkup şîre eyleyüp aña lisân-ı hâl işâret itdüm ki nüş idüp içe. Ol dağı egilüp içmegi qaşd ,d,nce ayakları nev'en fekk olup açıldı. Ben dağı üzerümden 'ale'l-fevr remy idüp atdum ve şerrinden hâlâş-yâb oldum ve yüzümde olan âşâr anuñ tırnaqlaruñ eşeriydi. Ve şüreti budur.

Faşlu fi ba'z hayvânât hâzâi'l-baḥr: Bu faşl deryânuñ ba'z-ı hayvânâtün beyân ider. Ol hayvânâtdandır. Bir büyük balık vardır ki ismine Minşâr tesmiye iderler. Ba'z tüccârlar zıkr idüp dir ki biz ol balığı görüp seyr eyledük. Bi-'aynihi güyâ ki desteredür. Başından quyruğına varınca minşâr dişleri gibi siyâh kemükden âbnüs-vâr dişleri var. Uzunlığı göz nazarında ikişer zirâ' deñli ve başı yanında iki dâne kemükleri ve uzunlığı iki zirâ' miqdârınca

olur ve bu iki kemül ile sağına ve solına deryāya darb idüp gezer ve darb idüp urduğı vakte andan bir mehīb şadā işidilüp peydā olur ki

[177a]

işidenlerüñ vücūdına lerze hāşıl olur ve hikāyet idüp dirler ki biz anuñ ağızından ve burnından çıkan şuyı cānib-i āsmāna şu‘ūd idüp ve yine nāzil olduğın müşāhede iderdük ve mesāfe-i ba‘ideden üzerümüze reşāşı bālīg olup vāşıl olurdu ve eger bir sefīnenüñ altına girse ol sefīneyi iki pāre idüp biçer ve eger sefīne üzerine gelse ol sefīneyi helāk idüp ğarķ ider.

 Ve ol hayvānātından şol balıķ ki ismine Balbal demekle meşhūrdur ve bu balıģuñ ğadd ü kāmety dōrt yüz zīrā‘dan beş yüz zīrā‘a varıncadır ve gāhıce bu deryāda ğanadınıñ bir ucy zāhir olup bir büyük yelkenden daħı büyük görünür ve gāhıce başın çıkarup şuyı üfler. Ol şu ğatı yaydan çıķmış oğdan daħı ziyāde gibidür, belki ğarīb olur ki ğarīb olan sefīneleri helāk ide. Ve‘l-hāşıl ehl-i sefīne olan kimesneler andan leyl ü nehārda eşedd-i fizā‘ ile feza‘ iderler ve envā‘ [u] gūn-ā-gūn debdebeler ve şadālar iderler tā ki sefīneden anlaruñ sebebiyle firār idüp anlar daħı ğalāş-yāb olalar ve daħı bu balıķ kıyruğı ve ğanadıyla ne deñli eṭrāfında balıķ bulınsa cümlesin ağızına sevķ idüp sürüp yudar. Ve‘l-hāşıl hayvānāt-ı bahre bunun eziyyeti ve fesādı bī-nihāyedür. Ķaçankim bu balıķ ziyādesiyle bāğī olup tuğyān ziyāde olsa Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān saṭvet-i İlähiyyesiyle üzerine bir zīrā‘ deñli bir balıģı taslīt ider. Anuñ zaħm elinden deryālaruñ ğa‘rına dalup dibine vāşıl olduğı gibi kendin yerden yere darb idüp ura ura kendin helāk ider. Helāk itdüğü gövdesi şu üzerine bir ‘azīm

[177b]

tağ gibi çıkup zāhir olup çıkar ve gāhıce Balbāl didükleri balıķ ol deñli ‘anber yudar ki hażm idemeyüp andan helāk olup ba‘dehū deryā ol balıģı çıkarup izhār ider ve anuñ şayd içün maħşūş Zenc tā‘ifesinden niçe kimseler sefīneye süvār olup erişdürürler. Ķaçankim anuñ mevtine vāķıf olup ğiss itseler çengāller ile anı çeküp şāhil-i bahre getirürler. Ba‘dehū ğarnın yarup içinde olan ‘anberi alup çıkarurlar ve ol ‘anberüñ balıģuñ ğarnından çıkarup zāhir olmuşdur. Balıģa müşābih olup beñzer. ‘İrāk’da ve Fārs’da ve Hindistān’da olan ‘atṭārlar anı teşhīs idüp ve fark idüp bilürler ve şol ‘anber ki ol balıģuñ arkasında buluna, ğāyetü’l-ğāye şāfi olup ve pāk [ü] ceyyid olur. Vallāhü’l-muvāfiķ. Ve şüreti budur.

Faşlu fi bahri’l-mağrib ve hüve bahri’ş-Şām ve Ķonştantıniyye: Bu bahruñ me‘ħazı deryā-yı muħiṭdendür. Şarķ cānibine mümted olup uzanur. Tā ki şimāl-i Endülüs’e bālīg olup varınca. Ba‘dehū bilād-ı şehristān-ı Frenc’e perver idüp uzanur tā ki şeh-i Ķonştantıniyye’ye vāşıl olup bālīg olunca. Ba‘dehū cebhe-i cenūbiyyeye mümted olup uzanur bir alay

şehristānlara ‘ubūr ider kim evvelkisi Selānīk dimekle ma‘rūfedür. Ba‘dehū bilād-ı Sebte ve bilād-ı Tānca, bunlara mürür ider tā ki Trablus’a ve İskenderiyye’ye vāşıl olup bālīg olunca. Ba‘dehū sevāhil-i Şām’a uzanup mürür ider tā ki Anṭākiyye’ye vāşıl olup nihāyet bulur ve daḡı deryāda

[178a]

‘azīm cezīreler vardır. Cezīre-i Endülüs ve cezīre-i Mayorḡa ve cezīre-i Şaḡalebe ve cezīre-i İḡrıtış ve cezīre-i Kıbrıs ve cezīre-i Rodos ve Saḡız ve İstānköy ve bunların emşālī cezīreler gibi. Niçe cezīreler vardır ve daḡı Aḡbār-ı Mışr-nām kitābda zıkr olındı ki Firā‘une’nūñ helākinden soñra Mışr’a ehl-i benī-Delūke-nām kimesnelerden niçe mülük mālīk oldılar ve bu ṭā‘ife ḡāyetü’l-ḡāye şāḡib-i rāy u tedbīr ü ḡīlekār idiler ve bu ṭā‘ife-i Rūm daḡı bunlara ḡālib olup ve mülk ü devletlerin ellerinden alup ve külliyyet ile nez‘ itmegi murād itdiler ve bu ṭā‘ife daḡı eṭrāf u eknāfa devr idüp tedbīr itdiler. ‘Āḡıbetü’l-‘āḡıbe maḡribden baḡr-ı muḡıṭūñ bir cānibin şaḡk idüp yardılar ki ol baḡr-ı zulemātdur. Bu kez deryā-yı baḡr-ı zulemātdan hücum idüp bī-ḡisāb bilād-ı ‘āmire üzerine ve niçe memālīk-i ‘azīme üzerine ḡalebe idüp müstevlī oldı. İmdi vaşf idüp beyān itdügümüz deryā budur. Bu taḡdīr üzre deryā-yı maḡrib ve baḡr-ı İskenderiyye ve baḡr-ı Şām ve baḡr-ı Rūm ve baḡr-ı Frenc ve baḡr-ı Ḳonşantıniyye bu deryālar cümlesi baḡr-ı vāḡiddür ve Mecma‘ü’l-baḡreyñ didükleri baḡr-ı Rūm ve baḡr-ı maḡrib ikisinüñ mā-beynidür ve ikisinüñ mā-beyninde yaşşılıḡı üç fersaḡ deñlidür ve uzunlıḡı yigirmi beş fersaḡdur ve deryā-yı Rūm Endülüs’üñ kıblesi cānibidür ve şarḡısi cānibidür ve baḡr-ı Rūm’uñ levni aḡzardur ki yeşil renkdür ve deryā-yı maḡribüñ levni esveddür ki mürekkeb mānend ḡattā kim bir kimesne eline ve yāḡud bir çanaḡa alsañ şāḡfū’l-levn olur ve daḡı Mecma‘ü’l-baḡreynde her günde dört def‘a medd ü cezr zāḡir olur, iki def‘a medd ider ve iki def‘a cezr ider ve bunun sebebi ise baḡr-ı esvedüñ ṭulū‘ ḡatında yüce olup ḡaynar ve Mecma‘ü’l-baḡreyñ baḡrine dāḡil olup dökilür tā ki baḡr-ı Rūma dāḡil olunca ki ol baḡr-ı Rūm baḡr-ı aḡzardur tā ki vaḡt-i zevāle varınca ḡaçankim vaḡt-i zevālden Şems zā‘il olduḡı gibi. Baḡr-ı esved ḡahḡaharīce geriye rücū‘ idüp döner. Bu kez baḡr-ı aḡzardan baḡr-ı esvede deryā meyl idüp içine dāḡil olup dökilmeḡe başlar tā Şems ḡarba ḡurūb idince. Ba‘dehū baḡr-ı aḡzar çekilüp ve baḡr-ı esved ḡaynayup çok olur. Nişfü’l-leyle varınca ba‘dehū yine baḡr-ı esved çekilüp ve baḡr-ı aḡzar ḡaynayup çok olur. Ṭulū‘-ı Şems’e varınca mütercim-i ḡaḡīr-i pūr-taḡşīr di ki ba‘z-ı ‘acāibānda gördüm ki bu deryānuñ uzunlıḡı biñ yüz otuz altı fersaḡdur. Vallāhu a‘lem ve bu deryāda niçe cezīreler vardır ve içinde ḡün-ā-ḡün ḡayvānāt-ı ‘acībeler vardır ki lā-yuḡşā ve lā-yu‘addur.

178 [b]

bunlardan biz ba‘zısın zıkr idüp beyân iderüz vallâhü’l-muvâfık. **Faşlu fî cezâ‘ir hâzâi’l-baħr:** Bu faşl bu baħruñ cezîrelerin beyân ider. Ebū Hâmid Endülüsî bu deryânuñ cezîrelerin ve zîrâ İbn Hübeyre için taşnîf itdügi kitâbında zıkr idüp dir ki ol cezîrelerdendir ki **cezîre-i Mecma‘ü’l-baħreyn:** Ve ol cezîrede taşdan bünyâd olmuş bir minâresi vardur ve aşlâ anuñ kapusu yokdur ve ol taşda âlet-i hadîd kâr-gîr olamaz ve ol minârenüñ üzerinde güyâ ki altundan bir şüret-i insân var ki esbâbla şarılmış sağ elin şu-yı baħr-ı esvede uzadup güyâ ki parmağıyla işâret ider ve halk bunuñ te‘vîlinde niçe jâj-ğâ-yı sözleri vardur ve minârenüñ yüceliği yüz zîrâ‘dan daħı ziyâdedür ve yine ol cezîrelerdendir ki zıkr olınan cezîre ki nâhiye-i Endülüs’de baħr-ı esved üzerinde bir ‘azîm büyük tağ vardur ve ol tağnuñ üzerinde yunılmaduk taşdan oyulmuş bir kenîse vardur ve ol kenîse üzerinde bir ‘azîm kubbe sâhte olup binâ olınmışdur ve ol kubbenüñ tâ a‘lâsında yegâne bir gurâb vaz‘ olınmışdur ve kenîse muķâbelesinde bir laţif-i bî-nazîr mecsid-i şerîf sâhte olup bünyâd olınmışdur. Halk ol mescide teberrüken varup ziyâret iderler ve mâ-beynlerinde meşhûrdur ki du‘â bu mescide müstecâbdur diyü tecrübe itmişlerdür ve muķâbelesinde kenîsede sâkin olan kıssîsin üzerine şart olınmışdur ki bu mescidüñ ziyâretin kaçd iden züvvâra ziyâfet ideler. Ğarâbet bundadır ki her bâr bir müslim ve yâhud birkaç müslim ol mescide ziyâret için gelüp dâhil olsalar oldukları gibi ol kenîsenüñ kubbesi üzerinde olan gurâb ol kubbenüñ eñ yüce penceresinden içine başın idhâl idüp her ne deñli züvvâr mescide gelüp dâhil oldıysa gurâb daħı anlaruñ ‘adedince ol deñli feryâd idüp şayha ider. Bu kez ruhbânlar aña göre ta‘âm peydâ idüp kifâyeti deñli mescide götürüp anda ihzâr iderler ve bu kenîsenüñ ismi halk mâ-beyninde kenîse-i gurâb demekle meşhûredür ve ruhbânlar zu‘m idüp dirler ki vaķtlerden bir vaķt zâ‘il olmaz illâ kenîsenüñ kubbesi üzerinde ol gurâb müşâhede iderler aşlâ kubbeden zâ‘il olmaz ve bilmezler ki ne yerden ve ne şey ekl idüp yer ve yine ol cezîrelerdendir. **Cezîre-i Seyis:** Bu cezîre-i Seyis ise baħr-ı Rûm’uñ içinde bir cezîre-i ‘azîmedür. Ebū Hâmid dir ki bu cezîreye envâ‘ [u] gûn-â-gûn balıklar çıkar ki bir gayrı cezîrede çıkup bulunmaz.

[179a]

ve her şınfı çıkdukça bir eyyâm-ı meķş idüp turur tâ ki şayd itmesinde istîfâ üzre şayd ideler. Ba‘dehü ol şınf münkaţı‘ olup şınf âħir yerine gelüp zühür ider. Dâ‘imâ böylece devr-i dâ‘im üzre dirler ve şınıfları daħı yüz otuz şınıfdan ziyâdedür. Bu cümle eşnâf-ı ism ü resmleri ile cezîre-i Seyis ‘acâibleri taşnîf olınan kitâbda zıkr olup beyân olındı ve yine ol cezîrelerdendir. Tuħfetü’l-ğarâ‘ib şâħibi zıkr idüp beyân itdügi cezîredür ki baħr-ı Rûm’da bir cezîre vardur ki ol cezîrede envâ‘ [u] gûn-â-gûn a‘cebler ve şükûfeler vardur ki bunlardan

her kankısından olursa olsun eline alup şemm idüp koksı kokuğuğı sâ'at hâb-ı nâza varup uyur ve yine ol cezirelerdendir ki Ebü Hâmid Endülüsî zıkr idüp dir ki baır-ı Rüm'da bir cezire gördüm ki ol cezirenün ismine Hâlta dirler. Tağ koyunlarla tobtolu olup vaıt-i harıfde münteşire olan çekirge mânend keşreti vardur ki firâr idecek yer bulımazlar . Kaçankim ol cezireye bir sefine vâşıl olsa ehl-i sefine çıkup murâdları deñli koyun şayd idüp avlarlar ve ol koyunları erkek ve dişilerdür ve gâyetü'l-gâye semüzlerdür. Ve'l-hâşıl ol cezirede koyundan gayrı nesne yokdur ve ol cezirede gün-â-gün şırın şular ve bî-hisâb hoşça otlakları ve bî-nihâye ağaclar ve tağlar vardur. Ve baır-ı Rüm'da İskenderiyye'nün yolu üzerindedür. Her cânıbden ol cezireyi sefineler ârzü iderler. Ve'l-hâşıl zannum budur ki her bir sefine amdan koyun şayd idüp kesseler keşretine binâ'en döginmez ve yine ol cezirelerdendir ki baır-ı Rüm'da zıkr idüp beyân itdüği ki evvelki Konsantıniyye'nün kurbında baır içinde şu ile tolmış bir deyr vardur ki senede bir gün münkeşif olup zâhir olur ve ol nevâhıde ve etrâfda olan kimseler Hac ider gibi ta'zım idüp zuhurı günine varınca anda mülâzemet idüp ikâmet iderler ve ol deyre hedâyâ-yı 'azıme ihdâ iderler. Kaçankim vaıt-i 'aşr olduğı gibi. Etrâfında olan deryâlar izdiyâda şürü' ider ve ziyâde olmadan zâ'ile olmaz tâ ki a'yan-ı nâsdan ol deyr müstevire olunca deryâ izdiyâda şürü' itdüği gibi ol cezireden hurûca şürü' idüp taşra çıkarlar. Kaçankim bâkı' kalur. **Faşlu fi hayvânât hâzâi'l-baır:** Bu faşl bu deryânun hayvânâtın beyân

[179b]

ider. Hayvânâtdandur. 'Abdu'rrahman bin Harün el-Mağribî meclis-i Cümânî'de hikâyet idüp didüği: "Ben zemîn-i mağrıbe gitmek için bir sefineye süvâr olup bindüm. Eyyâm bize nâ-muvâfık olmağıla bād-ı muhâlif bizi bir mahalle irgürüp işâl itdi ki ol mahallün ismine Bartün diyü tesmiye iderler ve bizümle hemrâh Şakaleb'den şayyâd-ı mâhî bir gulâm var idi. Anuñla ma'âca sabkın var idi. Ol sabkın ile bir balık şayd idüp tutdı. Uzunluğı bir karış deñli var. Bir 'acıb hey'et olmağıla ol balığı teferrüc idüp seyr iderken nâgâh gördüm ki ol balıgun sağ kulağı ardında bir kitâbet var. Diğkat idüp nazâr idince gördüm ki ol yazı kelime-i tevâhid imiş ki lâ ilâhe illâ'llâhdur, diğkat idüp anı gördüm ki kafasında dağı Muhammed yazılmış ve şol kulağı ardında Resûlullâh yazılmış. Bu tefekkürler ile vâdî-i hayrete kalduk ve yine ol hayvânâtdandur. Ebü Hâmid Endülüsî hikâyeye idüp didi ki baır-ı Rüm çekilüp bir yüce tağun başı münkeşif olup zâhir oldu. Anı gördük, ol dağun depesi üzre bir kırmuzı nârenc henüz ağacından kaıt' olunup koparmışlar. Kıyâs idüp zann itdüm ki ba'z sefineler düşmüş ola. Ol mevzi'e vardum ki ol nârenclerden alam. Tamâm varup anlardan birisin elüme aldugum gibi. Anı gördüm ki bu bir hayvân ki taşâ yapışup öyle muttasıl olmış ki ol taşdan anı kal' idüp koparmak hadd-i imkândan hâric. Ben dağı elüme bir sikkîn alup kesmek murâd idindüm.

Bucağ dağı anı kesmedi. Hālā ki ne baş var ve ne gözi, ağzı ise büklümünde vāki‘ olmuş. Bu hāl-i ‘acīb üzre görünce ben dağı bunu esbāb ile leff idüp şardum ve bunu cezb idüp çekdüm. Anı gördüm ki ağzından lu‘āb mānend şu gibi bir şey çıktı. Ğāyet yumışağ ve kırmızı. Hey‘et-i nārencden bir şey ile fark olunmaz. Kaçankim anı hāl üzre koyup terk itsem ağzın açup ve yummağa başlayup gūyā ki teneffüs idüp nefesin alup virür ve yine ol hayvānātdandır ki Ebū Hāmīd Endülüsī zikr idüp beyān itdi ki deryā-yı Rūm’da bir taş üzerine çıkup āb-dest alurdum. Nāgāh ol taşuñ altında bir sarı uzun yılan kıuyruğı zāhir olup çıktı. Siyāh noktalar ile noktalanmış. Ben dağı havf idüp ol taşdan pertāv itdüm. Anı gördüm ki ol

[180a]

taşuñ altından çıkup başı tāvūs başına müşābih olup beñzer. Kendisi ise sarı ve siyāh beñekler ile noktalanmış ve iki dāne vāsi‘ gözleri var ki ğāyetü’l-ğāye mehīb. Ben dağı ‘ale’l-fevr yanumdan bir büyük taş alup ol taş ile başına darb idüp urdum. Aşlā ol taş anda eşer idüp kār-gīr olmadı. Ol dağı şu içine yüzerek gitti. Diğğat idüp nazar iderek anı gördüm ki ol yılan beş dāne oldu ve lākin başları bir olup her yılanuñ uzunluğu üç zirā‘ ve yāhud dağı uzun. Refiğlerüm birisi şayd idüp tutdılar. Anı gördüm ki harīrden dağı ziyāde yumışağ ve lākin ālāt-ı demür anda te‘şīr idüp kār-gīr olamaz ve birisinin derisin büzüp aldılar. Şoğan zarından dağı ince buldılar ve eti ise devenuñ buğlarının etine müşābih olup beñzer ve etinuñ aşlā ne tiken ve ne kemügi var.” Ve ba‘z bahrīler zikr idüp didiler ki ğāhice öyle büyük olur ki sefīneyi kalb idüp ve içinde olan ehlin cümlesin ekl idüp yudar ve bu hayvānātuñ ismine erneb-i bahrī tesmiye iderler ve bunuñ şerh-i beyān u havāşşinuñ beyān-ı hayvānāt-ı mā‘īye beyān itmede gelür ve yine ol hayvānātdandır. Şeyhü’l-Yahūdī didükleri hayvān, Ebū Hāmīd Endülüsī dir ki bu bir hayvāndur. Yüzi insān yüzine müşābih olup beñzer ve dağı anuñ bir beyāz lihyesi ve gövdesi buzağı hacminde ve şüreti kurbāğa şüretinde olup ol etrāfuñ ehālisi katında Şeyhü’l-Yahūdī dimekle ma‘rūfdur. Zirā leyle-i sebte deryādan şahrāya çıkar tā ki leyle-i eħadda Şems ğā‘ib olunca ne bir şey ekl idüp yer ve ne deryāya dāhīl olup girer ve ne taharrük idüp harekete gelür. Bi’l-farz eger darb olunup ve katl olunursa da yine deryāya dāhīl olup girmez. Leyle-i eħadda Şems ğurüb idüp ğā‘ib olduğı gibi kurbāğa sıçrar gibi sıçrayup deryāya dāhīl olur ve dağı bahrīler zikr idüp didiler ki niğrīs marāzına mübtelā olan kimesnenüñ niğrīs üzerine derisin vaz‘ idüp kosa der-hāl veca‘ sākin olur. Vallāhu sübhāne ve Te‘alā a‘lem. Ve şüreti budur.

[180b]

ve yine ol hayvānātdandır. Ebū Hāmid Endülüsī'nün zıkr idüp beyān itdüğü ki ben bir şebekede bir kıt'a gördüm ki miqdārı iki zirā' deñli var. İplikleri açılmış ve gözleri murabba'u'ş-şekl ve 'uqdelerin ki düyümleri āşikāre olup zāhir olmuş. Dikkat idüp nazar idince anı gördüm ki meger bir hayvān imiş. Anuñ başı belürsüz olup ma'lüm degül ve lā ağzı dağı ma'lüm degül ve ne yerden ekl ü şürb ider ol dağı ma'lüm degül ve yine ol hayvānātdandır. Şol balığ ki ol balığa Qātur balığı demekle ma'rūfdur. Ebū Hāmid Endülüsī dir ki mecma'u'l-bahreynde bir balığ gördüm ki yüce tağlar gibi bir şayha idüp şadā eyledi ki ol şayhadan evhaş u hevl-nāk bir şavt u şadā 'ömrümde işitmedüm. Qarīb oldu ki anuñ şayhasından qalbüm münşakq olup helāk olan ve anuñ harekesinden deryā ıztırāba gelüp şiddet-i emvāclarından ehl-i sefīne havf-nāk olurlar ve ğarābet bundadır ki bundan dağı büyük balığ bunı ekl idüp yimek için baħr-ı zulmātdan qovup ve bu firār idüp qaçar iken gelüp mecma'u'l-bahreyn boğazından 'ubūr idüp deryā-yı Rūm'a dāħil olur. Ardından qovup gelen büyük balığ kendüne mālīk olmayup bahreyn boğazına dāħil olup bir vechle 'ubūr mümkün olmayup ne ilerüye ve ne girüye boğazda helāk olup anda qalur. Ehl-i mecma' bunı böylece zıkr idüp beyān itdiler ve yine ol hayvānātdandır. Hāzret-i Mūsā ve Yūşa' 'aleyhüme's-selāmuñ balığları Ebū Hāmid Endülüsī dir ki medīne-i sebte qurbında bir balığ gördüm ki ol balığ ki Hāzret-i Mūsā ve Yūşa' 'aleyhüme's-selām puhte idüp nişfin ekl idüp ve nişf-ı bākīsı qalup deryāya dāħil olup hayy olması anuñ neslinden olup Allāh-ı 'azīmu'ş-şān nişf-ı bākīsın ihyā eyleyüp deryāda bir tarz-ı 'acīb ile tarz-ı ittiḥāz idüp deryā içine zāhib olup gitdi. İlā- hāzāi'l-ān ol mevzi'de ol balığ ol hey'et-i 'acīb üzre nesl-i bākīdür ve anuñ uzunluğu bir zirā'dan ziyādece ve yaşsılığı bir qarış deñlidir ve ekl olınan tarafınuñ kemüğü ve tikenin şoğan zarı mānend bir deri ile şarılmışdur ve gözi bir ve başı yarım. Ve'l-hāşıl ekl olınan tarafın gören kimesne meyyite kıyās ider ve cānib-i āħirin gören kimesne cesedi

[181a]

kāmile der-kıyās ider ve ḥalk bu balığ ile birbirlerine teberrük idüp ve birbirlerine hedāyā idüp ihdā iderler ve tā'ife-i Yehūd kıymet-i girānmā[ye]yle alup kadīd idüp bilād-ı ba'īdeye hediye irsāl iderler ve şüreti budur. Vallāhu a'lem. Ve yine ol hayvānātdandır. Şol balığ ki Bulğar'uñ tā'ifesine müşābih olup beñzer. Ebū Hāmid Endülüsī dir ki ben ol balığı gördüm. Güyā ki etrāk-i lebāddan giydükleri müşābih olup beñzer ve bu balıđuñ ne başı var ve ne ağzı var ve qarnında meşārīn gibi şeyler var. Güyā ki zāhiren mu'allak olup aşılmış ve içinde bakara ödine müşābih ödi var. Qaçankim bir kimesne anı şayd idüp avlarsa harekete gelüp taharrük ider ve etrāfında olan deryāyı mürekkeb mānend siyāh ider ve ben zann iderüm ki ol

sevād ol merāreden ola ve kaçankim bu balık şebekeye girüp giriftār olsa dā'ir-i mādār eṭrāfında olan şu siyāh mürekkebden daḥı ziyāde siyāh olur. Hem siyāh ve hem berrāk olur ve lākin kitābetde bir sene deñli kāğıd üzre nümāyān olup bākī kalur. Ba'dehū eşeri kalmayup maḥv-ı küllī ile maḥv olup beyāz kāğıd kalur.

[181b]

ve yine ol ḥayvānātdandur. Ḥaṭṭāf dimekle meşhūr olan balık ve anuñ arkası üzerinde iki dāne siyāh kanadları vardur. Bi'l-farzı ve't-takdīr eger ol balık şu ile çamurdan taşra çıkarsa sā'ir kuşlar gibi hevāda ṭayerān eyleyüp uçar ve yine 'ākıbetde deryāya 'avdet idüp içine dāḥil olur ve şüreti budur. Ve yine ol ḥayvānātdandur, şol balık ki ol balığa Mināre balığı dimekle ma'rūfedür ve Mināre uzunluğında belki daḥı ziyādedür. Gāhice deryādan çıkup kendi nefesin sefīne üzerine ilkā iderse ol sefīneyi şikest idüp garḫ ider. Kaçankim ehl-i sefīne bunu hiss idüp sefīneye yakīn olduğın bilseler taşlar ve debdebeler ve zūrñalar ve borılar üfürüp ḍarb idüp ve feryād u şayḥa [vü] nāle idüp bu şüretüñ in'ikāsından balığa mehābet ḥāşıl olup ol sefīneden firār ide. Zīrā bunuñ deryāda mazarratı ziyādesiyle çokdur. Ve yine ol ḥayvānātdandur, şol balık ki ol balıguñ ismine kebīre tesmiye iderler. Ebū Ḥāmid Endülüṣī ḥikāyet idüp dir ki kaçankim şu nākış olsa bu balık üzerine çamur zuhūr-yāb olup nümāyān olur. Şu kalmayınca altı sā'at deñli izṭırāba gelüp kendüni yerlere ḍarb idüp urur tā ki kendü derisi selḥ olunup şoyilup cıblaḫ kalur ve derisi altından iki dāne kanadı zāḥir olup meydāna gelür. Ol kanadlar ile hevāda ṭayerān idüp gezer ve yine baḥre 'avdet idüp içine girer. Ve'l-ḥāşıl bu deryāda bī-ḥisāb yılanlar vardur ve ekşeri bilād -ı Ṭrablus ve el-Ladḫıyye ve cebelü'l-Akra' ve eṭrāf-ı Anṭākiyye ve bunları mücāvire iden deryālarda olur ve ba'z kerre deryādan şahrāya çıkup ḥayvānat için 'azāb-ı 'azīm ḥāşıl olur. Mā-şā'e'llāh. Niçesin helāk idüp telef ider. **Baḥrū'l-Ḥazar ve hüve'l-baḥri's-şimālī:** Baḥrū'l-Ḥazar cānib-i şimālde vāki' olan deryādur ve şimālüñ cānib-i şarkīsi üzre vāki' olmışdur ve bu deryānuñ şimālinde bilād-ı Ḥazar vāki' olmışdur ve garbīsinde Allan ve cibālū'l-Ḳubḫ vāki' olmışdur ve cānib-i cenübīsinde taḡlar ve Dilem vāki' olmışdur ve bu deryā ise bir 'azīm deryā-yı vāsi'adur. Deryālar arasında bu deryā yeryüzinde bir deryāya muttaşıl degüldür. Bi'l-farzı ve't-takdīr eger bir kimesne ṭoprağın

[182a]

ṭolanmaḫ murād iderse ṭolanurdı ve bu deryā ḡāyetü'l-ḡāye şa'bü'l-münselikdür ve serī'ü'l-münhelik ve şedīdü'l-emvāc şāḥibidür. Ve bu deryāda ne medd ü ne cezr vardur. Bu deryāda lü'lü' ü cevāhir bulunup çıkmaz ve içinde olan cezīreler ḡayr-ı mesküne ve lākin bu cezīrelerde mīşe-zārlıḫ ve miyāḥ ve eşcār bī-ḥisābdur ve anlarda bir enīs-i münis yokdur. Ve

eger zıkr idüp dimişler ki bu deryā dā'ir-i mādārınıñ beş yüz fersahdur ve uzunlığı sekiz yüz mildür ve yaşlılığı altı yüz mildür ve bu deryānuñ tūli cānibinde müdevverü'ş-şekldür. Cezā'irlerinde cevānibinden ba'zısın zıkr iderüz. İnşāa'llāh vallāhu te'āla'l-muvaffaķı'ş-şavāb

Faşlu fī cezā'ir hāzāi'l-baħr: Ol cezirelerdendir. Ebū Hāmid Endülüsī'nüñ hikāye idüp didügi bu deryāda bir siyāh çamurdan bir tağ gördüm ki bi-'aynihi zift gibi ve deryā ise çār eṭrāfin ihāta eylemiş ve ol tağnuñ yüce depesinde yarılıp içinden şular cereyān idüp akar ve şuyla ma'āca bakırdan boncuķ deñli ve yāħud dāħı büyük şeyler tırmayup akar. Halk anları eṭrāf-be-eṭrāf ta'accüb için ħaml idüp gezdürürler ve ol cezirelerdendir, **cezire-i Ħayyāt** ki Ebū Hāmid Endülüsī hikāyet idüp dir ki bu cezire cebel-i Esved'üñ qurbındadır ki ol cebel-i Esved'i biz zıkr idüp beyān itdük ve bu cezire yılan ile tobtolu olup memlūdur ve ol cezirede ħaşışler çokdur. Bir kimesne ol cezirede arz üzre kademini vaz'a kādır degüldür. İçinde olan yılanlaruñ keşretinden ba'zısı ba'zısına şarılıp tırrurlar. Ol eṭrāfda olan ne deñli tıyūr var ise cümlesi yılanlaruñ mā-beyninde yumurtlayup ol yılanlar ne kuşa ve ne yumurtasına aşlā zarar itmezler ve ħalkı gördüm ki 'aşalar ellerine alup ol yılanları yollarından izāle idüp ayakları anda vaz' idüp qorlar ve ol yılanlaruñ arasından ol kuşlaruñ yumurtasını ve yavrusını aħz idüp alurlar ve ol yılanlar aşlā bir kimseye zarar itmezler ve yine ol cezirelerdendir. **Ceziretü'l-cin:** Ebū Hāmid Endülüsī hikāyet idüp dir ki bu cezirede aşlā vaħşıyyātdan ve tıyūrdan bir enīs-i mūnis ve bir şey yokdur. Ve dirler ki bu cezire üzerine ecinne müstevli olup ol cezireyi zabı itmişler.

[182b]

gūn-ā-gūn şavtlar işidilür. Vallāhu a'lem bi'l-ħāl ve yine ol cezirelerdendir. **Ceziretü'l-Ġanem:** Emīrū'l-mū'minīn Bi'llāh el-Vāşıķ anuñ resūli olan Sellām et-tercūmān dir ki Ħaraz ile Bulğar mā-beynibde bir cezire gördüm ki içi tobtolu tağ koyunuyla çekirge mānend belki daħı ezyed keşrete binā'en ol koyunlara firār ħadd-i imkānı yok ve ol cezireye sefineler lenger-endāz olsalar ol koyunlardan murādları deñli mā-şā'e'llāh koyun şayd idüp avlarlar ve ol koyunlar erkekli ve dişilidür ve gāyetü'l-gāye semüz olurlar ve bu cezirede koyundan gayrı bir şey görmedüm ve bunda akarşular ve gūn-ā-gūn giyāhlar ve ħudā-perver şükūfeler ve eşcār-ı keşireler vardır . **Faşlu fī ħayvānāt hāzāi'l-baħr:** Bu faşl deryānuñ ħayvānātın beyān ider. Ol ħayvānātdandır ki zıkr olınan Vāşıķ Bi'llāh-ı emīrū'l-mū'minīn bir düş gördi ki ħazret-i İskender-i Zū'l-ķarneyn'üñ binā eylediği sedd-i Ye'cūc ü Me'cūc mūnhedim olup yıkıldı. Mūntebih olunca Vāşıķ Bi'llāh hemm-i şedīd ile mūntebih olup uyandı ve hemm-i 'azīm üzerine müstevli oldu. Ol ecilden Sellām et-tercūmānı ba'ş idüp irsāl eyledi. Tā ki varup ol seddüñ ħaberini alup Vāşıķ Bi'llāh ol aħbārı götüre. Bu kez Sellām

et-tercümān hikāyet idüp dir ki yola revāne olup giderken nāgāh yolum üzerinde pādişāh-ı mülk-i Ḥaraz'a uğrayup yanında beş gün mekş idüp ve i kāmēt idüp oturdum. Ol ešnāda anuñ yanında bir emr-i 'acīb gördüm ki bunlar şayd-ı mähīye mübāşeret idüp şayd iderken nāgāh bunlar bir büyük balık şayd idüp ve ol balıguñ kulağın delüp içine bir ḥabl-i metīn şokup muḥkem kayd [u] bend idüp bağladılar. Ba'dehū cezb idüp çekerken ol balıguñ kulağı feth olup açıldı. Kulağı açılınca ol balıguñ içinden bir beyāz duḥter-i pākīze zuhūr idüp çıktı. Beyāzına qaralık tārī olup 'arīz olmışdur ve saçları ibrīşim mānend uzun ve ḥüsn-işüretinüñ mişli rüy-ı zemīnde görilmemiş ve hikmet-i İllāhiyesiyle göbeginden dizlerine varınca perde ḥalk eyleyüp 'avret yerin setr eylemiş. Bunlar bunu görünce

[183a]

cezb idüp ol balıktan alup yanlarında getürdiler. Ol daḥı kendin darb iderek ve saçların çekerek ve şayḥa iderek bunlar daḥı yanlarda imsāk idüp tutdılar tā ki yanlarında cām-ı mevt nūş itdi ve bu hikāye-i 'acībeyi birkaç kütübdē gördüm. Ol kitāblaruñ cümlesindendir. Ebū Ḥāmid Endülüsī vezīr İbn-i Hübeyre için te'līf ü taşnīf itdiği kitāb. Ve yine ol ḥayvānātdandır. Tinnīn-i 'azīme ki bu deryādan gāḥice şu üzerine seḥāb gibi zāhir olup görünür ve ḥalk daḥı ol ḥayvāna ta'accüb-künān seyr idüp nazar iderler ve ba'zlar zu'm idüp dirler ki bir ḥayvān-ı 'azīmedür ki ḥayvānāt içre eziyyet idüp anları helāk ider. Kaçankim eziyyeti gāyetde bālīg olup nihāyet bulsa Allāh-ı 'azīmü'ş-şān 'azamet ü şavvet-i İllāhiyesiyle ḳahr eyleyüp ol ḥayvān üzerine bir seḥāb u rüzgār taslīt ider. Ol seḥāb daḥı ḥayyeyi ḥaml idüp bahrdan çıkarup taşra bırağur ve ol ḥayvānuñ şüreti şüret-i ḥayye üzredür ve levn daḥı siyāh ve berrāğdur ve kıyruğı bir binā-yı 'azīme üzre ve yāḥud bir şecere üzre mürür idüp geçmez illā ol bināları ve eşcārları yaḳup ve hedm idüp ḥarāb [u] yebāb eyler ve kaçankim ol ḥayvān teneffüs idüp nefesin alsa ağızından nefesiyle ma'ā çıkan āteş etrāfında bulunan ḥayvānātdan ve nebātātdan cümlesin iḥrāk bi'n-nār idüp ḥākister eyler ve ol seḥāb u rüzgār ol ḥayvānı Ye'cüc ü Me'cüc'üñ üzerine ilḳā idüp anlara ḳuvvet olmağıçün Ye'cüc ve Me'cüc daḥı ḳalkup bıçak ve baltalar ile herkese kendüsine evvelinden āḥirine varınca kāfi olıcaḳ deñli ḳat' idüp alalar ve şüreti budur.

[183b]

Sultān-ı müfessirīn olan ḥazret-i 'Abdu'llāh bin 'Abbās raḳıya'llāhu 'anh ve 'anā ve 'an-kāffetü'l-müslimīn bi-'aynihil bu ḳavl andan rivāyet olınmışdur ve yine ol ḥayvānātdandır, Nūşirevān-ı Kīsrā'dan hikāyet olınan vaḳtā ki Nūşirevān sedd-i Belḥur'dan fāriğ olup ve bahr içinde ol seddi aḥkem-i taḥkīm ile muḥkem idüp bünyād eyledi. Sürür-i 'azīm ile mesrūr olup bahr üzre binā eylediği seddüñ üzerine serīr-i sultānı vaż' idüp ḳomagıla emr eyledi. Tā'ife-i

cünüdü dağı emrine imtişālen serīr -i saltanatı ol seddüñ üzerine vaz´ idüp qodılar. Ol dağı şāhāne ol serīrūñ üzerine çıkup cülüs idüp oturdılar. Ve Allāh-ı ‘azīmü’ş-şāna ḥamd ü senālar idüp ve eşnāsında bunı didi ki : “Ey Rabbü’l-erbāb! Sen baña ilhām eyledüğüñ ki bu serḥade bu sedd-i sedīd bünyād idüp ve ‘adūmı bedliqālaruñ damarların qalı’ idüp qoparam, ilhām üzre yūriüp bünyād idüp itmām eyledüm. İmdi qaşd itdigim şeyde meşūbesimi(?) iḥsān eyle ve gurbetden beni ‘izzet ile vaṭanuma redd eyle.” diyüp bir secde-i ṭavīle secde eyledi. Ba‘dehū müstevī olup secdesinden başın ref´ idüp didi ki: “El-ān Ḥaraz’uñ saṭvesinden ve etrākūñ şiddetlerinden istirāḥat buldum. Ba‘dehū nesīm-i gāfletle nevme varup uyudu. Nāgāḥ cānib-i deryādan ve baḥruñ içinden bir şey ṭulū´ idüp āfākı ṭobṭolu idüp sedd eyleyüp ve anuñla ma‘ā bir gāmāme olup āfākda ziyā´-ı Şems sedd eyledi. Ruzgār bāzūlar ve bahādırlar herkes kimi qavsine ve kimi sāyır ālet-i ḥarbine müsāra‘at eyleyüp şürū´ itdiler ve niçe debdebeler ve şadālar itdiler. Bu kez padişāḥ Cānib baḥra nazar eyledi alāt-i ḥarbdan kütāḥ idüp çekūñ bunda bir ḥikmed bālīga vardur ki ol ḥikmete müntazır olalum. Zīrā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān maskaṭ-ı re‘sum infişālinden bu āna gelince on iki sene ve altı ay ider. Bir yerden bir yere naql itdürüp gezerdi. Ol eşnāda helākümden ‘aciz degüldi ki ba‘dehū benüm üzerüme behā‘im-i baḥrdan bir behīmeyi teslīt eyleye varuñ benden uzak oluñ göreyüm ḥikmet-i Bārī nedür. Anlar dağı uzak olunca ol baḥrdan ṭulū´ iden şey cānib-i sedde iqbāl idüp

[184a]

seddüñ üzerine yüce oldu. Ba‘dehū lisāna gelüp didi ki: “Ey pādişāḥ! Ben bu deryānuñ sākinlerindenüm. Bu seddüñ bu maḥalde binā olmasın yidi def‘a gördüm. Ve niçe zamān ṭurup yine ḥarāb oldu. Ba‘dehū Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bize vaḥy idüp didi ki bir pādişāḥ gelse gerek ki anuñ zamānı uşta bu zamāndur ve şüretde senüñ şüretüñ gibidür. İmdi bu bünyād itdüğüñ sedd-i sedīd devr-i kıyāmete varınca bākī qalır ve sen dağı ol pādişāḥsın.” Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ‘amelüñ muqābelesinde iḥsān-ı tāmı ile iḥsān idüp bu kelāmı söyleyüp ba‘dehū gözden gā‘ib olup güyā ki hevāda ṭayerān idüp şu içine şalivirildi. Ḥaḳīr-i pūr-taḳşīr dir ki muşannif bu ḥikāyeyi evvelinden āḥirine varınca taşnīf itmedi, zīrā ol Nūşirevān’uñ⁷⁷ ḥikāyesidür. Nitekim aşāgada gelür ve āḥiri ise İskender-i Zū‘l-ḳarneyn ḥikāyesidür. Nitekim tefsīrdür. Menşürda mezkūrdur. Vallāhu a‘lem bi-ḥaḳīqati’l-hāl şüretleri budur. **El-ḳavlu fi ḥayvānāti’l-mā´ ve envā´hā:** Bu baḥş şuyūñ ḥayvānātın

[184b]

ve envā´ın beyān ider. Şuda olan ḥayvānātın eşnāfın ve envā´ın bilmez, illā Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān bilür ve lākin ḥaḳq arasında meşhūr olanuñ ba‘zısın zıkr idüp beyān idelüm ve bu

⁷⁷ Metinde “Ruşinevānuñ” yazıyor fakat bağlam gereği “Nuşirevānuñ” olmalı.

ḥayvānāt daḥı iki kısımdur. Bir kısmı budur ki şāḥib-i riyye degüldür. Ol ecilden balıḡuñ envā'ın 'ayş u 'işret eylemez, illā şuda 'ayş u 'işret ider ve bir kısmı daḥı riyye şāḥibidür ki ol ecilden ol daḥı şuda ve şahrāda ikisine de 'ayş u 'işret⁷⁸ ider. Qurbağalar gibi ammā balıḡuñ şāḥib-i ri'e olmamasınuñ sebebi budur ki balıḡuñ qalbin hevā ile tervīḥlendürmege ḥācet yoqdur ve bir daḥı bürüdet-i mā' ile qalbin tervīḥlendürmek ḥāşıl olur. Ol ecilden balıḡı görürsün ki ri'eye ihtiyācı yoqdur. Zīrā ḥikmet-i İllāhiyye iktizā ider ki her ḥayvān için olan a'zā ol ḥayvān ol a'zāya muhtāc gerekdür. İmdi her qankı ḥayvān şüret cihetinden ekmel olup ve bünye cihetinden etemm oldıysa işte ol ḥayvān a'zā-yı keşireye muhtācdur ve her ḥayvān ki şüret ü bünye cihetinden enqaşdur. A'zā cihetinden ihtiyācı daḥı aqalldür. Ba'dehū ḥikmet-i şun'-ı İllāhiyye iktizā eyledi ki her ḥayvān için a'zālar ola ki ol a'zālar elleri için müşākele vü müşābih ola ve mefāşıl daḥı ola ki ol mefāşıl ḥarekāt-ı münāsibe ola ve cildi daḥı ola ki ol ḥayvānın cesedin viqāye idüp ḥıfz itmege şalāḥiyyeti ola. Ol ecilden mā'ī olan ḥayvānātuñ ebdānın kimisin şadefi reng kıldı ve kimisin fülüsī-rengiñ eyledi ve daḥı ol ḥayvāna tārī olup 'arıza 'ahāt u āfāt için viqāye eyleyüp mānend-i qalkān gibi ḥalk eyleyüp ol ḥayvānāt ḥıfz eyledi ve ol ḥayvānāt için gūn-ā-gūn ecniḥalar ve qanadlar ve qulaqlar ḥalk eyleyüp icād eyledi ve ol ḥayvānāt deryālar içinde ol qanadlar ile sebḥ idüp tayerān ider. Hevāda kuş qanadıyla tayerān idüp uçduḡı gibi ve ol ḥayvānātuñ ba'zısın ba'zısına nisbet ile kimin ākil ve kimin me'kūl ḥalk eyleyüp icād eyledi ve me'kūlüñ 'adedin ākil olan ḥayvānuñ 'adedinden daḥı ziyāde vü ekşer ḥalk eyleyüp icād eyledi tā ki eşḥaş bākiye qala devr-i kıyāmete varınca

مَسْبُوحًا مِنْ لَّا يَطْلُمُ عَلَى غَوَامِرِ حِكْمَتِهِ سِوَاهُ مَا أَعْظَمَ سُنَانَهُ وَأَوْضَحَ بَرَاهِنَهُ Ve daḥı ba'z-ı ḥayvānāt-ı mā'ī ve 'acā'iblerin ve ḥāşşaların tertīb-i ḥurūf-ı mu'cem üzre

[185a]

zıkr ü beyāna şüru' idelüm. Vallāhü'l-muvāfiqi'ş-şavāb. **Ernebü'l-baḥr:** Bu bir ḥayvāndur ki deryāda olup başı erneb başına müşābih olmaqlıḡa qarīb olup ve gövdesi balıḡ gövdesine müşābihdür. Şeyḥ-i re'īs dir ki bu bir ḥayvān-ı şadefidür ki ḥumrete mā'il olup eczāsı mā-beyninde biraz eşyā' vardır ki üşnāna müşābih olup beñzer ve ḥāşşasındandır, yüzde olan kızıl beñekleri behaḡı izāle idüp giderür ve başı ise yanup ḥākister olduḡı vaqtde dā'-i şa'lebe nāfi' olup kılları inbāt idüp bitürür. Ḥuşuşān şaḥm-ı dübb ile ma'āca mu'ālece olursa ve dā'ü'l-ḥayyeye küsec olan kimesne ki şaḡalı üzre ve başın tırāş idüp bunlaruñ üzre tılā' eylese bunlaruñ saçın bitürür ve bunu kühl eylese başara 'azīm cilā virür ve daḥı semm ü zehrden 'add olınuş ḥisāb olınmışdur zīrā semm-i kātildür ve qaçankim dişlerin anuñla yayqasa cilā virür ve şüreti budur. **Elyes:** Bu daḥı balıḡ nev'inden bir nev'dür. Ġāyetü'l-ğāye ziyādesiyle

⁷⁸Metinde "işre" yazıyor ancak bağlam gereği "işret" olmalı.

büyük olup ve mehîbdür. Bahruñ hayvânâtın cümlesin şayd olunur. İllâ bu cins şayd olunmaz. Zîrâ bunuñ gîdâsı hayvânâtuñ kemükleridür ve bu hayvânâtuñ havâşşındandır ki lahmın puhte idüp ba‘dehû şedîdü’l-‘adâve olan kimesnelere it‘âm olunursa ol ‘adâvet ülfete ve muhâbbete tebdîl olunur. **İnsânü’l-mâ’**: Bu dağı bir nev‘dür. Şuda olup insâna müşâbih olup beñzer. İllâ bu kadar vardır ki bunuñ kıyruğı vardır. Bir zamân bir kimesne birisin şayd idüp ele getürdi ve bunuñ kadîd idüp ve gezdürüp ‘âleme seyr itdürdi. Bi-‘aynihi niçe vaşf idüp şekl ü şemâlin beyân itdük ise ol minvâl-i meşrûha muvâfık gördiler ve zıkr olındı ki bahr-ı Şâm’da bulunur. Ba‘z evkâta karîb sâhilde bir şüret-i insân üzre şudan beline varınca zâhir olup bir eyyâm bâkî kalur. Halk aña bakup temâşâ iderler ve şeyhü’l-bahr diyüp aña ism vaz‘

[185b]

idüp tesmiye iderler ve tecrübe idüp bunuñ görünce dağı hâşıl olur. Biribirlerine rehâ‘ ile tebşîr iderler ve işitdüm ki ba‘z-ı mülük insân-ı mâ‘î tutup hediye itdiler. Ol pâdişâh dağı murâd itdi ki bunuñ ba‘z ahvâline vâkıf olup muţtalî‘ ola ve hâl bu ki bir kimesne bundan bir kelâm fehm idüp anlamazdı. Bu kez bunlar tebdîr idüp bunuñ bir ‘avrata tezvîc iderler. Zevâcdan soñra bunlardan bir evlâd zâhir olup vücûda geldi. Bu kez evlâd ebeveynüñ kelâmların fehm iderdi. Ba‘dehû ol evlâda ta‘lîm idüp eyitdiler ki pederinden su‘âl eyle tâ ki anuñ hâli ve şânına vâşıl olup ne hikâye idüp söylerse ol hikâyeyi bize haber vir. Ol evlâd dağı pederinden su‘âl idüp istifsâr idince pederi cevâb virüp eyitdi ki ne deñli hayvânât var ise eger bahrî ve eger berrî, cümlesinüñ kıyruğı aşağasında ve ardındadır, hikmet ne ola ki bu tã‘ifenüñ cümlesinüñ kıyruqları yüzlerindedür. Bundan ayruğ kelâm itmedi ve şüreti budur. **Bakarâ‘ü’l-mâ’**: Bahrîler zu‘m itdiler ki bir hayvândur. Deryâdan ot sevdeğine otlamak için gâhice taşra tulû‘ idüp çık. Edebdür (...) andan çıkan türüs ‘anber olup deryâ sâhilinde bulunur. Vallâhu a‘lem bi-şihhati zâlik. Zîrâ ekşer-i nâs

[186a]

zu‘m idüp zâhib olup didiler ki ‘anber didükleri şey ka‘r-ı deryâlardan hâşıl olur. Kaçankim deryâlar cüş u hurûşa gelüp ziyâdesiyle mevc-zen olsalar ol mevcler ka‘r-ı deryâdan ol ‘anberi kal‘ idüp ve koparup taşra atar ve ba‘zılar didiler ki ‘anber didükleri şey bir ‘aydan kaynayup çıkar ve nefr ü kır kaynaduğı gibi ve dağı bunların emşâlleri gibi bi’l-farzı ve’t-takdîr ‘anber ol hayvânâtuñ revşî olduğı üzre dirler ki bu hayvânâtuñ dimâğa ve dağı havâssa gâyetü’l-gâye nâfi‘dür ve takviye-i ‘acîbe ile gâyetü’l-gâye muqavvîdür ve ‘anberden bir danğ miqdârı şüreb idüp içmek cevher-i rûha kuvvetler bahş idüp ziyâdeider ve şüreti budur. **Bâl**: Bu dağı balığüñ bir nev‘i olduğı ma‘rûfdur. Uzunluğı elli zîrâ’dur ve sefineler bu balıktan gâyetde mutazarrırdur ve her ne bulursa deryâda ve üzerinde ol sâ‘at ol şey yudar ve dağı bu balıq

gāyetle ‘anberi muḥabbet idüp bulduğı yerde ekl idüp yer ve ba‘z vaḳtlerde hazm idemeyüp yine ‘anberden helāk olur. Bu kez ‘anberi ol balıḡuñ ḳarnından istiḥrāc idüp alurlar ve bu ‘anbere meblū‘ diyü tesmiye iderler. Ol deñli rāyiḡası ṭayyib olup güzel olmaz ve gāḡice bu balıḡ Başra ḳurbında bulunur ve cezr ü medd olduğı vaḳte gelür. Ba‘dehū meslegi ṭarīḳ-vār olmaḡla rücū‘ mümkün olmayup anda ḳalır. Ba‘dehū kelālīb ile anı sāḡile cezb idüp alurlar ve baltalar ile anı ḳaṭ‘ idüp keserler ve dimāḡından

[186b]

niçe dühn-i keşīre alup sirāclar efrū ḡte idüp ve sefineler yaḡlada isti‘māl iderler. **Timsāḡ:**⁷⁹ Bu daḡı bir ḡayvāndur. Şūreti şūret-i ḡabb üzredür. Daḡı deryā ḡayvānātınuñ ‘acāibindendür, bu ḡayvān aḡzı ve lisānı vardur ve yüce çenesinde altmış dendānı vardur ve esfelinde kırk dendānı vardur ve her iki uzun dişleri mā-beyninde murabba‘ bir ḳaşīr dişi vardur. Aḡzın yumduğı vaḳte ba‘zısını ba‘zısına dāḡil olup münṭabıḳ olur ve lisānı daḡı gāyet uzundur ve arḡası ḳaplanbaḡ arḡası gibidür. Aşlā anda ālet-i ḡadīd kār itmez ve dört ayaḡı vardur ve altı zirā‘ deñli uzun ḳuyruğı vardur ve başınuñ uzunluğı iki zirā‘dur ve cesedinüñ gāyet uzunluğı sekiz zirā‘dur ve bir şey ekl idüp yidüğü vaḳte üst çenesiyle çigneyüp bu minvāl üzre ekl idüp yer. Sā‘ir ḡayvānāt bunuñ ḡilāfındadır. Zirā anlar cümlesi alt çenesiyle çigneyüp puḡte iderler ve bu ḡayvān bükülmeḡe ḳādir degüldür. Zirā anuñ arḡasında ufacıḳ müdevver kemükleri yokdur ve gāyetü’l-gāye giryetü’l-manzardur ve keşīr -i ‘adāvetdür ve insānı bulduğı vaḳtde ekl idüp yudar ve ḳoyunu daḡı yudar ve ḡuyül ve cemālleri helāk ider ve bu ḡayvān bulunmaz. İllā Nīl-i Mışr‘da ve nehr-i Sind‘de bulunur ve ḳaçankim bir şuyüñ kenārında insānı görse uzaḡdan taḡmīn ider ne deñli mesāfedür, ba‘dehū ol şuyüñ altından yürür tā ki ol insāna ḳarīb olup yaḡlaşınca ḳarīb olduğı gibi def‘aten vāḡideten pertāv idüp ḳuyruğıyla çarpup şuya alup gider ve ṭuyūr mānend şu içinde yumurṭlayup ve yumurṭasından rāyiḡa [vü] misk şemm olunur ve ardından menfez olmamaḡla edebdür zibili aḡzından çıkar ve ḳaçankim bir şey ekl idüp yese dendānı arasında me‘külātuñ beḳāyasından düde mütevellid olup andan gāyetle müte‘ellim olur ve ba‘dehū ol ḡayvān şudan ṭaşra çıkup aḡzın hevāya fetḡ idüp açar ve Şems’e istiḳbāl idüp yatur. Ba‘dehū bir ḳuş zāḡir olur. Altında ve üstinde mānend-i rümḡ şeyler vardur, aḡzına girüp ol rümḡler ile kendin muḡāfaza idüp ve dendān arasında olan baḳiyyeyi tenḳiye idüp pāk ider ve eḡer bir kimseyi görürse şayḡa vü feryād ider. Bu kez ol ḳuş hevāya aḡup uçar. Ol daḡı deryāya

⁷⁹ Metinde başlık kısmı boş bırakılmış direkt açıklamaya geçilmiştir. Başlık Topkapı nüshasında bu şekilde yazıyor.

[187a]

firār idüp içine dāhīl olup girer ve kaçankim timsāh hiss idesin ki ol kuş dendān mā-beyni tenkiye eylemişdür. Ol kuş şayd sevdāsına düşer ve lākin Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān ol kuşuñ altında ve üstinde mānend-i ibre şey halk idüp ol şey hayvānuñ çenelerine işābet idüp toķınınca aña elem virüp bi’z-zarūrī ağzın feth idüp ol kuş hevāya ağup uçup necāt-yāb olur. Ol ecilden darb-ı meşel olmuşdur : İyilik muķābelesinde bir kimse kötılık itse cezā timsāh cezāsın⁸⁰

[187b]

itdi ve kaçankim arkası gelüp münkalib olsa ašlā harekete mecāl kıalmaz ve kaçankim zeker ve ünşāsı mucāma‘at murād itseler Nīl‘den taşra çıkup zekeri dışısın arkası üzre kıalb idüp ba‘dehū mucāma‘at idüp cimā‘ iderler. Cimā‘ itdükden soñra yine ünşāsın kıalb idüp ma‘āca şuya rücū‘ idüp içine girerler ve eger bir şeyden havf idüp kıalb idemez ise hāl üzre kıalursa harekete mecāl olmayup şayd olunur. Ammā timsāhuñ eczā‘sinuñ hāşşaları zu‘m iderler ki göz ağrısına mübtelā olan kimesne anuñ üzerine timsāhuñ gözün bağlasa remedden hālāş ola ve lākin be-şart-ı ān ki sağ gözi sağ gözün üzerine ve şol gözi şol gözün üzerine şedd idüp bağlasun ve dağı sağ dişlerinden bir kimesnenüñ üzerine ta‘līķ idüp kıayd [u] bend eylesün. Hurüb u kıtālda gāyetü‘l-gāye şāhib-i kuvvet olup ceng-āver olur ve dağı derisinden bir kebşüñ ki kıoçuñ altına vaz‘ idüp kıayd [u] bend eyleseñ ne deñli kebşler var ise ceng idüp buťāhda cümlesine gālebe ider ve şāhmından ışırdığı yaraya tılā iblisüñ der-hāl vec‘i sākın olur ve merāresin sürme idüp gözinde beyāz olan kimesne sürmelense beyāzı izāle idüp giderür ve cigerin maşrū‘ olan kimesneye buğür idinürse şemm idüp rāyihāsın alduğı gibi şara‘dan hālāş-yāb olup necāt bulur ve edebdür, zibili ile bir kimesne ekhāl eylese gözindeki olan beyāzı izāle ider ve şüreti budur:

[188a]

Tinnīn: Bu dağı deryāda bir ‘azīmü‘l-hīlķat hayvāndur. Mahūfū‘l-manzardur. Cüşsesi hem uzun ve hem yaşşı ve başı gāyetü‘l-gāye büyük ve ağzı vāsi‘ ve gözleri berrāķ mānend meş‘ale ve dendānları çok ve kıarnı vāsi‘, her şey hayvānātdan ve gāyırıdan mālā-yuħşā ve lā-yu‘ad şeyleri yudup bir loķma ider ve ne deñli hayvānāt var ise şiddet-i kuvvetine binā‘en andan havf idüp firār iderler. Kıaçankim harekete gelüp taharrük eylese harekesinden ve sebāhatinden deryālar cüş u hurūşa gelüp mevc-zen olurlar ve eger kıarnı keşret -i ekl-i hayvāndan mümtelī olup tołarsa hāzm itmekçün mānend-i kıavs-i kıuzah olup başın ve

⁸⁰ Sayfanın yarısı boş bırakılmış.

kıyruğun zemîne dayayup ba‘dehū kırnın āsmāna ref‘ idüp tā ki kırnın Şems’e kırīb ide, hāzımaya mu‘āvenet hāşıl olup tız hāzm ola ve kırnında olan şeyler tız puhte ola ve ba‘zılar zıkr idüp didiler ki rüzgārlar bir zamān böyle bir tinnīn ref‘ idüp deşt [ü] beyābāna atmış. Bu kez uzunluğun endāzeeye aldılar. İki fersah miqdārı gelmiş ve levni ise levni-i humrete müşābih olup beñzer ve cüş sesı üzre balıguñ fülüsleri gibi fülüsleri var ve balı kı kınadı gibi iki kınadı vardır ve başı büyük depeye müşābih olup nev‘an insān başına müşābih olup beñzer ve iki dāne kıulağı ve gāyetü’l-gāye uzun ve iki müdevver ve uzun gözleri vardır ve boynunda altı boyun müteşā‘ib olup münfaşıl olur. Her birisinin uzunluğı yigirmi beşer zirā‘dur ve her boyunda birer başı vardır re‘s-i hayyeye müşābihdür. Şeddād bin Eflah rivāyet idüp dir ki İbn ‘Amr el-Mīkālī meclisde mevcūd olup oturdum. Nāgāh bu tinnīnün zıkrı ve bahşı cārı oldu. ‘Amr Mīkālī cevāb idüp eyitdi ki: “Sizler bilür misünüz tinnīn ne keyfiyyet üzre mütekevvin olup vücūda gelür?” Biz dahı cevāb virüp eyitdük: “Bilmezüz.” Ol dahı didi ki: “Sebeb-i vücūdı budur ki gāhıce şahrā vü deşt [ü] beyābānda yılan vücūd-pezīr olup vücūda gelür. Bu kez giderek büyük olup mütemerrid olur ve deşt [ü] beyābānda bir hayvān kıomayup ekl ü bel‘ idüp yudar tā ki bir yüzinde ezıyyet ü fesādı hadden aşup fesāda nihāyet bulur ve bir yüzinde ne deñli zı-rūh u hayvānāt var ise anuñ fesādından rüy-ı zemīnde lisān-ı hālle feryād u figān iderler. Bu kez Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān luft u kerem-i İlāhiyyesiyle ol tinnīn üzerine bir melek taslīt eyeyüp ol melek dahı gelür, anı yeryüzinden kıal‘ idüp

[188b]

deryā içine ilkā ider. Ol dahı deryā içine varup vāşıl olup içine girince deryāda olan hayvānāt ekl ü bel‘ idüp yudmağa şürü‘ ider . Bu kez evvelkiden cüşsesı ve cismi dahı ziyāde olur. Deryānuñ içindeki olan hayvānāt bunuñ şerrinden mutazarrır olup feryād u figāna şürü‘ idüp andan firār iderler. Yine Allāh-ı ‘azīmü’ş-şān hikmet-i İlāhiyyesiyle bir melek irsāl idüp ol melek ol tinnīnün vücūd-ı habışın deryādan çı kırup deryāyı emīn eyleye. Ol dahı gelüp mānend-i şehāb deryā yüzine mütedellī olup nāzil olur ve ol tinnīnün başın şayd itmesine sa‘y ider. Şayd itdüğü gibi alup Ye‘cüc ve Me‘cüc’e götürüp üzerlerine ilkā idüp birağur tā ki anlara niçe zamān kıuvvet olup nafaқа ola ve şüreti budur:

Günlerden bir gün bahr-ı Anṭākiyye’den ol şehāb ol tinnīn haml idüp yüklenmiş iken ol tinnīn kıyruğıyla arza darb idüp imsāk ider itmekiçün tā ki kendi nefsin ol melekden tahlīs idüp hālāş-yāb ola. İttifāken kıyruğı Medīne-i Anṭākiyye’ye muşādif olup vākı‘ oldu. Ol dört burcuñ burūclarından

[189a]

kal' eyleyüp pür-hevâ eyledi ve dinilmişdür ki ol tinnîn üzerine müvekkel olan melek her kanda anı görürse mıkñāṭīs hacet-i demüri cezb itdigi gibi ol hayvânı cezb idüp çeker. Ol ecilden ol hayvân ol melekten havfen deryâdan başını taşra çıkarmaz ve kendü dahı çıkmaz. İllâ meger kim gâyetü'l-gâye hevâda harâret ziyâde olup ve semâda şehâb olmaya, ol vakte taşra çıkar ve eczâ'larınıñ hâşşası zu'm idüp dirler ki etin ekl idüp yemek gâyetü'l -gâye şecâ'at irâş idüp kuvvetin ziyâde ider ve Cāliyūs hakīm dir ki ışırdığı yere etin tılâ' idüp üzerine koymak gâyetle nâfi' ola. **El-Cerrî:** Bu dahı bir hayvândur ki ismine mār-ı mähîc tesmiye iderler ve bu hayvân ise hayye ile balıktan mütevellid olup ve vücūd-pezîr olur. Cāhiz dir ki cerrî fârî şayd idüp kendüye gızâ ittiḥāz ider ve sinnevreden dahı ziyâde sıçanla 'adâveti vardyr. Aşḥâb-ı sefîne olup sefînde gice kalup sefîneyi hıfz [u] hırâset idüp bekleyenler hikâyet idüp dirler ki sefîne anbârında olan fâreler gice olduğu gibi taşra çıkup ehl-i Başra şu üzerine varup aldıkları yerlerde ol fâr oynayarak şu içmege gelürler. Bu kez ol cerrî didükleri hayvân kemînde ağzın açup ol meşâri' üzre hortūmın uzadup müntazır olur. Kaçankim fâreler şuya karîb olup şu içmek kaşdın idince cerrî bunları yudar. Ammâ eczâ'sınıñ hâşşası etin yemek kişinüñ şavtın taḥsîn ider ve ri'eyi tenkîḥ idüp pāk ider ve kaçankim etin insānuñ eti içinde bir şey olsa ve yâḥud kalsa ol eti ol şeyüñ üzerine kayd [u] bend idüp bağlasalar insānuñ eti içinde olan şeyi mânend-i mıkñāṭīs cezb idüp çıkarur ve etin ekl idüp yimek cimâ'a kuvvet virüp ziyâde ider ve ödin mecnûn olan feresüñ burnına aqıtsalar cününün izhâb idüp giderür.

[189b]

Cülkâ: Bu dahı bir şınıfdur. Mār-ı mähîce müşâbih olup beñzer ve bu hayvân kumuñ altında vücūd-pezîr olup anda sâkin olur. Aḥşam ve şabâḥda taleb-i gızâ için çıkup gıdâlanur ve yine remlüñ altına gider ve bu balıguñ kemügi yumşakdur. Lahmı ile (...) ekl olunur ve eti nisâ ṭâ'ifesine gâyetle münâsib olup semîz ider. Anlaruñ hakkında hoşca 'ilâcdur. Ḥakîr-i mütercim dir ki nolaydı cānın almada olsaydı. **Delfin:** Bu dahı bir mübârek hayvândur. Kaçankim ehl-i sefîneler anı görseler birbirlerine tebşîr idüp yümnile teyâmün idüp beşâret iderler ve bu hayvân kaçankim deryâda bir ğarîk görse ol ğarîki sâhile sevḳ idüp çıkarur ve ba'z-ı evkâtde ğarîküñ altına girüp arkası üzerine yükledüp taşra çıkarur ve ba'z kerre eger hayâtı var ise kendüsine kuyruğın eline virür, sâhile çeküp çıkarur ve hâşşalarındandır, ğarîki ikâz idüp āġâḥ ider ve zıkr idüp didiler ki iki dâne uzun kanadları vardır. Kaçankim sefîneyi görse ol sefîne ile ma'âca seyr idüp ve kendüyi sefîneye teşbîḥ idüp kanadların kaldırup

mānend-i yelken ider. Bir zamān bu minvāl üzre seyr idüp yürür. Yorulduğı gibi қanadların maḥalline redd idüp gemiden geri қalur. Şüreti budur:

Dāmū: Bu daḥı bir ḥayvāndur ki balıқ sınıfından bir ma'lūm sınıfdur ve eczāsınuñ ḥāşşaları bir 'uzvuñ içinde oқ temreñi çıқmayup қalsa ve yāḥud bir diken қalsa üzerine bu ḥayvānuñ etin şedd idüp baғlasalar bi-izi'llāhi te'ālā 'uzvuñ içinden anları taşra cezb idüp çıkarur ve siyāh noḥūd ile puḥte olınsa bāḥında ne deñli şey var ise cümlesin tenkīh idüp

[190a]

pāk ider ve cimā'a kuvvet baḥş idüp istirḥā olmuş elini iқāmet ider. **Ra'ādet:**⁸¹ Bu daḥı bir küçük balıқdur. Bu balıғuñ ḥāşşasındandır ki қаçankim şebekeye vāқи' olursa şayyād olan kimse balıғuñ ḥarekesinden şebekenüñ ipin tutmayup bi'z-zarūrī elinden düşer. Ne deñli ḥile-bāz olursa ve eger şayyād şebekenüñ ipin elinden şalıvirmeyüp bırakmaz ise bi'z-zarūrī balıғuñ bürüdeti şayyāduñ elinde olan ḥarāreti itfā idüp ve söyündürür ve bi'l-bedāhet eli tutmayup şebekenüñ ipi elinden düşer ve lākin şayyād olan kimseler bunu bilürler. Қаçankim bunuñ şaydı ile ḥiss idüp fehm itseler ol vaқte şebekenüñ ipin bir taşa ve yāḥud bir ağaca rabṭ idüp baғlarlar tā ki ol ḥayvān şebekenüñ içinde mevte muşādif olduğı gibi ol ḥāşşa andan zā'ile olur ve daḥı Hind'üñ ḥükemāsı ḥarāretinden nāşī olan emrāza isti'māl iderler ammā eқālīm-i sittede isti'mālī ḡayr-ı mümkündür. Şeyḥ-i re'īs dir ki ra'ādet қаçankim re's-i maşrū'a qarīb vāқи' olsa andan ib'ād idüñ. Zīrā ol maşrū'uñ ednā zamānda ḥissin ibtāl ider ve re'īsüñ ḡayrıları didiler kim қаçankim tā'ife-i nisvān andan bir şey yanlarınca götürseler zevcleri anlardan bir sā'at deñli müfāraқata қādir olmaz idi. Kezālik erleri andan bir şey götürürlerse 'avratlar aralarından bir şibr deñli müfāraқata қādir olmazlar idi ve şüreti budur. **Zāmūr:** Bu daḥı bir mübārek balıқdur. Mübārek olduğına binā'en baḥrīler bu balıғa muḥabbet

[191a]

iderler ve bu balıқ ile ḥayra tefā'ül iderler ve şayyādlar daḥı қаçankim şebekelerine vāқи' olup düşerse ol balıғa ri'āyet itmekle ne deñli şebekelerinde balıқ var ise cümlesin āzād iderler ve baḥrīler ve şayyādlar zu'm idüp dirler ki bu balıқ insāna ḡāyetü'l-ḡāye muḥabbet ider. Ol ecilden deryāda bir sefīneyi görse ol sefīneye қulaғuz olup gider. Қаçankim sefīneye bir büyük balıқ қаşd idüp zarar itmesine sa'y-ı belīḡ itse bir lu'b ve bir ḥile ile gelüp büyük balıғa yanaşup қulağına bir şey bıraғup idḥāl ider ve yāḥud kendi bi-nefsihi қulağına girüp dāḥil olur. Ba'dehū dimāḡında beyni qarışdurmaḡa şürü' ider. Bu kez ol büyük balıқ kendi

⁸¹Başlık yazılmadan direkt açıklama kısmına geçilmiş. Başlık Topkapı nüshasında bu şekilde yazıyor.

başı sevdāsına düşüp ol sefīneyi birağup unudur ve gidüp taş arar. Her kanda taş bulursa ol taşa başın çalup ora kendüyi helāk ider. Helākinden soñra ol balık dimāğından çıkup kendü nefesin taħlīş ider. Ve'l-hāşıl vüs'ı deñli sefīnelerden büyük balıklarun şerrin def' itmekle müfid olur. Vallāhu sübhāne a'lem. **Sebfiyās:** Bu balık dañı bir balıkdur ki nāhiye-i beytü'l-mağdisde bulunur. Bu balık ol cānibde meşhūr u ma'rūfdur. Şeyh-i re'īs dir ki bu balıgun cildin bi'n-nāru ihrāk idüp ba'dehū döğüp gözinde olan beyāz hayvānātuñ gözine sürerseler ol beyāzı izāle idüp giderür. Vallāhu sübhāne a'lem. Ve şüreti budur: **Sereṭān:** Bu dañı bir hayvāndur ki aşlā bunuñ başı yokdur ve gözleri omuzları üzerindedür. Ve ağı gögsündedür ve sekiz ayağı vardur ve yürüdüğü vakte bir cānib üzre yürür ve her senede cildi bir def'a düşüp tazelēnür ve olduğı mekānuñ iki kaposı vardur. Bir kaposı şuya açılır ve bir kaposı berre açılır. Kaçankim derisi münselih olup şoyulsa şu cānibinde olan kapuyı sedd idüp bağlar

[191a]

tā ki za'finda iken 'adūsından üzerine bir kimse dāhil olmaya ve şahrāya açılan kaposın feth idüp açar tā ki üzerine hevā-yı nesīm esüp gelsün, ne deñli hevā üzerine çok gelüp eserse ol deñli cildi müstaħkem olup şihḥate 'avdet ider. Şihḥate 'avdet itdiği gibi şu cānibinde olan kapuyı dañı feth idüp kesb-i ma'āşa şürü' idüp şu içinde duħül ider ve hāşşasından mīve-dār olmayan eşcār üzerine sereṭān aşā kosalar mīve-dār olup mīvesi çok ola ve üzerlerinde olan mīveler āfātdan sālīme bākiye kalur ve eger sereṭān köpek gibi kıllup ba'dehū cerāhat üzerine şedd olunup bağlanursa cerāhatuñ içindeki ālāt-ı hadīd cümlesin ihrāk ider ve eger 'akreb şancasa ve yāḥud yılan ısırsa üzerine sereṭān vaz' olınsa gāyetü'l-gāye nāfi'dür ve kaçankim ihrāk bi'n-nār olunup ve bir şey ile şürb olınsa gözde olan beyāza ve başdan nāzil olan şudan nef' idüp dendāna cilā virür ve lākin ihrāk bi'n-nār olduğı vakte bir bardak içinde ihrāk olunmak gerek. Şeyh-i re'īs dir ki sereṭānuñ laħmı meslül olan kimesneye gāyetle nāfi'dür. Huşuşan seyl maḥallin leyyin ider ve 'akrebüñ ısırmasına nāfi'dür ve kaçankim sereṭānuñ gözün bir nā'im üzre bend idüp bağlasalar hoşca düşler görüp mesrūr ola ve ḥabb-ı gār ile bir hırka içine vaz' olınsa bed-aḥlāk olup çok ağlayan şabī bağlarlar ise bed-aḥlākını gidüp ḥüsn-i ḥulq şāhibi olur ve göz ağrısına mübtelā olan kimesneye ta'līk olunup üzerine bağlansa ağrısı zā'il olur ve eger göz ağrısı olan kimesnenüñ üzerine sereṭān olduğı hāl üzre ta'līk olunursa dañı enfa'dur ve dıraḥt-ı mīve-dār üzerine aşā kosalar mīvesi aşlā düşmeye ve ḥummā'-i rebī'ye ile mübtelā olan kimesne kaçankim dikeniyile tebhīr idüp buḥūrlansa ol ḥummā' andan zā'il olur ve birinde def' olmaz ise yidi def'aya varınca itsünler. Elbette def' olur ve ayağın biraz kāfūr ve 'anber ile ḥanāzīre olan kimesneye aşā kosalar ḥanāzīri def' ider ve eger bir kimesnenüñ boynına sereṭānuñ ayağın aşā kosalar mādāmki ol ayak boynındadur aşlā aña

ḥanāzīr marāzın ‘arız olmaya ve enhār-ı cāriyede olan sereṭānuñ yumurtasın alup şoyılmış arpa ile ḥummā-yı dıḳḳa ve daḥı muṭbıka şāhibleri ekl idüp yerlerse menfa‘ı zāhir olup beyyin olur.

[191b]

Saḳanḳur: Bu saḳanḳur didükleri Nīl-i Mıṣır’da olan kertenkeledür ve dirler ki timsāḥ neslindendür. Ḳaçankim şudan taşrada vaż‘ idüp ḳosa taşrada ‘ayş [u] ‘işret ider ve zıkr idüp didiler ki ḳaçan bir insānı ısrısa der-‘aḳab ısrıdığı yere tükürük sürüp tükürük ile yayḳaya, balıḳ şuya girmezden evvelce şuya rücū‘ idüp girerse balıḳ ḥalāş-yāb olup insān ise mazarratına muşādif olup zaḥmetin çeker ve ḳaçan bir kimesne etin ekl idüp yese ḳuvvet-i niḳāḥa ḳındırup cimā‘ı ziyāde ide ve sūrresinüñ eti ve şaḥmı ḳuvvet-i niḳāḥı tehyīc-i şedīd ile ḳaynadup bir vechle sākin olımaz meger ḳamış için isti‘māl ide ve şüreti budur. Vallāhu a‘lem. **Sereṭān:** Bu daḥı bir ḥayvāndur, şekli ḡāyetü’l-ḡāye ‘acībdür. Güyā ki baş yılana müşābih olup beñzer. Disḳor dir ki ḳaçan derisiyle iḥrāk olunursa gerekdür ki ḍarb idüp çigneyeler tā ki üzerinden derisi sāḳıt olup düşince ve eger saḥḳ olunup dögilse ve behaḳ ve kelef üzerlerine tılā‘ olınsa bunlaruñ vücūdların izāle ider ve dendāna sürilse cilā virür ve ḥayvānātuñ gözindeki siyehe nāfi‘dür. Gözlerinde beyāz olursa ol beyāzı izāle ider. İbn-i Sīnā dir ki yanıḳ

[192a]

olduḡı vaḳte dendān üzre sürse dendāna cilā virür ve ḳabarcıḳlara sūfuf idüp üzerine eklense cümlesin tecfīf idüp ḳurudur ve kiçige tılā‘ olınsa ḡāyetü’l-ḡāye nāfi‘dür. Şeyḥ-i re‘īs böylece taḳrīr idüp beyān itdi ve şüreti budur:

Suleḥfāt: Ḳaplanbaḡa dimekdür. Bu daḥı bir ḥayvāndur ki şaḥrāda ve deryāda olur. Ammā deryāda olan ḡāyetü’l-ḡāye büyük olur. Ḥattā ba‘z-ı aṣḥāb-ı sefīne ol ḥayvānı cezīre zann idüp üzerine çıkarlar. Ḥikāyet olunmuşdur ki ba‘zılar dimişlerdür ki bir sefīneye sūvār olup gitdük. Mā-şā‘e’llāh. Günlerden bir gün şudan yüce baḥruñ ortasında bir cezīreye muşādif olup bulduḳ ki üzerinde nebāt-ı aḥzār nümāyān olup zeyn olmuşdur. Biz daḥı ol cezīreye yanaşup lenger-endāz olup üzerine çıktuk. Maṭbaḥ için ve esbāb ḡusl itmekiçün çuḳurlar ḳazduḳ. Ba‘dehū hekes kendü işine meşḡul olup kimi ta‘ām taḥḳ itmekile ve kimi ḡusl -i şiyāb ile nāḡāḥ ol cezīreyi ḥarekete gelüp ḳımıldandı. Der-‘aḳab mellāḥlar feryād idüp eyitdiler ki tiz gemiye binüñ ki zīrā bu ḳaplanbaḡdur. Āteşüñ ḥarāreti arkasına te‘şīr eyledi. Deryāya dalmazdan evvel sefīneye sūvār oluñ diyü feryād itdiler. Bir daḥı der-‘aḳab cümlemüz sefīneye sūvār olduk. Cüşsesi ve cismi büyük olması ḥasebiyle cezīreye müşābih olup

beñzedi. Ve tül-i zamân şu üzerine tırmağıla üzerinde haşşler bitüp gün-â-gün nebât ile zeyn oldı. Bahriler didiler ki şudan taşra çıkup çergâh ider ve yumurta yumurtlar.

[192b]

kaçankim yumurtlasa yumurtasın nazargâhına alup ve himmetin ol yumuṭaya şarf idüp ve ol hâlden zâ'il olmaz tâ ki Allâh-ı 'azîmü'ş-şân yumurtasında yavrusın halk idüp icâd idince zîrâ kaplanbağa için mümkün degüldür ki çıkup sâ'ir hayvânât gibi yumurtası üzerine yatup kendüsünüñ harâreti yumurtaya bâliğ olup yumurtada te'sîr ide. Zîrâ etrâfi cümle kabuḡdur ve kaçankim zekeri ünşâsıyla mücâma'at murâd itseler ünşâsı erine mu tâva'at itmeyüp bu kez zekeri varur, ağızına bir çüb alup gelür. Ba'dehü ünşâsı erine mu tâva'at ider ve bu çübuñ aşlı tohmına mihr-giyâh tesmiye iderler ve kaplanbağa gâhice hayyenüñ kıyruğı ağızına alır. Ba'dehü kabuğına şokulup ve emüp yer ve yılan ise kendi kendin hâr [u] hâşâk çalup ve darb iderel kendin helâk ider ve mevtinden soñra baqiyye-i yılan âheste âheste ekl idüp yer. Eklinden soñra berrî (...) kaşd idüp andan cüz'ice bir şey tenâvül idüp yer. Ol yılanuñ zehrin def' ide. Kitâbü'l-havâş şâhibi Belînâs dir ki: "Kaçankim kaplanbağa bir mekânda arkası üzre kalb olınsa ol mekânda şovukdan bir şeye zarar itmez. İllâ kendisine zarar olur ve eger gözlerin gözi ağrıyan kimesnenüñ gözleri üzerine bağlasalar ağrısı def' olur ve insânüñ her kankı 'uzvı ağırsa kaplanbağanuñ ol 'uzvın üzerine bağlasalar veca'ı def' ider ve kaplanbaḡuñ etrâfin nıkrîs marâzına mübtelâ olan kimesnenüñ ayağı üzre bend olup bağlansa menfa'atin müşâhede olur ve lâkim sağ ayaḡuñ sağ ayaḡa ve soluñ sola bağlamak şartıyla gâyetle nâfi'dür ve kaçankim kanıyla 'âne yerin ve koltuḡuñ altını netf idüp pāk idince tılâ' idüp üzerine sürseler def'a ve yâhud iki def'a ve üç def'a itseler ol yerlerde kıl bitmez ve nisâ tâ'ifesin isti'mâl itse dahı ziyâde te'sîr ider ve şu taşrasında 'ayş u 'işret iden kaplanbaḡuñ merâresin sükker ve 'asel ile hâlî idinüp sürme idinse gözlerine şuyüñ nüzûlin men' ider ve gözde olan beyâz ve küdüret ider ve hunnâk şâhibi şürb idüp içse gâyet ile nâfi'dür ve maşrû' olan kimesnenüñ burnına vaz' idüp kosalara şara'm izâle idüp menfa'at virür ve kaçankim arkasınıñ kapuḡın alup

[193a]

bir çölmege ser-püş itseler ebedü'l-âbâd ol çölmek kaynamaya ve beyzasınıñ şarusın alup üç mişkâl deñli leben ile hâlî idüp su'alle mübtelâ olan kimesneye içür[ür]lirse ol sâ'at menfa'atin zâhir ola ve şüreti budur. **Semek:** Şeyh-i re'îs dir ki balıḡuñ envâ'ı bî-nihâyedür ve her bir şınıfuñ bir maşşüş ismi vardur ve bu balıḡuñ nev'in farkı ve tefâvüti yerde olan hayvânâtüñ tefâvüt [ü] farkından dahı ziyâdedür. Zîrâ ba'z balıḡlar vardur ki büyüklüğünden evveli ve âhiri ma'lûm olup idrâk olunmaz. Nitekim ba'z tüccâr tâ'ifesi hikâyet idüp dirler ki

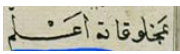
sefneye süvār olup giderken öñümüze bir balıġuñ geçmesi vāķi´ olup bizi yolumuzdan men´ eyledi. biz daġı ol balıġuñ mürürına dört ay deñli müntaşır olduk. Tā ki kıyruġı gelüp nihāyet bulup geçince ve ba´z balıġ idrāk olunmaz. Zīrā ġāyet küçükdür. Aña nazār ta´alluġ eylemez ve bu balıġuñ nev´i mādāmki tatlu şudadır, laġmı atıyebdür ve laţıfdür ve balıġuñ erkeki ile

[193b]

dişisi cimā´ olduġı vakte gören zıkr idüp dir ki balıġ cinsinüñ erkeki şı içinde yüzüp giderken dişisinüñ yanına gelince erkek dişisine toġrı kıyruġın meyl itdürüp ve dişisi daġı kıyruġın meyl itdürüp ikisinüñ kıyruġları biribirlerine doġuşınca ālet-i cimā´ları daġı mülākī olup muttaşıl olurlar. Anlaruñ cimā´ı böyledür. Tamām yumurtlayıcaġ vaktin geldüġi gibi şuyuñ yufġa yerine gelüp kıyru ġazup ba´dehü içine yumurtasın döküp üzerine balġıkla setr idüp alıġor. Ba´dehü yavru olup meydāna gelüp vücūd-pezīr olur. Ba´dehü ol balġıkda terbiyyet āheste āheste zühür ider. Belīnās ġakīm ġavāşşu´l-ġayvānāt kitābında zıkr idüp dir ki: “Baş-ı balıġuñ ġāşşası budur kim ziyāde ser-ġoş olan kimesne şemm iderse der-‘aġab sekri zā´il olup ‘aġlı başına gelür. Şeyġ-i re‘īs dir ki balıġuñ eti gözde nāzil olan şudan ġāyetü’l-ġāye nāfi´dür ve ‘asel ile ġalt olunup ve anuñla sürmelense göze cilā virür ve ġayrılar dir ki cimā´uñ kıvveti ziyāde ider ve bedeni telvīn idüp boyar ve balıġuñ merāresi ġunnāġa nāfi´dür. Eger nüş idüp içilürse ve yāġud boġaza sükker ile nefġ idüp üfürürse. **Semek:** Bu daġı bir ġayvāndur. Balıġ şınıfındadır ve eti ġāyetü’l-ġāye lezīzdür. Bu balıġuñ uzunlıġı zīrā´dan ziyādedür ve yaşşılıġı bir şibr deñlidir. Bu balıġ Başra’nuñ Dicle’sinde çok olur. Cāġız dir ki şayyādūn bize ihbār idüp didiler ki Şabbūt deryāda şebekeye işābet idüp nihāyet bulsa ve bu şebekeden daġı nüfūza ġādir olmasa bilür ki aña necāt olmaz. İllā pertāv ile necāt bulur. Bu kez bir rümġ deñli geriye çekilüp gider. Ba´dehü var kıvvetle pertāv idüp şıġrar. Çok kerre olur ki on zīrā´ deñli şudan yukāru hevāya pertāv idüp şıġrar ve şebeke ġark idüp şebekeyi yırtar. Şebekeden çıġup suya girüp necāt bulur ve şüreti budur. Vallāhu a‘lem.

[194a]

Şefnīn: Bu daġı bir ġayvān-ı baġrīdür. Bu ismle tesmiye olındı ve bu ġayvānuñ bir ġarīb şekli vardur. Kıyruġında perçemi vardur. ġilāf-ı nāġiyeye münġalibdür ve elsine-i nās üzre ġāġice çıyanlar gibi zāġir olup elem virdüġi gibi. Bu balıġuñ ġaşrı ile üzerine delk idüp sürseler lisānda olan veca´ı teskīn idüp menfa‘at virür ve şüreti budur. Vallāhu sübhāne ve te‘ālā

Şir: Bu daġı bir küçük balıġdur. Eger bir kimesnenüñ aġzı ve lisānı aġrıyup elem virse bu balıġı alup puġte idüp şürbe itse ve ol şürbe ile mażmaza itse ġāyetle nāfi´dür.

Dıfda: Bu daġı bir ġayvāndur ki şāġrāda ve deryāda olur ve iki gözleri ġāyetü’l-ġāye cāġize ya‘nī zāġiredür ve kıvā-yı ġāşşası ġavīdür ve kıvā-yı sāmī‘ası ġāyetü’l-ġāye keskindür. Enes

bin Mālik rađıya'llāhu 'anhdan rivāyet olunur. Sa'ādetiyle Resūl-i mūkerrem şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem buyururlar ki لَا تَقْتُلُوا الصُّنْدُوعَ فَإِنَّهُ نَبِيٌّ Ya'nī: "Siz dıfda'ı -ki kurbacıdır- katl itmeñ! Zīrā naķık demeleri tesbīhdür ve kurbacıñ neşv [ü] nemāsı ve vücudı mādde-i evvel budur ki zāhiren bir kīse şeklinde çanağa müşābih olup bir şey vücūd-pezīr olup hāşıl olur. Ba'dehū ol şey şuda bir ay deñli eklenüp görünür. Ba'dehū mānend-i erzen ol çanak içre dāneler peydā olur. Ol çanağ ol dāneler ile tobtolı olduğı gibi. Ol dāneler düdeye müşābih şeye mütehavvil olur. Birkaç günden soñra dest ü pāy ol düde zāhir olur. Andan kurbacı vücūd-pezīr olup vücūda gelür ve kurbacıñ şınıfı şol maħlūkātındur ki kemügi yokdur ve bunuñ bir nev'i yağmur ki dā'imā ola, anuñ 'aķabinde vücūd-pezīr olur ve ol deñli şıgār olup ve çok olur ki lā-yu'ad u lā-yuħşā olur. Be-şart-ı ān ki ol mevzi'lere deryā ve enhār cāriye vü güzerān karīb olmaya ve ekşer halk didiler ki bu kurbacılar

[194b]

bulut içinden hāşıl olup vücūd-pezīr olur ve Şeyh-i re'īs dir ki ba'z senelerde hilāf-ı 'ādet üzre kurbacılar çok olsa 'aķabince tātūn ve vebā vāķi' olur ve yine zıkr idüp dir ki dıfda' gicede naķık çok iderlerse anlara āteş gösterseñ āteşi gördükleri gibi sākit olup sükūt olurlar ve ba'zılar dir ki eger kurbacı nebīz-i ter içre ilkā olinsa meyyit mānend bākī kalur. Bu kez def'a-i sāniyede şuya ilkā olduğı sāt evvelki hālete 'avdet ider. Cāhiz didi ki kurbacı için şıyāh itmek mümkün degüldür. Mādāmkı ālet-i çenesin şuya şokmayınca ol ecilden hāricde şıyāhı işidilmez ve berrī olan kurbacı yeşildür ve semm-i kātildür. Bir kimesne andan içürseler istiskā marazı aña 'arız olur ve bañnı açılıp mizācını ifsād ider ve şudan çıkdığı gibi marazlar üzerine vaz' olinsa ol marazları izāle ider ve kurbacıñ karnını şakķ idüp yırtalar yılan şokduğı yere vaz' itseler gāyetü'l-gāye nāfi'dür. İbn-i Sīnā dir ki kurbacı eger berrī ve eger bahrī eger kimse nūş idüp içse ol kimseye levn-i kemüdet ve zulmet-i 'ayn ve ağız kokusun ve deverān-ı re's ve ihtilāf-ı 'aql irāş idüp anı marīz ider ve çok kerre olur ki minğayrı irādetin sakı idüp içürürler ve içdükden soñra sālīm olup hālāş olursa da dendān cümlesi sāķıñ olur ve dimişler ki esed nev'i kaçan şu kalmayup kurbacılar meydāna zuhūr itseler anları ekl idüp ve zehrleri aña kār-gīr olmaz. Kitābü'l-ħavāş şāhibi dir ki kaçankim tırmayup kaynayan çölmek üzerine kurbacı vaz' idüp kosalı der-sā'at kaynaması sākin olur ve ħummā-yı reb'iyye ile mübtelā olan kimesnenüñ üzerine ta'līk idüp aşıssa Allāh-ı 'azīmü'ş-şānuñ izn-i şerīfiyle def' olur ve bu ħayvānuñ ġarāyabātındandır ki derya-ı Muşul'da istimaħ işitdügüm diyār-ı Muşul'dan bir kimesne bir büstān ittiħāz idinüp ve ol büstānda bir köşķ bünyād idüp kendüsi için binā eyledi ve lākin ol köşķ bir büyük bürkeye karīb vāķi' oldu ve

ol bürke-i ‘azîmede bî-nihâye qurbağılar peydâ olup vücūd-pezîr oldı ve uzun gicelerde ol qurbağıların naķıkından aşhâb-ı köşke

[195a]

eziyyet virürlerdi. Günlerden bir gün köşk şâhibi olan kimesne didi kim bu qurbağılar naķıklarına tedbîr idüñ, tâ ki eziyyetlerinden halâş-yâb oluruz. Bu kez herkes kendü bildügin işledi. Ammâ işlerinden fâ‘ide olması. Hattâ bir kimesne gelüp bu ahvâle vâķıf olup bildi. Ba‘dehü didi ki bir legen getürüñ ve ol legeni bürkenüñ şuyı üzerine vaz‘ idüp koyuñ. Beşart-ı ân ki mekşüfe olsun. Anlar dağı bunı eyitdiler. Ba‘dehü ol naķıkden aşlâ bir şey istimâ‘ idüp işitmediler. Ve eczâ‘sinuñ hâşşaların dimişler ki eger qurbağanuñ lisânın bir hubz içine vaz‘ idüp ve sereķa ile müttehim olan kimseye yedirseler fi‘l-vâķi‘ sereķa itdiyse ikrâr idüp söyler ve eger yine lisânın nâ‘ime olan ‘avratuñ kalbi üzre vaz‘ idüp ķosañ hâlet-i yaķazada her ne deñli şey itdiyse cümlesin bir bir söyler ve eger qurbağanuñ etrâfın ķaşaba ile ihrâk bi’n-nâr idüp hâkister idesin. Ba‘dehü ol küli kılı yolınmış maħalle tılâ‘ idüp vaz‘ idesin. Aşlâ ol yerde kıll nebât olup bitmeye. Kezâlik kıll yolup ve ‘aķabinde ķan çıķup zuhûr ide. Üzerine ol külden vaz‘ idüp ķosañ anda dağı kıll bitmeye ve Belînâs hâķim dir ki bir kimesne yüzün qurbağanuñ ķanyla laķ idüp boyasa her kim ki nazarı aña ta‘alluķ itse bi’z-zarûri aña muħabbet ider. Qurbağanuñ ķanın hâşşası levni kemîd ider ve menîyi ķazf ider tâ ki ölince ve eger bir kimesne şahmı çenesi üzre vaz‘ idüp ķosa dendâni bilâ-veca‘ çıķup düşer ve bir kimse qurbağanuñ etrâfın şahmıyla üzerine laķ idüp sürse aşlâ aña şovuķ kâr-gîr olmaya ve müte‘ellim dağı olmaya ve qurbağanuñ eti semm-i ķâtildür. ‘**Alaķ:** Bu dağı bir hayvân-ı baħrîdür. Esvedü’l-levndür. Ve ķalınlığı bir parmaķ miķdârı ve uzuncadur. İsmine sülûk dirler. Şularda ve göllerde bulunur. Gâhîce cerrâhlar isti‘mâl iderler. Zîrâ vaķtâ ki etibbâ ķan almağı murâd itse bir ‘uzv-ı maħşûşdan bir hayvân bir kıt‘a balçık içre koyup ol ‘uzv-ı maħşûşa ķarîb kıllurlar. Ol dağı etrâf-ı ‘uzva girüp fâsid olan demi içüre. Der-‘aķab bayılır, emmege şürü‘ ider ve suķûtın murâd itse üzerine cüz‘ice

[195b]

tuz ve yâħud tuzlı şı reş idüp sürseler der-hâl düşer ve çok olur ki şı içerken hayvânâtuñ boğazına yapışup ķalır. İmdi ‘ilâcı ma‘lûm oldı ve dağı şîşe yapıcı olanlar şîşeyi yapınca gerekdür ki şîşe-hâne üzre koyup vaz‘ ideler tâ ki şîşe-hâne üzre bekleşüp müstahkem ola ve ol eşnâda eger sülûk yanup duħân şîşelere işâbet iderse cümlesi kırılır ve eger sülügüñ duħânı ħabbâzuñ tenevvürine işâbet idüp tıķınursa ol tenevvürde ne deñli hubz var ise cümlesi tenevvür içre dökilür ve eger hayvânâtuñ boğazına girerse tilkünüñ boynın alup ol hayvânâtuñ boğazına tebħîr idüp buħûrlasalar duħân varup vâşıl olduğı gibi hemân ol sâ‘at sâķıt olup

düſer ve eger bir beytde ya'nî bir evde arınca ve tahta urusu ve sivrisiñek ve ara siñek bunlar çok olsalar dülük ile buhür itseler cümlesi maħv olup gider ve lâkin eger cām var ise cümlesi ırılır ve eger arüre içre terk itse tā ki helāk olınca ba'dehū saħ idüp ıl netef idüp yolduğı yerlere tılā' idüp sürse min-ba'd anda ıl inbāt idüp bitürmeye. **'Aā:** Bu dağı hayvānāt-ı ſadefiyyenūñ bir sınıfıdır. Hindistān ſehirlerinde deryā kenārında ā'ime olan ſehirlerinde bulunur ve bu hayvānuñ hayāt[1] ter ü tāze olan nebātāt[d]a bulunur ve iqlīm-i Bābil'de dağı bulunur. Bu hayvān ise a'ceb hayvānātdandır ve bu hayvānuñ ſadefde bir evi vardır. Gāhice içinden taſra zuhūr idüp ıkar ve cildi ki derisidür, ol deñli incedür ki andan dağı ince ziyāde olmaz ve bu hayvānuñ baſı ve iki ulağı ve iki gözi ve ağzı vardır. açankim evi içine dāđil olup girse insān anı ſadef zann ider ve açankim evinden ıkup gezerse her ne semte giderse arkasında evini böylece götürür ve açankim yaz güninde ſular ceff olup urusa cümle a'zāsın cem' idüp evi içine (...) olup kendi baſıyla geçinüp alur. Zīrā bu hayvānuñ çerāđāhı tāze nebātdur ve bu hayvān ſara'a mübtelā olan kimseye tebhūr iderlerse gāyetü'l-gāye

[196a]

nāfi'dür. Ve eger ihrā bi'n-nār olınup remādi ile dendān sürseler cilā virür ve yanık üzerine serpilse gāyetü'l-gāye nāfi'dür. **Feresü'l-baħr:** Bu feres arz üzre olan feres gibidür. Belki erāfi ve uyruđı dađı büyükdür ve levni dađı aħsendür ve tırnaqları yarılmışdır. Baaranuñ tırnaı gibi ve cüſsesi cüz'ice ħimārdan büyükdür ve zıkr olınmışdır bu feres Nīl-i Mıſr'da timsāhı ekl-i serī' ile ekl idüp yer ve uvvet-i zāhiresinde avī olup timsāh üzerine gālib gelüp timsāhı helāk ider ve gāhice bu feres ſudan ıkup feres-i berrīnūñ üzerine müstevli olup mücāma'at ider ve ikisinūñ mā-beyninde mütevellid olan feres gāyet ħüsn-dār olur ve ħikāyet olınmışdır. ſeyħ Ebū'l-āsım el-ma'rūf be-Gürgān raħmetu'llāh. Bu ſeyħ meſāyih-i Ĥorāsān'dan olup günlerden bir gün ſu kenārında nāzil olup ſu kenārında ondı ve yanında ısrāđı var idi. Nāgāh ſudan bir feres-i edhem-ſıfata ki üzerinde dirhem dirhem beyāz noktaları var ve ſeyħ-i ma'hūduñ ısrāđıyla mücāma'at eyledi. Ba'dehū vaqt gelince ſeyħūñ ısrāđından lā-nazīr bir tay vücūd-pezīr olup vücūda geldi ki ol feres-i mā'ıyye ki babasıdır min-vech aña müſābih olup 'acībū'ſ-ſüret oldı. Vaqtā ki sene-i ātiyede ol zamān geldiye ſeyħ tama'a düſüp ol ma'hūde ısrāđı bilesince alup yine ol mevzi'-i ma'hūda varup erāfında tolanmađa baſladı. Tay dađı anasıyla erāfa gezerken nāgāh ol ma'hūd feres yine ſudan ıkup zuhūra geldi ve gelüp ol tay ſemm idüp oqladı. Ba'dehū dönüp ſu içine gitdi. ſeyħ tayı ararken taydan ıkup taysuz aldı. Ol ecilden Ebū'l-āsım Gürgān tesmiye itdiler. 'Amr bin Sa'īd didi ki Nīl-i Mıſr'da ıkan feres ile Nīl-i Mıſr'ı vezn iderler. Zīrā ol yerūñ avmi nazar iderler. Her ne mevzi'e dek ol feresūñ ayađınuñ izin görürlerse ol mevzi'e dek istidlāl idüp

dirler ki Nîl-i Mısr ol sene ol mevzi'e dek vâsıl olup bâliğ olur ve eczâ'sınuñ hâşşaları zıkr idüp didiler ki dendânı veca'-ı batna mübtelâ olan şedd olunup bağlansa der-hâl batnuñ veca'ı zâ'il olup sâkin olur ve dağı Sūdân tâ'ifesinden bir tâ'ife iklim-i

[196b]

Habeşe'de Nîl-i Mısr'ıñ kenârında sâkin olup ve bulanuk şuyın şürb idüp içerler ve çig balığı ekl idüp yerler. Ol sebebden bunlara yürek ağrısı 'arız olup tārī olur ve bunlar dağı ol feresüñ dendânın ol marîz olan kimsenüñ üzerine şedd idüp bağlarlar. Der-hâl ol marazdan hâlâş-yâb olur ve eger haşiyetin tecfif idüp ba'dehü sahk olunup andan soñra her ne güne zehr-nâk hayvân ladğ idüp ışırsa ol sahk olunan şeyden içürürlerse der-hâl def' ola ve eger cildi bir karyenüñ vasaında defn olınsa aşlâ ol karyede âfâtdan bir şey vâkı' olmaya ve eger verem marazına mübtelâ olan kimse üzerine vaz' olınsa der-hâl veca'ı sâkin olur ve şüreti budur.

Faños: Bu dağı bir büyük balıkdur. Sefineye râst geldiği yerlerde pâre pâre itmesine sa'y ider ve lâkin mellâhlar anı bilürler. Ol ecilden hayz [u] hırkaları ittiḥâz idüp muḥâfaza iderler. Ol balık gelince hayz yerlerin etrâf-ı sefineye ta'lîk idüp aşa qorlar. Hikmet-i Rabbâniye ile ol hırkalaruñ şe'âmetinden firâr idüp kaçarlara ve şüreti qarşudaki şahîfede olur.

[197a]

Kaşta: Bu dağı bir büyük balıkdur. Hattâ bu balıkuñ ekisinüñ kemügi 'azîm şu üzerine kañara ve köpri ittiḥâz olunup üzerinden niçe zamân mürür idüp geçüp giderler ve berâş marazına mübtelâ olan kimsenüñ berâş üzerine bu balıkdan tılâ' olınsa bi-izni'llâh berâşdan berî olup hâlâş-yâb olur ve şüreti budur.

[197b]

Kunduz: Bu dağı bir hayvândur. Hem qarada hem deryâda olur. Bilâd-ı Eslem'de büyük enhâr etrâfında vücüd-pezîr olup mevcüd olur ve şahrâlar etrâfında kendüne ev ittiḥâz idüp peydâ ider ve evüñ içerusinde kendü nefsiçün bir mekân-ı 'âlî yapup mânend-i şuffe ve zevcesiçün ol şuffenüñ yanında andan alçaq bir şuffe binâ ider ve cânib-i şimâlinde evlâdları içün bir yer binâ ider ve şu içinde kendi evi aşâğasında 'abdları içün bir maḥşûş yer binâ idüp ittiḥâz ider ve kendi evi içün deryâ cânibine kapu yapar. Hâl bu ki evi deryânuñ esfelindedür ve bir kapu dağı evvelkiden yüce cânib-i şahrâya binâ ider. Bu kez eger bir 'adûsı zuhûra gelüp def'ine kâdir olmaz ve yâhud şu ziyâde olup gâlib olursa şahrâ cânibinde olan kapudan firâr ider ve bu hayvânüñ kuvveti nafaqası balıkuñ etidür ve ḥalenc [ü] ḥabeşesidür. Ve ol bilâdda olan tüccârlar 'abidlerinüñ cildin ve derisin sâdâtlarınun cild ve derisinden teşḥîş idüp ayırurlara. Zîrâ 'abidleri ḥalenc [ü] ḥabeşesin kaṭ' idüp sedd itmede ve ağzı ile cerr idüp

çekmede haşebe yemîn ü yesârında olan tâkât-ı şa' rını hakk idüp iskāf ider. Kaçankim tüccâr bu şıfat üzre bir cildi görseler dirler ki bu cild hādımlaruñ derisidür ve maḥdümüñ cildi ise bu üslüb üzre olmaz. Zîrâ maḥdümüñ şugli ve şan'atı balık şaydı itmesiyle meşgüldür ve haşiyetin bîdester tesmiye iderler. Rîḥ-i şıbyâna ve şara'a mübtelâ olan kimselere küllâb içre ḥabbe deñli haşiyetinden sakı idüp içürseler gâyetü'l-gâye nâfi'dür ve fâlice ve laḳve didükleri maraẓa ve nisyâna ve riyâḥ-ı gâlızeyeye mübtelâ olan kimselere içürseler gâyet nâfi'dür. Şeyḥ-i re'îs dir ki kâtile olan kabarcıklara ve ra'seye ve teşennüce ve küzâza ve ḥazere ve fâlice ve nisyâna cümlesine nâfi'dür ve zehr-âlûde ḥayvân ısrırsa aña daḥı içürseler gâyetle nâfi'dür ve fi'l-cümle bürüdetden nâşî olan emrâzdan nef'in müşâhiddür.

وَاللهُ سَجَانٌ وَمَعَالِي الْعِلْمِ بِالصَّوَابِ وَالْيَدِ الْمَرْجُوعِ

ve şüreti qarşudaki şahîfededür.

[198a]

Kunfüzü'l-mâ': Bu daḥı bir ḥayvândur ki kunfüz-i berrîyeye müşâbih olup beñzer. Ya'nî şahrâ kirpisi⁸² dimekdür. Ve bu ḥayvânuñ evveli ve âḥiri balıka müşâbih olup beñzer ve bu ḥayvânuñ eti gâyet hoşcadur ve bülî idrâr ider ve derisi ise kiçige mübtelâ olan kimseye tılâ' olinsa ve yâḥud derisinden taş ittiḥâz olinup içinden şu içilse gâyetü'l-gâye nâfi'dür ve şüreti budur. **Koḳı**: Bu daḥı balıkuñ envâ'ından bir nev'dür. Gâyet 'acîb balıkdur. Başı üzre gâyetü'l-gâye bir kavî [vü] metîn şevkesi dikenî vardur. Ol şevke ile her ne ḍarb idüp urursa ol maḍrüb helâk idüp ḥadd-i intifâ'dan çıkar. Mellâḥlar ḥikâyet idüp dirler ki kaçankim balık aç olursa kendü nefsin bir büyük ḥayvânuñ öñine remy idüp atar tâ ki ol ḥayvân anı yuda. Bu kez ol ḥayvân bunı yutduğı gibi şevkiyle boş bögrine ḍarb idüp baṭn şakḳ idüp yarar. Ba'dehü ol ḥayvândan taşra çıkup kendüsü

[198b]

ve gayrısı ol ḥayvânuñ etinden gıdâlanur ve eger eti şu içinde bir kâşid kaşd iderse şevkesiyle ḍarb idüp der-ḥâl ol ḥayvân helâk ider ve eger bir sefîneye şevkesiyle ḍarb iderse bir büyük delük açup sefîneyi garḳ ider. Ba'dehü ehlin âheste âheste düşürüp ekl [ü] bel' idüp kendüye gıdâ eyler ve lâkin mellâḥlar bu balığı bilürler ve bu balıguñ derisin alup ḥıfz iderler. Bu kez ol ešnâda bu balıguñ cildin sefîne üzerine çe küp ol gemi ol deriyle lebs idüp bürürler . Bu kez anuñ şevkesi bu cilde kâr -gîr olup te'sîr idemez . **Kelbü'l-mâ'**: Bu daḥı bir ḥayvândur. Öñ ayağları kaşîr olup kıç ayağları öñden uzun olup zıkr itmişler ki kendü çenesin çamura bulayup timsâḥuñ öñinde tırur tâ ki timsâḥ anı çamur zann ide. Ba'dehü timsâḥuñ karnına girüp içinde ne deñli bağırsaqları var ise ekl [ü] bel' idüp 'akıbet karnın yarup bir taraftan

⁸² Metinde "kirpigi" olarak yazılmış fakat bağlam gereği "kirpisi" şeklinde olmalı. Topkapı nüshasında "kirpisi" şeklinde yazılmıştır.

çıkup gider. Bu ecilden dimişlerdür her kimse ile ki şu kelbinüñ şahmı bilesince mevcüd olsa timsâhdan emîn olur ve ba'zıları zıkr idüp didiler ki bîdesterüñ cünd ü 'askeri şu kelbinüñ haşiyetidür. Ve şu kelbinüñ bir şayyâduñ şebekesine düşüp vâkı' olsa bâkîleri cem' olup anuñ üzerine te'essüf iderler ve eger ünsâsı şayd olunursa erkeki bir ğayr ünsâ il e bir dağı cem' olup çift olmaz. Kezâlik eger erkeki şayd olup tutılursa ünsâsı bir erkek ile cem' olup çift olmaz ve didiler ki bu hayvânuñ zekeri kaçankim şayd olınsa ve bilse ki aña necât ve kaçmaklık yokdur der-'akab enyâb dişleriyle haşiyetin kal' idüp koparur. Şayyâduñ öñine

[199a]

remy idüp atar. Zîrâ bu hayvânuñ ünsâsınuñ şayd olunması cild içündür. Zîrâ cildi ğâyet hoşcadur. Zekerinüñ cildi ise tayyib degüldür. Lâkin şayd olunması haşiyetinden ötürüdür. Şayyâdlar ise kaçan zekerine zafer bulup şayd itseler haşiyetin kesüp alurlar. Ve kendüsin yine şuya şalıvirürler. Eger bir def'a dağı şebekeye düşüp vâkı' olursa şayyâdı gördüğü der-'akab arkası üzre gelüp ayakların yukarı kaldırup şayyâda lisân-ı hâlle haşiyetinüñ kopmasıyla işâret idüp beyân ider tâ ki şayyâd tîzce anı şebekesinden tahtlîş idüp koyıvire. Ammâ hâşşası zıkr idüp didiler ol kelbüñ dimâğı zulmet-i başara ğâyet nâfi'dür. Kühl tarîkıyla isti'mâl iderse ve merâresi ise bir kimesneye içürseler bir haftadan şöñra te'sîr idüp semm-i kâtil olup katl ider. Haşiyetin ise zehr-âlüd hayvânuñ ışımasına ğâyet nâfi'dür ve rîh-i şıbyâna habbe deñli sağı idüp içürseler ğâyet nâfi'dür ve mücerrebdür ve niķrîs marazına mübtelâ olan kimesneye derisinden çorâb yapup giyse niķrîs marazı andan zâ'il olur ve ğayrısı giyse niķrîs marazından emîn olur. **Küsec:** Bu dağı balığuñ bir nev'idür ve meşhûre olup Başra kırbında mevcüd olup anda şayd iderler ve anuñ dendâni vardır. İnsânuñ dendâni gibidür. Her güne hayvan ışırsa iki pârça ider. Câhîz dir ki bu balığuñ cevfind e bir şahme-i tayyibe vardır ki ol şahmeye kebed tesmiye iderler. Ve bu balık gicede şayd olup tutılursa cevfind e ol şahmeden vâfircesi bulunur ve eger gündüzde şayd olup tutılursa ol şahmeden bir şey bulunmaz.

[199b]

En-nazarü'l-hâmis fî kürreti'l-arz ve iķlîmhâ: Beşinci nazar kürre-i arzı beyân ider. Kürre-i arz kendü zâtında bir cism-i basîť kürevîdür. Ve tabî'ati bârid [ü] yâbisdür. Cânib-i merkeze müteharrikedür ve şu içre münğamise olup şudan hârice olan miķdâr muhaddeb-i arzdur. Zîrâ hükemâ husûf-ı vâhid i'tibâr itdiler. Bu kez bilâd-ı şarkıyyede ve ğarbiyyede evķât-ı muhtelif e buldılar. Tulü'-ı Şems ve ğurûb-ı Şems def'a-i vâhidede olsa idi bilâda nisbet ile bize evķât-ı muhtelif e olmazdı. Ve zâtında arz-ı bâride halk olındı. Tâ ki ğalz u imsâk hâşıl ola. Zîrâ ğalz u imsâk olmasaydı arzuñ arkası üzre qarârgâh-ı hayvânât mümkün olmazdı. Ve bađn-ı arz içre

dağı nebātāt u me'ādin vücūd-pezīr olup hādīs olmazdı ve hükemā zu'm idüp didiler ki arz üç tabaka üzeredir. Bir tabakası merkeze qarībedür. Ol arza arz-ı şarfe tesmiye iderler ve bākīsine tıyniyye ve tayyibe dirler. Zīrā arzuñ ba'zısı münkeşife olup ve ba'zısın deryā ihāta eylemişdür ve merkez-i eflāk bi-izni'llāh ile vasaṭ-ı arzda vāki' olmuşdur ve kürre-i hevā ve kürre-i mā' kürre-i arz cemī' cihātdan dā'iren muhīṭlerdür ve insān nev'ī saṭḥ-ı arzdan her kankı mevzi'de vākıfe olursa olsun şuyı vely iden cānibde olur ve ayakları arz vely iden cānibde olur ve hāl bu ki insān semānuñ nısfın görüp müşāhede ide ve kaçankim bir mevzi'e intikāl eylese anuñiçün semādan zāhire olup görülen mevzi'ler semānuñ cānib-i āhirden hafı olduğu miqdār deñli olur ve her on tokuz fersaḥı kaṭ' eylese semāda bir derece kaṭ'

[200a]

kaṭ' itmiş deñli zāhir olur. Ba'dehū baḥr-ı muhīṭ ekşer vech-i arza ihāta eylemişdür ve arzdan mekşüfe olan aḳall mine'l-ḳalīldür. Şudan zāhire olan arz mānend-i beyza olup ki ol beyzayı şu içine vaṣ' olunup ḳonılmış olsa ekşer şu içinde olup ve ba'zısı taşrada ḳalır ve ol taşrada ḳalan miqdār beyzada niçe ise arzda dağı böylecedür ki muḥaddeb-i arz şudan hārice olup ve şuda muşammete degül ve lā-müstedire belki keşiretü'l-irtifā ve'l-inḥifāz ya'nī bī-hisāb alçaḳ ve yüce yerleri olup ve vādileri ve maḡāraları bī-nihāye olup ve niçe menāfizleri ve ḥalīcleri olup ve bunlaruñ cümlesi şu ile mümtelī ve buḡār u ruṭubāt-ı dühniyye mümtelī olup ve bunlardan cevāhir [ü] ma'deniyye mün'aḳid olup peydā olur ve bu ebḫire vü ruṭubāt dā'imā bir hālden bir hāle devr idüp dönmededür ve taḡayyüri ve kevnı ve fesādı dā'imā ḳabül itmededür. Ve yine ol arzuñ irtifā'ı ve inḥifāzı ile ma'āca bu arzda bī-hisāb taḡlar vardır ve dağı aña göre vādiler ve enhārlar ve dereler ve mīşeẗārlıḳlar ve vāsi'a yerler ve 'izārātlar ve bunlarda menāfizler vardır ki biribirlerine vāşıl olup muttaşıl olurlar ve ḥalīcler vardır ki ba'zısı ba'zısına dā'imü'l-evḳātında cereyān idüp aḳar ve dağı bī-nihāye bulutlar ve yağmurlar vardır ki rüy-ı zemīnde evḳātlardan bir vaḳte münḳaṭı' olmazlar ve lākin muḥtelifetü'l-buḳā' kimi şarḳī ve kimi ḡarbī ve kimi cenübī ve kimi şimālī olup perīşān [u] perākende olurlar, mānend-i leyl ü nehār ve dağı şayf u şitā ve büldān-ı şitāda muḥtelife olup ve me'ādin ü nebātāt u ḫayvānāt bunlar dā'imā kevn ü fesāde dirler. İmdi arzda bir mevzi' yoḳdur illā ol mevzi'de ma'den vardır ve yāḫud ḫayvān ve yāḫud nebāt vardır. Şularınuñ iḫtilāfları ile ve mizāclarınuñ ve ecnāslarınuñ ve envā'larınuñ ve elvānlarınuñ iḫtilāflarıyla ki bunlaruñ tafşilin bilmez illā Allāh-ı 'azīmü'ş-şān bilür ki ol Allāh-ı 'azīmü'ş-şān sāni' ü ḫālīḳdur ve bunlaruñ müdebbiri ki rüy-ı zemīnde bir varaḳa düşmez illā ol Allāh-ı 'azīmü'ş-şān anı bilür. Vallāhu a'lem. Faşlu fi iḫtilāf arā'i'l-ḳudemā fi hey'eti'l-arz.

SONUÇ

Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetler birbirleriyle etkileşim halinde olmuşlardır. İklim, coğrafya, savaş ya da ticaret gibi pek çok farklı sebeple yer değiştiren ve gittiği yerlerde farklı kültürlerle karşılaşan insanoğlu için bu etkileşim, onun sosyo-kültürel yaşamına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu durumun sonucunda sağlık, eğitim, ticaret ve politika gibi birçok alanda olduğu gibi yazınsal alanda da değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Kültürlerarası bilgi aktarımı, insanlığın içinde bulunduğu dönemi, kültürü, toplumu ve koşulları resmeden edebiyat alanına da sirayet etmiştir. Bu etkiyi dünya edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatında da görmek mümkündür.

Türk edebiyatı bahsi geçen etkileşimler sonucunda Arap ve Fars edebiyatının tesirinde kalarak zenginleşmiştir. Daha çok Fars edebiyatından esinlenen Türk edebiyatı yeni bir oluşum kazanarak Klasik Türk Edebiyatı adını almıştır. 13. yüzyıl sonlarından başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde edebiyatın kaynağını oluşturan unsurlar büyük ölçüde İslam kültürünün kapsamındadır. İslam dininin temel kaynakları ise Kur'an ve sünnettir. Bu durum, edebi eserlerde dini konuların ağırlıklı olarak işlenmesinin en büyük nedenidir. Öte yandan Klasik Türk Edebiyatı, dini figürlere yaptığı göndermeler dışında farklı disiplinlere ait konuları da bir araya getirmektedir. Bu nedenle Klasik Türk Edebiyatı, gerek felsefi ve dini konulara yaptığı göndermeler gerekse insanlığa katkı sağlayacak birçok zengin kaynaktan oluşan çok boyutlu yapısıyla, pek çok farklı araştırmaya imkân sağlamaktadır.

İslami eserlerin ortak ürünü olan ve Türkçeye tercüme yoluyla dâhil olan *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* yalnızca coğrafya tarihi değil, astronomi, edebiyat, tıp, biyoloji gibi konuları da kapsamaktadır. Bu türün Arapça, Farsça ve Türkçe olarak birçok sayıda tercümesi mevcuttur. Ancak Kazvî'nin 13. yüzyılda yazdığı *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* en çok tercüme edilmesi bakımından önemlidir. Üzerinde çalıştığımız eserde Kazvî'den tam tercüme olarak kaleme alınan *Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât*'dir.

Bu çalışma Hüseyin Efendi Bin Muhammed Mustafa'nın Kazvî'den 1697'de tamamladığı tam tercüme olan ve mensur şekilde kaleme alınan *Mir'ât-ı Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât* adlı eserin (100a-200a) varakları arası transkriptli metin çevirisini kapsamaktadır. Staatbibliothek Marburg Ms. Or. Fol.2562, Süleymaniye

Kütüphanesi Esad Efendi, Nr. 1892, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, Nr. 400 kayıtlı olan üç nüshası bulunmaktadır.

100a-200a varakları arasında zamanla ilgili kavramlar (gece gündüz, aylar- Arap, Rum ve Fars ayları- mevsimler), süfliyyat (ay altı âlemi), anasır-ı erba(ateş küresi, hava küresi - bulut, yağmur, rüzgâr, gökgürültüsü, yıldırım-, yer küre-denizler, adalar, su-) ile ilgili acâibler anlatılmıştır. Eserde ayrıca herhangi bir konu hakkında bilgi verilirken Kur'an-ı Kerim'deki hadislerden, ayetlerden, peygamber kıssalarından, rivayetlerden faydalanılmıştır. Eserin içerisinde kırmızı başlık ile yazılan, konuya başlamadan önce veya konu sonlarına eklenen hikâyât, hâtıme, darb-ı mesel kısımları da bulunmaktadır. Araya serpiştirilen bu hikâyelerde insanlara öğüt vermeyi amaçlayan bilgilere de rastlanmaktadır. Bu kısımlar eserin dini tarafının ağır bastığını anlamamıza olanak sağlamıştır. Başka bir açıdan bakıldığında ise yazarın eserine bu bölümleri ekleyerek entelektüel bilgi birikimini okuyucuya gösterip inandırıcılığını artırmayı amaçladığı da düşünülebilir. Zira hikâyeler geçmişten günümüze insanların sevgi ve saygı çerçevesinde bir arada yaşaması için gerekli öğütleri ve bilgileri kapsamaktadır. Ancak hikâyeler her ne kadar toplumsal yaşamdan beslenmekte ve toplumsal gerçekliklerden yola çıkarak tasarlansa da biçimsel anlamdaki kurmaca yapısı, hikâyeleri inandırıcılıktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla eserde zaman zaman araya giren hikâye, rivayet ve darb-ı mesellerde yazarın hitap ettiği toplumda inanılan ve kutsal olan Kur'an-ı Kerim gibi diğer dini metinlerle eserlere atıfta bulunması inandırıcılığı ve bilgi düzeyini artırmak istediği düşüncesini pekiştirmektedir.

Metnin büyük bölümünü oluşturan acayip mahlûklar kısmında bahsi geçen hayvanların çeşitliliği, farklı vasıflara sahip olmaları, sayısının sınırsızlığı, görünüş bakımından benzerlerinin bulunmaması gibi ilahi kudret ve rahmeti temsilen konu edilen tüm sıra dışı, fantastik ve büyük ölçüde mitolojik unsurlar yine Allah'ın tecellisine, nihai gücüne bağlanmıştır. Bu durum metnin yazıldığı dönemde İslam dininin, edebiyat alanındaki etkisini göstermektedir.

Eserde peygamber kıssalarından ve İslam dinine mensup kişilerin anlattıklarından yola çıkılarak verilmek istenen öğütler, bütün insanlığa ve evrensel değerlere önemi vurgulamaktadır. Yazar, bölüm başlarına ya da sonlarına eklediği hikâye kısımlarında genellikle Hz. Âdem, Hz. Musa, Hz. Hızır ve Hz. Muhammed aleyhisselam zamanından bahsedip o dönemde yaşanan olayları aktarmış ve okuyucuya verilmek istenen mesajları somutlaştırmıştır. Verilen öğütlerde aklî dengenin sağlamlılığının, insanı evrende mutlak kötülükten uzak tutacağını, ahiretin bakiliğine olan inancı kuvvetlendireceğini ve dünyevî yaşamla ölüm sonrası hayat arasındaki bağı manevî anlamda en üst noktaya ulaştırma yolunda

önemini vurgulamıştır. Görüldüğü üzere, eser bir yandan hem bilimsel hem de dinî alana katkı sağlamakta hem de verdiği öğütlerle insanların doğumundan ölümüne dek nasıl daha iyi bir yaşam süreceği konusunda bilgiler barındırmaktadır. Kutsal değerler ve hikâyelerden yola çıkılarak yazılmış bu metin, Allah'ın evreni ve içindeki sayısız varlıkları yaratmasındaki gücünü göstermesi bakımından çok kıymetlidir

Üzerinde çalıştığımız metin, okunaklı, harekeli ve nesih yazı ile kaleme alınan ve Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri gösteren bir eserdir. Ayrıca Arapça, Farsça, Türkçe yazı dili geleneği kullanılmıştır. Eserin uslubu oldukça açık ve anlaşılırdır. Metin içinde eksik yazılan ve boş bırakılan yerler mevcuttur. Bu eksiklikler Topkapı nüshasından faydalanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Topkapı nüshası, Almanya nüshasının bir varyantı gibidir. Sayfa sayısı eksik olmasına rağmen konu bütünlüğü açısından Almanya nüshasına benzemektedir. Ayrıca Topkapı nüshasında minyatürler bulunması ve yazının esas alınan nüshaya benzer şekilde daha okunaklı olması, çeviri sırasında Topkapı nüshasından faydalanılmasındaki en büyük etkendir.

“*Mir'ât-i Acâibü'l-Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdât*” minyatürlerle desteklenerek yazılmış bir eserdir. Bu minyatürler esere ayrı bir canlılık kazandırmıştır. Olağanüstü yaratıklar, denizlerin içinde yaşayan acayip mahlûklar, adalarda karşılaşılan insan kılıklı hayvan türleri, eseringünümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde fantastik bir yönünün bulunduğunu da göstermektedir. Fantastik yönünün ağır basması bir yandan eseri masalsı bir atmosfere de büründürmektedir. İçinde barındırdığı zengin kaynaklarla birlikte, eserin coğrafya, tarih, din ve felsefe gibi birçok farklı disipline gönderme yapması onu, edebiyat tarihi içerisinde önemli kılmaktadır. Bu nedenle, tarafımızca yapılan çalışmanın amacı bu sıradışı, fantastik, doğaüstü bilgilerin literatürde yerini almasını ve neticesinde daha çok kişiye ulaşmasını sağlamaya çalışmaktır.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. (2000). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akyol, İ H.(1945). "Osmanlı Türklerinde Coğrafya" *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*.MEB Yayınları, İstanbul, Cilt: 3, s.216-220.
- Al, Ş.B. (2010). *Acâibü'l-Mahlûkât Giriş Metin İnceleme Dizin Sözlük*.Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Amil, Ç. (1989). "Ahmed Bîcan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul, 2,181.
- And, M. (1998). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*.Akbank Yayınları, İstanbul.
- Ateş, A. (1942). "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitan-ı Tevarih-i Mülük-i Al-i Osman Münasebetiyle)" *Türkiyat Mecmuası*. VII- VIII, s.255.
- Arnold, T.R.(1989). "Kazvini". *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. MEB Yayınları, İstanbul, 6, 528-533.
- Aydüz, S. (2003). "İslâm Uygarlığında Takvim". *P Dergisi*, 28:67.
- Ayverdi, İ. Topaloğlu, A. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Mas Matbacılık, İstanbul.
- Başkan, G. (2007). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûrî Çevirisi Acâibü'l-Mahlûkât Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Beydili, C. (2006). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. E. Ercan), Yurt Kitap Yayın, Ankara.
- Bilmen, Ö N. (2011). *Büyük İslâm İlmihali*. Semerkant Yayınları, İstanbul.
- Buçuklu, Z. (2017). *Mahmud bin Kadı-i Manyas'ın Acebü'l-Üccab Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Dizini*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bursalı, M T. (H.1333). *Osmanlı Müellifleri*. 3 cilt. Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Büyükarıcı Yılmaz, F. (2014). "Kamer, Burçlar ve Menzillerle İlişkisi Hakkında İki Risale". *Turkish Studies*, 9(9): 131-143.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. Üçüncü baskı, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çelebi, K. (2007). *Keşfü'z-Zunûn*. (Çev. R. Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul.
- Çelik, E. (2019). *Rodosî-zâde'nin Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi: İnceleme Metin Sözlük Tıpkıbasım*, (Doktora Tezi),Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

- Demirtaş, A. (2003). *Dürr-i Mekkûn” Doktora Tezi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Develioğlu, F. (2000). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Doğan, A. (1995). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem, T. (2019). *Mir’at-ı ‘Acâibü’l- Mahlûkât ve Keşf-i Garâibü’l- Mevcudât (İnceleme- Çeviriyazılı Metin- Tıpkıbasım, 400a-488a)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Eminoğlu, M E. (1974). *Kur’an Işığında Kâinat ve Göklerin Fethi*. İslami Neşriyat Yayınevi, İstanbul.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul.
- Erkal, A. (2019). “Orta Klasik Dönem (1600-1700): Tarihî, sosyo-kültürel bağlam”. T.S,
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk, F. (hızl.). (2019). *Lügat-ı Nâcî*. Beyan Yayınları, İstanbul.
- Halman. Türk Edebiyatı Tarihi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir, 261-274.
- Flemming, B. (1968). *Türkische Handschriften Wiesbaden*.
- Gedizli, M. (2011). *Acâibü’l-Mahlûkât [200a-400a] [Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük]*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Göl, O. (2008). *Ali Bin Abdurrahman Acâibü’l-Mahlûkât [1.-35. Varak]*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- İhsanoğlu, E., Kaçar, M. (2002). *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi I-II*. İrcica, İstanbul.
- İnan, N. (2002). *Acâibü’l-Mahlûkât Giriş Transkripsiyon İnceleme Dizin Sözlük*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İsen, M., Horota, O., Macit, M., Aksoyak, İ H., Kılıç, F. (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- İzgi, C. (2002). “Kazvini”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, Ankara, 25, 160.
- Kanar, M. (2012). *Farsça -Türkçe Sözlük*. Say Yayınları, İstanbul.
- Kanar, M. (2012). *Arapça- Türkçe Sözlük*. Say Yayınları, İstanbul.

- Kırkılıç A. (hızl.). (1999). *Lehçetü'l-Lugat*. TDK Yayınları, Ankara.
- Kocaturk, V M. (1964). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1973). *Marzubân-nâme Tercümesi*. DTCF Yayınları, Ankara.
- Köksal, M A. (2016). *Peygamberler Tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. (1993) TDV Yayınları, Ankara
- Kurnaz, C. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzah*. Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Kurnaz, C. (1996). “Felek-Edebiyat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XII.
- Kut, G. (1988). “Acâibü'l-Mahlûkât”. *İslâm Ansiklopedisi*. 1, TDV Yayınları, İstanbul.
- Kut, G. (1985). “Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümeleri Üzerine”. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, 23-28 Eylül, İstanbul, 183-93.
- Kut, G. (1988). “Acâibü'l-Mahlûkât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, Ankara, 1, 315-317.
- Kramers, J H. (1977). “Coğrafya”. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. MEB Yayınları, İstanbul, 3, 202-220.
- Nazıma, F., Reşat, F. (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügatı*, TDK Yayınları, Ankara.
- Okçu, N. (2001). *Telaffuzlu Türkçe Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü*. Simurg Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, M. (1994). “Ebû Hâmid el-Gırnâti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul, 10.
- Özen, M E. (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İÜ Fen Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul.
- Özerk, A. (2002). “el-Keşşâf”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, Ankara, 25.
- Özkan, M. (2003). “Manyasoğlu Mahmud”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, Ankara, 28.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Pakalın, M Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 C., MEB Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayınları, Ankara.
- Redhouse S J. (2015). *Turkish and English Lexicon*. Çağrı Yayınları, Ankara.
- Sami Ş. (2010). *Kamûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sami Ş. (1996). *Kamûsu'l A'lâm Tıpkıbasım I-IV*. Kaşgar Neşriyat, Ankara.

- Sarıkaya, B. (2010). *Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi [Giriş MetinSözlük]*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Steingass, F. (2006). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. (3.baskı). Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Syrinx, V H. (2014). “Şaşırtıcı: Acâib Edebiyatının Bir Eleştirisi ve Yeniden Okuması”. (Çev. Y. Özkaya). *Milli Folklor*, 103, 142-143.
- Şentürk, A. A. (1994). “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 90, 131-180.
- Şükün, Z. (1984). *Farsça- Türkçe Lugat Gencine-i Güftar*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü 1-8*. TDK Yayınları, Ankara.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Simurg Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F K. (1985). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. (5.baskı). İstanbul.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. TDK Yayınları, Ankara.
- Türkay, C. (1999). *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Unat, Y. (2008). *Tarih Boyunca Türklerde Gökbilim*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ H. (1978). *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünver, İ. (1983). “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Türkoloji Dergisi*. XI (1): 51-59.
- Yıldıran, M. (2010). *Acâibü'l-Mahlûkât [106.-140. Varak]*, [Metin Giriş İnceleme Dizin Sözlük]. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldız, O. (1989). *Ahmed-i Bîcân, Acâibü'l-Mahlûkât [Dil Özellikleri Metin Seçmeli Sözlük]*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yılmaz, E. (1998). *Acâibü'l-Mahlûkât İmla ve Ses Bilgisi Metnin Transkripsiyonu [1-200 Varaklar Arası]*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Beyza AYDIN
Doğum Yeri - Tarihi	ORDU – 22.02.1995
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Cumhuriyet Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	byzaaydn@hotmail.com